

H. ecd. 1026 m

HISTORIE
DER
WALDENSEN.

UITLEGGING
DER
TYTELPRENT.

H*Et Licht schynt in de Duisternis*:*
Zoo schein 't in de Alpes, met zyn Euangelistralen;
Toen duizenden van Hem, die't Licht des Levens is,
Te dwaes verkoren af te dwalen.

De zuivere WALDENSER Kerk,
Bleef dus, te midden in dien *Afval*, daeglyks groeïen,
Zy, zelfs der *Doornen* van verdrukkinge te sterk,
Kon als een *Lely* daerin *Bloeïen*.

Verteerde Horebs Braembosch niet,
Schoon *Brandende* in den gloed: de Ceders der
VALLEYEN,
Hoe schrikkelyk bestormt, staen pal in't grootst verdriet,
Op 't spoor der Eerste Christe-reien.

Laet Rome met zyn *Dubble Magt*,
Op't *Aembeelt* van hun Leere en Deugd zyn *kragten breken*;
Hun brave *Harders*, steeds manmoedig op de wacht,
Vertreên zyn trots en *snoode treken*.

Dat ziet de Aenschouwer in deez Prent,
En zoo met eene een schets der wederwaerdigheden
Van CHRISTUS KLEENE KUDDE, AEN WEINIGEN BEKENT;
Gelyk zy zich van ouds beleden.

M. S.

* *Lux Lucet in Tenebris.*

Amsterdam by MARTEN SCHAGEN, 1732.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

HISTORIE
DER
CHRISTENEN,
DIE MEN GEMEENLYK
WALDENSEN
NOEMT;

*Van hunnen Overouden Oirsprong af, tot
op en kort na den tyd van*

PETRUS WALDUS:

BEHELZENDE
De LOTGEVALLEN van die GELOOFS-
BELYDERS, geduurende de EERSTE
TWAELF EEUWEN der
CHRISTENHEIT.

Uit de Geloofwaerdigste Schryvers saemgebracht,

DOOR
MARTEN SCHAGEN,

Doopsgezind Lecraer tans te UTRECHT.

NIEUWE UITGIFT.

TE HAERLEM,
By J. BOSCH, 1765.

И И С Т О Р И Я

Д Е Я

CHIRISTEN

DIE MEN GEMEINLYK

WALDEN

MEMO

Van binnen Overleden Olfstrong af, tot
op en hooft en den tyd van

2000

Bayerische
Staatsbibliothek
München

De LOTGEVALL van de GELOOFTEN
BEIJDER, ...
TWAALF EENWEN dat
CHRISTENHEIT.

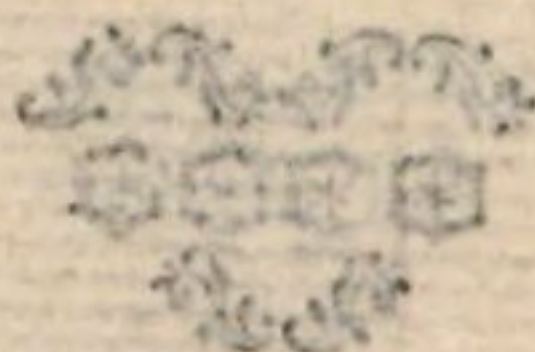
Am 10. October 1873

BOOK

МАРТИНСЕН

Bevestiging Levens van te Utrecht.

NEBUWE UTTGIFT.

THE NARRATIVE

Въ 2-й О С Н 1807

VOORBERIGT

WEGENS DE

NIEUWE UITGIFT

VAN DIT

WERKJE.

Toen de WALDENSEN, in het XXXIste jaer dezer loopende eeuw, door de edelmoedige Weldaedigheid der Souvereinen onzes Vaderlands, in hunne Verdrukkinge ondersteund wierden, en men in onze Provinciën eene Algemeene Kollekte ten hunnen behoeve deedt, waren veele begeerig, deze Oude Geloofsbelyders nader te kennen. Dit bewoog my, om hunnen Oorsprong en verdere Lotgevallen te onderzoeken: hieruit wiert de Beschryving geboren van *hunne Geschiedenis tot op het slot der XIIde Christeneeuw*. De Bundel, welke dit verslag bevatte, gaf ik Anno 1732. in 't licht: met voornemen, indien het my aen tyd, lust, en vermogen niet mangelde, die Historie voorttezetten tot de Reformatie, en vervolgens tot in onzen Leeftyd toe. Dit was de reden, waerom ik het uitgegevene in de gedaente van een *Eerste Deel* vertoon-

* 2

de;

de ; maer my heeft federd meermael gemoeid, dat ik deze Pennevrugt niet op zichzelf had laten staen: vermids ik niet lang na 't uitgeven, door overmaet van tydelyke en kerkelyke bezigheden, en door mangel van genoegzaeme bescheiden, begon te zien, dat zulkeen arbeid van te langen adem was. Ik zou denzelven echter voortgezet hebben, was my, (gelyk ik gehoopt had,) den noodigen toevoer van Boeken en Geschriften, hiertoe betrekkelyk, aengebragt, of ware die voor my verkrygbaer geweest. Twee *Waldensische Kandidaeten*, welke hiertelande (feilt myn geheugen niet) gestudeert hadden, deden my, 't is waer, de vriendschap, tuschen 't uitkomen myner Historie en het jaer 1738. van my, na een onderling gesprek, eene Lyst te geven van 't getal hunner Gemeentens en derzelver Ledemaeten; wier eerste toen dertien (in de drie Vallcien *Lucern*, *Peyrouse*, en *St. Martin*) waren, en wier laetste, alle byééngerekend, geene 8000. uitmaekten (*). Verder gedenkt my niet van deze Hee-

(*) *In Val de LUCERN: had men ze te Angrogne van 1000. te St. Jean van 1300. te La Tour van 1100. te Villar van 1200. te Bobi van 1200. te Prarustin & Rocheplate van 900. en te Roras van 200. Ledemaeten. In Val PE-ROUSA had men Gemeentens: te St. Germain, te Pramol, en te Pomaret, van welke het getal der Leden niet uitgedrukt stondt. In Val de ST. MARTIN had men ze te Ville Seche van 500 Leden; ook te Maneille & Macel, en te Prals & Rodoret, zonder melding van de som der Lidmaeten.*

Heeren eenig ander berigt ontfangen te hebben. Een der Edele Groot Agtbaere Burger-vaderen van zekere Stad, dien ik het geluk had in 't jaer 1744. elders op de reize aentetreffen, en in gul gesprek over de *Waldensen* te mogen ontmoeten, vereerde my in 't jaar 1744. met eenige korte *Excerpta* van genomene Resolutiën betrekkelyk tot die Christenen; met een dankzeggend Antwoord uit naem van den Geneeffschen Raed; en met het Traktaet van den kloekmoedigen en godvreezenden Kolonel en Prediker der *Vaudois*en, HENRY D'ARNAUD, A. 1710. gedrukt in groot Twaelve vorm (*). Doch dit alles was enkel betrekkelyk tot hetgeen dezen Belyderen fins de laetste helst der vorige en het eerste derde der tegenwoordige Christeneeuw, betreft. De eeuwen van de XIde af tot den Reformatietyd, en het tydvak vandaer tot onze dagen, lieten my met schraele hulpe. All' wat ik ondertusschen elders vondt, tekende ik wel aen: maer ik wiert gestuit door geweldige gapingen van tusschentyden: verdwynende de WALDENSEN voor eenige jaeren geheel, en dan weër schielyk terzelfder plaetse opdagende. Dit alles overtuigde my, (om hier de bekende uitdrukking van het

Dros-

(*) Het is in 't Fransch, en ongetwyffeld, uitwyzens het letteroog en 't papier, in Duitschland gedrukt. De Heer MARTINET heeft uit den kleenzoon des Uitgevers verstaen, dat het van eene Kasselse Pers komt. Kerkel. Geschiedenis der Waldensen, bladz. 5.

Droftelyke Hoofd , fchoon in een wydverfchillend geval , te bezigen ,) dat myne onderneming *lydig vatten inhad* doch *weinig klem* (*), oft gelukkige beheering van myn ftuk en bereiking van het voorgestelde doel. Weshalven andere oeffeningen en noodwendige verrigtingen den voorrang kregen , en my weinig om het opmaken eener verdere Hiftorie van deze Geloofsbelyders deden denken. Gelukkig wiert ik derhalven verafcht , als ik uit een Brief van den Wel-
eerw. en zeer Geleerden Heer , JOH. FL. MARTINET , Dokter der Wysbegeerte en Predikant der Gereformeerden te *Edam* , verftond , dat by hem eene Nieuwe Kerkelyke Gefchiedenis der WALDENSEN was opgefteld , die eerlang het licht ftondt te zien. Zy volgde ook metderdaed , en die wakkere en onvermoeide pen heeft het Vaderland met dezelve dezer dagen verpligt. Dit deedt mynen Broeder JAN BOSCH befluiten , als het regt der kopye bezittende , eene *Hernieuwde Uitgift* van myne opgeftelde Hiftorie te doen ; te meer , daer de Heer MARTINET zyne Lezers op zekere plaets (†) tot dezelve verzendt , om uitvoeriger verflag te zien met betrekking tot de eerfte twaelf Chrifteneeuwen , door zyn Weleerw. uit dien hoofde maer even aengeroerd. By die gelegen-
heit

(*) *In 't begin zyner Nederlandfche Hiftorie , bladz. 2.*

(†) *Bladzyde 4. en 17. beide in de Aenteke-ning , doch op welke laetfte plaets men leze : der XII Eerfte Eeuwen , gelyk bladz. 4.*

heit wiert my van den Boekhandelaer voorgelagen en verzogt het Werkje op zichzelf te doen staen ; en het met een Nieuw Voorberigt te verzellen. Ik besloot te gereeder tot het een en ander : omdat ik in drieëndertig jaeren , sints de eerste uitgift van myn opstel , geen bequaemen tyd en gelegenheit gehad hebbende , ter behoorlyke opmakinge van dien arbeid , het niet zeer te denken is , dat ik ooit myn eerste oogmerk voltrekken zal. Dit is nu zoo veel te minder noodig ; als de bovengemelde naeuwkeurige Schryver de zaeken der WALDENSEN van *Piëmont* , die wel de meeste opmerking sints de laetste tyden wekten , van het jaer 1655. af in een schoon licht voor den Nederduitschen Lezer gezet heeft. Ik beken de tusschenreeks der Lotgevallen van deze Christenen in de XIII. XIV. XV. XVI. en eerste helft der XVIIde Eeuw blyven alsnog voor breeder beschryvinge open. Men heeft daeromtrent myn's wetens geene agteréenvolgende Historie in eenige andere tael : all' wat ik gezien heb , doet oversprongen van de eene eeuw tot de andere , en begint na eenige ter loops ingevoerde zeer algemeene berigten , op zyn vroegst in en omtrent den tyd der Reformatie. Dus blyft all' het vroegere of in 't duister , of in een zee van Schryvers verspreid. Voor my zelf heb ik wel 't een en ander , dat my van tyd tot tyd voorquam , met een enkel woord , waer het te vinden zy , acngetekend ; ook zal ik , bevangt my 'er de lust toe , nu en dan dien voet blyven houden ; maer , gelyk ik zei , myn tyd met ander noodzakelyker werk be-

zet , en vooral myne klimmende jaeren , maken waerschynlykst , dat ik over deze stof niets meer in 't licht zal geven ; maer ze over moet laten aen meer onlediger pennen. Weshalven ik de volgende , reeds voorheên uitgegevene Historie der WALDENSEN , tans *als eene Geschiedenis op zichzelve staende* , en de LOTGEVALLEN dezer Belyderen tot op en kort na PETRUS WALDUS , dat's gedurende de *Twaelf Eerste Eeuwen van 't Christendom* , mynen Landgenooten anderwerf te lezen geve. Die in 't Neêrlandsch , van dient yd af , wenscht voorttegaen , moet , wegens de eeuwen vandaer totop de Hervorming verloopende , zich zoo lang'er geen uitvoeriger verslag in onze tael geschreven word , met de volgende vergenoegen: 1. met het *Kronykje* van Professor D.S. dat van A. 1163. tot A. 1655. de Vervolgingen in een enkel woord meldt ; 2. met GILLIS , die , zelf een Waldens en Leeraer te *la Tour* in de Valleïen , de Kerkgeschiedenis , of liever de Vervolgingen , dezer Christenen , in *Piëmont* , sints A. 1400. totop zynen tyd , dat's A. 1642. kortelyk optekent , en breedvoerig genoeg in een Aenhangsel of Vervolg , naderhand die van A. 1655. beschryft ; 3. met BOYER , wiens Werkje in 't eigen jaer en formaet van deszelfs Fransche Uitgift in 't Nederduitsch in 's Gravenhage het licht zag ,) die byzonder de Oorloogen dezer Piëmonteesche Dal - Christenen , met hunne Verdryving uit , en Wederintogt in , de Valleïen , vry naeuwkeurig te boek zet van 't jaer 1488. af tot A. 1655. zeer kort , doch uitvoeriger van daer tot A. 1690. en 4. met LEGER , Predikant dier Geloovigen ,

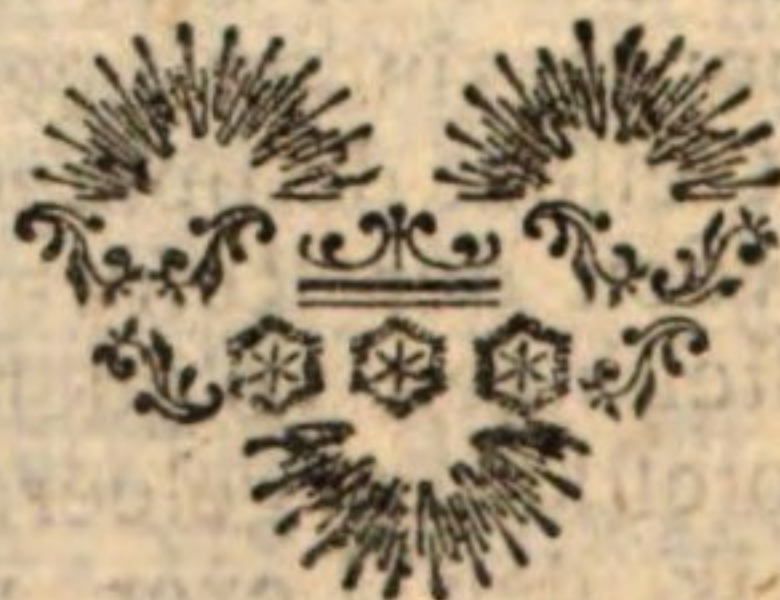
gen; van wiens werk, A. 1669. in folio uitgekomen, en tot dien tyd strekkende, my geheugd, een gedeelte in 't zelfde Formaet, Neêrduitsch sprekende, gezien te hebben. Ondertuffchen is alles wat die Schryvers te lezen geven, buiten dat van BOYER, wat lastig vanwege den taeltrant en de onderéénmenging van zaeken. Weshalven ik nevens myne Landgenooten, ongeveinsdelyk den Eerwaerden Opsteller der Nieuwe Geschiedenis van de *Piëmonteesche* WALDENSEN bedank, voor den dienst die hy aen 't Vaderland en de Kerk gedaen heeft, met zoo beknopt als naeuwkeurig en net te beschryven, wat 'er inzonderheit in 't laetst der vorige eeuw, en vandaer tot op onze tyden ten aanzien dezer Geloofsbelyderen wetenswaardig is: en ik wensch des HEEREN ryken zegen over zyne pogingen! Zyn Welcerw. en myne Lezers, die voorheên het Stukje dat ik met dit Voorbericht vernieuwe lezen, hebben gemerkt, en zy die het vervolgens met hunne lezing verëeren mogten, zullen zien, dat ik ten opzigt der Gevoelens van de WALDENSEN in 't algemeen van gedagten ben, dat zy vanouds vry nae aen de Godsdienstige Begrippen dier Christenen quamen, welke men in ons Land Menno-nieten oft Doopsgezinden heet: ik beken echter, en dit eischt de opregtheit, dat zy in en na de tyden der Reformatie gaendeweg de Leerstellingen volgden, welke by de andere Protestanten gelceraerd worden. Voorts moet ik den Lezer verftendigen, dat de beschryving der Valleien, en der Gemeentens van de WALDENSEN aldaer, in

mynе Geschiedenis *bladz.* 86 -- 109. ingelyd, op de vroegere tyden past, en dat de toestand sints merkelyk veranderd is; gelyk ik hiervoor in eene Aentekening gemeld heb. De Heer MARTINET (*) geeft een juist berigt, uit echte bronnen wegens den Tegenwoordigen Staat derzelve. Is'er voorts in naemen oft zaeken, enz. van my geseild, ik verzoek op nieuw verschooning: en gedrage my, in opzigt van alles wat ik verder wegens mynen geringen arbeid te zeggen heb, aen de Voorrede, die met de volgende Opdragt, de Eerste Uitgift van deze Bladen verzelde.

(*) *Kerkelyke Geschiedenissen der WALDENSEN*, *bladz.* 9-12 en 181 seqq.

P. S. Men leze *bladz.* 19. *reg.* 5. *Paschasius Radbertus, Abt van Corbie.* En *bladz.* 213. (drukfeil 113.) leze men boven aen op de kant *A.* 1100.

UTRECHT den 7. Juny 1765.

VANDEN

HOOGGELEERDEN

HEERE

SIGEBERT HAVERKAMP,

*PROFESSOR IN DE WELSPRE-
KENDHEIT, GRIEKSCHE TAE,
EN HISTORIEN.*

OP DE

LEIDSCHE

AKADEMIE,

WORD

DIT BESTEK

VANDE
HISTORIE
DER
WALDENSEN,
MET

ALLE REGTMATIGE HOOGAGTING,

EN ONDER

EENEN OPREGTEN HEILWENSCH,

OPGEDRAGEN,

DOOR ZYNEN

VERPLIGTEN DIENAER,

DE SCHRYVER.

VOORREDE.

GENEGENE LEZER.

 indelyk biedt ik u myne tot dus ver gebragte Beschryving van de **HISTORIE DER WALDENSEN** aen. 't Gewigtig werk myner Bedieninge, midsgaders andere Schriften en Bezigheden, hebben my hier in niet zoo spoedig doen vorderen, als ik wel in 't eerst gedacht had. Dan, hier by quam voornamelyk, dat my wedervoer, 't gene **JOSEPHUS** (*) ergens van zichzelven zegt. Te weten een zeker soort van zwakmoedigheid, deedt my een geruimen tyd van dit werk afzien. Doch, beseffende dat ik reeds in dezen Loopbaen was, en dat mynen arbeid welligt niet ydel mogt wezen, heb ik dien weder met nieuwen moed hervat, en, zoo ver ik tans vermogt, voortgezet.

Dus zal't geen ik hier, by wege van proeve, in 't licht zendt, den Lezer een denkbeeld geven, hoe de *Afval* ter Kerke insloop en zich op den troon zette, terwyl van Eeuw tot Eeuw Gods getrouwe getuigen daer tegen riepen; hoe de Kerk der **WALDENSEN**, in de **VALLETEN** van Piëmont, kort na de Apostelen, waerschyndlyk in de Tweede Eeuw (†) gevestigd, met alle zorg-
vul-

(*) Voorrede op zyne **JOODSCHE OUDHEDEN**.

(†) Zoo neem ik het in de volgende Historie, bladz. 110, 111. en't geen ik wegens de prediking van CRESCENS, uit 2 Tbeff. IV. 10. meldt, (door den Heer MARTINET aengetogen. *Kerk. Geschied. der Waldens.* bladz. 15.) gaf ik enkel bywege van bedenking op.

vuldigheid de reine Leer en Tugt behield , ondanks zoo veele omwentelingen van zaaken buiten haer ; hoe zy zich door CLAUDIUS CLEMENS , baeren Opziender , in de Negende Eeuw meer opentlyk voorgestaen vondt ; en hoe zy , vervolgens zich in Italië , Duitschland , Vlaenderen , en dieper in Vrankryk , uitzettende , door den Dienst van BERENGARIUS , PETRUS DE BRUIS , HENRIK VAN THOULOUSE , ARNAUD , PETRUS WALDUS , en andere , met nadruk versterkt en opgeboud wierd : terwyl Rome , van zyne zyde , Kerkvergadering op Kerkvergadering tegen haer belei , en haer op allerlei wyze lasterde , haette , smaedde , bande , vloekte , verdreef , ja zelf menigten heurer Leden doodde. Brengende dit alles my tot aen het einde der Twaelfde Eeuw , of het jaer nae Christus , 1200.

Hier dagt my eene bequame scheiding te kunnen maken , om een ander Werk of Boekdeel , met het invoeren der Inquisitie en Kruistogten tegen deze Geloovigen , te beginnen , en by het aenbreken der Reformatie te eindigen , onder het denkbeeld van de Middel-Historie dezer Belyders. Terwyl de Zestiende , Zeventiende , en dat gedeelte van de Agttiende Eeuw , 't geen tothiertoe verlopen is , onder de gedaente van de Laetste Geschiedenis der WALDENSEN , de stof voor een' derden Bundel kan uitmaken.

Zulks 'er voor ons nog een grooten weg te bewandelen staet : dan , wy zyn gemoedigd , om onder den Goddelyken Bystand en Zegen , daerop voort te gaen. En 't zal ons te minder verdrieten , als wy mogen vernemen , dat dezen onzen arbeid van bescheidene en bezadigde Lezers niet afgekeurd word. Veel zal my ook helpen , zoo ik zien moge , dat de Geleerden en Historiekundigen , willig zyn my de hand te bieden , in 't toezenden van zoodanige berigten , als zy gelooven my te

te kunnen dienen ; zullende ik bunner met agting daeromtrent in dit myn Werksken gedenken.

Men zal welhaest ontdekken , hoe ik in 't opmaken van deze Bladen ben te werk gegaen. Alles wat ik ergens vond , overwoog ik afzonderlyk , vergeleek het met andere verbaelen , verwierp het al t'onvaste , en behield dat , 't welk my kenmerken van waerschyndlykheit schein te hebben. De Schriften daer ik my voornamelyk van bediende , zyn die van MORNAY , ILLYRICUS , SPANHEIM , MELLINUS , LEGER , DU PIN , FLEURY , BOSUET , BASNAGE en PICTET ; behalven eene menigte van andere , welker lyst hier achter volgt. De Geschriften van RAINERUS , ALANUS (*), en andere oude Roomsche Schryvers , tegen en van de WALDENSEN , heb ik niet kunnen magtig worden ; doch dat gebrek is my vergoed , door de bondige Uittreksels , die 'er van in de Bibliotheque des Auteurs Ecclesiastiques , van DU PIN , gevonden worden : daer ik zoo veel te meer op aenkon , omdat ik my verzekerd mogt houden , dat hy , als een Roomschgezinde , het voordeeligste voor zyne party niet zou verbergen.

Voorts behoeft ik niet veel te pleiten voor de noodzakelykheit myner onderneming. Men heeft eenige berigten van de WALDENSEN in ons Nederland : maer hoedanige zal hy , die ze met andere vergelykt , best vinden. Dat van den Heere LEGER , in zyn leven Predikant onder deze Geloovigen , is wel het beste ; doch , immers ten opzichte van 't gene de Twaelf Eerste Eeuwen betreft , hierendaer zoo gefondeert niet , als ik wel wenschte. Dan , dit is zeer wel in te schikken , omdat men vcrscheidene dingen sederd zyn schryven klaerder heeft

(*) ALANUS Werken ben ik sederd magtig geworden ; maer zy zeggen niet veel tot opheldering van deze Historie.

beeft kunnen weten , gelyk men waerschyndlyk over zestig jaren , (want zoo lang is het geleden dat hy zyn Werk uitgaf ,) andere dingen beter zal weten dan wy ze thans kunnen beschouwen.

Wat myne Schryfwyze betreft , ik heb getragt verstaenbaer , en zonder stooting te schryven ; en my , zoo veel ik konde toegelegd , om eenè geregelde en op reden steunende spelling in agt te nemen. Myn styl zal nu wel eens wat traeger , dan wat levendiger zyn ; inzonderheit als my de euvel-daeden van Rome , en de onnoozel-verketterde , verjaegde , en lydende onschuld , gaende maekte. Dit moeten my de Roomsche pausselyken , of hunne begunstigers , (zoo zy t'eenigen tyde dit myn Geschrift lezen ,) ten goede houden. Ik ben een Protestant , en een Voorstander van myne Kerk ; ik had derhalven myne zaak moeten verongelyken , indien ik my had willen bepalen , om die dingen onverschillig en in koelen moede te schryven.

Evenwel zullen zy my dat recht moeten doen , dat ik alleen tegen de Gebreken en Onbillykheden ben uitgevaren ; 't zou my anders van harten leed zyn , die door Gods Genade betuigen kan , dat , gelyk ik alle Christenen bemin , en hun tydelyk en eeuwig heil t'aller uure opregtelyk wensch te zoeken , my ook alzo de blindheit der Vervoigzugtigen aen de ziele deert. De Groote en Algoede Ontfermer , ontferme zich binner ; op dat zy zien mogen in wat dringend zielgevaer zy zyn !

Ondertusschen beware God het Protestantendom by de verkregene genade , en doe het waerdiglyk aen dezelve leven ! Hy breide het van dage tot dage uit ; en geve het meer en meer de zuivere waarheit te kennen en te erkennen gelyk ze in JESUS is ; opdat het zyn en blyven moge : **DES HEE-REN LOF OP AERDE !**

Amsterdam den 14. November 1732.

LYST

LYST DER SCHRIFTEN

In deze *Historie* gebruikt.

- A**mbrosii Opera, 2 vol. Fol. Basil. 1527.
Amm. Marcellinus 12. edit. 1552.
Anselmi Opera. Fol. Edit. Antiquiss.
Atlas van du Fer. à Paris.
Basnage Histoire de la Religion des Eglises
Reformées. 4. 2 vol. Rotterdam 1725.
Beaufobre & l'Enfant, Preface & Notes sur
le N. Test. 4. Amsterdam 1718.
Bernardi Opera. Fol. 2 vol. Paris. 1719.
Bossuet Histoire des Variations des Eglises
Reformées. 8. 2 vol. Bruxelles 1718.
Boxhornius Nederl. Histor. 4. Leiden 1649.
van Bracht Martel. Spiegel. Fol. Amst. 1685.
Centuriatorum Magdeburgensium Centuria
XII. Fol. Basileæ 1569.
Cypriani Opera. 8. apud Gryphium 1550.
D. S. Chron. der Waldensen. 12. Amst. 1657.
Diction. de Richelet. Fol. 3 vol. Paris 1728.
- - - Geographique & Historique de Cor-
neille. Fol. 3 vol. Paris 1708.
Echelle Geographique de France par Fairot.
Eusebius Kerkel. Historiën. Fol. Dord. 1615.
Fleury Histoire Ecclesiastique. 12.
- - - Kort Begrip uit zyne Historie. 8. Am-
sterdam 1727.
Gillis Kerkelyke Historie der Waldensen. 4.
Amsterdam 1657.
Heinsius Vragen uit de Kerkelyke Historie,
door den Heere Westhovius vertaeld. 8.
6 Stukken. Amst. 1727, 1728, en 1729.
Hieronimi Opera. Fol. 12 vol. Francof. &
Lipsiæ 1684.
Hornii Historia Ecclesiast. 12. L. Bat. 1665.
Hubners Geographie. 8. Amst. 1729.
Illyrieus Naemregister van de Getuigen der
Waerheit. Fol. Hoorn 1633.

LYST DER SCHRIFTEN.

- Kaert (Geographische) van Piëmont, Dauphiné, enz. door Jaillot. 9 bladen.
 Lactantii Opera. 8. Lugd. Bat. 1652.
 Larrogue Hist. de l'Eucharistie. 8. Amst. 1671
 Leger Hist. des Vaudois. 2 vol. Fol. Leide 1669.
 Levensbeschryving der Geleerde Mannen. 8. Amst. 1730. enz.
 Limborgii Historia Inquisit. Fol. Amst. 1692.
 Lydius Drie Histor. Tractaten. 4. Dord. 1624.
 Mellinus Groot Martelaersb. Fol. Amst. 1620.
 Merian Topogr. von Frankr. Fol. Frankf. 1655.
 Mornay Mystere d'Iniquité; ou l'Histoire du Papauté. 8. Geneve 1612.
 Optatus Milevitanus de Scismate Donatistarum. Fol. Paris. 1702.
 Perrin Historie der Albigenzen en Waldensen. 4. Dord. 1624.
 Pictet Histoire du XI. Siecle. 4. Gen. 1713.
 - - - Histoire du XII. Siecle. 4. Amst. 1722.
 - - - Theol. Chrétienne 4. 3 vol. Geneve 1721.
 - - - Decas Dissertation. 8. Geneve 1719.
 Du Pin Bibliothéque des Auteurs Ecclesiastiques. XXII vol. Edit. d'Hollande.
 Platina de Vitis Pontificum. 12. 1654.
 Prateoli & Lydii Concilia. 8. L. Bat. 1610.
 Schyn Historia Mennonit. 8. 2 vol. Amst. 1723.
 Simleri Alpes. 12. Lugd. Bat. 1683.
 Spanhemii Historia Ecclesiastica. 4. L. Bat. 1683 & 1684.
 Sulpicius Severus Kerkelyke Historiën. 4. Rotterdam 1702.
 Tertulliani Opera. Fol. Franeg. 1597.
 Vallemont Elemens de l'Histoire. 12. 3 vol. Paris 1702.

En andere by Du Pin, Basnage, Pictet, Mellinus enz. uitgetrokken.

HIS-

HISTORIE
DER
WALDENSEN.

HISTORIE

DER

WALDENSTEIN

HISTORIE

der

WALDENSEN.

EERSTE BOEK.

^t**I**S bykans met de Christelyke Gelyk
 Kerke gegaen, als eertyds met ^{t met}
 Gods Oude Volk. Groot was de ^{Israël}
 weldadigheid van Israëls jeugt, de lief- ^{ging}
 de zyner ondertrouwe. Zoo lang dat ^{zoo ook}
 Volk den Heere nawandelde in de woe- ^{met}
 styne, in onbezaeiden lande, was het ^{Chri-}
 zelve den HEERE eene heiligheit; ^{stus}
 daer was geen uitlandisch God onder hun; ^{Kerk,}
 Jehovahs inzettingen en regten waren
 gedurig voor de oogen der kinderen Ja-
 cobs (1). Maer wel haest, zelfs al in
 de woestyne, inzonderheit evenwel, na
 dat dit volk de ruste en overvloed van
 Kanaän verkregen had, floeg Jeschurun
 A 2 ach-

(1) *Jeremia* II, 2, 3. *Psalm* LXXXI, 10. en
 XCIX, 7;

4 *Historie der Waldensen.*

achter uit en liet God varen die hem gemaakt en verheven hadde (2); zy verlieten meer en meer zynen zuiveren dienst, en vermengden dien met den dienst der afgoden (3): zoo nochtans dat 'er altoos, en van tyd tot tyd Liefhebbers des Heeren en Yveraers voor de eere zynes Naems gevonden wierden, die met mond en wandel het insluipende verderf tegen gingen. Zelfs wanneer Israël het allerdiepst was afgeweken, ten tyde van Achab en Jefabel, wanneer de voorstanders van den waren Godsdienst by menigten omgebracht wierden, en het met de Joodsche Kerk scheen omgekomen te zyn; in die beklagelyke tyden, had zich de Heere noch verscheidende duizenden behouden en verborgen, die hunne kniën voor den Baäl niet gebogen hadden (4).

Die in't
eerst
zuiver
in Leer
en
Wan-
del,
gaen-
deweg
besmet
wert.

't Zelve heeft men ook in, en omtrent Christus Kerk gezien. Haer ootmoed, afzigt van de wereld, zelfsverloochening, geestelyke godsdienst, en eenig betrouwen op het Zoenoffer van Gods Zoon; haer aenkleving aan 't overdier-

(2) *Deuteronomium* XXXII, 15;

(3) *Amos* V, 25.

(4) *1 Koningen* XIX, 18.

dierbare Woord des Heeren , aen de reine Leer , aen de eenvoudigheid der Bondzegelen ; haer verwerping van menschenvonden , van eerdienst aen 't schepzel , van eigengeregtigheid en diergelyke , was voorwaer , in 't eerst , en onder 't kruis , iet zoo groot , zoo beminnellyk en zielsverlokkend , dat 'er boven dat niets heerlyker kan uitgedagt worden (1). Maer hoe dra , hoe dra helaes ! verdonkerde dat fyne goud ! zelfs al by der Apostelen leven ; hoe dra wilde een Diotrophes de eerste zyn en zich boven zyne medebroederen verheffen (2) ; hoe dra zогten een menigte van bedriegelyke arbeiders de Christenen te verleiden , door gewaende nedrigheid en dienst der Engelen , door rackt niet , smaekt niet , roert niet aen (3) ! hoe dra poogde men zyne eigene geregtigheid , vleeschelyk vernuft , en dwaze wil op

A 3 te

(1) Men zie hier over (behalven de Handelingen en Brieven der Apostelen) wat onder anderen , *Arnold* in zyn *Leven der Eerste Christenen* I. Deel , en noch onlangs de geleerde *Heinsius* , door den Heere *Westhovi*us uitgegeven , in zyne *Beknopte Vragen uit de Kerkelyke Historie* , Eerste Eeuw , Zesde Hoofdstuk daer van schryven.

(2) 3 Joänn. vs. 9.

(3) Kolloss. II, 18, 21 en 22.

Zelfs al
in de
Eerste
Eeuw.

te rigten tegen het eenig en algenoegzaam Hoogepriesterschap van den Apostel en Hoogenpriester onzer Belydenisse Christus Jesus (4)! hoe dra zag men een menigte buikdienaers insluipen, menschen die zich zelve weidden zonder vreeze, die de dagelyksche weelde voor hun eenig vermaak hielden, en oogen vol overipel, harten vol gierigheid hadden: vyanden van het Kruis van Christus gelykze Paulus noemt (5)! Immers dat deed de Apostelen des Heeren al in de *Eerste Eeuw* klagen: dat deed hen zien, dat de **VERBORGENHEIT DER ONGERECHTIGHEIT** toen al gewrogt wert; dat deed hen zien, dat de Geest der Profetie hen met waarheit voorspelde, dat 'er eerlang een *Afval* komen en de *Mensch der Zonde* zich in zyne opgeblazenheit en trotsheit, in zyn werelthiefde, bygeloof en afgodery, in Christus Kerk openbaren zou (6). Gelyk dan ook na den uitgang der Apostelen, het Antichristiesch wezen hier en daer meer en meer voet begon te krygen, flui-

(4) De Brieven aen de Romeinen, Galaten en Hebreëen bewyzen zulks.

(5) Philipp. III, 18. 2 Petr. II, doorgaens.

(6) 2 Theff. II, 3, 4.

sluipende van langer hand door bedekte wegen ter Kerke in, tot dat het door de vryheit en vrede der Christenen gekoestert, en eindelyk groot geworden, zich in 't openbaer en alomme verhief: veranderende de tyden en de wet, gelyk Daniël voorzegt had (7), en blusschende het licht van kennis en godsvrugt derwyze uit, dat men, om zoo te spreken, de aerde aenschouwende niet dan duisternis bespeurde, den hemel aenziende zyn licht niet vond (8). Dan gelyk in de donkerste nachten, 'er altyd noch eenige starren zyn die hier en daer haer licht verspreiden; zoo zag men ook in deze duisternissen des afvals, van tyd tot tyd heldere flonkerlichten die voor de waerheit en geregtigheid riepen: zelfs, in de dikste donkerheit, vertoonde zich op 't onverwagst, de Bruid van Christus, die Hy zelve by de Mane vergelykt (9), van tusschen de wolken en nevelen die haer bedekt hadden. Hebbende de Heere naer 't aanbiddelyke van zynen weg, zich een Overblyfzel van veele duizenden afgezondert, wel hier en

A 4

daer

(7) *Daniël VII, 25.*(8) *Jesaja VIII, 22. Jerem. IV, 23.*(9) *Hoogl. VI, 10.*

daer, maer inzonderheit in en omtrent de *Alpes*, tusschen en aen den voet van die hemelhooge rotsen en gebergkens, in de valleïën, die ze ten grooten getale in zich bevatten. Daer was het dat de Bruidegom der Kerke, zyne Duive als in de klooven der steenrotsen, in 't verborgene eener steile plaetze bewaerde, om van daer eens te zyner tyd haer lieflyk aengezigte te vertoonen, haere stemme alom te doen hooren, en zoo tot eene Moeder te verstreken, van de zoo dierbare Reformatie.

En in 't Is myn toeleg in de volgende bladen, om de Historie van dat Overblyfzel des Heeren, van die den Heere getrouw geblevene en deegelyke Christenen, na hunne woonplaats **VALDENSES**, (sedert *Waldensen*) of **VAUDOISEN**, dat is *Dallieden* of *Bewooners der Valleïën*, genoemd; 't is zeg ik, myn oogmerk, om hunne Historie, met des Heeren hulpe, zoo kort, eenvoudig en overeenkomstig met de waerheit, als my mooglyk zal zyn, in 't licht te stellen; Vooraf moet ik mynen Lezers een algemeen denkbeeld geven, hoe van tyd tot tyd, zich ter Kerke ingedrongen en gevestigd heeft, de *Afval* en het *Verderf*, waer tegen zich Gods getrouwe Getuigen van onheug-

bare tyden af gekant, waer voor zy zich gewagt, en dus, ten minsten in de wezentlykste stukken, de Apostolische zuiverheit bewaert hebben.

Het verderf, sloop, gelyk wy reets zeiden, niet aenstonds, maer gaende weg ter Kerke in: van eeuw tot eeuw meer velds winnende. In de eerste zag men 'er reeds hier en daer eenige beginfels van, maer veel meer in de *Tweede Eeuw*. *Victor*, Bisschop van *Rome*, (Rome toch heeft van aenbegin af, niet dan al te veel getoont de *Moeder*, maer de *Moeder der Hoereryen* en *Grouwelen der aerde*, te zyn) de Roomsche *Victor*, zeg ik, was in deze eeuw al verwaent genoeg, om alle de Kerken die niet op den zelven dag, als hy 't begreep, het Paeschfeest vierden, in den ban te doen, en zich dus een meesterschap over zyne mededienstknegten te vermeten, t'eenemael onwaerdig aen de bediening en 't ampt eens opzieners van Christus Kerke (1). 't Was in deze zelve eeuw ook, dat men, uit eenne te bygeloovige achting voor de gedagtenis der Martelaren, hunne Feesten,

Dus ziet men zulks in de *Tweede Eeuw*.
In den Jare 195.

A 5

dat

(1) *Eusebius Kerk. Hist. V. Boek 24. Hoofst.*

dat is de dagen op welke zy gemarteld waren, begon te viereu, op de- zelve offerhanden voor de dooden te doen en voor de rust hunner zielen te bidden (2). De H. Doop, zoo een- voudig door hare instelling, begon men ook al te vermengen, met zalvingen en andere ceremoniën (3). Men vind- er die dit eenen gevoeglyken plooy tragten te geven, als ware het in eenvoud en uit godsdienstigheid zoo geschied: maer, schoon ik gaern toe- sta, dat de invoerders van dusdanige dingen, zichzelveu eenig godsdienstig voordeel daer in ten doel gesteld hebben, zoo meen ik niet, dat dit hen geheel van bygeloof en afwyking van de zuiverheit der eerste Instelling en Dienst Gods vry- spreken kan: neen, dit waren veeleer be- dekselen, waer van zich de Duizendkon- stenaer wist te bedienen, om den Mensch der Zonde voor 't oog te verbergen, en hem ongemerkt ter Kerke in te voeren.

Ook
in de

Dat zag men klaerder in de *Derde Eeuw*.
Victors meesterschap was met hem niet ge-

(2) *Tertullianus, de Coron. Militis* Cap. 3. & *de Monogamia* Cap. 10.

(3) *Tertullian. de Baptismo* Cap. 6, 7. & *de Cor. Milit.* Cap. 3.

gestorven, maer herleefde in zynen na- Derde
 zaet *Stefanus*, den Vierentwintigsten Bis- A. 258
 schop van Rome, die de stoutheit had
 van d'Afrikaenische Kerken, om dat zy
 den doop der Ketteren tegen zynen
 zin hadden afgekeurt en ze voor genen
 doop hielden, in den ban te doen (1).
 Men begon ook in deze Eeuw op som-
 mige plaetsen het H. Bondzegel des A-
 vondmaels te verminken, met in plaets
 van by het eeten van 't brood, het drin-
 ken van den wyn te voegen, somwyl
 alleen het brood in den Drinkbeker te
 doopen; zoo wierd ook de zalving,
 die men in de vorige eeuw by den doop
 had gevoegt, van *Fabianus* nu alleen by-
 zonder Sacrament genoemt; *Cyprianus*
 sprak 'er van als van iet, dat by den
 Doop nootzaeklyk was, en dat hy daer-
 om zeer had aen te pryzen (2); Men
 sprak wyders van de boetvaerdigheit en
 't lyden, als van eene genoegdoening
 voor de zonden; mischien niet beden-
 kende, hoe zeer dit tegen de algenoeg-
 zaemheit van Christus Kruisdood aen-
 liep (3). Tot

(1) *Cypriani, Epist. 73, 74. Histoire de Papauté*
 par Mornay pag. 30.

(2) *Cypriani Epist. 63, 59. Pietet Theolog. Chrét.*
 Tom. III, p. 181. B.

(3) *Heinsius Vragen, I. Deel p. 754.*

Vierde

Tot noch toe was het Bederf alleen maer onder sommigen, en by lange zoo algemeen niet als wel in de *Vierde Eeuw*: waer in het min bedekt en meer uitgebreid voorquam. *Smyrna* (*), ik meen de Kerk der vorige tyden, had dus lang met Tien Bloedige Vervolgingen moeten worstelen, 't welk als een heilzame *myrrhe* haer voor een algemeen bederf bewaert had. Maer in deze eeuw had ze onder Konstantyn zoo dra geen ruimte en rust gekregen, of

— *Toen wert de wereld sterk,
En drong met al haer schat en weelde in de
Kerk* (1).

De gunsten en voordeelen waer meê deez Keizer de Kerkelyken ophoopte, maekten niet weinige van hun trots, wel lustig, en ergerlyk van wandel. Men zag hen met eene onverzadelyke begeerte, die alom uitkeek, na geestelyke bedieningen en bisdommen staen, ontziende zich, zelfs geen bedrog en onregtvaardige kuiperyen ja openbaer geweld, om een aenzienlyke standplaats magtig

(*) *Openb. II. 8. enz.*

(1) *Brand, Vreedzame Christen.*

tig te worden (2); *Ammianus Marcel-* A. 367:
linus vertoont ons hier een stael van, in
 den twist tusschen *Damasus* en *Ursici-*
nus, om den Bisschoppelyken zetel van
 Rome; waerin de eerste triomfeerde
 ten koste van veeler borgeren bloed,
 zoodanig dat op eenen dag, in de Kerk
 van *Sicininus*, honderd zevenendertig ge-
 sneuvelde wierden gevonden (3). Op eer-
 en aenzien, gemak en wellust schein't
 dus alleen met hun gemunt: *Hieronimus*
 schynt niet genoeg hier over te kunnen
 klagen: hy legt den geestelyken meer-
 maels hunne gierigheid, wellust en ver-
 wyftheit voor oogen; onder anderen
 zegt hy: dat ze de waerdigheid hunner
 bediening door hoogmoed bezwalkten, stre-
 vende na hoogheit in stede van ootmoed, en
 menende dat hun ampt geen last, geen werk,
 maer een stof en bron van vleeschelyke weel-
 de was (4). Hoe zeer, onder andere,
 de Roomsche Kerk in trotsheit en mee-
 sterschap toenam blykt daer aen, dat ze
 zich het beslissen der Geschillen en de
 voor-

(2) *Sulpitius Severus*, *Kerk. Hist.* II. Boek
 pag. 369.

(3) *Hist. de Papauté* p. Mornay p. 85. *Ammianus*
Marcell. Lib. 27.

(4) Over *Ezech.* XXXIV.

voorzitting in de Kerkelyke vergaderingen, hoewel (als 't ware) noch zonder gezagoeffening, wist te verkrygen (4). Nu begon men ook te spreken van overleveringen buiten de Heilige Schrift, van 't aenroepen der Heiligen en van Pelgrimagiën; men merkte de goede werken als verdienstelyk aen; boude de Kerk op Petrus; en bedreef niet weinige dwaesheden en bygelovige ceremoniën omtrent den Doop (5).

En
Vyfde
Eeuw.

Niet minder bespeurt men dit alles in de *Vyfde Eeuw*, men ging zelfs een stap verder: beginnende de beelden in de Kerk in te voeren; de Reliquiën of overblyfsels der Heiligen cere te bewyzen; de Heiligen aen te roepen en meer andere ydelheden te plegen (1). de Kerkelyken waren niet minder verdorven, niet minder trots en eerzugtig: inzonderheid de Bisschoppen van Rome en Konstantinopelen; twistende met elkanderen om het oppergezag en den

(4) Eusebius Kerk. Hist. X Boek 3 Hoofst.

(5) Heinsius Vragen, II. Deel p. 237, 238, en 252.
Pictet Theol. Chr. Tom. III, p. 187. B.

(1) De laetste p. 195. *Augustinus de Vera Religione* Cap. Ult. *Spanhemis Hist. Eccl. Secul. V, Cap. 1.*

den voorrang (2); terwijl de eerste door allerlei kunstenaryen, alle andere Kerkelyken tragtten te verpligten om aen hun te appelleeren; gelyk ze dan ook Keizer *Valentiniaen* den III^{den} bewogen, hun den bovenrang boven alle de Westersche Bisschoppen te geven (3). A. 445.

In de *Zesde Eeuw* zag men Rome en Konstantinopelen door die zelve eerzugt en twist, over den tytel van algemeen Bisschop twisten (1); den Dienst der Moedermaegt, der Engelen en Heiligen, de Biegt en Penetentiën of voldoeningen (en welk een menigte van nieuwe feesten?) zag men daeglyks meer en meer invoeren; de Aenroeping der Heiligen en hunne voorbede nam niet weinig toe; de Processiën of Omgangen, 't Vagevuur, en andere dwalingen, reets in de Vierde Eeuw en al vroeger gezacit, quamen nu op; voorts begon men de Mis te doen, en (welk eene ydele bygelovigheid!) door een dunne pyp uit den drinkbeker te zuigen (2). Voorts in de Zesde

Noch

(2) *Baronius Faerb.* op 't jaer 450

(3) *Spanb. Hist. Eccl. Secul. V. Cap. 6. §. VIII, & IX.*

(1) *Ibid.* Secul. VI. Cap. 4. § II

(2) *Ibid.* l. c. *Heinsius Vragen, uit de Kerkl. Hist.*
II. Deel p. 805,

Zeven-
 de
 A. 606.

Noch meer ontacorde men in de
Zevende Eeuw; wanneer zich de Mensch
 der Zonde, zeer duidelyk, in den
 Persoon van *Bonifacius*, den Ilden van
 dien naem, en den Agtenzestigsten Bis-
 chop van Rome, omtrent het jaer 606
 openbaerde (1). Deez verworf van
 Keizer *Phocas* den tytel van *Alge-
 meen Bisschop*, en was de eerste die, vol-
 gens *Platina*, in zyne Plakaten deze trotse
 tale gebruikte, sedert door alle zyne
 navolgers overgenomen: *Volumus &
 jubemus*: Wy willen en beveelen (2).
 Zoo trots als dat hooft, zoo vleeschelyk
 en verdorven waren de leden: men leef-
 de byna overal gansch Heidensch (3);
 omtrent de Beelden, voorheen, als 't
 ware, alleen ter aengedenkinge inge-
 voert, begon men nu, gelyk ook
 omtrent het teken van 't Kruis, ee-
 nen afgodischen eerdienst te plegen;
 met de Reliquiën, of zoogenaemde
 overblyffels der Heiligen bedreef men
 geen minder afgodery en bygeloovigheid:
 men liet zich namentlyk voorstaen, dat
 zy

(1) *Pictet Theol. Chr.* Tom. III, p. 194. A. *Hornii*
Hist. Eccl. p. 136.

(2) *Platina*, *Leven der Pausen*, onder Bonif.

(3) *Heinsius Vragen*, II Deel pag. 106.

zy de vergiffenis der zonden konden te wege brengen. *Willebrord* wees zeke-
ren Yer, om zyne conscientie te stillen,
niet na 't Zoenbloed des Heeren, maer na
de Overblyffels van 't Kruis, waer aen de
Heilig *Odulphus* gemarteld was (4).

Niet beter ging het in de *Agtste Eeuw*, En
waerin de vorige misbruiken en byge- *Agtste*
loovigheden noch al hooger stegen:
tot zoo ver zelfs, dat op 't Concilie van A. 787.
Nicéa besloten wert, dat men de Beelden
met kussen, wicrooken, knielen, ont-
steken van waskaerssen en andere pleg-
tigheden vereeren zou (1). Nu zegt
men ook de hulp en dienst van Ma-
ria en der andere Heiligen; en men sprak
rond uit van 't Vagevuur (2). Voorts
voerde het meerendeel der mondbe-
lyderen een t'eenemael vleeschelyk en
wereldsch leven, na de wyze der Hei-
denen (3). Onverdragelyk was ook de
verwaentheit en trots der Roomsche Op-
perbisschoppen. *Konstantinus* de Ne- A. 710.
gentigste Bisschop of Tweëentwintigste
B Al-

(4) *Beda*, Lib. III. cap. 13. *Spanh. Hist. Eccl.*
Secul. VII. c. 3.

(1) *Hornii Hist. Eccl.* p. 143.

(2) *Heinsius Kerk. Hist.* III. Deel p. 48. *Mornay*
Hist. de la Papauté p. 301.

(3) *Heinsius Kerk. Hist.* III. Deel p. 26. en 279.

A. 752. Algemeene Bisschop van Rome, liet zich de voeten kussen van Keizer Justinianus Rhinotmetus (5). *Stefannus* de Hde van dien naem, zyn nazaet, liet zich door zyn blinde liefhebbers op de schou- ders na de Kerk dragen (6); andere bewyzen van hunnen spoorloozen hoogmoed gaan wy tans voorby. Al- leen merken we 'er uit aen, dat Rome zich dus boven de Koningen en Keizers begon te verheffen: en hen als zyne on- derdanen aen te merken (7).

In de Dat vertoonde zich op 't allerduidelyk-
Negen- ste in de volgende *Negende Eeuw*, in
de, *Valentinus*, die zich de voeten liet kussen
A. 858. van den geheelen Raet van Rome (1); in
A. 827. *Nicolaus*, die zich byna als een God liet
eeren (2), en 't gezag van den Roomfchen
stoel zoo ver wist uit te breiden, dat het
A. 873. denzelven, sedert *Joannes* den IXden,
niet zwaer viel zich de magt te verkry-
gen, om Keizers af en aen te stellen (3).
Men

(5) *Pictet Theol. Chr. Tom. III, p. 197. A.*

(6) *Platina* in 't Leven van *Stefanus*.

(7) *Heinsius Kerk. Hist. III, Deel pag. 23.*

(1) *Mornay Hist. de la Pap. pag. 329.*

(2) *Platina*, Leven van *Nicolaus*; *Pictet Theol. Chr. Tom. III. pag. 201. A.*

(3) *Mornay Hist. de la Papauté p. 406. enz.*

Men begon ook in deze Eeuw de Pelgrimagiën en meer andere menschenvonden, eerst ter dege door te zetten (4). Zekere *Paschalis Radbertus*, Abt van Corbie in Picardië, hield tans het eerste de Leere der Transsubstantiatie, zonder bewimpeling in 't openbaer staende: Men ontving, dreef hy, in 't H. Avondmael het zelve lichaem van *Jesus Christus*, dat uit den schoot der H. Maegt was voortgebracht, en dat moest alle dagen, om de zonden die men gedurig begaet, opgeoffert worden (5). Maer inzonderheid ging den Beeldendienst ende Aenroeping der Heiligen meer dan te voren in zwang, sedert Paus *Paschalis* ze beschermde en dus 't Concilie van Nicéa * opentlyk gezag gaf (6). Niet minder droevig stont het geschapen, kan men denken, met den wandel der mondbelyderen: in een eeuw daer de grootste zondaers ongestraft, het bygeloof gevordert, en 't Predikampt veelal verzuimt wert (7); ja wat zeg ik,

B 2

„Gee-

(4) *Heinsius Vragen*, III Deel p. 53.

(5) *Basnage Hist. de la Relig. Reform.* IV. Period, p. 28. * Zie hier voor p. 17.

(6) *Pictet Theol.* Tom. III, p. 200. A.

(7) *Heinsius Vragen*, III Deel p. 55.

„ Geestelyken niet als Ergernissen en
 „ Bygeloof bespeurde; daer de Monniken
 „ met snoode dingen omgongen; de O-
 „ verheden zich niet ontzagen valschelyk
 „ te zweeren, de hoogmoed alom heersch-
 „ te en de Tucht vertreden was: men be-
 „ dreef dingen die onder de Heidenen
 „ ongehoort waren, en strekte zyne
 „ dieverye uit tot de menschen, die
 „ men stal en aen de Heidenen ver-
 „ kocht: gelyk 'er de geleerde *Heinsius*
 van spreekt, in zyne Historische Vra-
 gen uit de Kerkelyke Historie (8).

En
 Tiende
 Eeuw.

Was het dus gelegen in de Negende,
 wat betere dingen kon men zich van de
Tiende Eeuw beloven? Eeuw, die
 zelfs by de Roomsche Schryvers als
 droevig te boek staet, om dat in dezel-
 ve d'een Ondeugd na den ander, zich
 in 't Ampt van Opperbisschop drong,
 nu door list, dan door geweld. Die
 Leiders van het Volk waren tans Ver-
 leiders, en vol van Ontugt en alle
 Grouwelen. *Alles* zegt Platina, *deed-
 denze uit verdorvenheit en staetzugt, en
 als zy hun oogmerk bereikt hadden,
 leidden zy zich, als wreede Tyrannen,
 enkel*

(8) III, Deel, p. 59, en 506.

enkel toe, om alle de zoodanige die hen in den weg stonden, of daer zy een wrók op hadden, te vernielen, ten einde zich dus te ongestoorder in hunne verfoeielyke wellusten te kunnen dompelen, als niemant hunne ondeden meer tegenging (1). Hoe vuil en ontugtig *Sergius* de IIIde, en *Joannes* A. 911. de XIIde met de schaemteloze Hoe- en 913. ren *Marozzia* en *Theodora* hare zufter geleeft, en de Heiligste Banden des Huweljks door een allereerlooft Overspel van een gescheurt hebben, kan men by *Baronius* in zyne Jaerboeken zien (2). De Hemelsche Waerheit aengaende, zy wert nu ganschlyk agter den bank geworpen; men hoorde niet als van allerlei Verzieringen en Legendes der Heiligen. Alle de vorige niet alleen, maer een menigte van nieuwe bygeloo-vigheden en eigenwillige diensten, hadden daerenboven de geheele Christenwerelt byna overstroomt (3). De Afgodische agting voor de Reliquiën, de Beelden-dienst en de Aenroeping der Heiligen (welke nu daeglyks vermeert konden

B 3

(1) *Platina* in 't Leven van *Sergius* den IIIden.

(2) *Baronius* Jaerboeken, op 't jaer 912. *Mornay* Hist de Papauté p 433. enz.

(3) *Spanhem.* Hist. Eccl. Secul. X. c. 4.

den worden, door de zoogenaemde Canonisatie, niet ongelyk aen de Outroomsche Vergoddingen,) verhieven zich niet minder tegen Gods geestelyken dienst en 't eenig Middelaers-Ampt van Christus (4). Nu had men ook menigte gezigten en verschyningen van 't Vagevuur; men zag bloed uit de hostie vloeien, ten minsten men hield dit alles in die Eeuw, en onder de onwetende, voor goede munt (5). *Joannes* de XIIIde (of zoo het Pauschap van *Joanna* niet verziert maer waeragtig is) A. 963. de XIVde, zoude allereerst de Klokken gedoopt, dat is, gezegent, met Wywater besprengt en een naem gegeven hebben (6). Kan 'er volslagener bewys zyn van de onvergelykelyke domheiten 't dwaenze bygeloof dier Eeuwe? daer zelfs een Opperbisschop (in wien men immers de meeste kennis onderstellen zou) dwaes genoeg was om eene plegtigheid in te voeren, waer van men zich verbeeldde, dat zy van die uitwerking was, dat de klokken door dezelve in staet

(4) *Pictet Theol. Chr.* Tom. III, p. 216. B.

(5) *Dezelve*, ter zelve plaetse.

(6) *Spanhem. Hist. Eccl. Secul. X.* c. 4. *Pictet Theol. Chr.* Tom. III. p. 216. B.

staet gestelt wierden, „ om de booze
„ geesten te verdryven, de onweeters
„ te beletten en te stillen, ja ook 't ge-
„ loof en de liefde in de gemoederen der
„ menschen te vermeerderen, en de
„ geesten der afgestorvenen te hulp te
komen" (7). Noch meer; zekere
Wilgard, een Italiaen, dreef datmen als
een Artikel des Geloofs alles moest aen-
nemen wat de Poëten gezegt hadden (8).
Een klare blyk dat men de Liefde der
Waerheid verloren had, en dus onder
een kragt van dwaling lag, die de Lo-
gen deed gelooven.

A.
1000.

't Zou dus schynen dat de dwalingen
't bygeloof, 't zou schynen dat de god-
loosheit, ontugt en gierigheid niet ver-
der konden gaen: dan het tegendeel
zag men in de *Elfde en volgende Eeuwen*.
Tot noch toe en in de vorige duizend
jaren, was de *Satan* als gebonden geweest,
maer nu scheen hy af te komen met groo-
ten toorn, wetende maer eenen klenen tyd
te hebben (1). De Kerkelyke Historie-
schryvers schynen 't niet genoeg te kon-
nen uitdrukken, hoe zeer de *Afval* en

Op
eene al-
lerbe-
kla-
gens-
waer-
digste
wyze
in de
Elfde
en vol-
gende
Eeuwen

B 4

't Ver-

(7) *Spanh. Hist. Eccl. Secul. X. c. 4.*

(8) *Pictet Theol. Tom. III. p. 216. B.*

(1) *Openb. XII. 12.*

In de *E* *f* *d* *e*. *Verderf* in tóp gestegen was. Men zag in de *E* *f* *d* *e* *E* *e* *n* *w* d' een, en ander, en noch een derden Paus te gelyk in Rome heerschen, en zich gelykerhand in de vuilste wellusten baden (2); Een jongeling van agtien, andere zeggen twaelf, noch andere van tien jaren, zag zich door zyns Vaders rykdom en gezag in den Roomschen Stoel gezet, terwyl de Kerk om zynent wille door ontelbre moorden en wreede oorlogen van een gereten wert (3). *Gregorius* de *V* *i* *i* *d* *e*, voorheen *Kardinael Hildebrand*, en doen en laten van 't Roomsche Hof, word door de Schryvers van zynen tyd afgeschildert, als eenen die in overgevenheit en trotsheit naeulyks weêrgae had. Wat daer van zy, dit is ten minsten zeker, (zelfs volgens de gene, die van hem anders een

(2) *Benedictus* de *I* *X* *d* *e*, *Sylvester* de *I* *I* *i* *d* *e* en *J* *o* *a* *n* *n* *e* *s* *G* *r* *a* *t* *i* *a* *n* *u* *s* anders *Gregorius* de *V* *i* *d* *e*; zie *Pi* *c* *t* *e* *t* *H* *i* *s* *t* *. de l' Onzieme Siecle p. 336, 337.*

(3) Dit was *Benedictus* de *I* *X* *d* *e*. *B* *r* *o* *n* *i* *u* *s* schildert hem af als een godloos, wulps en ondeugend mensch. *M* *a* *i* *m* *b* *u* *r* *g* zegt, dat de meeste der Romeinen de wapenen tegen hem opvatten, niet langer konnende dulden, zyne overlastige trotsheit en vuile spoorloosheden. *B* *a* *r* *o* *n* *i* *u* *s* *J* *a* *e* *r* *b* *o* *e* *k* *e* *n*. *M* *a* *i* *m* *b* *u* *r* *g*, *D* *e* *c* *a* *d* *e* *n* *c* *e* *de* *L' E* *m* *p* *i* *r* *e* *p. 144.* Zie ook *Pi* *c* *t* *e* *t* *T* *h* *e* *o* *l* *. Tom. III, p. 207.* *M* *o* *r* *n* *a* *y* *P* *a* *p* *a* *u* *t* *é* *p. 481.*

een gunstig oordeel vellen,) dat niemand der Pauzen, de waerdigheit van den Roomschen Stoel hooger heeft opgeheven, en dat hy zich verbeelde een magt te bezitten, hoedanige niemand op aerden bezat. „ Deez Paus, zegt *Du Pin* (4), „ had zoo dra niet die waerdigheit bekomen, of hy lei toe om zich geestelyk en wereltlyk Meester van den ganschen Aerdbodem, Opperrigter en Scheidsman van alle Kerkelyken en Burgerlyke zaken, Uitdeeler van Aertsbisdommen en alle andere mindere Kerkelyke Bedieningen niet alleen, maer ook van Koningryken en Vorstendommen te maken; ten dien einde gebruikte hy zyn Gezag niet slegts tot straffe der schuldigen en hervorming der gebreken, maer ook om Koningen van hunne Ryken, Vorsten en Heeren van hunne Staten en Goederen te berooven, ze aen hem cynsbaer te maken, met het hunne naer zyn goedvinden te handelen, en hen te verplichten om al te doen dat hem behaegde”. Elk weet hoe trots en onver-

B 5

bid-

(4) *Biblioth. des Auteurs Ecclesiast.* Tom. VIII.
part 2. p. 32.

A. 1077. biddelyk hy Keizer *Henrik* den IVden behandelde : de Keizer, van hem gebannen *, was in 't midden des winters met eene ongeloofelyke moeite over de Alpes nae Rome gereist, om van den Paus de Absolutie te verkrygen; drie dagen agter een moest hy, in een slegt gewaet, blootvoets en zonder, van den morgen tot den avond, iet te nuttigen, met tranen en ernstige verzugtingen de barmhartigheid van God en van den Paus, (want zoo had die het ge-

* De wyze waer op deez Paus den Keizer in den Ban deed, is aenmerkelyk : zy geeft niet minder zyne bygeloovigheid, en zoo die niet, zyn geveinstheit niet minder als zyn hooghartigheid te kennen. Hy keerde zich tot den Apostel Petrus; hy beriep zich op hem, op de Moedermaegt en op Paulus, dat hy niet door quade streken, maer genootzaekt, het Pauschap had aengenomen; dat Henrik die men Keizer noemde, zich tegen de Kerk door hoogmoed verheven, en, nevens de Koningen der Aerde en Vorsten der Werelt, zich tegen hem opgesteld had : dat hy derhalven, steunende op Gods Barmhartigheid en de Voorspraek van Maria, in den naem en door 't gezag van hem Apostel, gemelde Henrik met den Ban sloeg, op dat alle volken, zei hy, erkennen, dat gy zyt Petrus. *Pictet Hist. de Siecle XI. p. 711, 712.* De Nederduitche Lezer zie dit breeder na, by *Baronius* in zyne *Jaerboeken* op 't jaer 1076. en by *Platina* in 't Leven van *Gregorius den VII.*

gewilt) affmeeken , eer de Keizer hem eens te spreken konde komen ; een strengheit zoo ongehoort , dat zelfs 's Pausen hofgenooten daer over murmu- reerden , doch , die hy , volgens zyne eige bekentenis , zich tot eere reken- de (5). En indien de zoo genoemde *Dictaten* die op zynen naem gaen waerlyk van hem zyn , zou hy de onbeschaemtheit gehad hebben , van te durven stellen en doordryven : „ dat het den Paus al- „ leen toequam , nieuwe wetten te ma- „ ken ; zich de voeten te laten kussen ; „ boeken in den rang der Heilige Schrif- „ ten te stellen ; d'onderdanen van de „ gehoorzaamheit aen hunne vorsten te „ ontslaen ; allen te oordeelen en van „ niemant geoordeelt te worden : wyl „ 'er maer één Naem in de werelt was , „ te weten die van Paus” (6). Ten minsten was zyn gedrag niet vreemt van deze grondregels : en hy drukt in zyne brieven hier en daer genoegzaam uit , 't geen hy in eenen derzelve schryft , dat hy wilde dat men hem volstrekt gehoorzaamde en

(5) *Pictet Hist. de Sicle XI. p. 728.*

(6) *Le Meme p. 868. Mornay Hist. de la Papauté p. 508, 509.*

en dat alles voor hem opstond (7). Keere ik my tot het gedrag der geestelyken en meeste leken in die eeuw: de Sodomie, de Simonie of Kooping van Kerkelyke Ampten, eene onverzaedbare gierigheid en andere ondaden heerfchten alom. De vergiffenis der zonden wert door, ik weet niet welke, nuttelooze zelfskafstydingen verkregen, en die weêr merkelyk verzwaert of verligt, naer men den Geestelyken meer of min in handen ftak (8). Duizenderlei ydele plegtigheden, feesten en menschenvonden mackten de Godsdienstigheid uit, zoo der genen die voorgingen als volgden (9).

Twaelf-
de

En wat zal ik zeggen van de *Twaelfde Eeuw*? De ydele grootsheid van Paus *Adriaen* den IVden, de onverdragelyke trots van *Alexander* zynen nazaet, en de baldadige hoogmoed van *Celestinus* den IIIIden, zyn bekend. *Adriaen* kon niet dulden dat men der Keizeren naem voor den zynen schreef (1). *Alexander*, (zoo hy

A.
1191.
A.

1154.

(7) *Piſtet Hist. de Siecle XI.* p. 683. uit *Gregorij Epist. Lib. II. Ep. 13.*

(8) *Mornay Hist. de la Papauté* p. 499.

(9) *Dezelve* p. 500. *Piſtet Theol. Chrét. Tom. III.* p. 221. B.

(1) *Piſtet Theol. Chr. Tom. III.* p. 210. A.

hy al den voet niet gezet hebbe op den nek van zynen Tegenstrever, Keizer *Fredrik Barbarossa*, onder 't misbruiken der woorden uit den XCIIsten Psalm: *op den fellen Leeuw en Adder zult gy treden*; gelyk sommige bevestigen, andere ontkennen:) was echter trots genoeg om by zyne aenkomst in Vrankryk, deszelfs Koning en dien van Engeland, ter wederzyde van hem te voet te laten gaen, terwyl hy tusschen beide te paerde gezeten was, en dus ter stad inreed (2). En wat *Celestinus* aengaet, hy zou, na dat hy de Kroon op 't hooft van Keizer *Henrik* den Vden gezet had, die daer weder met den voet afgeschopt, en den Keizer nevens den omstanderen daarmede toegevoegt hebben: dat hy de magt, en 't in zyne handen had Keizerryken te geven of t'ontnemen (3). Dezelve bygeloovigheden, en noch bet, als in de vorige eeuwen, zag men al een overstromende vloet alles byna bedekken: de Transsubstantiatie, de Aenbidding der Hostie, der Priesteren ongehuwde staet, de Indulgentiën of Aflaten, en dier-

A:
1191.

(2) *Hornii Hist. Eccl.* p. 154. *Pictet Theol.* Tom. III, p. 210, 211. A.

(3) *Pictet* p. 211. *Hornius* p. 154.

diergelyke dingen kregen een algemeen gezag (4). De ware en innige Godsvrugt, het wedergeboren leven, de zuivere liefde voor Gods eere en waerheit moest zeker door dusdanige, en duizend andere dingen wel zeltzaam worden: en niemand van ons kan zich verbeelden, hoe zeer diergelyken Kerkstaet den stillen en opregten in den lande aen de ziele smartte.

En
Der-
tiende;

A.

1215.

De *Dertiende Eeuw* was niet minder ongelukkig en deerniswaerdig. Het Concilie van Latran *, stelde de Transsubstantiatie en Oorbiegt als nootzakelyke waerheden vast (1). De Kniebuiging voor de Hostie, kreeg eenen algemeenen ingang; men bragt in gebruik den Drinkbeker des Avondmaels den volke t'onthouden (2); de zoogenaemde geestelyke órdens en gezelschappen, waer van 'er reets in de vorige eeuwen verscheidene opgekomen waren, wierden ook

(4) *Pictet Theol.* Tom. III. p. 230. B.

* Dit was het IVde Algemeen Concilie; 't wert onder *Innocentius* den IIIden te Rome gehouden; 't bestond uit meer dan 1300 Leden, de gezanten van verscheide gekroonde Hoofden daer onder gerekent. *Prateoli, & Lydii Concilia* p. 153. *Du Pin Bibl.* Tom. X, p. 104.

(1) *Hornii Hist. Eccl.* p. 139. *Pictet Theol.* Tom. III. p. 110. & 232. B.

(2) *De Laetste* p. 232. B.

ook in deze eeuw door de eene en andere vermeerdert (3). En, gelyk men dus uit zyne eige harffens regels en inzettingen smeede, tot verkragting dikwils van Gods allervolmaekst gebod; gelyk men dus het fchepfel, zoo niet boven, ten minften nevens den Schepper, dien in eeuwigheit alleen alle eere toekomt, godsdienstelyk vereerde; gelyk men dus het middel gevonden had, om de menschen t'eenemael van reden en oordeel te berooven, en hen, onder voorwenden van de Goddelyke Almagt en de eerwaerdigheid van 't Priesteramt, alles, hoe tegenstrydig, verkeert en onheilig, te doen gelooven wat het dezen Geestelyke Leidslieden zou geluften te zeggen of te bevestigen; het middel teffens om in der menschen inwendige, onder voorgeven van de voortreffelykheit der byzondere Zondbelydenisse, in te dringen; gelyk men, zeg ik, dit gevonden had, en dus te werk ging, zoo had men ook in deze zelve Eeuw onmenschelykheit genoeg, om uit te vinden en in te voeren, den Regtbank der *Inquisitie*, waer door men de verdagte van dat geen, dat men in dien tyd

Ket-

(3) *Pietet Theol. Chr.* Tom. III, p. 232. B.

Kettery noemde, door allerlei konststreeken en looze vragen, ja door vuile en onmenschte pynigingen, tot bekentenis bragt van grouwelen en spoorloosheden, hen te last gelegt, waeraen zy ganschlyk niet, hunne Inquisiteurs zelve misschien niet dan al te veel, schuldig waren *. *Dominicus*, de Vader der Dominikanen, was 'er de uitvinder van; Paus *Innocentius* de IIIde voerdeze in; *Honorius*, *Gregorius* de IXde en andere Pauzen hongen 'er hun zegel aen (4). Een ontelbaer getal van onnoozele en godvrugtige menschen wert hier door op allerlei wyze, van goed en bloed, lyfen en leven berooft: en zulks naer 't goedvinden van Rome, 't welk vermaek, scheen te hebben, om *dronken te worden van het bloed der heiligen* (5). Zulk een onmenschelykheit was verzelt van een onlesbare geldzugt en geilheit.

„ De

* De Nederduitsche Lezer die een kort doch naeukeurig berigt van dezen Bloedraed begeert, kan die vinden by *Hooft* en *Boxhorn*, in hunne *Nederlandsche Historien*: Ook in zeker Werksken, dat tans Maendelyks uitkomt, onder den Tytel van *Levens-Beschryving van Beroemde en Geleerde Mannen*, Eerste Stuk, No. II.

(4) *Pictet Theol.* Tom. III. p. 232. B.

(5) *Openb.* XVII, 6. Dit geheele Hoofdstuk is ten dezen opzichte zeer aenmerkelyk.

„ De schriften der Schryveren van deze
„ Eeuw , zyn vol klagten over de uit-
„ stekende verdorvenheid van der Pau-
„ zen zeden , en den elendigen en jammer-
„ waerdigen toestand der Roomsche
„ Kerke (6) ”; Robert , te dier tyd Bis-
schop van Lincoln , de Paus zullende af-
schetzen roept dus uit (7) :

*Ejus Avaritia totus non sufficit Orbis ,
Ejus Luxuria meretrix non sufficit omnis.*

als willende zeggen :

*De gansche werelt kan zyn gelddorst
niet verslaen ;*

*All' 't schaemtloos hoerdom kan zyn geil-
heit niet verzaên.*

of anders :

*Zyn Geldzugt waer' zelfs met all' 't aerd-
ryk niet verzaed :*

*Z'is onverzadelyk. Zyn geilheit , zon-
der maet ,*

*Hielt zich met duizenden , hielt zich met
alle hoeren ,*

Noch ganschlyk onvoldaen.

C

Ko-

(6) *Hornii Hist. Eccl. p. 159.*

(7) *Ibidem Loc, cit.*

Voorts
in de
Veertien-
de

A.
1305.

Komen wy tot de *Veertiende Eeuw*, wy zullen daer in geen minder verderf ontdekken, zoo in 't hooft als in de leden der Roomfche Kerke. Zoo laeg en flaefs van gemoed als *Clemens* de Vde was, om voor *Philips den Schoonen*, Koning van Vrankryk, dien hy voorheen haette en beledigt had, op de knien neder te vallen, en hem alles te beloven wat hy eifchte, om toch door hem niet tegengeftaen te worden in de verkiezing tot de Pauzelyke waerdigheit (1), zoo trots en redeloos zou hy, Paus geworden, den Doge of Hartog van Venetië, *Franciscus Dandala*, behandelt hebben. De Paus had de Venetiënen in den Ban gedaen; om 't ontslag daer van te verzoeken, quam de Doge by den Paus, die tans te Avignon in Vrankryk zynen zetel had; daer gekomen, nootzaekte *Clemens* hem, om in ketenen gebonden gelyk een hond, aen zyne voeten onder den tafel te leggen (2).
A.
1316. *Joannes* de XXIIste of XXIIIste van dien naem, was verwaent genoeg, om in zekere zyne Decifiën, die hy onder den

(1) *Schabaelje tegen de Successie der Pauzen*, p. 6.
Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. Tom. XI. p. 11, 12.

(2) *Hornii Hist. Eccl.* p. 160. *Pistet Theol. Chrét.* Tom. III. p. 215. A.

A. 1378. kozen de Romeinen *Urbanus* den VIden; de Franschen hier over gestoort, verhieven te Avignon zekeren *Robertus*, onder den naem van *Clemens* den VIIden; beide de Pauzen, jaloers over hunne waerdigheid, scholden, banden en veroemden elkander over en weêr; d'een noemde den ander op zyn beurt, Antichrist, Moordenaer, Verrader, Roo-ver, Tyran, Belialskind, enz. (4). Men kan denken, met welk eene bitterheit en haet, die gemoederen tegen elkanderen ingenomen waren, en hoe schrikkelijke uitwerkzelen dit onder de leden van Kerk en Staet gehad hebbe (5). Hoe heeft volk tegen volk, Koningryk tegen Koningryk, Staet tegen Staet, Kerk tegen Kerk, ja Familie tegen Familie, (en dat, daer men den naem droeg van Christenen,) door geheel Europa, meer dan vyftig jaeren agter een, gewoed (6)!

En
Vyftien-
de
Eeuw.

Dit brengt ons tot de *Vyftiende Eeuw*. Daer vind men onder de Pauzen, eenen *Innocentius* den VIIden, die, plegtig ge-

(4) *Picet Theol.* Tom. III. p. 216. A. *Mornay Hist. de la Papauté* p. 1035.

(5) *Hornii Hist. Eccl.* p. 171.

(6) *Mornay Papauté* p. 1027.

gezworen hebbende, zyne waerdig- A.
heit om de rust der Kerke te zullen af- 1404.
staen, by aldien *Petrus de Luna*, (tot
opvolger van *Clemens* den VIIden, te
Avignon verkooren,) insgelyks afstand
deede, na deszelfs afstand, zynen eed
brak, met zyne beloften spotte, en den
genen, die hem tot het volbrengen der
zelve maenden, 't hooft deed afhouden
en uit de vensters van zyn Paleis wer-
pen (1). Men vind 'er wyders, eenen
Alexander den VIden, die door kuiperyen, A.
geschenken, en beloften den Kardinalen 1494.
gedaen, van hen, namelyk, ryke Benefi-
ciën en Landeryen te zullen geven, zich
ten nazate van *Innocentius* den VIIIsten
deed kiezen: „Hy onteerde, zegt *Du Pin*,
„ zyne waerdigheid door zyne staetzugt,
„ gierigheid, wreetheden en spoorlooze
„ lusten” (2). Men zei van hem dat
hy geboren was tot ruïne van geheel
Italië; hy schein de geilheit zelve,
hebbende in ontugt niet alleen vier zoo-
nen en zoo veele dochteren gewonnen,
maer zelfs, gelyk het gerugt ging, zyne
eige dochter *Lucretia* misbruikt, en ze te-

C 3

vens

(1) *Pictet Theol.* Tom III. p. 219. A.

(2) *Bibl. des Aut. Eccl.* Tom XII. p. 62.

vens aen zynen eigen zoone ten wyve
gegeven ; dus was die schaemteloze,
te gelyk de dochter, hoer, en schoon-
dochter *, van eenen niet min ondeu-
genden en eerloozen vader (3). Hy
had het verfoeilijk opzet, om verscheide
Kardinalen, onder den schyn van hen
aen zynen tafel te onthalen, door ver-
gif om te brengen, doch hy wert in zyn
eige net gevangen, en hy viel zelve in de
groeve die hy anderen bereid had, gebrui-
kende onvoorziens zelve het vergif,
waer aen hy stierf den 18 van Augustus,
des jaers 1503. (4). Niet minder
trotsheit, bespeurde men by Romens
Kerkvoogden, die niet ophielden zich
mee-

* Hier op slaen de verzen van *Pontanus* :

*Hoc jacet in tumulo Lucretia nomine, sed re,
Thais Alexandri, filia, sponsa, nurus.*

Dat is:

*Hier legt in 't stinkend graf, all' d'ontugt by el-
kander*

*In één Lucretia, waer van men yst en gruwet:
De dochter niet alleen, van 't ondier Alexander,
Maer tevens zyne hoer, en met zyn zoon gebuwt.*

(3) *Pictet Theol.* Tom. III. p. 221. A.

(4) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl.* Tom. XII. p. 62.
Pictet Theol. Tom. III. p. 221. A.

meesters van alle ampten en bedieningen te maken (5) : en zich , zelfs boven de Algemeene Conciliën te verheffen : 't welk hunne gunstelingen, eenen iegelyken tans wilden doen gelooven (6). En gelyk de Pauzen zelve verdorven waren, zoo waren 't ook byna alle die 't met hen hielden : dit ging zoo ver, dat de Conciliën van Constants en Bazel *, zelve eene hervorming, omtrent de zeden en Tugt der Kerke, in haer Hooft en alle hare leden, noodig oordeelden (7). 't Moet verre gaen, dat men zelve als verdorven erkent. De oude misbruiken en dwalingen waren noch al in trein, en wierden daeglyks vermeerderd door nieuwe verkeertheden : menigvuldige nieuwe Feeften, Ordens en Ceremoniën vond men uit; men veilde de Aflaten; en, hoe is het moogelyk! men wert van gedagten, en betoonde het met de daed, dat men den Ketteren geen woord behoefde te houden (8).

C 4

Men

(5) *Du Pin Bibl.* Tom. XII. p. 153.

(6) *Piçtet Theol.* Tom. III. p. 24. B.

* Het eerste gehouden in den jare 1414. het tweede zeventien jaren later, A. 1431.

(7) *Du Pin Bibl.* Tom. XII. p. 153.

(8) *Hornii, Hist. Eccl.* p. 162.

Dit
zou
men
ook in
de Zes-
tiende
Eeuw
ont-
dek-
ken,
maer
men
stapt
hier
van af,
om na
eene

Men zou in de *Zestiende Eeuw* de Roomfche Kerk en hare navolgers, niet minder verdorven vinden, indien we voortgingen om daer van 't een en 't ander stael te melden: maer wy vreezen, reets den Lezer te lang omgeleid te hebben, in all' deze dikke duisternissen van onwetendheit, dwaling, bygeloof en onheiligheit. Wy stappen 'er dan van af; te meer, daer men wel nieuwe Personagiën, doch slegts dezelve verborgenheit der ongerechtigheit, den zelven geest des Afvals, dezelve onophoudelyke zugt tot bygeloof en dwaling, ontdekken zou.

Aen-
mer-
king,
tot Be-
sluit des
EER-
STEN
BOEKS,
tot het
TWE-
DE O-
ver te
gaen.

't Gezegde toont, zoo ik my verbeelde, den opmerkenden genoegzaam, het deerlyk *Verval* der Kerke. Wat verstandig en bezadigt gemoed, dat Gods eere en zyne waerheit bemind, kan nalaten zoo droevigen verderf te beweenen, en de grondleggers en handhavers van het zelve, te gelyk te veroeïen en te beklagen? Zulk eene uiterste onwetendheit en blindheit! zulk een spoorloos bygeloof en zelfs-uitgedagten dienst! zulk eene onheilge verkragting en ter zyde stelling van dat Levendig en Onschatbaer Woord! zoo veele onteeringen van den Driemael-
hei-

heiligen en yverigen God, en 't eindlooswaerdige en eeuwigkrachtige Zoenbloed zynes lieven Zoons! zulk eene verheffing van zyne eigene geregtigheid, en van 't nietig en zondig, ja zelfs van 't redenloos schepsel, in de plaets van, of ten minsten nevens, den Schep- per en Middelaer! zoo veel trotsheit, ontugt, en gierigheit! zoo veele onregt- vaerdigheden, geweldenaryen, en moor- den! zulk eene menigte van ontheiligin- gen, eedbreuken, en andere grouwelen! goede Godt! hoe hebt gy 't kunnen gehengen! gehengen, daer 't onder den dekmantel van uwen Dienst meest- al gepleegt wert! Maer hier stuiten wy: niemand onzer kan de diepten der God- delyke Alwysheit peilen. 't Is ons ge- noeg, dat wy verzekerd mogen en kon- nen zyn, dat de HEERE zulks ten bes- te zyner kinderen toegelaten heeft, terwyl Hy ten zelfden tyde, op het al- lernadrukkelykst voor hun zorg droeg: hen *bewarende* en hoedende, gelyk een *Herder* zyne *Kudde*, om de woorden van Profeet Jeremia (1) hier de onze te maken; verwekkende, van tyd tot tyd,

C 5

tyd , in alle Eeuwen , zyne Eliassen
 en Getuigen , zyne yveraers en voor-
 standers der reine Leere en Apostolische
 Tugt ; en zyne Kerke zich , om zoo te
 spreken , afzonderende *buiten het ge-
 zigt der Slange* (2). Dit gaen wy
 met het *Tweede Boek* beschouwen.

(2) *Openb. XII. vers 14.*

HISTORIE

der

WALDENSEN.

TWEEDE BOEK.

WY hebben in het vorige Boek gezien, hoedanig het *Verderf* en de *Afval*, van langer hand, in de Kerke van Christus ingeslopen en geworteld is: en hoe zich de dwaling in den zetel der waerheit, het bygeloof en 't gedygtzel der menschen in de plaets van den redelyken en van God ingestelden Dienst, de huichelary en ondeugd in de stede der ware en ongeblankette godsvrugt, gezet hebben. Daerin hebben wy onder alle de misbruiken en afwykingen, alleen met voordagt die willen aenroeren, welke in dit Werksken eigentlyk te passe komen, als die, gelyk zy de onbetwistbare kentekens van

In 't vorige Boek zyn voornamelyk de dwalingen gemeld, waertegen zich de *Waldensen* altoos gekant hebben.

het

het Antichristiesch wezen zyn, den *Waldensen* het meest in 't ooge gelooopen, en genootzaekt hebben, zich met onbezweken moede, altoos en onverzettelyk tegen Rome en zyne verkeertheden te verklaren.

Die
dwa-
lingen
worden
tot Vyf
Hoof-
den ge-
bragt;

Die misbruiken en ontaerdingen kon-
nen hoofdzakelyk gebragt worden,
tot deze vyf navolgende hoofden:
I. De volftrekte Meesterschap van den
Roomschen Bisschop. II. De vlee-
schelyke en aerdschgezinde Levenswys
der Kerkelyken. III. De Afgodische
Eerdienst aen 't Schepzel: in 't ver-
een der Beelden en 't Aenroepen der Hei-
ligen als anderszins, blykbaer. IV. De
Opregting van zyne Eigengeregtigheid:
door Pelgrimagiën, Penitentiën, Afla-
ten, enz. En, V. de invoering van on-
heilige en bygeloovige Menschenvon-
den: inzonderheit van Traditiën,
't Vagevuur, Zielmissen, Transub-
stantiatie, overtollige Feeften, nutte-
looze Ceremoniën, en veelvuldige an-
dere dingen.

Zyn
onder
eenen
schoo-
nen
schyn

Dit zyn die Verborgenheden der
Ongeregtigheid, welke onder den dek-
mantel van orde, vryheit, hoogagting
voor alles wat God aengaet, verster-
ving,

ving, nedrigheit, godsvrugt en vol-^{inge-}
maektheit in sluipende, wel haest tot den ^{flopen,}
hoogsten tóp gestegen zyn.

Men moet zich evenwel niet verbeel-^{Doch}
den, dat dit zonder ernstigen tegenstand ^{met}
zy toegegaen. De menigte van verligte ^{ernst}
en waerheitlievende Christenen, die ^{tegen-}
door dien valschen gryns der Ongereg-
tigheit heen zagen, was in de *Eerste*
Eeuwen te groot, en te alom verspreid,
om den *Afval*, zonder slag of stoot,
veld te laten winnen. En schoon hun
getal in de *Volgende Eeuwen* merkelyk
afnam, en endelyk zeer dunne, en by-
na in een enkele plaets gevonden wierd:
zoo was het echter, niet dan tegen de
hoogste en plegtigste betuigingen aen,
dat het verderf, (dus tot verzwaringe
zynes oordeels,) zegepraelde.

Zoo lang de Apostelen leefden, wa-^{In de}
ren zy, als onvermoeide en *getrouwe* ^{Eerste}
Huisverzorgers Gods, geduriglyk bezig, ^{Eeuw.}
om met mond en pen, het *Verval* te
ontdekken en te stuiten. Wat onder
anderen, Paulus, Petrus, Judas Broe-
der van Jacobus, mitsgaders Joannes,
(Profeet zoo wel als Apostel en Euan-
gelist,) hier in gedaen hebben, zien
wy in hunne Schriften. Hoe nader
Paul-

Door *Paulus* aen zyn einde komt, hoe na-
Paulus; drukkelyker hy dit behartige; Hy had,
 noch by de Thessalonikers zynde, hen
 voor den *Afval* mondeling gewaer-
 schouwt (1): van hen vertrokken,
 en door den geest bewust, van 't
 geen 'er reets in 't heimelyk geschiedde,
 en eerlang in 't openbaer gebeuren zou,
 A. 52. zoo rigt hy zynen Tweeden Brief aen
 die Gemeente *, inzonderheit daer
 heen, dat hy haer met allen ernst, te-
 gen dezen inbreuk op de zuivere Leere
 en Dienst des Euangeliums, versterke en
 beware. Met dat geheiligt inzicht,
 schetst hy haer den *Mensch der Zonde*,
 den *Zoon des Verderfs*, in zyne TROTS-
 HEIT, ONHEILIGHEIT, BE-
 DRIEGERY en LOGENDIENST,
 duidelyk af: *Die hem tegenstelt en VER-*
HEFT, zegt hy, BOVEN al dat God
genoemt, of als God geëert word †, zoo
 dat hy in den Tempel Gods, als een God
 zal zitten, hem zelven vertoonende dat hy
 God is; en wederom, wiens toekomst
 is

(1) 2 Thess II, 5.

* Gelchreven omtrent den Jare 52. *Beausobre & l'Enfant N. T.* dans la Preface sur les Epistres p. XXI V. *Du Pin Biblioth.* Tom. I. p. 67.

† Boven Koningen en Vorsten.

*is naer de werkinge des Satans**, in alle kragt, en tekenen, en wonderen der LOGEN†, en in alle VERLEIDINGE DER ONGERECHTIGHEIT‡, van de gene die verloren gaen. En na hier op, de aenhangers van dien Onverlaet vertoont te hebben, als zonder Liefde tot de Waerheit, hoogschatters der ongerechtigheit, die onder een kragt van dwaling lagen, die hen den logen deed gelooven, zoo vermaent hy de Thessalonikers, met eenen blakenden ernst, dat zy toch vast zullen staen, behoudende die Leeringen en Grondregels, die hy hen, mondeling en schriftelyk, had zoeken in te drukken; en hy dringt dat aen, door eenen allerhartgrondigsten wensch, dat onze Heere Jhesus Christus zelve, en onze God en Vader, hen versterke en dus stantvastig doe volharden, in allen goeden woorde en werke, dat is: in de zuivere leere en ongeveinsde godzaligheit (2). Die zelve zugt voor Gods onbevleete eere en dienst, bezielde hem insgelyks, als hy

* Met de uitterste List en Behendigheit.

† Bedriegelyke en Verzierde Wonderen, Verschyningen, enz.

‡ Onheilige Bedriegeryen.

(2) 2 Thess. II, 4, 9, 10, 11, 15, 17.

A. 61. hy zich tegen de GIERIGHEIT,
 of 62. WELLUST, en AERDSCHGE-
 ZINDHEIT der Voorloperen vanden
 Antichrist, te zynen tyde, kante, in
 den Brief aen de Gemeente te Filippi in
 Macedonië. *Weest mede MYNE navol-
 gers Broeders*; zegt hy, (wetende wat
 de Heere in hem gewrogt, en waer toe
 hy zyn hart geneigt had,) *Weest mede
 MYNE navolgers*: en MERKT op de
 gene die ALZOO wandelen, gelyk gy
 ONS ten voorbeelde hebt: want veele
 wandelen [anders], van welke ik u dik-
 wils gezegt hebbe, en nu ook wenende zeg-
 ge, dat zy vyanden van Christus Kruis
 zyn; wier einde het verderf, wier God
 DE BUIK, wier heerlykheit in SCHAN-
 DE is, en die AERDSCHHE DIN-
 GEN BEDENKEN (3). Met geen
 A. 61. minder ernst waerschoud hy de Kolof-
 of 62. lers voor den Afgodischen EER-
 DIENST AEN 'T SCHEPZEL en
 voor allerlei MENSCHENVON-
 DEN: *Dat niemant*, laet hy zich hooren,
*u overheersche naer zynen wille, in nedrig-
 heit en DIENST DER ENGELN,---
 en het Hooft, te weten Christus, niet be-
 hon-*

(3) Filipp. III, 17 -- 19.

houdende, waer door 't geheele Lichaem ----
saemgevoegt zynde, opwast met Goddely-
ken wasdom. En wederom: Wat word
gy ---- met inzettingen belast? met:
gebruik of eet [dit] niet *, proeft het
niet, roert het niet aen; all' 't welke
verderffelyke Leeringen zyn, door 't mis-
D bruik

* Zoo vertalen, niet alleen de Heeren Beausson
bre en l'Enfant, in hunne Vertaling des N. T.;
maer ook de Predikanten en Hoogleeraers van de
Kerk te Geneve, in hunne Nieuwe Uitgifte
deszelfs van 1726., de woorden Μη ἅψῃ, en te
regt: want schoon het woord Ἀπτομαι, by
gewyde en ongewyde Schryvers meest al-
tyd aenraken betekend, gelyk het in de ge-
mene Nederduitsche overzetting vertaelt is,
zoo heeft het echter van gelyken, by Plutar-
chus en Laërtius, de betekenis van nuttigen of ee-
ten; (Zie Scapula in Lexico op 't woord Ἀπτομαι.)
dit zoo zynde, is eeten hier eigener als aenraken:
want de Apostel wil buiten tegenspraek, op het
kragtigste de dwaze bygeloovigheit der verleide-
ren zynes tyds ten toon stellen; dit wil hy oog-
schynlyk door eene Gradatie of opklimming
doen; die is 'er niet, maer 'er word tweemaal
het zelve gezegt, raekt niet, en roert niet aen, zoo
men dit woord door aenraken vertaeld: maer
neemt men 't, op 't spoor dier geagte Dienaren
van Gods Kerke, voor eeten, zoo is het vollee-
dig, en drukt met allen nadruk de ydelheit dier
menschen uit: als welke zekere dingen, niet
alleen niet wilden eeten, maer ook niet proeven,
ja zelfs niet aenraken.

Om-
trent
63, 64,
of 66,

bruik dat men 'er van maekt *, inge-
voert NAER DE geboden en LEERIN-
GEN der MENSCHEN; hebbende
een zekere schyn en voorwendzel van wys-
heit, bestaende als 't ware in eenen vry-
willigen Dienst; hebbende een vertoog van
nedrigheit, sparende het lichaem niet,
en geen agtslaende op de verzading van het
vleesch †. En wanneer deez Apostel
zyn einde ziet naderen, voegd hy all'
zyn kragt en yver te samen, om zynen
Timotheus, hoog en duur, voor den
levendigen God, en voor den Heere
Jesús Christus, den Regter van leven-
den en dooden, te beveelen: dat hy
toch het goede pand hem toebetrouwt be-
ware; en blyve in 't geen hy gehoort
heeft, en waer van hem verzekeringe is ge-
daen (4); hy stelt hem de HOOG-
MOED, WERELTLIEFDE en ON-
HEILIGHEIT der Afvalligen voor, en
zegt hem meermael; *Wyk af van dezulke; hebt*

* Hier in volgen wy de doorgeleerde Heinsius, die deze woorden dus vertaeld wilde hebben.

† Door deze vertaling, hebben de Heeren Beausobre en l'Enfant, deze, anders zeer duistere plaets, eenen duidelyken, en met den Griek-
schen Tekst overeenkomstigen zin, gegeven.

(4) 1 Timoth. VI, 13, 20. 2 Timoth. III, 14.

hebt 'er een afkeer van ; stel u tegen hun ongodlyk ydel roepen en valschlyk genoemde wetenschap (5). Ik zou een goed deel van zyne Twee Brieven aen dien zynen geestelyken zoon, moeten uitschryven, indien ik alles wilde melden wat hy 'er van zegt ; de Lezer kan ze zelve zeer ligt doorloopen, om 'er uit te zien, met welk eenen ernst hy Timotheus voor den Afval waerschouwt (6). En gelyk hy dit, dien voortreffelyken man, gelyk hy 't der Gemeentens van Kolofus, Filippi en Theffalonika had gedaen, vinden we dat hy even dit ook die van Rome heeft voorgehouden, misschien voorziende, wat 'er eerlang in die Kerk opryzen zou. *Ik bidde u Broeders*, zegt hy in zynen Brief aen de Romeinen *, *ik bidde u Broeders*, neemt agt op de gene die tweedragt en ergernissen aenregten, tegen de Leere die gy [van ons] geleert hebt ; en WYKT AF van dezelve : want dezulke DIENEN on-

D 2 zen

(5) 1 Timoth. VI, 5. 2 Timoth. II, 16.

(6) In 't byzonder in den Eersten Brief Cap. I. vers 4, 6, 7, 18, 19, 20. IV, vs. 1, 2, 3, 7. V, vs. 15, 21, 22, 24. VI, vs. 3, 4, 5, 13, 14, 20, 21. En in den Tweeden, Cap. I, vs. 13, 14, 15. II, vs. 14, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 25, 26. III, vs. 1 -- 9, 13, 14. IV, vs. 1 -- 4.

* Geschreven A. 57. Du Pin Tom. I, p. 67.

Door *Petrus.* *zen Heere Jhesus Christus niet, maer HUN-*
NEN BUIK, en verleiden met schoon
spreken en pryzen, de harten der eenvou-
digen (7). Op dat spoor word hy ge-
volgt, door zynen Amptgenoot Pe-
trus, die wel verre van zich den
Prins der Apostelen te agten, en zynen
medebroederen te gebieden, hen VER-
MAEND als hunnen MEDEOU-
DERLING, en MEDEGETUI-
GE van Christus Lyden (8). Petrus,
zeg ik, in zyne gulde regelen, die hy
den Opzienderen van Jhesus Gemeente
nagelaten heeft, maent hen met allen
ernst van alle gezag, heerschezugt,
gierigheit en hoogmoed af, Weidet,
zegt hy, weidet de Kudde Gods, die
onder u is, hebbende opzigt [daer over],
niet uit bedwang, maer gewilliglyk, NIET
OM VUIL GEWIN, maer met een
volvaerdig gemoed: ook NIET ALS
HEERSCHAPPYE VOERENDE
over het erfdeel [des Heeren], maer als
voorbeelden der kudde geworden zynde: ----
desgelyks gy jonge, zyt den ouden onder-
danig, en ZYT ALLE MALKAN-
 DER

(7) Romeinen XVI, 17, 18.

(8) In 't 1ste Vers des Vden Hoofst. van zynen Eersten Brief, welke omtrent den jare 44. of 45. geschreven is. *De Pin Bibl.* p. 68. des Prelim.

DER ONDERDANIG ; zyt met
ootmoedigheid bekleed (9). En met hoe
 veel ernst gact hy van grond , als hy , <sup>A.
64 of
66.</sup>
 wetende dat de aflegginge zynes taber-
 nakels haest zyn zoude , de VALSCH-
 HEIT, ONTUGT, en andere GROU-
 WELEN der Antichristische menigte
 doorhaelt, om 'er zoo de Christenen een
 afgryzen van te doen hebben. Hy
 stelt ze voor als *valsche Leeraers* , *onre-*
delyke dieren die de nature volgen , *vlek-*
ken en smetten der oude Liefdemalen , *kin-*
deren der vervloeking , *waterlooze fon-*
teinen , *wolken van een draeiwind gedre-*
ven , *dienstknegten der verdorvenheit* (10).
 hy zegt van hen : *dat zy verderffelyke*
ketteryen bedektelyk zouden invoeren, OOK
 DEN HEERE DIE HEN GE-
 KOGT HEEFT VERLOCHE-
 NENDE * ; *dat door hunne verderffenis-*
sen , *die VELE zouden navolgen* , *den*
 WEG DER WAERHEIT GE-
 LASTERD zou worden ; *dat zy door*
gierigheid met gemaekte woorden van des
 D 3 Hee-

(9) 1 Petr. V, 2, 3, 5.

(10) 2 Petr. II, 1, 12, 13, 14, 17, 19.

* Door Eigengeregtigheid , Eerdienst aen 't
 Schepzel, en Menschenvonden, zyn algenoegeaem
 Zoenofer kleenagtende.

*Heeren Kudde een koopmanschap zouden maken; dat zy naer't vleesch in onreine begeerlykheden wandelen, DE HEERSCHAPPYEN VERAGTEN, stout zyn, zich zelven behagen, en niet schromen zonden de HEERLYKHEDEN te LASTEREN **; dat zy de daeglyksche weelde hun vermaek achten, en OOGEN VOL OVERSPEL, HARTEN IN GIERIGHEIT GEOEFFEND zonden hebben (11): en hy dreigt hen onder de hartroerendste en vreezelykste spreekwyzen, met het nimmer eindigende verderf (12). All' t' zamen ontegenzeggelyke blyken van den brandenden yver des Apostels tegen het verderf, en van zynen onstilbren zugt om de kostelyke zielen zyner medegeloovigen daer voor te hoeden. Daer van daen dat nadrukkelyk besluit van zynen Tweeden Brief: *Gy dan Geliefde* [het gezegde] *te voren wetende, WAGT u, dat gy niet door de verleiding der grouwelyke menschen mede AFGERUKT word, en*
 UIT-

* Keizers en Koningen veragtede, hen van hunne ryken beroovende, en in den Ban doende.

(11) 2 Petr. II, 1, 2, 3, 10, 13, 14.

(12) Ter zelve plaetse vers 1, 3, 10, 12.

UITVALT UIT UWE VASTIGHEIT. Ik kome tot den Apostel *Judas*: *Judas.*
 zyn Brief is eeniglyk gerigt, om de ^{A.} 70 of 75.
 Christenen te waerschouwen, tegen de
 reeds ingeslovene Verleiders en Voorbo-
 den van den Mensch der Zonde, op ge-
 lyke wyze als Petrus eenigen tyd te vo-
 ren had gedaen; hy beschryft ze byna
 onder dezelve naemen, en hy getuigt
 'er omtrent het zelve van als Petrus,
 alleen doet hy 'er by: *datze heimelyk*
ingesloven en godloos genoeg waren om de
genade onzes Gods te veranderen in ontug-
*tigheid **; *onheilig genoeg om zeer opge-*
blazene ydelheit te spreken †; en zich,
om des voordeels wille, over de personen
te verwonderen ‡. Geen wonder dan,
 dat hy uit aenmerking van all' hun
 grouwelen zich genootzaekt vond, ge-
 lyk hy betuigt, om de geroepene, door
 God den Vader geheiligde, en door Je-
 sus Christus bewaerde, te vermanen,
 datze toch STRYDEN *zonden* VOOR

D 4 HET

* In Ongebondenheit en Vleeschelyke Vry-
 heit.

† Om Logens en ydele Verzierzelen met on-
 beschaemde kaken staende te houden.

‡ De Keizeren, Koningen en Grooten te
 vleyen, om door hen tot Ampten en Rykdom-
 men gevordert te worden.

En
Joän-
nes.

HET GELOOVE, eenmael den beiligen overgelevert; dat zy zich zelven **BOUWEN** zouden **OP** hun allerheiligste **GELOOVE**, biddende in den *Heiligen Geest*, pogende zich in de bevinding van Gods *Liefde* te **BEWAAREN**, verwagende geene andere als de *barmhartigheid* van *Jesús Christus* ten *eeuwigen leven*; en datze **HAETEN** zouden den rok die met vleesch **BEVLEKT** was (13). *Joännes*, die later dan alle de andere Apostelen geleefd heeft (14), zag zoo veel te duidelyker wat 'er eens van worden zoude: hier in wert hy daerenboven door den geest der Profetië verligt, die hem de *Algemeene Lotgevallen* der Kerke, en dus ook de gansche *Samenknooping* der *Ongeregtigheid*, in Hemelsche Gezigten op *Pathmos* openbaerde, en ze hem, den nakomelingen ten nutte, te boek deed stellen. Die zelve Geest drong hem insgelyks, om met all' d'ernst en vierigheid van zyn liefde en yver, zich tegen

(13) De geheele Brief van *Judas* doorgaens.

(14) Hy zou gestorven zyn onder de Regering van *Trajanus*, omtrent het jaer 101. in den ouderdom van bykans 100 jaren. *Beausobre & l'Enfant N. T.* Tom. I. p. 290.

gen den reeds hier en daer uitspruitenden, en den eerlang volwassenen Afval te kanten. Hoe menigmael herhaelt hy door zyne vaderlyke en trouhartige toegenegenheit, deze en dergelyke vermaningen: *Kinderkens het is de laetste uure, engelyk gy gehooft hebt dat de Antichrist komt, zoo zyn ook nu [reeds] vele Antichristen geworden: het gene gylieden dan VAN DEN BEGINNE gehooft hebt, DAT BLYVE IN U; nu Kinderkens BLYFT IN HEM, namelyk, in den Vader en den Zoone, in zyne Leere en Gemeenschap; Kinderkens dat u niemant VERLEIDE; Kinderkens BEWAERT U ZELVEN van den AFGODEN (15)?* Hoe nadrukkelyk zyn zyne waerschouwungen: *Ziet toe, ZIET TOE*, zegt hy, *dat wy NIET VERLIEZEN 't gene wy gearbeid hebben, maer eenen vollen loon ontfangen mogen (16).* Hy kon zyn blydichap niet genoeg uitdrukken, als hem de opregte aenkleving en liefde voor de waerheit en Godsvrugt, die 'er in Gajus zynen Geliefden was, ter ooren

D 5

ren

(15) 1 Joänn II, 18, 24, 28. III, 7. V, 21.

(16) 2 Joänn. vers 8.

ren quam : *Ik ben zeer verblyd geweest , schryft hy hem , als de broeders quamen en getuigden van uwe waerheit , gelyk gy in de waerheit wandelt ; Ik heb geen meer blyschap , dan hier in , dat ik hoore dat myne kinderen , [myne geestelyke kinderen] in de waerheit wandelen (17).* Zoo blyde als hy daer over is , zoo zeer smart en ontsteekt hem de hoogmoed van Diotrephes , die hy in dien zelve Brief tegen gaet met dusdanigen dreigement : *Indien ik kome , zal ik in gedagtenis brengen zyne werken die hy doet , met booze woorden snaterende tegen ons (18).* Voeg by dit alles , de zeer duidelyke ontdekkingen en waerschouwingen van , en tegen den geest des Antichristes , in het Boek der Openbaringe , door hem in des Heeren Naem geschreven. Konnen 'er levendiger en volslagener afschetzingen van Rome , van het Antichristiesch Rome , gevonden worden , als die

(17) 3 Joänn. vers 3, 4. *In de waerheit wandelen* is hier : onverwrikt te blyven by de Leere en 't Voorbeeld van den Heere Jesus.

(18) In het 10de vers van denzelven Brief. *Zyne Werken in gedagtenis brengen* , is dezelve zich voor te stellen en ze te behandelen gelyk zy zyn en verdienen : zie Openb. XVI, 19 en XVIII, 5.

die men doorgaens , doch inzonderheit in het XVII. en XVIIIde Hooftstuk van dat Heilig Boek daer gestelt ziet ? Wie is die groote Hoere anders dan die trouwlooze Kerke , *die* , als voorheen Israël , *bemind zynde van haren vriend , nochtans overspel deed* (19) ? Men ga het eens met aendagt na , vergelyke Romens gedrag met het daer afgeschetste dier Hoere , en men zal , ten zy met opzet onwillig , genootzaekt worden , dezer waerheit geloof te geven. Maer verder , kunnen 'er ook wel kragtiger drangredenen zyn , om zich tegen Rome te zetten , en geen gemeenschap met haer te hebben , als die even in dat zelve boek gevonden worden ? Tot een stael verstrekke slegts , dat nadruklyk : *Indien iemand het Beest aenbid en zyn Beeld , en 't merkteken aen zyn voorhoofd of hand ontfangt , die zal ook drinken uit den wyn des toorns , en hy zal gedynigt worden met vier en solfer voor de heilige Engelen en het Lam ; en , de rook van hunne pyniging gaet op in alle eeuwigheit , en zy hebben geen rust dag noch nacht die het Beest aenbidden en zyn Beeld , en zoo iemand het merkteken* zynes

(19) Hosea II, 12

zynes naems ontfangt. Hier is de Lydzaemheit der Heiltgen: hier zyn de gene die de Geboden Gods en het geloove aen Jesus bewaren *. ---- Gaet uit van haer myn volk, op dat gy aen hare zonde geen gemeenschap hebt, en op dat gy van hare plagen niet ontfangt (20).

In de
Tweede
Eeuw

Met dusdanig eene wakkerheid, onvermoeidheit en geduurzaamheit hebben des Heeren Apostelen, als brave Gouverneurs, zorg willen dragen dat het Geestelyk Jerusaleem, de Kerk van Christus, alomme versterkt en verschanst mogt zyn, tegen de listige zoo wel, als tegen de openbare ondernemingen der Ongeregtigheit, die zy door den Geest voorzagen dat eerlang, gelyk als met een vreeslyk heirleger, tegen de Kerk zou komen aendruischen, en waer van ze reeds de Bepieders in hunnen tyd merkten. Dat was ook van die gezegende uitwerking, dat de Aenval der Boosheit een geruimen tyd weêrhou-

* Dat is: hierin word de Lydzaamheit en het ware Geloove; hierin worden de oprechte aankleevers der Euangelische waerheit gekent, datze, namelyk, het Beest niet aanbidden, maer tegenstaen.

(20) Openb. XIV, 9, 10. en XVIII, 4.

houden wert, ten minsten van weinig belang was, beide in 't Ooste en 't Weste. Alles dat 'er in de *Tweede Eeuw* voorviel, komt voornamelyk uit, op den twist over 't Paeschfeest, en *Victors* Meesterschap (1) daer in betoont. Maer zyn gedrag wert zoo algemeen afgekeurt en verfoeit, dat de Verleiding (ware het nooit verder gekomen) nimmer zou gezegepraelt hebben. Geheel Ooste, en Brittanje in 't Weste, verklaerde zich tegen *Victor* (2): het overige Weste, anders met hem over 't Paeschfeest van een gevoelen, keurde zyne meesteragtige handeling tegens de andersgevoelende, ten uitersten quaed. De Kerken van Vrankryk, die in volgende tyden, zich meermalen tegen de Roomsche Bisschoppen stelden (3), schreeven in 't byzonder door *Ireneus*, toen Bisschop te Lions, aen *Victor* A. 195. eenen breeden en hartigen Brief, waerin zy zyn gedrag niet alleen afkeurden, maer hem scherpelyk bestrafden, en toon-

(1) Hier voor p. 9. gemeld.

(2) *Euseb. Kerk. Hist.* V. Boek 24. Hoofst.

Mellinus Gr. Martelaersb. p. 58. c. 3.

(3) *Fl. Illyricus Naemregister van de Getuigen der Waerheit* I, Deel, p. 49.

toonden hoe onbillyk hy gedaen had ,
 „ met zoo vele Kerken van Christus af
 „ te snyen” (3). *Victor*, zoo ’t schynt,
 had dit ook maer enkel uit eigen
 goeddunken gedaen ; buiten wil en
 weten der andere Bisschoppen met wel-
 ke hy in ’t gevoelen gelyk stond : want
 als deze hoorden wat hy gedaen had ,
 gaven zy aenstonds hun misnoegen te
 kennen : „ Het behaegde allen den
 „ Bisschoppen niet , zegt *Eusebius* ,
 „ maer zy schreven hem het tegendeel ,
 „ en wilden den vrede en de eenigheit
 „ meer behartigd hebben (4).

In de
 Derde
 Eeuw.

Nam het *Verderf* in de *Derde Eeuw*
 toe , de tegenstand hield evenwel niet
 op. Had *Stefanus* (1) de stoutheit
 om de Afrikaensche Kerken te ban-
 A. 256. nen , zy verklaerden haer eenparig
 daer tegen , en toonden door *Cyprianus* ,
 hoe verkeert en onovereenkomstig zulks
 met des Heeren wille was (2). *Firmi-
 lianus* , Bisschop van Cefarea in Kappa-
 docië , schreef insgelyks aen *Cyprianus* ,
 dat alle de Oostersche Kerken , over ’t
 ge-

(3) *Euseb. Kerk. Hist.* V. B. 24. Hoofdst.

(4) *Dezelve* , ter zelve plaetse.

(1) Hier voor p. 11. gemeld.

(2) *Cypriani Epist.* 73.

gedrag van *Stefannus* zeer t'onvrede waren, en dat zy zyne trotsheit en eerzugt niet langer dulden konden (3).

Hoe zeer, onder veel andere in de *Vierde Eeuw*, *Hieronimus* zich tegen de gebreken der Kerkelyken gestelt heeft, is hier voor aengehaeld (1). De trotsheit en 't oppergezag der Roomsche Bisschoppen, hebben in deze zelve Eeuw eenpariglyk en met ernst, *Gregorius van Nazianzen*, *Hieronimus*, *Ambrosius*, en andere bestreden (2). *Epifanius*, en in 't byzonder *Lactantius*, hebben zich met ernst tegen de beelden gezet (3). *Antonius* kante zich, nevens andere, niet minder tegen de dwaze bygelovigheden zyner Eeuw (4). *Optatus Milevitanus*, A. 368. hield de algenoegzaamheit van Christus Zoen-Offer vast, tegen 't gene 'er in dien

In de
Vierde
Eeuw.

(3) *Cypriani Epist.* 74.

(1) Pag. 13.

(2) *Naxianz. Orat. XII. in Laud. Athanasii*; *Hieronimi Epist. ad Evagrium*; *Ambros. de Incarnatione*.

(3) *Epifan. Contra Encratitas*; *Lact. de Div. Inst. Lib. II. C. 19.* Quare non est dubium quin Religio nulla sit, ubicunque simulacrum est; dus spreekt *Lactantius*; ongetwyfeld is 'er geen Godsdienst daer men Beelden heeft, wil hy zeggen.

(4) *Fl. Illyr. Naemreg. I. Deel p. 106.*

dien tyd tegen geleert en gehandelt wert (5).

In de
Vyfde
Eeuw.

A. 496.

Men ziet in de *Vyfde Eeuw*, de Afrikaensche Bisschoppen, den Roomschen *Celestinus* scherpelyk bestraffen, over zynen ingebeelden rang (1). Dat deden ook de Bisschoppen van Duitschland en Vrankryk omtrent *Anastasius* (2). *Chrysostomus* zei ronduyt: „die de „hoogste waerdigheid op aerde tragt te „verkrygen, zal in den hemel met „schande overdekt worden” (3). *Augustinus* noemt de Beelden openbare Afgoden, en verfoeit de gene die ze invoerden; „laat ze beschaemt worden, zegt hy, die de beelden vereeren en aenbidden” (4).

In de
Zesde
Eeuw.

A. 545.

Het gezag der Roomsche Kerk nam zekerlyk van tyd tot tyd toe, en was in de *Zesde Eeuw* al zeer verre gekomen, maer het moest gedurige widersprekingen en afkeuringen, by de verstandigste en beste ondergaen. De Bisschoppen van Ligurië, Venetië en Istrië,

(5) *Opt. Milerv. de Scism. Donat. Lib III.*

(1) *Heinsius Kerk. Hist. II. Deel p. 47.*

(2) *Fl. Illyricus Naemregist. I. Deel p. 287.*

(3) In *Mattheum. Homil. XXXV.*

(4) In *Psalms. XCVI.*

Istrië , kanten zich onder anderen daer tegen , ten tyde van *Pelagius* (1). *Gregorius de Groot* , zyn Nazaet , niet tegenstaende hy zyne dwalingen had , verfoeide echter *Joannes* den Patriarch van Konstantinopelen , en noemde hem den Voorlooper des Antichristes , om dat hy na den Tytel van Algemeen Bisschop stond (2). Die zelve *Gregorius* , verwierp ook het Vagevuur , de Aenbidding der Beelden , en andere bygeloovigheden , die men toen in gebruik had (3) ; schoon zyne Nazaten , die kort op hem gevolgt zyn , dien Tytel , dat kenteken van den Antichrist gelyk hem dagt ; en die andere ydelheden , listiglyk verkregen en ingevoert hebben (4).

In de *Zevende Eeuw* , zullen wy onder de Tegenkanters van de Verleidinge des Afvals vinden ; niet alleen de Oostersche Kerken , die den Paus als Opperkerkvoogd niet wilden erkennen , en ook den Beeldendienst en andere bygeloovigheden , immers in deze Eeuw

In de
Zeven-
de
Eeuw.

E noch

(1) *Fl. Illyr. Naemreg.* I. Deel VI. B. p. 361.

(2) *Gregorii Epistol.* 32. 36. IV. B. 30. VI. B.

(3) *Gregor.* in *Job.* cap. 7. *Ep.* 9. VII. B. *Ep.* 5. I. B.

(4) Zie hier voor p. 16.

noch niet wilden goedkeuren; maer tevens de Kerken van Engeland en Schotland, die geenerwyze het gezag van den Paus of zyne Menschenvonden rekenden; de Kerken van Ravenna, Aquileia en andere in Italië, die zich met ernst tegen 's Pauzen overmoed stelden; en die van Vrankryk, welke zich geenszins onder het juk zyner dienstbaerheit en afgodische byplegtigheden wilden vleyen (1).

A. 633. Het Tweede Concilie van Toledo in Spanje, kante zich nu ook tegen de ondaden der Kerkelyken, en sloot eenen iegelyken van het Priesterdom uit, die aen eenige derzelve schuldig was (2). De Synode van Sivilië, toonde in eene harer Handelingen, in wat ongerymtheden zy moesten vervallen, die meenden „naer eigen vernuft, en niet „naer de Apostolische Regelen, in „den Nieuwen Testamente vervat, te „moeten handelen” (3).

In de
Agtste
Eeuw.

Wiert de Beeldendienst, 't Aenroepen der Heiligen, en andere verkeertheden, mitsgaders de trots der Roomsche Bisschop-

(1) *Spanhem. Hist. Eccl. Secul. VII. p. 598 ----*
601.

(2) *Fl. Illyric. Naemr. I. Deel. p. 419.*

(3) *Dezelve p. 418.*

fchoppen, in de *Agtste Eeuw*, in tóp gehaelt; des Heeren Getrouwe Getuigen waren ook niet stille. *Beda*, *Beverlacius*, *Flaccus Albinus*, *Claudius Clemens* en andere, hebben zich met ernst verklaert, tegen de menschelyke Traditiën, tegen de Afgodische Eerdienst der Beelden, de Aenbidding der Schepselen, de Eigengeregtigheid, en andere dwalingen en misbruiken hunner Eeuwe (1); waer van men by *Flaccus Illyricus*, ten overvloede onderregt kan worden (2). Gansch Engeland stond in deze eeuw niet weinig verzet, op het gezigt der Besluiten van 't Ni-ceesch Concilie, waerin de Beeldendienst vastgesteld was (3); het kon niet begrypen, hoe een zoo groot getal van Bisschoppen, had konnen besluiten, tot eenen Dienst, „waer van de Kerk „een grouwel had” (4). Het Con- A. 794
cilie van Frankfort, dat men als een
Algemeen Concilie van 't Weste kan
aenmerken, gehouden in tegenwoor-
dig-
E 2

(1) *Spanhem. Hist. Eccl. Secul. VIII. p. 719.*

(2) *Fl. Illyr. Naemr. I. Deel. p. 428. enz.*

(3) Pag. 17. gemeld.

(4) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Period.*
p. 26.

digheit van Keizer Karel den Grooten, en bestaende uit wel drie honderd Bisschoppen (4); dat zoo aenzienlyk Concilie, zeg ik, „verwierp en veragte allerlei, of wel in allen maniere den Dienst en Aenbidding der Beelden, en veroordeelde dezelve als „uit eenen mond” (5).

In de
Negende
Eeuw.
A. 824.

Kome ik tot de *Negende Eeuw*, daer vind ik de Bisschoppen van Vrankryk te Parys vergadert, om den Beeldendienst voor bygeloovig en zondig te verklaren (1); ik zie *Claudius* van Turin, *Hincmar*, *Rabanus Maurus*, *Dithmarus*, en andere Ligten, tegen de gemelde Afgodery, tegen de Pelgrima-giën, 't Aenbidden der Heiligen, de Transsubstantiatië, 't verkeert, ergerlyk en verwaent leven der Kerkelyken, en tegen andere dwalingen en misbruiken, zich met alle kragt stellen (2).

A. 852. In de Synode van Corduba, zie ik den Martelaersdienst verbieden, by gelegenheit, dat men aldaer, zoo 't schynt,

na

(5) *Pictet Th. Chr.* Tom. III. p. 59. B.

(6) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per.
p. 23, 24.

(1) *Dezelve*, p. 26.

(2) *Fl. Illyr. Naemreg.* I. Deel. IX. Boek.

na dat *Abderamnes*, Koning der Saracenen, cenige Christenen omgebragt had, genegen was, de omgebragte te vereeren (3). En om kort te zyn; ik hoor A. 863. re in deze Eeuw, de Bisschoppen van Keulen en Trier, deze hartige tale voeren tegen Paus *Nicolaes* en zynen Aenhang: „ niet alleen versmaden wy „ uw Vonnis, zeiden zy hem, maer „ wy willen met u niets meer te doen „ hebben; wy zyn vergenoegt, gemeenschap te hebben met de Kerke, „ over welke gy u zoo onregtvaerdig „ verheft; door uwe ligtvaerdigheid „ hebt gy de straffe des Bans op u gehaelt; *Anathema* *, den genen die „ op de geboden der Apostelen geen agt „ slaet; en Gy, gy hebt ze duizend „ en duizend mael geschonden, gy „ hebt met voeten getrapt de goddelyke „ wetten en de heilige regels, door uwe „ oude Voorzaten godsdienstelyk nagekomen” (4).

E 3

Met

(3) *Heinsius Kerk. Hist* III. Deel. p. 457.

* Het voorheen gebruikelyk woord der Afsnydinge; zoo veel zeggende als *Afgescheiden*, *Verwloekt*. enz. Zie *Leig. Crit. Sacr.*

(4) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per. p. 22.

In de
Tiende
Eeuw.

Met genen minderen ernst liet zich in de *Tiende Eeuw*, *Arnulphus*, Bisschop van Orleans, op 't Concilie te Rheims hooren; hy beklagde den deerlyken staet der Roomsche Kerke, en verfoeide hare ongeregeldheden; „ en zullen dan, zei „ hy, verstandige en godvrugte Bisschoppen, zich blindeling onderwerpen aen deze eerlooze monsters? „ ----- wat meent gy Eerwaerdige „ Vaders, dat deez Paus van Rome, „ die in eenen hoogen zetel geplacet, en „ van goud en purper blinkt; wat „ meent gy, zeg ik, dat deez zy? „ Zeker, heeft hy de liefde niet, blaest „ hy zich alleen op door zyn vernuft, „ zoo is hy de Antichrist, die in den „ Tempel Gods zit, en zich vertoont als „ of hy God ware” (1). Het Vagevuur, den Ongehuwden Staet der Priesteren, en andere Menschenvonden wierden in dezen tyd, voornamentlyk in Engeland, Vrankryk, Duitschland en elders, te-
A. 909. gengestaen (2). 't Concilie, gehouden te Trosli, in 't gebied van Soissons, zette

(1) *Pictet Theol. Chrét.* Tom III. p. 81. B. Fl.
Illyr. Naemreg. II. Deel. p. 52.

(2) *Heins. Kerk. Hist.* III. Deel. p. 79.

zette zich tegen de wulpsheit, trouwloosheit en andere ondaden der Geestelyken (3). *Ratherius*, Bisschop van Verona, kante zich met Leer en Leven niet minder daer tegen aen, en moest de bitterheit van hunne woede, meermael deswegen gevoelen (4).

De Transsubstantiatie, wert van ge-
lyken, zoo wel door hem in de *Tien-*
de (1), als door *Berengarius*, Aerts-
diaken van Angiers in de *Elfde Eeuw*,
bestreden (2). *Petrus Damianus*, Bis-
schop van Ostia, heeft tans de gebreken der
Kerke zynes tyds, niet weinig aenge-
greepen; vooral ook het hooge gezag
der Kerkelyken wedersproken, en daer-
op aengedrongen, dat zy door hunne
Gemeentens konden geoordeelt wor-
den (3). *Anselmus*, Leerling van *Lan-*
frank, kante zich nu ook duydelyk genoeg
tegen de Eigengeregtigheit en menschely-
ke Voldoeningen, als hy zich dus nadruk-
kelyk voor de algenoegzaamheit van

In de
Elfde
Eeuw.
A.
1050.

A.
1080.

E 4

Je-

(3) *Pictet Th. Chr.* Tom. III. p. 82. B.

(4) *Heins Kerk. Hist.* III. Deel. p. 540, 541.

(1) *Dezelve* p. 542.

(2) *Basnage, Hist. de l'Egl. Ref.* IV. Period.
p. 106

(3) *Fl. Illyr. Naemreg.* II. Deel. p. 58, 59.

A.
1092.

Jesus Zoenoffer verklaert : „ De eeni-
 „ ge Offerande, van een eenige, maekt
 „ ons, zegt hy, volmaekt; van een ee-
 „ nige, wiens lichaem eenmael geof-
 „ fert, alle de zynen volkomelyk heeft
 „ gereinigt; nademael die offerande
 „ allen tot de voleindinge des werelts
 „ genoegzaam is, om hen te heiligen
 „ en te reinigen” (4). *Ivo*, Bisschop
 van Chartres, maelde de Simonie en
 andere ondeugden der Geestelyken
 met levendige verwen af (5). *Vat-*
tram, *Venericus*, *Sigebertus*, ja de
 gansche Kerke van Luik, hebben
 zich gekant tegen des Pauzen Oppor-
 tunitat en geweldendaryen; waer door hy
 zelts Keizers en Koningen van hunne
 troonen schopte, en hunne Onderda-
 nen van den Eed der getrouwheit je-
 gens hen ontsloeg (6).

In de
Twaelf-
de
Eeuw.

Wend men het oog na de *Twaelfde*
Eeuw, daer zal men ecne talryke me-
 nigte van geleerde en welmenende man-
 nen vinden, welke zich tegen den
 Overmoed, Wellust en Afval van Ro-
 me

(4) *Anselmi, Homil in Heb. X.*

(5) *Fl Illyr Naemreg. II. Deel. XII. B. p. 76.*

(6) *Dezelve, II. Deel. XIII. B. p. 97.*

me en zyne Trawanten gestelt hebben: want om nu niet te spreken van *Petrus de Bruis*; *Petrus*, gezegt, *Valdo* of *Waldus*, en andere helderblinkende Lichten, Voorstanders der zuivere en Evangelische Waerheit, daer wy in 't gevolg iet meer van te zeggen hebben; om van deze, zeg ik, nu niet te spreken: zoo heeft men eenen *Rupertus*, A. 1111. Abt van Tuits, Klooster by Keulen, die zich meer dan eens tegen de Verdienstelykheit der werken verklaerde (1); hy zou ook de Transsubstantiatie verworpen hebben (2). Men A. 1120. heeft wyders eenen *Theodoricus*, Abt van St. Trudo te Luik, die Romens Simonie niet weinig doorhaelde: „Simon de Tovenader was zyn zeggen, „regeert tans te Rome, in de stede van „Petrus” (3). *Bernardus*, Abt van A. 1150. *Clairival*, een sieraed zyner eeuwe, (gelukkig! had hy *Petrus de Bruis*, en andere Liefhebbers der zuivere Leere, tegen welke hy zich in zynen blinden yver kante, beter gekent!) *Bernardus*, E 5 zeg

(1) *Fl. Illyr. Naemr.* II. Deel. XIV. B. p. 162.

(2) *Pactet Theol Chr.* Tom III. p. 73. A.

(3) *Fl. Illyr. Naemr.* II. Deel. XIV. B. p. 176.

zeg ik , heeft met allen ernst geyvert voor de Regtvaerdigmaking uit loutere genade , en door het geloove alleen , alle verdienstelykheit der werken ganschlyk uitfluitende ; de onheiligheit en grouwelen van den Paus en zynen Aenhang , heeft hy meermalen heftig bestraft , en te gelyk hunnen roofgierigen handel en wolvenaert , weemoedig beklagt : „ Ach ! Ach Heere ! „ dus klaegde hy , die zyn de voorste „ in u te vervolgen , die de eerste plaets „ in uwe Kerk bekleeden ” (6). „ In „ dien pragtigen toetsel ” (deze ongeveinsde en hartige taele , moest Paus *Eugenius* van hem hooren :) „ in dien „ pragtigen toetsel en gewaede zyt „ gy gevolgt , op *Constantinus* , „ niet op *Petrus* ; bedenkt dat gy geenszins een Heer der Bisschoppen , maer „ een uit hen zyt ; de Gemeentens „ worden ontzenuwt , om dat de Roomsche Bisschop alle magt aen zich „ trekt ” (7). *Petrus van Blois* , Aertsdiaken van Bath * , op dat ik onder zoo grooten menigte alleen noch dezen aenhale ,

A.
1190.

(6) *Bernard Sermo I. de Convers. Pauli.*

(7) *Ibid. Lib III. Consider ad Eugen.*

* *Du Pin. Bibl. Tom. IX. p. 167.*

hale, fchynt zekeren zynen vriend, den verfoeilyken gelddorft der meeste Biffchoppen en hünner Officialen, niet genoeg te kunnen affchilderen; zyn vriend was tot de laetste Bediening aangestelt; hy vermaent hem die te laten varen; maer met gene mindere uitdrukkingen als deze: „hy zoude toch „uit Ur der Chaldeen, uit Babel uit- „gaen, en die Bediening der allerver- „doemelykste Huishoudinge verla- „ten” (8).

Zag men in de *Dertiende Eeuw*, de ^{In de} *Trotsheit*, *Gierigheit* en *Geilheit*, ^{Der- tiende} *mits-* *Eeuw.*

(8) *Du Pin.* p. 169. *Fl. Illyr.* II. Deel. p. 178. Behalven de aengetogene Schryvers, die hemel- hoog geroepen hebben, over de gierigheit en snoode praktyken den Pauzen, die tans byna alles op geld stelden, en der meestgevenden, hoe eerloos, gunstigst waren; heeft men ook (volgens *Fl. Illyricus* in zyn *Naemregister* II. Deel. XIV. Boek. pag. 178.) onder vele een zeer geeftig en niet min ernstig strafrym. Boven de Beeltenis van den Paus, omringt met eene menigte Verzoekers, aen welke hy deze en gene Gunsten en Voordeelen geeft, staen onder andere twee zinryke regels, die van deze beteke- nis zyn:

Hoola! Wie daer? Goed volk. Wat woud gy?
Doe maer open.

Geld? Ja. Is 't veel? .. Kom in. 'k Heb
niet! Daer 's niet te hopen.

mitsgaders de dwaze bygelovigheden in Rome en onder zyne Liefhebbers, alles byna vertreden, verwoesten, en besmetten; men zag ook daer tegen, zelfs in den Schoot der Roomsche Kerke, verscheide wakkere mannen opkomen, die ten minsten zoo veel moeds hadden, dat zy 't Verderf en den Afval eenen iegelyken durfden aenwyzen. Wat

A.
1250.

Robertus, anders, *Rupertus Capito* (1), Bisschop van Lincoln, hier in gedaen hebbe, kan men uit het voorheen (2) bygebragte stael afleiden. Hem volgde op dat spoor *Sewald*, Bisschop van Jork, die met even onbezweken moede, der Pauzelyke Tierannyc tegenstond, en haer gewaend gezag niet erkennen wilde (3). *Willem de St. Amour*, Meester der Vrye Konsten, en Kanonik van Beauvois, heeft omtrent dien zelven tyd in Vrankryk, tegen de overlast en huichelary der Bedelmonniken niet alleen, maer ook der gansche Kerke geschreven: „ de geheele Kerk „ was, naer zyn getuigenis, met ge-
ge

(1) *Fl. Illyr. Naemr.* II. Decl. XVI. B. p. 266.

(2) Op de 33. Bladzyde.

(3) *Fl. Illyricus* even gemeld, p. 267.

„veinstheit besmet, en dat was, zei
 „hy, de oorzaak, dat zich niemant
 „tegen die pest durfde stellen als
 „perikel loopende van zyn leven”; A.
 gelyk hy dan ook zelve daer over by ¹²⁵⁷
 den Paus beschuldigt, ja endelyk ver-
 ketterd wert (4). *Wilhem Durant*,
 Bisschop van Mende, in Aquitanië,
 en volgens *Illyricus*, Auditeur der ^{A.}
 Rota, bestrafte insgelyks niet weinig ¹²⁸⁶
 de gebreken van 't Roomsche Hof,
 drong ernstig op de Hervorming van 't
 zelve, en wees daer toe bequame mid-
 delen aen; hy beweerde ook dat de
 magt van den Paus moest bepaelt we-
 zen; dat de Kerkelyken niet zoo veele
 Beneficiën niet moesten opgehoopt wor-
 den; en dat het veiligst was, den
 Priesteren weder vryheit te geven om
 te trouwen, naer 't geen in der Apos-
 telen tyden gebruikelijk was; hy gaet
 tevens het misbruiken der Beelden en
 andere dingen te keer (5); wat hy
 van de Transsubstantië, voor
 gedagten gehad hebbe, kan men
 uit

(4) *Fl. Illyr. Naemr.* II Deel. XVI B, p. 299.

(5) *Fl. Illyr. Naemr.* II Deel. XVI B. p. 282.
 en volgende.

uit deze vier regelen, die de Heer *Pictet* uit hem aentekent, afleiden (6):

*Verbum Audimus
Motum Sentimus
Modum Nescimus
Præsentiam Credimus.*

Dat ten naesten by hier op uit komt:

*Wy kunnen 's Heeren Woord: DIT IS
MYN LICHAEM, hooren;*

*De Kragt gevoelen en 't Bewegen van
den Geest;*

*Dan't Hoe daer staen wy voor: 't word
van ons niet begrepen;*

*De Tegenwoordigheid, die word van
ons geloofd.*

In de
Veer-
tiende
Eeuw.

Wy zyn gekomen tot de *Veertiende Eeuw*, daerin ontmoet ons niet alleen *Johan Wiclef*, dien braven Engelschman en getrouwe Tegenstander van Romens dwalingen en misbruiken; maer ook onder anderen, *Nicolaus de Lyra*,
na

(6) Te vinden by *Pictet*, *Th. Chr. Tom. III.*
p. 83. A.

na die Eeuwe den besten Uitlegger der
Schriften, van wien men naderhand zei-
de :

*Si Lyra non Lyrasset ;
Lutherus non cantasset,*

Als of men zeggen wilde :

*Had Lyra ons zyn Lier niet laten
hooren ;
Lutherus zang zou 's Pauzen rust
niet stooren.*

Lyra, zeg ik, die in zyne uitgegevene
Commentariën over den Bybel, meer-
mael dingen zegt, die de zuiverheit der
Leere niet weinig voorstaen : hy hielt
de Paus noch Petrus voor de Petra op
welke de Heere zyne gemeente zou bou-
wen, maer de Belydenis die Petrus
gedaen had : „ de Kerk bestont niet
„ in menschen ten aenzien van de tyde-
„ lyke waerdigheit of magt, wyl ve-
„ le Pauzen en andere mindere per-
„ soonen van het geloove waren af-
„ geweken, maer in persoonen, waer
„ in de ware kennis en belydenis
„ der

A:
1322.

„ der waerheit gevonden wert ” (1).
 Hy bekende ronduit, dat het Avondmael
 onder twee gedaenten is ingestelt, en in
 de eerste Kerk onderhouden (2); en hy
 wilde dat den Dienst in de gemeene tale
 geschiede, „ indien het volk de gebeden
 „ en dankzeggingen des Priesters ver-
 „ stond, het zou beter tot God bewogen
 „ worden, en met meer aendagts Amen
 „ zeggen ” (3). *Joannes Gerson*, Kancel-
 lier te Parys, heeft zich in zyne Schriften,
 in deze zelve Eeuw, ook gekant tegen
 de Oppermagt van den Paus, het quaed
 Leven der Kerkelyken, de menschely-
 Traditiën, en andere dwalingen; hy
 heeft het gezag der Apostolische Schrif-
 ten tegen zoo veele menschelyke inzet-
 tingen rondborstig verdedigt: „ het
 „ is, zegt hy, niet in de magt van den
 „ Paus, of van 't Concilie, of der
 „ Kerke, de inzettingen te veranderen,
 „ die van de Euangelisten en van Pau-
 „ lus gegeven zyn: schoon sommige
 „ dus revelen ” (4).

Hoe

(1) In *Matth. Cap. XVI*, Tom. V. Oper. in *Bibl.*(2) In *Cap. XI Epist. I ad Corinth.* Tom. VI.(3) In *Cap. XIV. Epist. I. ad Corinth.* Tom. VI(4) *Fl. Illyr. Naemr.* II. Deel. XVIII. B. p. 389

Hoe *Johan Hus*, en *Hieronimus van Prage*, zelfs ten koste van hun leven, in de *Vyftiende Eeuw*, zich voor des Heeren eer en waerheit gesteld hebben, gaen wy nu voorby. Behalven hen, had men in deze Eeuw, onder andere geleerde en godzalige mannen, eenen *Nicolaus de Clemangis*, Aertsdiaken van Bajeux, die tegen de gierigheid, geveinstheit, Simonie en ontugt der Pauzen en Kerkelyken zyner Eeuwe, met ernst geschreven heeft; de Menschenvonden, Schepzel- en Beelden-dienst, heeft hy van gelyken hartig aengetast, „God was uit zyn plaetze „gestooten, zei hy, de Heiligen en menschelyke inzettingen heerschten in stede van Hem in den Tempel” (1). Maer zeldzaam is 't, dat hy, niettegenstaende zyne vrymoedigheid in 't aantasten der dwalingen, echter by de zynen zoo zeer geagt is geweest, dat men op zynen Grafzerk deze woorden stelde (2):

HET LIGT DER KERKE
LEGT ONDER DEZEN
ALTAER BEGRAVEN.

F

Lan-

(1) *Fl. Illyr. Naemr.* II. Deel. XIX. B. p. 429.

(2) *Pictet Theol. Cbr.* Tom. III. p. 93. A.

A. ^{1450.} *Laurentius Valla*, die doorgeleerde Romein, raekte in deze zelve Eeuw Rome niet minder op zyn zeer; kante zich tegen de veelvuldige droomeryen en dwaesheden der fabelventers, die alle dagen nieuwe wonderen veilden; betwiste den Paus zyn gewaend voorregt; en schreef der genade alleen, en ganschlyk onze zaligheid toe (3). Het laetste heeft toen ook geduriglyk de godvrugte *Thomas à Kempis* gedaen, gelyk elk uit zyn onwaerdeerbaer boekken, over de *Navolging van Christus* weet, of weten kan.

In de
Zestien-
de
Eeuw.

En wanneer zoude ik eindigen, indien ik spreken wilde, van zoo vele andere Ligten als 'er in deze, doch inzonderheit in de volgende *Zestiende Eeuw* te voorschyn quamen? Die gelukkige Eeuw, die ons door den Dienst der zalige Mannen, *Lutherus*, *Kalvinus*, *Melancton*, *Menno* en andere hunner Medestanderen: alle Mannen, dier gedagtenis by de onpartydige, (die weten dat nooit mensch in dit leven vry van alle misvatting en gebreken is,) zoo lang de werelt duurt in zegening zal

(3) *Fl. Illyr. Naemr.* II. Deel. XIX. B. p. 441.

zal zyn; die gelukkige Eeuw, zeg ik, die ons door den dienst dier Mannen, de zoo heuchelyke en heilryke Geloofshervorming heeft overhandreikt, zou ons een ontelbaer getal van wakere en yverige Verdedigers der reine Waerheit en Tugt aen de hand geven, by aldien wy der zake niet reeds genoeg gedaen agtten, en overvloedig meenden bewezen te hebben, dat het Verderf nooit zonder, nemaer tegen de gedurige wederstand van alomme zich gevestigd heeft.

Daerin ontdekt zich op 't allerduidelykste, de steedswakende Voorzienigheid en zorg van den Aertsherder Jesus Christus; die, hoewel hy toeliet dat de *Afval* quam, en de *Mensch der Zonde* zich in zynen Zetel zette, echter door alle eeuwen henen zyne Leere in hare zuiverheit handhaefde. Daerin ontdekt zich zyne regtvaardigheid; op dat Babel zich ten genen dage niet zou kunnen beroepen, dat het Licht niet voor zyn deur geweest was. Daerin ontdekt zich eindelyk op eene byzondere wyze, des Heeren liefde en ontferming over ons die in deze tyden leven. Wat zou't met ons

Aen-
mer-
king
tot Be-
sluit
van dit
Twee-
de
Boek.

geweeft zyn had de Heere dus niet voor zyne Waerheit gezorgt en ze tot ons overgebracht ! Zouden wy niet gedompelt zyn geweest in den zelve, ja in noch erger nacht van onwetendheit en grouwelen ? Hoe ! zouden wy gezond oordeel en moeds genoeg gehad hebben, om de dwaling en onheiligheit te ontdekken en tegen te staen, in een tyd dat elk in't oordeel verblind was en de snoodste ondeugden glimp wist te geven ? daer wy te midden in het licht, dat ons nu door Gods onvergelykelyke genade bestraelt, dikwils zoo weinig hart en ernst voor de onbevleete en levendige Woorden Gods, mitsgaders voor zynen Geestelyken Dienst en het Leven des geloofs betoonen ; maer al veel, hevigheit voor yver der waerheit, en fleurdienst voor ware godsvrugt aenzien. Dat elk Protestant, die maer eenen enkelen druppel van dankbaer bloed in zyne aders heeft, dit nadenke ! dit ter harten neme !

KAERT VAN DE VALLEYEN DER WALDENSEN, MET DE OMLEGGENDE LANDSCHAPPEN. pag. 85.

Duitsche Mylen 15 in een Graadt.

HISTORIE der WALDENSEN.

DERDE BOEK.

ONder de Tegenstanders van den *De*
Mensch der Zonde zyn van alle *Valleien*
Eeuwen gene geweest, die met meer *der*
standvastigheid by de zuivere *Wal-*
Leere *densen*
en Tugt, eenmael van de Apostelen *be-*
of hunne Leerlingen ontfangen, vol- *schre-*
ven.
hard hebben, als de KERKEN DER
VALLEYEN; dat is te zeggen, de
Gemeentens die onzen Heere Jesus
Christus in de VALLEYEN VAN
PIEMONT, gelyk men ze in 't ge-
meen noemt, vergadert en afgezondert
zyn: 't Welk, op dat het nader
blyke zoo zullen wy dit Boek aen-
vangen met eene Beschryving dier
Valleien.

En wel
eerst de
Kotti-
sche
Alpes
waer in
zy leg-
gen.

Italië word van Vrankryk en Duitsch-
land gescheiden, door die geweldige
menigte van hemelhooge bergen, die
met den naem van *Alpes* bekend,
van Savona, of zoo andere willen van
Oneglia, steden in 't Genueesche ge-
bied, daer 't Appenninisch Gebergte ein-
digt, en dus van de Ligustische of Ge-
nueesche Zee, by Vrankryk en Duitsch-
land langs, tot naby de Venetiaensche
Golf zich uitstrekken (1). Dit Gebergte
wert outtyds, naer de byzondere Volke-
ren of Koningen die daer omtrent woon-
den onderscheiden, in de Aenzee grenzen-
de, Kottische, Grieksche, Penninische,
Rhetische, Karnische, en Julische of
Pannonische Alpes (2). De Tweede van
deze genoemde, de Kottische Alpes, lagen
ten deele in 't Prinsdom Piëmont, en dus
in Italië, ten deele in de Landvoogdy van
Dauphiné, en dus in Vrankryk: zy na-
men aenvang in Piëmont, omtrent
de Stad Saluco, in 't Markgraefschap
van dien naem, en hadden hunnen om-
trek van daer Westwaert voorby den
berg Vesulus of Visol, tot aen Ambrun,
Stad

(1) *Simleri Alpes* p. 228. & seqq.

(2) *Zeilleri Itinerar. Ital. in Topograph. Meri-
an. p. 26.*

Stad van Dauphiné, van daer weder Noordwaert door Briançon, en voorby den Berg Genevre, tot de voet vanden Berg Cenis; van daer voorts Zuidooftwaert voorby Suza tot Avigliano, beide Steden van Piëmont, in 't Markgraefschap van Suza; van omtrent Avigliano eindelyk, Zuidwaert voor by Pignerol tot weder aen Saluco (3).

In deze Kottische, gelyk in alle de andere Alpes, heeft men een menigte Valleien en byna ontoegankelyke Dalen, die gaende weg bevolkt en beboud wierden, naer mate dat de inwoonders van de naestbygelegene plaetzen, deze om diegene om andere redenen, doch al veel, uit hoofde van vervolging, zich daer neder gezet hebben. Onder deze Valleien en Dalen zyn 'er inzonderheit Vier, te weten: de Valleien van *Pragelas* of *Cluson*, die van *Peyrouse*, die van *St. Martin*, en die van *Lucerne*, welke eigentlyk die gene zyn, waerin de WALDENSEN van ouds af zich voornamelyk onthouden hebben (4), en die men in 't gemeen on-

En
daerop
de *Val-*
leien.

F 4 der

(3) *Simler's Alpes* p. 226. & seqq. *Zeiller's Itiner.* p. 26.

(4) Behalven deze vind men noch gemeld, als oude Woonplaetzen der *Waldensen*: de *Valleien*

der den naem der VALLEYEN
VAN PIEMONT bedoeld.

Prage-
las of
Cluson.

De Eerste dezer Valleien , Pragelas
of Cluson , legt eigentlyk in Vrankryk ,
in 't Oosterlyk gedeelte van 't Dauphiné ,
namentlyk in 't Drostampt van Brian-
çon , naest die van *St. Martin* in Pië-
mont (1) ; omtrent 60 Uuren van
Lions , en 160 van Paris ; ruim 250 van
Amsterdam , als men zynen weg door
Vrankryk , ruim 200 als men die door
Lottharingen en Savoye neemt *.

Deze
leien van *Quieras* , *Fraissiniere* en *Louise* in 't Brian-
çonnois ; van *Meane* en *Matthias* , in 't Mar-
quizaet van Suza ; en van *Val di Po* , *Maira* , enz.
in dat van *Saluco* en elders. *Gillis Kerk. Hist.*
der Waldensen , p. 6. *Leger Hist. des Vaudois.*
Tom. I. p. 11 Tom. II. p. 51.

(1) Zie de Kaerten van Dauphiné ; die van
Savoye , Piemont , Dauphiné &c. door *Sanfon* ,
by *Faillot* of *Mortier* op 9 bl. ; en de in dit Werks-
ken geplaatste Kaert.

* Men kan dit reizen :

Van Amsterdam op Brussel in	33 Uuren
Van Brussel op Paris in	59 Uuren
Van Paris op Nevers in	54 Uuren
Van Nevers over Moulins op Lion in	50 Uuren
Van Lion op Grenoble in	24 Uuren
Van Grenoble op Briançon in	25 Uuren
Van Briançon over den berg Genevre op Uffeaux , in de Vallei van Pragelas in	10 Uuren

Samen 255 Uuren
Of

Deze Vallei draegt den naem van Pragelas naer een plaets aen de Cluson in de-
zelve gelegen ; zy word *Val Cluson* ge-
noemt, naer de riviere van dien naem,
welke by Col de Cestrieres ontspringen-
de, door't midden dezer Valleie en die
van Peyrouse tot omtrent Casalgrasso in
Piëmont vloeid, en zich daer in de Po
ontlast (2). Het is eene lustige en
ruime Valleie, die zich ten min-
sten vier gemene uuren gaens in de
lengte uitstrekt. Hare breedte is onge-
lyk, doch door den andere op omtrent

F 5

een

Of anders:

Van Amsterdam op Luik in	38 Uuren
Van Luik op Lutzenborg in	24 Uuren
Van Lutzenborg op Nancy in Lottharin- gen in	23 Uuren
Van Nancy op Besançon in 't Fransche Comté in	38 Uuren
Van Besançon op Geneve in	28 Uuren
Van Geneve op Chambery in Savoye in	16 Uuren
Van Chambery over Montmelian, St. Jean de Morienne en den berg Cenis nae Suza in	35 Uuren
Van Suza op Uffiaux in de Vallei van Pragelas in	4 Uuren

Samen 206 Uuren

Zie de *Echelle Geogr. de Faurot* by *Mortier.* op
2 bl. en de Kaert van Vrankryk met de we-
gen door *du Fer.*

(2) *Diction de Corneille* Tom. I. p 675.

een uur gaens te rekenen (3). Onder vele plaetzen en gehugten in deze Vallei gelegen, waren 'er inzonderheit zes, daer de WALDENSEN van overlange woonden, namelyk: *Ussaux*, leggende een quartieruurs van de Cluson op den weg nae Suza; *Pragelas* dat aen de Vallei zynen naem geeft, als gezegt is; *Fenestrelles* een klein uur van *Ussaux*; *Mantoul*, daer alleen een Roomsch Priester plag te wonen, terwyl alle de andere Gemeentens dezer Valleie zonder vermenging van Roomschgezinden bloeiden (4); *Villaret*, een en een half uur gaens van *Fenestrelles*, en een uur van *Mantoul*; en *Mean*, aen een tak van de Cluson en 't begin der Valleie van *Peyrouse*, een en een half uur van *Villaret* gelegen. Onder andere wegen dezer Valleie liep 'er eenen gemenen weg, uit Savoye over den klenen Cenis, door Suza en de Valleien van *Meane*, *Pragelas* en *Peyrouse* nae *Pignerol*, wel eer een vermaerde sterkte der Franschen tegen Pië-

(3) Zie de gemelde Kaerten.

(4) *Gillis Kerk. Hist. der Wald. p. 6. Leger Hist. des Vaudois, Tom. I. p. 10.*

Piëmont (5); en van daer verder naer Turin, de Hooftstad van dat Prinsdom.

Ten einde van de Valleie Pragelas of Cluson, heeft men de Tweede Valleie ^{Peyrouse.} der WALDENSEN, *Peyrouse* genoemd, naer een sterkte, weleer op eenen heuvel in dezelve gestigt *. Deze Valleie legt op de grenzen van Piëmont en Dauphiné; zy is zoo vermakelyk niet als die van Pragelas, maer meest bergagtig, alhoewel vrugtbaer genoeg; het beste en allervrugtbaerste gedeelte legt aen de Noordzyde van de riviere Cluson, die ook door, en langs deze Valleie henen vloeit, als even gemeld is (1); het andere gedeelte aen de Noordzyde der riviere, word door het gebergte gedekt, doch te gelyk berooft van de zon, 't welk veroorzaekt dat aldaer weinig wyn geteelt kan worden, die anders in deze Valleien overvloedig valt. De Valleie van Peyrouse heeft omtrent 10 Italiaensche mylen of vier klene uren gaens in de lengte, van 't dorp *La Chapelle* (alwaer een Vergaderplaets der WALDENSEN en de woning van eenen hun-

(5) *Hubner Geografie.*

* *Dict. de Corneille. Tom. III. p. 96.*

(1) *Pag. 89.*

hunner Predikanten was) tot aen Ozasco, in 't Graeffschap Lucern : hare breedte is als alle de andere Valleien ongelyk , doch doorgaens niet veel meer als een en een halve Italiaensche myl of een kleen uur gaens. In deze Vallei hadden de WALDENSEN van overlang onder andere zes Parochien of Woonplaetzen, te weten, *Peyrouse*, dat aen deze Vallei zynen naem geeft, en daermen, gelyk ik even gemeld heb, eene sterkte had, op eenen naby gelegen heuvel, die de mond der rivieren Cluson en Germanasco, die hier omtrent in de Cluson valt, mitsgaders de doortogten na de Valleien van Pragelas en St. Martin, beheerschte; wyders *Pinache*, de voornaemste en beste in deze Vallei, een kleen uur van Peyrouse; *Villar*, vier Italiaensche mylen, of een en een half uur van Peyrouse; en *Les Portes* of Porto, niet wel een uur gaens van Villar, en een uur van Pignerol; deze vier waren alle aen den weg nae Pignerol en over de Cluson; de andere twee waren *St. Germano* en *Pramol*; *St. Germano*, lag aen de Zuidzyde van de riviere Cluson, tegen over Villar en Diblon, aen den weg
nae

nae de Vallei van St. Martin; *Pramol*, of *Pomerol*, lag mede aen de Zuidzyde van de Cluson, en niet ver van den mond der Germanasco, een kleene uure gaens van St. Germano; zy is befloten door de gebergkens van St. Martin en Angrogne, bezwaerlyk te naderen, en niet zeer vrugtbær (2).

De derde dezer Valleien is die van *St. Martin*, zoo genoemd, naer een by-^{*tin.*} na woeste plaets, daer de ruïnen gevonden worden van een Kerk, weleer aen dien Heilig, zoo men zegt, gewyd; zy is zestien Italiaensche mylen, of zes uren gaens, in hare lengte, en strekt zich in 't lange van de Vallei Peyrouse, daer ze 't laegst is en ten Oosten aengrenst tot aen de Vallei Quieras, in 't Dauphiné, die ze ten Westen en Zuiden, nevens een gedeelte van Val Lucerne heeft; ten Noorden legt nevens haer de Vallei van Pragelas, reeds gemeld: de breette van hare vlakte is naeuwlyks te melden, en weinig

(2) *Leger. Hist. des Vaud* Tom. I. p. 5. *Gillis Kerk Hist. der Wald.* p. 7. en de meergemelde Kaerten.

nig meer als de riviere Germanasco, die midden door haer henen loopt, be-
laet; maer ter wederzyden, en langs
deze smalle vlakte, heeft men verschei-
de inwyken, als zoo vele takken, en
klene dalen, die elk op zich zelve be-
staen, en ieder eene Parochie of Woon-
plaets der WALDENSEN, ten ge-
tale van elf, in zich besloten; te we-
ten *Riuclaret*, een uur van Pramol in
Peyrouse; *Faëto*, omtrent even ver
van Riuclaret, beide in 't Zuiden de-
zer Valleie, en aen deze zyde van de
Germanasco; *Bouvil*, aen de over zyde
der Riviere, een uur gaens ten Noord-
westen van Pramol in Peyrouse reeds ge-
meld; *St. Martin*, waer na de Vallci
haer naem heeft, twee Italiaensche my-
len, of een groot half uur gaens van
Bouvil; *Traverso*, niet verre van daer;
Chabrans, twee uuren van St. Martin;
en *Maneglia*, een half uur van Cha-
brans, alle aen de overzyde der Ger-
manasco, en in 't Nedergedeelte dezer
Valleie gelegen. De overige Vier,
leggende deels aen de Noord-, deels aen
de Zuidzyde dier riviere, en in 't Op-
per of Hooge deel der Valleie, waren:
Macel, niet verre van eenen arm der
Ger-

Germanasco, een uur van Maneglia ;
Salse, omtrent zoo ver van Macel ;
Rodoret, dat zynen naem geeft aen eenen
 heuvel ten Noordoosten van het zel-
 ve, tegen de Valleie van Pragelas aen-
 gelegen ; dat wyders ten Noordwes-
 ten den heuvel of Col de Sauffe heeft ;
 en ten Zuiden of Zuidoosten eenen weg
 na *Prals* of *Pratz* de laetste der WAL-
 DENSISCHE Parochiën in deze Val-
 leie, bykans twee uuren van Rodoret.
 Voorts moet men weten dat gene der
 Valleien van de WALDENSEN
 sterker en met meer moeite te genaken
 is als even deze van *St. Martin* ; om-
 ringt door de *Sea*, *Bianca*, *Calan-*
chia, *Balma*, *Giuliana*, *Bo del Col*,
 en *Pies*, byzondere gebergrens van de
 Alpes, die van een geweldige hoogte,
 en agt of tien maenden in 't jaer met
 sneeuw bedekt, by na onmogelyk zyn
 t'overstygen ; van deze omringt, zeg
 ik, was deze Valleie niet anders te ge-
 naken als door eene zeer enge Passagie,
Pont de la Tour genoemd. Deze was in
 de rotzen uitgehouwen, en niet wyder
 als dat men 'er met een Paert of Muil-
 ezel doorreede ; die doortogt quam uit
 op eenen brug, vervaerlyk hoog en ter
 plaetse

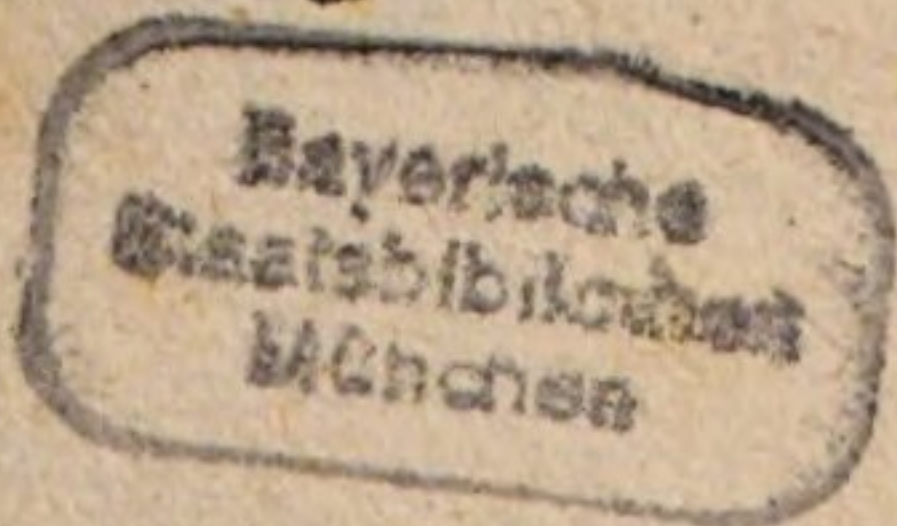
plaetze daer de Vallei geen andere Vlak-
te heeft als die de Germanasco maekt,
zynde ter wederzyde verschrikkelyke
rotzen, voorby welke die rivier met
een geweldigen vaert henen snelt; der-
wyze dat men, volgens *Leger*, met het
wegnemen van die brug en het beletten
dat ze niet herboud worde, deze
Vallei tot de sterkste van alle en bykans
onwinbaer maekt (1).

*Lucer-
ne.*

De Vierde en beste der WALDEN-
SISCHE *Valleien* is die van *Lucerne*, be-
slaende zes uren in de lengte, en op
sommige plaetzen een uur en meer in de
breette. Zy grenst ten Oosten aen 't
gebied van Savigliano; ten Zuiden
heeft zy de Vallei der Po, in 't Mar-
quisaet van Salusso; ten Westen die van
Quieras in 't Dauphiné, waer van ze
door den Kruisheuvel of Colle della
Croce afgescheiden is; en ten Noor-
den van haer af leggen de Valleien van
St. Martin en Peyrouse. Zy word *Val di
Lucerna* genoemd, naer de stad Lucerne,
in haer gelegen, of misschien naer het
Graeffschap, waer in zy legt, en dat
zich Westwaerts van den mond der
Chia-

(1) *Gillis*, *Leger*, en de *Kaerten* voorgemeld.

Chiamogne en Cluson, niet ver van Gio en 't begin der Valleie af, in de lengte tot aan de Fransche grenzen strekt, ten Noorden door de Cluson en de bergen die de Valleie van St. Martin dekken, ten Zuiden door 't Marquizaet van Saluco ingesloten wordende: want schoon in dit Graeffschap ook de Valleien van St. Martin en die van Peyrouse gevonden worden, zyn die echter verre na zoo groot en lustryk niet; weshalven deze als de voornaemste, met nadruk de Valleie van Lucerne zou mogen heten. Zy word besproeit door de Pelice, die aan den Kruisheuvel of Colle della Croce ontspringende, door de gansche Valleie henen vloeit, en in haren weg de Angrogne en andere rivieren mede slepende, met de Chiamogne omtrent Gio in 't gebied van Savigliano, in de Cluson valt. In deze lustige en ruime vlakte heeft men een menigte gehugten en dorpen, doch inzonderheit de volgende elf Parochiën: *Garcigliana, Campiglione, Fenile, Bubiana, Lucerna, Rorata, St. Giovanni, Angrogna, La Torre, Villaro en Bobio*; van welke wy met een kort woord noch iet zeggen moeten: *Garcigliano* of *Garcil-*
G lane,

lane, is niet ver van de plaets daer 't Graeffschap Lucerne zyn aenvang neemt, tegen over Mombron, dat ter plaetse legt daer de Chiamogne in de Pelice valt; *Campillon*, of *Campligione* heeft men drie Italiaensche Mylen verder in de Vallei aan deez zyde der Pelice; *Fenile*, dicht by *Campillon*; *Bubiana*, niet verder van *Fenile*; en *Lucerna*, drie Italiaensche Mylen of een groot uur van *Bubiana*, en omtrent even zoo ver ten Zuidwesten van de velden van *Bricheras*, eene lustige vlakte daer de WALDENSEN voorheen ook hunne Woonplaets hadden (1). Van Lucerne gaet 'er ten Noordoosten eenen weg door deze velden nae *Pignerol*, dat twee uren van Lucerne legt, en van daer over *Orbassan*, *Beinasco* en andere plaetzen nae *Turin*, dat zes goede uren van *Pignerol*, en dus twee-entwintig Italiaensche mylen of agt uren van Lucerne en de Vallei van dien

(1) Deze Velden leggen tusschen de Valleien van *Peyrouse* en *Lucerne* in; zoo doen ook de drie kleine Parochiën van *Parustin*, *St. Bartholomeo*, en *Rociapiato*, welk laetste een gedurige wyngaert schynt, terwyl de twee andere vrugtbaer in granen zyn. *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 3.

dien naem legt. Een kleen uur ten Zuiden van Lucerne heeft men *Rorata*, dit is geplactst in een Dal, niet breeder als de rivier Lucerne die 'er door heen vloeit beslaet, en dus ten uitersten bergagtig en vol rotzen, doch vrugtbær genoeg tusschen en in 't hangen van dezelve, daer benevens een veilige en sterke wyk voor vervolgde; *St. Giovanni* of Sint Jan, is een half uur ten Noorden van Lucerne gelegen, in een zeer lustigen en gewenschten oort, met grasryke weiden, vrugtbare wyngaerden, en allerlei ooftboomen, inzonderheit ook met Moerbeziën (den bewoonderen by uitstek dienstig tot hunnen zyteelt, waer meê zy zich geneerden,) rykelyk voorzien, doch digt aen Turin, en van twee kanten omringt met bittere Roomschgezinden; de Parochie van *Angrogna* grenst aen dezelve, en strekt zich Noordwaert tot aen de Vachera, Seyan, en andere naestbygelegene bergen der Alpes, uit welke de riviere van dien naem, en die welligt deze Parochie, Angrogna, deed heten, ontspringende, dezelve doorvloeit; zy is wel zeer uitgestrekt doch over al bergagtig; tusschen

en in 't dalen van de bergen , heeft zy verscheide kleene vlaktens , die ter graenteelt tamelyk bequaem zyn. Zy is als een tak van de Vallei van Lucerne , dat haer voor eene byzondere Vallei heeft doen doorgaen , by de meeste Aerdryksbeschryvers , die geen gelegenheit gehad hebben om het van naby te weten. Voorts heeft deze tak van de Vallei Lucerne , die de Parochie van Angrogne is , eene ongemene en wonderbare sterkte , kunnende aen het lage en nedergedeelte alleen door twee toegangen , eene by Lucerne , de andere aen de kant van Bricheras , (welke men beide met weinig moeite kan sluitten en bezetten) genadert worden : dit 's haer eenige sterkte niet ; een half myl hooger opwaerds ten Noord-oosten van Lucerne , is een plaets , *Barricade* geheten , daer de Vallei zeer smal , en als eenen klenen heuvel is ; deez plaets is omringt door rotzen , of daer die niet zyn door eenen dikken muur , of liever ry van zware keyen , op den anderen gestapelt , in zulker voegen dat 'er niet meer als eene toegang tot deze plaets open blyft ; Behalven deze is 'er noch eene andere en

ster-

sterker verblyfplaets in dit Dal, te weten op het gebergte *Vachera*, het middelpunt der drie Valleien, *Peyrouse*, *St. Martin*, en *Lucerne*, die zeer bezwaerlyk te genaken, en van nature tot een veilig verblyf geschikt schynt. Endelyk is hier een plaets *Pradel Torre*, of *Pré du Tour* genoemd, met byna onnaekbre rotzen omringt, daer men by gevolge niet dan met ongelooflyk veel moeite en gevaer toe kan naderen, en dat door eenen weg hier en daer in de rotzen gehouwen, en aen de kant van de *Angrogne*, die daer voorby ruischt: hier hebben de **WALDEN-SEN** van overlang, in de dikste duisternissen en zwaerste vervolgingen hunne Leeraeren verborgen; hier hebben zy in de allermoeilykste omstanden met alle vryheit gepredikt; hier was endeling, om zoo te spreken, de *Academie* en 't *Queekschool* hunner jonge *Nazi-reën*. Maer ik keere my weder nae *Lucerne*: een uur van daer nae 't Noordwesten is de *Parochie* van *La Torre* of *La Tour*, dus genoemd naer een Toorn, aldaer op eene hoogte gestigt, niet verre van den mond der *Pelice* en *Angrogne*, of de plaets daer die in elkander

loopen ; alhoewel zy niet vele vlakten heeft , is zy echter zeer overvloedig in wyn en allerlei vrugten , namelyk aen hare Noordzyde , aen hare Zuidzyde is zy door de hoogte der bergen van de zon berooft , en brengt des aldaer alleen kastaniën en voeder voor de beesten voort. Even dus is het met de Parochie van *Villaro* , die aen die van *La Tour* volgt , en aen een tak van de *Pelice* , twee Italiaensche Mylen van de laetstgemelde Parochie gelegen is. In beide deze Parochiën heeft men verscheide veilige verblyfplaetzen , waerin men zich in tyden van nood begeven kan. In die van *La Tour* heeft men niet alleen de dalen *Tagliaret* , *Bonet* , *Chabriol* , en 't hooge van *St. Margarita* , maer daer benevens een ruime en wonderbare spelonk , in den berg of rots *Vandalin* , die overwulft gelyk een ooven , door natuur en konst derwyze is toegeestelt , dat ze tot een bequame verblyfplaets van wel drie of vier honderd menschen kan dienen ; zynde van kamers , een bakoven , fontein , en andere gerieffelykheden voorzien : daer zyn hier en daer reten in de rots , waer door men in de spelonk te gelyk ligt be-

bekomen, en die 'er buiten zyn van verre bespieden kan; 't is onmogelyk in dezelve te komen als van boven door een enkel gat, en langs in de rots gehouwene trappen, alles zoo smal, dat 'er niet meer als een mensch teffens, kan inkomen. In *Villaro* heeft men onder andere tot veilige wyken, de Dalen *La Comba* ten Noorden, en *Val Guichard*, ten Zuiden van de Cluson gelegen. Dusdanige Verblyfplactzen heeft men ook in de Parochie van *Bobio* of *Boby*, de laetste der voorheen genoemde; dit was de hoogste van alle de WALDENSISCHE Wooningen in Val Lucerne; zy breid zich aen alle kanten in verscheide inwyken en dalen uit, die van wyndruiven overvloeien; alle hare Dalen zyn zoo veele schuilplactzen; inzonderheit het Dal of *Comba della Corbonieri*, dat van *Julianus* en van *Villa Nuova*, de heuvelen of *Colli della Cercenata*, *Poi*, *Pontet* en andere, ten Zuiden en Noorden van *Boby* afgelegen. Door dit *Boby* loopt de weg van Lucerne, langs *Ferrera*, over *Colla della Croce* of den Kruisheuvel, nae de valleie van *Quiëras*, in 't Drostampt

van Briançon in 't Dauphiné gelegen, eene vlakte van bykans drie uuren in de lengte, en bevvloeit door een tak van de Guillestre, die in de Durance, omtrent een plaets van d'eerstgemelden naem, in 't Ambrunois vloeit, en uit de Alpes ontspringt. Van Ferrera, of volgens andere van *Mirabouc*, een weinig hooger in Val Lucerne, loopt 'er eenen weg door Comba della Corbonieri over Grizolo in 't Marquizaet van Saluco, nae *Val del Po*, of de Vallei, die naer die berugte rivier haer naem heeft, en langs dezelve niet verre van haren oorsprong legt. Deze Vallei grenst ten Westen aen den berg Visol, die de hoogste der hier omtrent gelegene Alpes is, van of uit welke de Po ontspringt, en van daer door Piëmont, Montferrat, Milaen, en Mantua henen stroomende, en in zynen weg ontelbre groote en kleendere rivieren mede slepende, in 't Hertogdom Ferrare zich door verscheide monden, in de Venetiaensche Golf ontlast. Uit Comba della Corbonieri kan men ook komen op den Doortogt des Visols: dit is eene Passagie nae Vrankryk, die men wil, dat Hannibal de Karthager, als hy

hy met zyn Krygsheir hier omtrent gekomen was, door deze rots deed hounwen; zy zou twee uuren lang, en niet als met toortzen te gebruiken zyn (2).

Dus hebben wy van elke Valei der **WALDENSEN** in 't byzonder een kort denkbeeld gegeven: van alle in 't gemeen, is het waer, dat zy in hare Laegste deelen vrugtbaer zyn in wynen en allerlei foort van andere vrugten; daerin eenigerwyze zwemende naer den bodem van het lustryk en vrugtbaer Piëmont, dat van meer dan dertig zoo groote als kleene rivieren bevloeit, een ander Egypte zou mogen heten, had des Heeren Israël maer vryheit om in zyn Gosen, ik meen de Valleien, te woonen. De vrugtbaerheit der Laegste deelen van deze Valleien verminderd merkelyk naer mate dat men hooger komt, zynde de Middeldeelen meest maer bequaem tot kastaniën en dergelyke vrugten; de Hooge deelen geven alleen eenig graen en voeder voor het vee, wanneer zy niet met sneeuw bedekt zyn, dat op de toppen van sommige bergen en steenrotzen byna gedurig legt. Op de

Dingen die deze Valleien met elkander gemeen hebben.

G 5

hoog-

(2) *Leger, Gillis en de Kaerten* voorgemeld.

hoogtens van wat lager bergen en rotzen, heeft men groote bosschen van hooggestamde boomen, met hagen en heesters doorwassen, waer uit de inwoners terpentyn en hars trekken. In deze bosschen onthouden zich onder andere dieren een soort van Hazen, van een witte koleur, die niet veranderd; men heeft 'er ook Wolven en Beeren, waer van deze veel schade aen 't vee en somtyds ook aen de menschen doen, gene, hoewel zy den huisluiden veel nadeel toebrengen, door hunne Koeyen te verslinden en hunne bykoren te berooven, (waer in zy zelfs zoo stout zyn dat zy de honing en 't was uit de huizen halen,) echter de menschen nooit leet zullen doen, zoo die hen ongemoeit laten. Buiten deze bosschen, op de hooge bergen, vind men een dier, dat de bewoonders der Valleien *Marmot* noemen, wat grooter als een konyn, van roodgryze koleur; deze dieren zouden zich agt of negen maenden achter een, terwyl de sneeuw de bergen bedekt, in hunne hollen te slapen leggen, en niet wakker te maken zyn als door stoving, of hen in heet water te steken; de Dallieden weten ze uit hunne

ne

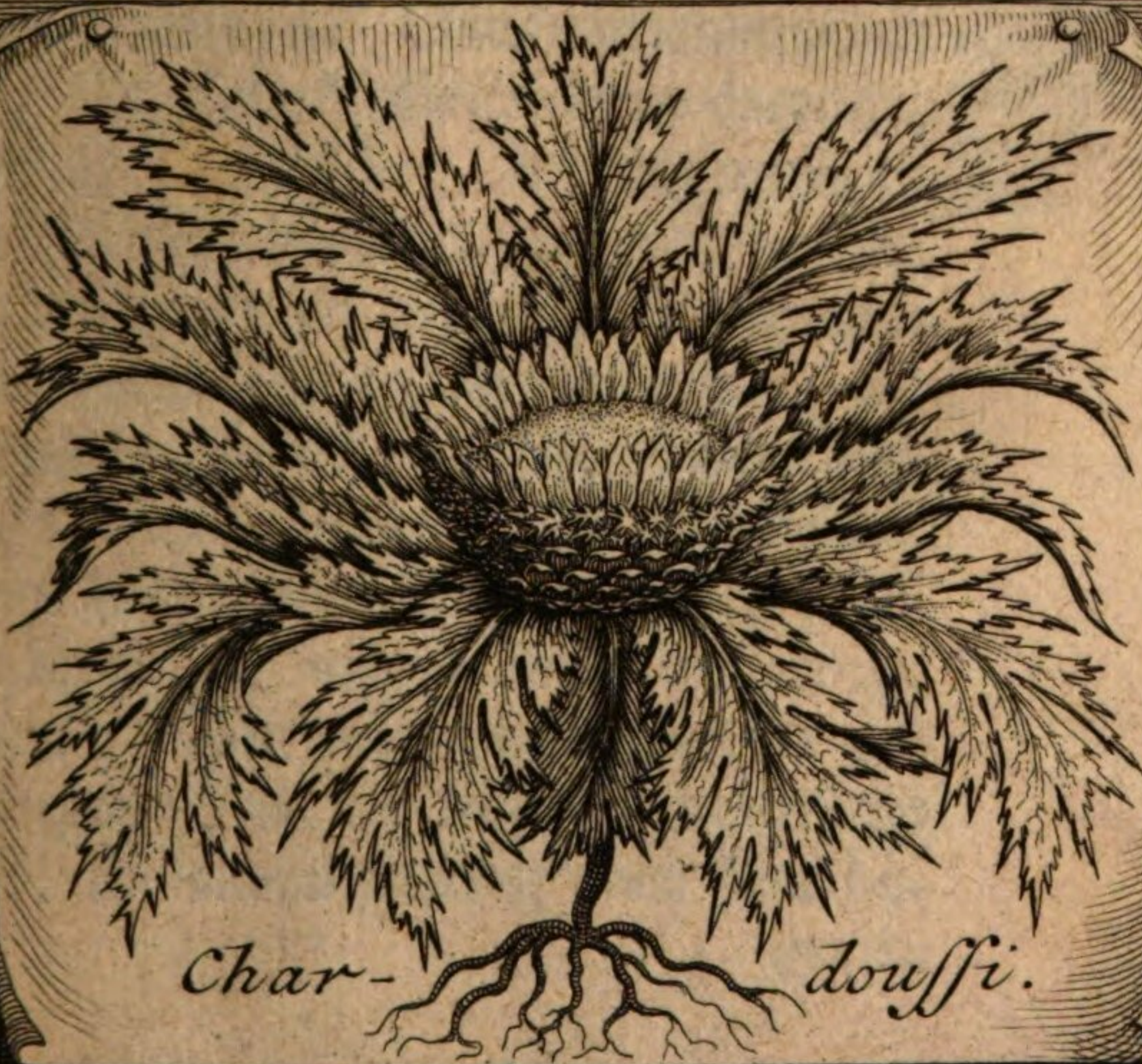
ne hollen terwyl zy slapen te halen , en gebruiken hun vleesch , 't welk na dat van een varken smaekt , tot spyze. De Heer *Leger* verhaelt als ooggetuige , dat deze dieren des zomers by troepen uitgaen , en dat altyd een van den troep wagt houd , en onraed vernemende , met zyn gesyffel , dat ver gehoord kan worden , de andere waerschoud ; waerop ze zich ylings in hunne hollen verbergen. Noch meer : dat zy tegen den tyd van hun agtmaendigen slaep , gelykerhand met hunnen bek gras en kruiden afknagen , die laten droogen , en droog zynde , op een zeldzame wyze in hunne hollen brengen , 't zy om hen tot voeder of tot nesten te dienen ; te weten : eene van den troep gaet op de rug leggen , met de vier benen van een , en om hoog , de andere brengen met hunnen bek op een aerdige wys , zoo veel van het gedroogde kruid of hooi op den buik van 't leggende dier , als het tusschen en met zyne vier pooten houden kan ; dan vatten de andere met hunnen bek de beladene by den staert en de ooren , en sleepen haer dus nae hunne hollen , alwaer zy zich ontlast en weder tot een nieuwen vragt nae de
vori-

vorige plaets keert (1). De inwoonders hebben hier ook een zeker soort van Muilezels, hoewel kleender als de gemene, van wonderbare sterkte en bequaemheit om bereden te worden; men kan 'er veel gemakkelijker als met eenig ander beest mede reizen, en 'er zelfs 20 Mylen of 6 Uuren op eenen dag, over hooge en moeilyke bergen mede afleggen. Onder alle de kruiden en heilzame wortelen, die van alom, en ver uit Italië en Vrankryk, hier en elders op de Alpes gezocht worden, zou hier ook de *Lunaria* en *Agaricus* in overvloed wassen. Men heeft hier ook een soort van Artichok, die de Valeibewooners *Chardoussi* noemen, welks vrugt als de radys, smakelyk en goed tegen de pest, en welks blad met scherpe doornen bezet is; zy dient zelfs terwyl ze waft, en na dat ze geplukt is aen een drooge muur opgehangen, den Dallieden tot een soort van Almanak; vermits hare bladen zich sluiten, als 'er regenagtig en guur weder, openen als 'er lieffelyk en droog weder op han-

(1) *Leger Hist. des Vaudois* Tom. I. p. 6.

Marmott.

Char-

doussi.

landen is. Voorts heeft men in de Valleien, op de bergen en in de vlakten, yzer- en andere mynen; zeer veel fonteinen en bronnen; en ze worden door verscheide vischryke rivieren bevloeit (2).

Men ziet dus dat deze Valleien op zich zelve genoegzaam alles uitleveren, wat tot behoefte en verquikking van dit leven noodig mogte zyn: schoon men zich niet behoeft te verbeelden dat alles daer vol op is en zonder moeite waft; dit is verre daer van daen, en, ten zy eenen bloedigen arbeid, zou hier niet veel te vinden zyn. Ondertusschen is het waer, dat deze Valleien even daerom, en om al 't gezegde, een bequaem en veilig verblyf konden zyn voor zulke, die arbeidzaam en nyver, mitsgaders getrouw aen God en hun geweten, der Heidsche werelt, of het quade Christendom elders te veel in 't oog staken. Immers hier waren veilige wyken, afgezonderde en van andere onbezogte plaetzen; hier was arbeid en vlyt aen te wenden, dat de luie en wellustige werelt, die elders genoeg voor haer begeerte

En dus
ziet
men
dat ze
tot een
bequa-
me
schuil-
plaets
konden
dienen
voor de
Kerken
der Val-
leien.

(2) Gillis, Leger en de Kaerten voorgemeld.

geerte vond niet geleeck ; en hier kon die arbeid zoo veel lyfsnootdruft en verquikking geven , dat men geen andere plaetzen behoefde aen te doen. Dat zal de reden zyn , dat al van de eerste Eeuwen des Christendoms , zich herwaert vele godvrugte en elders gehaette Christenen begaven , en 'er of het Ligt der Zaligmakende Leere des Euangeliums bragten , of in zyne eerste zuiverheit en glans vonden.

Wanneer
eerst
ge-
grond-
vest, en
door
wie?

't Is niet ten vollen zeker , wanneer en door wien aldaer het zuivere Ligt van 't Euangeli eerst zy gepredikt geworden. Men zou mogen denken dat Paulus (zoo hy nae Spanje gereist zy gelyk hy voornemens was (1) , in zyne reize derwaert , door de VALLEYEN zynen weg genomen , en aldaer in 't voorbygaan de Leere der Waerheit verkondigt hebbe (2). Of indien Galatië , waer van Paulus in den Brief aen de Koloffers spreekt , Gallië , en

(1) *Rom. XV. 28.* Sommige houden dit daer voor. *Pictet de Trophæis Evang. inter Dissert. Suas, p. 509.*

(2) Die uit Italië nae Vrankryk en Spanje trokken , konden hunnen weg onder andere door de Valleien nemen. *Simleri Alpes, p. 233. Zeilleri Itinerar. apud Merian. p. 27.*

en dus ook Galliä Cisalpina zy (3), dat vry waerschyglyk is (4), kan men zeggen dat *Crescens*, omtrent den jare 64. kort voor dat Paulus zynen Tweeden Brief aen Timotheüs schreef, aldaer de heldre stralen van 't Genadenligt eerst gebragt heeft (5). Dit is ten minsten onbetwistbaer, dat in 't midden der *Tweede Eeuw*, reeds veele Christelyke Gemeentens waren in 't Over- en Binnen-Alpisch Gallië, dat is in Vrankryk en dat deel van Italië, dat over de Po
aen

(3) Gallia Cisalpina, of Gallië aen deze zyde der Alpes, ten opzigt van Rome gesproken, was van ouds de naem van geheel Lombardië, waerin Piëmont, en dus ook de Valleien lagen. *Leger Hist. des Vaudois. p. 2.*

(4) „Theodoretus zegt dit ronduit; 't is, zegt hy, Gallië, dat de Apostel Galatië noemt, want zoo wert het outtyds genoemd, en noch draegt het dien naem by de genen die kennis aen uitheemsche zaken hebben. En zeker zoo de Apostel, *Crescens* in de Provintie van Galatië gezonden had, kon *Timotheus*, die in Azië was, daer van niet wel onkundig geweest zyn, en ook is het niet te denken, dat hy in zyne reize derwaert, Efeze niet aengedaen, en aen *Timotheus* geene tyding van Paulus gebragt zoude hebben.” *Beausobre & l'Enfant N. T. Tom. II. p. 392.*

(5) *Eusebius* getuigt, dat ten zynen tyde het gerugt zoo ging, dat *Crescens* nae Vrankryk gereist was. *Euseb. Kerk, Hist. III. Boek, 4 Hoofst.*

aen en omtrent de Alpes legt (6). Byaldien nu 't Euangelieligt in dien tyd noch niet in de Alpes ontstoken mogt geweest zyn, is het vry waerschynlyk, dat de Kerken van Vrankryk en 't Over-Poofsch Italië, zoo naby dezelve gelegen, en hen in zich bevangende, als voorheen gemeld is, dien dierbaren schat den nabuuren, niet langer zullen onthouden, maer blydelyk medegedeeld hebben. Ten zy veelligt het Christendom in de Valleien gebragt zy door de Christenen, die om de Vervolgingen der Romeinsche Keizeren, en in 't byzonder die van *Marcus Aurelius Antoninus*, *Severus* en andere in de Tweede Eeuw, te ontgaen, uit Vrankryk, Italië, en van elders in de Alpes, als in eene veilige schuilplaets zich neêrgezet hebben (7).

Dit

(6) *Euseb. Kerk. Hist.* V. Boek 24. Hoofst.

(7) Het Heidensch Rome heeft door zyne Keizers, gelyk men weet, met Tien Groote en Hoofd-Vervolgingen tegen de Christenen gewoed :

De Eerste was onder *Nero*, van den jare 65, tot 68.

De Tweede onder *Domitianus*, van A. 90, tot 97.

De Derde onder *Trajanus*, van A. 103, tot 117.

De Vierde onder *Hadrianus* A. 119, en 120.

De

Dit laetste wil ik wel bekennen, ^{Waer-}
 komt my ten eenemael waerschynlyk ^{schy-}
 voor. Die vervolgingen zyn zoo he- ^{nelyk}
 vig en algemeen geweest, dat de Chri- ^{in de}
 stenen gene ruste konden hebben, by- ^{Twec-}
 aldien zy niet uit het gezigte hunner ^{de}
 Vervolgeren ontweken (1); nu wis- ^{Eeuw,}
 ten zy zeer wel dat hun Heer, voor ^{en door}
 wiens Name zy leden, gezegt had: ^{de al-}
Wanneer zy u in de eene stad vervolgen, ^{daer uit}
vlied in de andere (2): waer toe heeft ^{Vrank-}
 hen dat anders kunnen aenzetten, als, ^{ryk,}
 om gelyk geestelyke kinderen van den ^{Italië}
 geloovigen Abraham, (daer 't anders ^{en van}
 niet kon zyn) Huis en Vaderland te ^{elders}
 verlaten, en elders een veilig verblyf

H te

De *Vyfde*, onder *M. Aurelius Antoninus*, van
 A. 168, tot 178.

De *Zesde* onder *Severus* van A. 203, tot 210.

De *Zevende* onder *Maximinus* van A. 235, tot
 237.

De *Agtste* onder *Decius* in den jare 250, 251,
 en 252.

De *Negende* onder *Valerianus*, A. 257, 258, en
 259.

De *Tiende* onder *Diocletianus* A. 302, en 303.

Zie *Spanhem. Hist. Eccl. Sec. I. p. 170. Sec. II. p.*
229. sqq. Secul. III. p. 322. sqq. Mellinus
Martelaersb. Eerste Register Col. 2, 3, 4.

(1) *Euseb. Kerk. Hist. IV. en V. B. Spanh.*
Hist. Eccl. Secul. II.

(2) *Matth. X vers 23.*

te zoeken , in landen en plaetzen die
 zyne Voorzienigheit hen , om zoo te
 spreken , wees. Onder andere zullen dit
 ook de Christenen van Gallië , daer
 door versta ik hier Vrankryk en 't Over-
 Poofsch Italië , gedaen hebben. Zy
 A. 168. wierden onder *M. Aurelius Antoninus* ,
 alomme te vier en te zwaerde vervolgt ;
 in 't byzonder heeft men daer van 't ge-
 tuigenis der Kerken van Lions en Vien-
 ne , by *Eusebius* ; waer in zy aen de
 Aziatische en Phrygiaensche Broederen
 een denkbeeld dier vervolginge geven :
 „ zy moesten namelyk , hunne huizen
 „ verlaten , en daer in niet woonen ;
 „ in de badstoven en andere publieke
 „ plaetzen niet komen , ja zich niet in 't
 „ openbaer vertoonen , maer zich dus ver-
 „ borgen houden , dat men hen ner-
 „ gens , t'huis , in , of buiten de stad
 „ vername ; de Bestierders en Arbe-
 „ ders , mitsgaders de voornaemste
 „ dier beide Gemeentens wierden ge-
 „ vangen ; *Sanctius* Diaken van Vien-
 „ ne , *Photinus* Bisschop van Lions ,
 „ *Attalus* , *Alexander* en vele anderen
 „ wierden op een allerwreedste wyze
 „ omgebracht ” (3). In Italië , zal men
 niet

(3) *Euseb. Kerk. Hist. IV. B. I. en II. Hoofst.*

niet minder tegen de Christenen gewoed hebben; in 't byzonder zouden *Gervasius* en *Protasius*, omtrent dezen zelve A. 171: tyd te Milaen gemarteld zyn (4); om van andere, elders gedood, te zwygen. Daer de Christenen dan dus in Vrankryk en Italië vervolgt wierden, wat was 'er gereeder voor hen? als zich neder te zetten in de naby gelege Alpes, tusschen hemelhooge bergen en rotzen, daer niemant ligtlyk quam, en waerschynlyk gene of maer weinige menschen woonden, welke of reeds, of wel haest door de kragt des Heeren, en de schoonheit des Euangeliums bewogen, en tot het Christendom overgebragt, met hen den zelve Naem van Jezus beleden.

Dus zouden de Kerken der Valleien, Verde^{re} zoo niet in der Apostelen tyden, ten minsten in de Tweede Eeuw gegrond^{waerschyn-} zyn. Behalven de waerschynelykheit^{lyke} die wy hier van bygebragt hebben, is^{reden} daer ook voor, zoo het algemeen ge-^{hier}voelen der wederpartyen van de WALDENSEN, als hunne eigene Overlevering, ten opzigte van de oudheid hunner herkomste.

H 2

Na

(4) *Ambrosii* Epist. 85. & Serm. 91.

Getui-
genis-
fen
hunner
Par-
tyen.

Namelyk de hevigste Tegenkanter-
dezer Christenen, Romens Ketter-
meesters en Inquisiteurs, uitdrukkelijk
gesteld om hunnen oorsprong na te spo-
ren, hebben na gedane onderzoek in
de Dertiende, Veertiende en volgende
Eeuwen, en dus op verscheide tyden
verklaert: „ dat de kettery, (want
„ dus geliefden zy de waerheit te noe-
„ men,) der WALDENSEN de
„ OUDSTE aller ketteryen was,
„ nadien ze geduurd zou hebben van
„ *Sylvesters*, of wel van der APOS-
„ TELEN TYDEN af (1); dat
„ 'er groote en gewigtige oorzaken moe-
„ sten zyn, dat de Secte der WAL-
„ DENSEN sedert ZOO VEELE
„ Eeuwen (dit schreef men omtrent
„ den jare 1500) geduurd had; zyn-
„ de te vergeefs TEN ALLEN TY-
„ DE en op allerlei wyze, met de
„ uiterste vlyt en poging, door aller-
„ lei

(1) Zoo spreekt de Inquisiteur *Remerius Sacco*,
na alles gedaen te hebben wat hy konde, zoo om
de WALDENSEN uit te roden, als om hunnen
eersten oorsprong te ontdekken; in zeker boek,
met opzet daer van, omtrent A. 1254. geschre-
ven en door den Jesuit *Gretser* te Ingolstadt uitge-
geven. *Leger Hist. des Vaudois*, Tom. I. p. 169.
Lydi Tract. p. 84.

„ lei mannen tegen gegaen , doch daer
 „ in tegen aller gedagte **ALTYD** over-
 „ winnende en **ALTYD** onverwinne-
 „ lyk geweest (2) ; dat men niet ont-
 „ kennen kon dat zy 'er ten **ALLEN**
 „ **TYDE** , en Leden der Kerke ge-
 „ weest waren (3) ; dat men ze te
 „ diep geworteld vond omze uit te
 „ roden , want de Valleien van An-
 „ grogna * waren 'er ten **ALLEN**
 „ **TYDE** , van bewoond geweest (4) ;
 „ endelyk dat hare Leere niet nieuw
 „ maer 'er **VAN DEN BEGINNE**

H 3

„ ge-

(2) Dit 's de tale van *Claudius de Seyffel* , Aerts-
 bisschop van Lions , in zyn Boek uitdrukkelijk
 tegen de **WALDENSEN** geschreven , p. 6 en 7.
 volgens de Aenhaling van *Leger* , *Histoir. des Vaud.*
 Tom. I. p. 172.

(3) Dit moest de vermaerde Franciscaen *Samuël Cassini* belyden in zyn *Vittoria Trionfale* te-
 gen de **WALDENSEN** van Piëmont A. 1510 ge-
 schreven : volgens *Leger* , p. 172, 173.

* Hier door verstaen meest alle de Histori-
 schryvers van dientyd , de Valleien van Piëmont ,
 schoon Angrogna maer een tak van *Val Lucerna*
 is : zie hier voor p. 100.

(4) De Pauzelyke Missionaris *Belvedere* , gaf
 na veelvuldige pogingen en onderzoekingen dit
 berigt aen Rome , in *Relatione al consiglio de pro-
 paganda fide* 1636. te Turin gedrukt. *Leger* ,
 p. 169.

„ geweest was ” (5). Zeker , daer hunne Wederpartyen , na de uiterste poging en vlyt , der WALDENSEN oirsprong niet kunnen vinden , als ten tyde van Sylvester , dat is omtrent den jare 300 ; wat zeg ik ? daer zy tot die gedagten gebragt worden , dat ’er de WALDENSEN van *den beginne* , van *de dagen der Apostelen* , en dus *ten allen tyde* geweest zyn , daer word het vry waerschyndlyk gemaekt , dat deze Valleien , zoo niet van de Apostelen zelve , ten minste van hunne navolgers in de Tweede Eeuw , de zuivere Leere ontfangen hebben.

Hun
eigen
Over-
leve-
ring
we-
gens
hun-
nen
Oir-
sprong.

Voeg hier by , het stantvaste gevoelen dat de WALDENSEN zelve altoos van hunnen oirsprong hadden , en dat zy ligt honderdmael en meer , aen hunne Souvereinen voorgehouden hebben , zonder dat hen ooit of ooit daer een enkel woord tegen gezegt is. Zy hielden ’t daer voor „ dat de Valleien „ met den overdierbren schat van ’t „ Euangeli verrykt waren , door DE „ APOS-

(5) Dit schynt tegen wil en dank de Jesuit *Gretserus* te moeten erkennen in zyn Tractaet tegen de WALDENSEN. VIII. Hoofst. p. 39.

„ APOSTELEN of HUNNE
„ NAESTE OPVOLGEREN (1);
„ dat zy een Leere beleden, die ze van
„ hand tot hand door hunne voorou-
„ ders ontfangen, en die hunne voor-
„ zaten TEN ALLEN TYDE, en
„ IN ALLE EEUWEN ge-
„ leert hadden (2); dat hunne Voor-
„ ouders sedert VELE HONDER-
„ DEN van jaren, in de Godsdienst
„ die zy beleden onderwezen waren
„ door hunne Herders, welke die H.
„ Leere van OVEROUDE tyden,
„ en van hand tot hand van hunne Va-
„ deren ontfangen hadden (3); en dat
„ het zuivre Christendom van ONGE-
„ HEUGBARE tyden, en van Va-
„ der tot Zoon, SEDERT DEN
„ TYDT DER APOSTELEN, in
„ H 4 „ de

(1) Dit vind men in de Voorrede van den eer-
sten Franschen Bybel, door *Robertus Olivetanus*,
een hunner Leeraren vertaeld, en op kosten der
Valleien gedrukt te Neufchatel, A. 1537. *Leger*
p. 164.

(2) Zoo spreken zy in hunne Geloofs-belyde-
nis aen François den Eersten A. 1544 overge-
geven.

(3) Dit was het dat zy hunnen Vorst vertoon-
den, na dat zy in den jare 1580. door een hoop
afgezonde Jesuiten zeer gedrukt waren.

„de Valleien gepredikt was” (4). Schoon nu alle deze getuigenissen de kragt niet hebben van onwederleggelyke bewyzen, dunkt my dat ze evenwel gronds genoeg geven, zoo lang het tegendeel niet blykt, (en dat is zelfs den grootsten vyanden der WALDEN-SEN na't naeukeurigst onderzoek nooit gebleken,) om te vermoeden, dat de Kandelaer des Euangeliums reeds in de Valleien ontstoken is, in de eerste en vroege Eeuwen des Christendoms; en waerom dan niet, of door de Apostelen zelve? of door hunne navolgers en de Christenen, welke door deze onder-richt, genootzaekt waren, huis en vaderland te verlaten, en hier een veilig verblyf te zoeken?

Hun
Toe-
stand
gedu-
rende
de Zes
Eerste
Eeu-
wen.

Hun toestand gedurende de Zes Eerste Eeuwen na Christus Geboorte, (alhoewel die uit geene zekere bescheiden is op te maken,) zou men mogen afleiden, zoo uit den staet des Christendoms in 't ge-

(4) Zoo antwoorden zy op de vraeg; *Sedert hoe lang de Godsdienst in de Valleien gepredikt was?* in zeker geschrift dat naer 't getuigenis van den Heer Leger in de Hooge-Schoole te Cambrids bewaerd word, en A. 1587. getekend is. Zie bree-der Leger Tom. I. p. 162.

't gemeen, als uit dien van de Kerken in Vrankryk en 't Over-Poofsch Italië in 't byzonder. Dus zal, wat hunne *Leere* aengaet, dezelve zuiver en alleen op d'onwrikbren grondslag van 't Woord der Waerheid gevestigd zyn geweest, zonder vermenging van *hout*, *hooi* en *stoppelen*, 'k wil met den Apostel zeggen zonder byvoeging van menschelyke Leeringen: Een eenig God, Vader Zoon en Geest, zal het voorwerp van hun geloove geweest zyn; en in dat geloof de grond van hun vertrouwen, een eenige Middelaer, die, mensch geworden, aen den Kruishoute gedood, ten derden dage opgestaen, en in den Hemel aen Gods regterhand tot Koning en Voorbidder opgevaren, met een eenige offerande, in eeuwigheit volmaekt heeft de gene die geheiligt worden; dien zy bygevolge met afzigt van alles, als hunne ware wysheit, eenigste regtvaerdigheid, wezentlyke heiligmaeking en volkomene verlossing gelooft, en met geheeler harte als hun eigendom omhelst zullen hebben, in de hoope van een zalige verryzenis en genieting der onschatbare hemelsche goederen. Hun *Wandel*, overeenkomstig met zoo gezonde en

regtmatige bevattingen, mag men vryelyk gelooven dat in 't standvastig verlochenen van zich zelve, in de getrouwe navolging van Jesus, en in 't gewillig dragen van zyn Kruis bestaen hebbe: door Water en Geest van boven en uit God geboren, zullen zy gewandelt hebben in eerbied, liefde en yver voor den Heere, doende alles van harten en goedwilliglyk; in waerheit en trouwe onder elkanderen, onberispelyk voor de gene zelfs die buiten waren; en in alle matigheit, en betoming van en omtrent zich zelve. Hunne *Tugt* en *Kerkbestier* hebbe men te denken dat eenvoudig en Apostoliesch geweest zy: hunne Voorgangers zullen de Kudde Gods, hen toevertroud, geweid hebben, met alle gewilligheit, zonder zich daer toe door 't genot of voordeel te laten aensporen; zy zullen aen hunne gemeentens Voorbeelden van ootmoed, toegeven en inschikken geweest zyn, en verre van heerschappy te voeren over 't erfdeel des Heeren; die Herders zullen met elkander niet hebben willen twisten om de meeste, maer veel liever om de minste te zyn; dewyl de jonge, in eenvoudige gehoorzaamheit

van

van Christus, den ouden, en zy alle malkanderen zullen onderdanig geweest zyn in de goddelyke vreeze. Zy zullen de Bondzegelen onvervalscht, en na hunne eenvoudige en naekte Instellinge bediend, en den Ban alleen en ook zekerlyk tegen openbare werken des vleeschges geoeffend hebben.

Immers, 't is vry bekend uit de Kerkelyke Historiën van de Drie Eerste Eeuwen, dat de Christenheit toen in 't algemeen noch dus bestond; ten minsten dat verre de meesten opentlyk voor dit alles uitquamen, en de Verkeerden maer hier en daer goedkeuring kregen, terwylze anders vry eenparig tegen gesproken wierden. Wy hebben daer van de blyken opgegeven in het *Tweede Boek* (1); en niemand moet zich verbeelden, dat de KERKEN DER VALLEYEN in dien tyd, eenigerwyze het gedrag van den een of ander Roomsche Bisschop zouden goedgekeurt hebben, daer byna elk, vooral ook hunne naburen, in Vrankryk en Italië, zich met zoo veel ernst daer tegen kantten.

Wan

In de
Vierde
Eeuw.

Wanneer nu de Kerk onder Konstantyn in de Vierde Eeuw ruimte kreeg, en te gelyk eerlang niet weinige der Kerkelyken en Belyderen zich aen de weelde overgaven, moest het verderf gaendeweg vry algemeen worden, gelyk het ook als wy gezien hebben in de Vierde, Vyfde en Zesde Eeuw geworden is: doch zoo niet dat het tot de Valleien zoude doorgedrongen zyn; nademael zelfs te Rome en elders, zeer vele getrouwe en opregte zielen zich tegen de weelde en aerdschgezindheit verzetteden. Roomfche Schryvers verhalen zelve, „ dat zekere *Leo*, (2) „ een

(2) Wy geven de eigen woorden op van *Claudius de Seyffel*, gelyk de Heer *Leger* ze bybrengt, uit het boek dat die Aertsbiffchop van Turin tegen de WALDENSEN gefchreven heeft; met wien *Thuanus*, *Bernard van Lutzemborg*, en *Goldastus* zouden famenstemmen. Ondertuffchen moet deze *Leo* niet vermengt worden met *Leo* den Vierden, de zoon van den Griekfchen Keizer *Konstantinus*. (die zich tegen den Beeldendienst ontrent A. 778. gekant heeft,) dat sommige evenwel fchynen te doen, als zy, of bevestigen, of ontkennen dat de WALDENSEN van dezen *Leo* herkomstig zyn, en van hem geleert hebben den Beeldendienst te verwerpen; fchoon *Leo* den Vierden meer dan Vierhonderd jaren na dezen Zekeren *Leo*, waer van *Claudius* fpreekt, geleefd heeft.

„ een zeer godzalig man, ten tyde van A. 313
 „ *Konstantyn den Grooten*, de gierigheid
 „ van *Sylvester*, toen Bisschop van Ro-
 „ me, en de overdadige mildheit van
 „ *Konstantyn* verfoeiende, liever verkoos
 „ in eenvoudigheid des geloofs in
 „ geringheit te leven, dan met *Syl-*
 „ *vester* door een ryk en voordeelig
 „ ampt besmet te worden, by welken
 „ *Leo* zich voegden alle die van het geloove
 „ gezonde bevattingen hadden”. Zy
 willen ook dat de WALDENSEN
 van dezen *Leo* herkomstig en nae hem
 Leonisten genoemd zouden zyn: daer-
 toe misschien gebragt door de Schriften
 der WALDENSEN, die meermalen
 verklaren dat alle de Roomsche Bis-
 schoppen sedert *Sylvester*, gene ware en
 regt Apostolische Bisschoppen geweest
 zyn (3): 't waerschynlykst is dat
 deze *Leo* zich by de WALDEN-
 SEN zal gevoegt hebben, of dat zy-
 ne Leer en Voorbeeld, mitsgaders
 die

(3) In hun *Noble Leyçon*, waer van *Pictet* in
Hist. du Siecle XI. mitsgaders *Perrin* en *Leger* in
 hunne *Hist. der WALDENSEN*, een schoo-
 stuk opgeven, ook in hun *Verklaring wegens*
den Antichrist, volgens *Leger Hist. des Vaud.*
 Tom. I. p. 128.

die der genen die 't met hem stonden, by zeer veele en zoo ook by de Kerken der Valleien zal goed ge-
 A. 355. keurt zyn. Kort hierop ontstond die hevige Kerktwist tusschen *Arrius* en *Alexander*, welke tot groot jammer en schade van de Christenheid lange jaren geduurd heeft, en waerin voornamentlyk de Aenhangers van *Arius*, *Ahanasius* en die met hem de Arianery verwierpen, bitterlyk vervolgden, tragtende alomme door 't overhalen der Keizeren, en dus door gezag en geweld hunne dwaling te doen gelden (4); en wenschelyk ware het dat men de Waerheit, wanneer zy somtyds boven dreef, zoo niet met gelyke, ten minsten niet met gene daer kragtig na hellende middelen, beschermd had! Hoe vele'er nu door dartelheit des vernufts vervoert, gedurende dat geschil, wys wilden zyn en waenden te wezen boven het gene men behoord wys te zyn, men heeft niet de minste reden om de Kerken der Valleien hier van, of van goedkeuring-

(4) *Fleury Hist. Ecclesiastique* of het Kort Begrip derzelve in 8. in 't Nederduitsch. Derde Boek.

ringe des Ariaensdoms te verdenken : men vind de Kerken van Gallië in dien tyd noch volhardende by de zuiverheit des geloofs, uit den Woorde Gods en de Prediking der Apostelen ontfangen. 't Is waer *Saturninus*, Bisschop van Arles begunstigde tans heimelyk de gevoelens van *Arius*, maer de meeste Fransche Bisschoppen, scheiden zich van hem af, en wilden geen gemeenschap met hem hebben, schoon zynen grooten Tegenstrever *Hilarius*, Bisschop van Poitiers, die hem het masker afgeligt had, nae Phrygië, en andere nae andere afgelegene plaetzen in ballingschap verzonden wierden (5).

Het Christendom leed in deze Eeuw door dat inwendig byten en vertreeden niet weinig : hier by quam in de Vyfde Eeuw, dat de *Wandalen*, *Alanen*, *Quaden*, en andere woeste Volkeren, als een overlopende rivier het geheele Westersche Ryk overstroomden, en gedurende een grooten reeks van jaren byna alles verwoesten, wat tusschen de Ryn, Oceaen, Alpes en 't Pyreneesch Gebergte lag. *Attila* met zyne *Hunnen*, viel omtrent het midden dezer Eeuwe in

In de
Vyfde
Eeuw.

A. 410.

A. 440.

in

(5) *Fleury*, evengemeld.

in Gallië , overweldigde verscheide steden , daer onder Besançon, Rheims en Orleans , en bragt vele Christenen op een gruwzame wyze om (6): doch terwyl het dus onder het verkeerde en afgewekene Christendom woede , en het rontsom buiten de Alpes heftig stormde , schynen de **WALDENSEN** in veiligheid en ruste gebleven te zyn , gezeten in de schuilplaetze des Allerhoogsten en vernagtende in de schaduwe des Almagtigen (7). Zy, wars van wereltsche pragt en weelde, en afgescheiden van de groote werelt , liepen niemant ligt in 't oog , en hadden boven zulks ook schuilplaetzen en verborgene wyken daer men hen vrugtloos zoeken zoude : waar door te dier tyd mogelyk hun getal vergroot is geworden door de regtzinnige en welmenende die van elders tot hen vlugten, om met hen zich in stilheit aen des Heeren Woord en de oeffening der ware godsvrugt te houden.

(6) *Spamhem. Hist. Eccl. Sec. V. Mellinus Martelb. p. 253, 254.*

(7) *Psalm XCI. vers 1.*

den , beschut en veilig voor hunne vervolgeren.

In de Zesde Eeuw vielen de *Longobardiërs* (1) in Italië , onder het geleide van hunnen Koning *Alboin* , en maakten zich byna van alles meester : zy waren *Arianen* van gevoelen ; hunne medestanders de *Gepiden* , *Bulgaren* , *Pannoniërs* en andere , waren meestal *Heidenen* ; men kan daeruit wel afleiden , dat hunne inval de zaken van het Christendom in die gewesten zeer veragterde. De oorlog ook , die door hen , en voorheen door andere woeste volkeren , tot groote schade der inwooneren , meer dan zestig jaren in Italië gevoert was , had te wege gebragt , dat sommige Bisdommen ten eenemale verlaten waren , en dat het kleen getal van belyderen des Christendoms , 't welk zich noch aldaer bevont , niet onderwezen wert , noch in zyn uiterste bygestaen (2). Hoe zeer hier door de kennisse en troost des geloofs onder hen afgenomen hebbe , is beter te denken als te zeggen : Maer

I wat

(1) Zy waren Duitschen van afkomst , en hadden zich in Hongarië neêrgezet. *Fleury Hist. Eccl.* of derzelver *Kort Begrip*. VIII. B. p. 273.

(2) *Fleury* , evengemeld. VIII. B. p. 283.

wat de Valleien aengaet; de altydwa-
kende Voorzienigheid zal gelyk eertyds
zoo ook nu, voor zyne *Duive* (3), ge-
zeten in de klooven der steenrotzen, ik
wil zeggen zyne Kerke, zorg gedragen,
en hare *lieflyke gedaente* voor 't verval-
len bewaert hebben.

In de
Zevende
Eeuw.

In de Zevende Eeuw vertoonde zich,
als voorheen gezegt is, de Antichrist
opentlyk; niet weinige vielen den
Roomfchen Biffchop en zynen fnooden
handel toe: doch wie zulks ook deed, de
KERKEN der VALLEYEN, bleven
by de zuivere Leeringe en 't onvervalschte
Woord des Heeren; daer in zoo ik denke,
niet weinig onderfteunt, door de Schriften
en 't Voorbeeld van verfcheide brave
Mannen, welke zich tans alomme tegen
den Afval ftelden. In 't begin dezer
Eeuwe (1), zou zich tot haer gevoegt, of
on-

(3) *Hoogl. II. vers 14.*

(1) *Philichdorus* in *Tract. contra Paup. de Lugd.*
van *Leger* aangehaelt, getuigt, dat volgens 't ge-
meen gevoelen der WALDENSEN; „ Drie hon-
„ derd jaeren na *Konstantyn den Grooten* iemant
„ uit Walliferland of uit de Valleien, (*é regione*
„ *Waldis*) opftond, met name *Petrus*, die den
„ weg der armoede leerde, (ik denk dat hy de
„ pragt en overdaed verworpen, en het nedrige
„ leven van den Heere *Jefus*, den menfchen ge-
„ predikt zal hebben:) door wien de Waldenzifche
„ Leere voortgeplant is.

onder haer gebloeit hebben, eenen zeke-
ren **PETRUS** uit Walliserland, die zich ^{A. 610.}
tegen het wereldsch leven der meeste ^{of daer}
Christenen diens tyds, vooral der Ker- ^{omtrent}
kelyken, en tegen de Dwalingen en
Misbruiken kantende, de **WALDEN-**
SEN in hun geloove en eenvoudigen
wandel versterkt, en hun getal vergroot
zou hebben.

Wanneer nu in de Agtste Eeuw den ^{In de}
Beeldendienst en andere Menschelyke In- ^{Agtste}
stellingen, door de opentlyke besluiten ^{Eeuw.}
van 't Niceesche Concilie goedgekeurt
wierden, gelyk ik te voren gezegt heb (1),
zoo hebben in 't Weste, niet alleen vele
verstandige en godvrugtige mannen, maer
ook geheele Kerken daer tegen ge-
roepen; in 't byzonder zullen de Geloo-
vigen der Valleien hier onder te tellen
zyn. Hoe! daer Vrankryk, Duitsch- ^{A. 792.}
land, en Italië, zich grootdeels met Kei-
zer Karel samenvoegde, en zich tegen
de Afgodery der Beelden, en andere
Misbruiken rondit verklaerde, daer daeg-
lyks zoo gegronde en volslagene weêr-
leggingen tegen deze verkeertheit in't licht
quamen; zouden daer de **VALLEYEN**,
tot noch toe eenvoudig by des Heeren

Woord gebleven, te midden onder hunne naburen, van de Apostolische zuiverheid ontaerd hebben? Zulks is t'eenemael ongelooflyk.

Dus bleven de KERKEN der VALLEIEN gedurende de Agt Eerste Eeuwen des Christendoms, bestaen en volduurt hebben in de onvervalschtheit der Leere en Tugt, eenmael van de Apostelen of hunne Navolgeren ontfangen: zoodanig dat noch de weelde en aerdiche voordeelen onder *Konstantyn*; noch de verleiding der Arianen en andere Dwaelgeesten; noch de overstroming der woeste en Barbaerische volkeren, haren Naburen overgekomen, schoon ook tot den voet van d'Alpen genadert; noch de Bygeloovigheit en Afwyking der Kerke te Rome, hare zinnen verdorven hebben, om af te wyken van de eenvoudigheid die in Christus Jesus is (1). En schoon het wenschelyk ware, dat men hier uitvoeriger en volstrekt zekere bescheiden van hadde, meen ik evenwel dat 'er in 't geen wy tot hier toe van deze Christenen opgegeven hebben, niets als 't geen voor zeer waerschynelyk moet gehouden worden gezegt is, dewyl ik my zoo veel doenlyk was

(1) 2 Korinth. XI. vs. 3.

was gewagt hebbe, iet neder te stellen, dat met eenig bekend geval der Kerkelyke of Wereltlyke Historie mogt stryden. Ook ziet elk ligtelyk, dat de Pragt en Weelde, (die sedert de Vierde Eeuw door de vryheit en rykdommen, van *Konstantyn* aan de Kerken en Kerkelyken gegeven in de Schaepstal van Jezus (2) ingesloopen zyn), zoo veel vat niet konden hebben op Christenen, welke, behalven dat ze door des Heeren Woord, 't welk zy dag en nacht overdagten, gewaerschouwt en in hun afzigt van de werelt versterkt waren, door dien wakkeren *Leo*, die zich met de zynen tegen de weelde en overdaed van *Sylvester* verklaert, en zich by de WALDENSEN gevoegt had (3); daerenboven afgescheiden van de groote werelt leefden, en niet als met veel arbeid lyfsnooddruft hadden. Het verderf ten dezen opzigte, heerscht toch allereerst en meest in groote en bloeiende steden; menschen die van alles volop hebben, en zonder veel moeite en kommer hun vermogen daeglyks zien aenwassen, zyn doorgaens de eerste posten

Niet verrukt door de Weelde en Vryheit.

I 3 wel.

(2) Zoo noemt de Heere zyne Kerke *Joänn. X vs 1* enz.

(3) Zie van hem Pag. 124 en 125.

ten, welke de Aertsverleider bemagtigt; haest zet hy hen aen, om eenen anderen niet toe te geven, om te toonen dat men wat is, en om dus van elk geëert en gezogt te zyn; waerby dan niet zelden komt, dat de zulke hunne eigen netten rooken, God en zichzelven vergeten, niet bedenkende dat zy zondig slyk en affche zyn, en dus van 't Christendom niet meer als den naem behouden. Zy in 't tegendeel, die op het land, of in afgescheide plaetzen woonen, en in eenen middelmatigen staet, of in 't zweet des aengezigtes hun brood moeten eeten, worden gemeenlyk door hunne nutte bezigheden en eerlyken arbeid beteugelt; zy kunnen best begrypen, dat deze werelt de plaets niet is om uit te schitteren, en dat eenes Christens luister en cieraed, zyn rykdom en ware grootheit gelegen is in de gaven van zyne ziel, en in de gunste en gemeenschap van zynen Alleengrooten Schepper en Alleenheerlyken Verlosser; en dus niet in de ydelste maer in de wezentlykste, niet in de kinderagtigste en redelooste, maer in de mannelykste en redelykste, niet in de vergankelykste maer in eeuwigdurende dingen. Ziet daer de oirzaak, waer-

waerom de werelt zoo genen aftrek van hare kramery in de Valleien gehad zal hebben. Maar zou men denken, dat by dezulke de Kettery meer ingang zou gevonden hebben? Zy, die byna altoos de dartele en neuswyze verflanden, of vleeschelyke gemoederen, zelden of nooit de opregte en eenvoudige, inneemt. Ik weet wel, daer zyn 'er geweest die de WALDENSEN voor overblyfzels der oude *Arianen*, *Manicheen* en dergelyke dwaelgeesten hielden, maer men heeft voorlang de oirzack en ongegrondheit van dat onregtvaerdig vermoeden daergestelt, en uit de Schriften dezer Christenen, mitsgaders de getuigenissen hunner hevigitste partyen, onweêrspreeklyk getoont, dat niets verder van de KERKEN der VALLEYEN geweest is, dan de gevoelens van *Arius*, *Manes* en dergelyke Verkeerden; dat hun Ariaensdom bestont, in 't ontkennen, dat de Hostie Gods eeuwige Zoon was; hun Manicheesdom (4) in 't ontkennen dat de Paus de

Niet verleit door de Ketteryen.

I 4

Eenig-

(4) *Manes* stelde, gelyk men weet, twee Beginselen, een goed, een quaed. De WALDENSEN weêrspraken Paus *Bonifacius den VIIIsten*, als hy zich de heerschappy over de Werelt en Kerk aenmatigde, en wilden dat de Opzienders der Kerk

Niet be- te zeggen had. Slaen wy het oog op
weegt de overstrooming der Woeste Volkeren,
door de en hunne menigvuldige invallen in Gallië
over- en Italië, die zelfs tot aen en rontsom
stroom- de Alpes meermalen gewoed hebben;
ming ook dit geeft geen grond om te denken,
der Bar- dat de KERKEN DER VALLEYEN
baren.

of uitgeroeit, of verdorven zouden zyn :
't was namelyk, den Barbaren meest om
den buit te doen; hoe zou het hen dan
gelust hebben, dien met zoo veel moeite
te zoeken? door 't beklauteren van he-
melhooge, en al veel met sneeuw bedekte
gebergten en rotzen, daer ze dien niet
vermoeden konden, ja mooglyk niet eens
geweten hebben, dat 'er bewoonbare
Valleien, en daerin bewooners tusschen
en in die bergen waren; behalven dat
het hen, als van de toegangen onkun-
dig, gelyk wy zeiden, niet wel moog-
lyk was, de Dallieden in hunne verbor-
gene spelonken en inwyken te vinden.

Niet Wat endelyk de Roomsche Bygeloovig-
verdor- heden en menschenvonden betreft, wy
ven heb-
door de

opko- Kerk alleen de Kerk, de Keizer en wereltlyke
mende Overheit de werelt zouden bestieren: hierom
Byge- moesten zy in dien tyd doorgaen voor Manicheen.
loovig- *Leger Hist. des Vaudois. Tom I. p. 129. uit Dre-*
heden. *lincourt Reponse au Prince Ernest Sect. 43, 44.*

hebben zoo even getoont hoe gansch onwaerschyndlyk het is, dat de WALDENSEN die niet met hunne naeste geburen tegen gesproken zouden hebben. Voeg by dit alles dat het niet duisterlyk ^{Des het} schynt Gode behaegt te hebben, in deze ^{fchynt} Valleien zich zyne Kerke af te zonderen, ^{Gods} welbe- in zuiverheit te bewaren, en van daer te ^{hagen} zyner tyd het licht, als 't alom nagt zou ^{geweest} wezen, weder op de aerde te doen schy- ^{te zyn} nen. Immers de Kerk zou eens in ^{de Kerk} de KLOOVEN der STEENROT- ^{hier} ZEN, in 't VERBORGENE eener ^{te be-} STEILE PLAETZE wezen; van daer zou de Bruidegom haer roepen, op dat zy haer GEDAENTE, die als dan noch LIEFLYK zou zyn, alom VER- TOONDE (5): waer vint men dit, zoo men van de Valleikerken afziet? Waerop past dit beter, als op even deze Gemeen- tens den Heere Jezus bewaert en afgezondert, in de *Klooven* en *Dalen* der *Alpi- sche Rotzen*, in de *verborgene Inwyken* en *Spelonken*, tusſchen die steile en onopzienbare gebergten? Ziet men niet van agter, hoe de Heere zyne Bruid toege- roepen heeft, om van daer haer zuivere Leere en Tugt, nevens haer onbevleete godsvrugt, aen de gansche werelt te

vertooncn, en tot het eerste Instrument in des Heeren hand te wezen, om allen Protestanten den onverderfelyken schat van den hervormden Godsdienst, in handen te stellen? Dit alles zoo zynde, ziet men Gods welbehagen en Raed ten haeren opzigte: en wat zou dan vermogen tegen den Almagtigen? Laet de weelde en vryheit den wereltlingen vervoeren; laten alle vyantlyke magten de werelt overstroomen; laet een zwerm van ketteryen het Naemchristendom bedekken en verleiden; laet endelyk de bygeloo-
vigheit en Afval op den troon klimmen; God kan, en wil in dit alles, zyne Kerk zoo ligt, en zoo zeker bewaren, als hy zich in Achabs dagen zyne zeventuizen-
den afzonderen, en in Babels vuurgloet, zyne getrouwe knechten onverzeert beschutten konde en wilde. *Laet de wa-
teren bruizen; laet ze beroert worden;
laet de bergen daveren door derzelver ver-
beffinge; de beekskens der riviere zullen
verblyden de Stad Gods, het heiligdom der
Wooninge des Allerhoogsten: God is in 't
midden van haer, zy zal niet wankelen;
de HEERE der HEIRSCHAEREN
is met haer; de God Jakobs is haer een hoog
vertrek (6).*

HI-

(6) *Psalm XLVI vers 4, 5, 6, 10.*

HISTORIE

der

WALDENSEN.

VIERDE BOEK.

MEt het begin der negende Eeuw, zien ^{Staet} ^{der} ^{VAL-} ^{LEY-} ^{KER-} ^{KEN} ^{met het} ^{begin} ^{der Ne-} ^{gende} ^{Eeuw} ^{A. 801.} wy klaerder hoe het met de KER-
KEN der VALLEYEN gelegen zy ge-
weest. Men wil dat zy tans, nevens de
Valleien in Dauphiné, en aen den kant
van Provence, op de andere zyde der Al-
pes, onder't Bisdome van Turin, behoor-
den (1). Tot hier toe waren de Bis-
choppen van Vrankryk, en dat deel
van Italië dat over de Po legt, meestal
tegenstanders van Rome geweest; en
schoon 'ereenige bygeloovigheden, zelfs
in 't Bisdome van Turin mogten in-
geslopen zyn, zullen die zoo niet zyn
geweest, dat zy het wezen der waerheit
en godsvrugt benadeelden. Men was
tans

(1) *Leger Hist. des Vaudois* Tom. I. p. 137.

tans, immers in Vrankryk, Duitschland en een gedeelte van Italië, noch ten naesten by in regtzinnige bevattingen omtrent den Roomschen Bisschop, de Kerk, de Genade, de Regtvaerdigmakinge uit den geloove, de Onverdienstelykheit der werken en het Avondmael; zoo dat men zou mogen zeggen, dat dit alsnoch aldaer het algemeen gevoelen was. Omtrent den Beeldendienst was men verdeelt; de een wilde de Beelden gansch uit de Kerken genomen, de ander ze daer wel in, doch alleen ter gedagtenisse, een derde die vereert, of wel gelyk men zei, de heilige door hen geëert hebben (2). Daer was in 't Ooste wel, maer noch niet in 't Weste, ondanks de begeerte van Rome, omtrent dit stuk een besluit gemaakt, en schoon men in Rome, en in de plaetzen die 't met haer hielden, de Beelden aenbad, in Vrankryk veroordeelde men zulks; waren 'er eenige voor, de meeste waren tegen eene zoogenoemde Verandering der Heiltekenen van 't Avondmael, men las daer de H. Schrift, leerde ze den kinderen van jongs af, en deed geene regtuitte ge-

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Periode*
P. 43.

gebeden tot de Heiligen (3). Dit stont Rome byster tegen kan men denken; 't zou tans gaerne elk verplicht hebben, om de Aenbidding van de Beelden, van 't Kruis en der Reliquiën te omhelzen; de Heiligen aen te roepen, en de vergiffenis der zonden, nergens als binnen zyne muren te komen zoeken. Hiertoe waren vooral de Valleien ongezint, en zoo iemand, zy verfoeiden zulks gelyk het verdiende, en wilden geen deel met Rome hebben (4).

De groote Herder der Schapen, had Zy wa-
haer nu tot Opziender gegeven, **CLAU-**ren on-
DIUS CLEMENS. Deez Held, geboren in der 't
Spanje (1), bloeide in 't begin der negen- Opzigt
de Eeuw, onder *Karel den Grooten* en **CLAU-**van
Louis den Goedertierenen (2); hy zou ten **DIUS**
Leermeester gehad hebben, *Felix Ur-* **CLE-**
gelitanus (3), Bisschop van Narbonne, **MENS**
in 't Pyreneesch Gebergte, die in den van Tu-
jare rin.

(3) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per. p. 38,
& 50.

(4) *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 141.

(1) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl.* Tom. VII. p. 141.
Vallemont Elemens de l'Hist. Tom. III. p. 228.

(2) *Fl. Illyricus Naemregister* IX. B. p. 570.

(3) *Vallemont Elem. de l'Hist.* Tom. III. p. 228.
Leger Hist. des Vaud. Tom. I. p. 137. uit het derde
Boek van *Genebrards Hist. Dungalus* getuigt dit
ook.

jare 792 te Ratisbona en twee jaeren daerna te Frankfort, te gelyk met *Elipandus*, Bisschop van Toledo, verkettert wert, om dat zy (zoo 't schynt) de Menschwordinge van den Zoone Gods niet klaer begreepen, en van gedagten zouden geweest zyn, dat de Heere Jezus naer zyne Goddelyke Nature was de Zoone Gods in waerheit en wezentlyk, maer naer de Menschelyke, alleen door aenneminge (4); ondertusschen was de godsvrugt van *Felix* zoo voorbeeldig en uitstekende in die tyden, dat *Agobard*, Bisschop van Lions, die hem by zyn leven al had aengetaft, en na zynen dood tegen hem schreef: „ getuigt, dat hy een zeer heiligen wandel gevoert heeft (5).

Yver en
Leere
dezes
Mans.

Door dezen godzaligen Man onderwezen, wert onzen *CLAUDIUS*, eerst Kapellaen van *Lodewyk den Goedertieren*, daerna Bisschop van Turin (1). Zoo aenzienelyke en gewigtige post verdubbelde zynen yver; onvermoeit in 't pre-

(4) *Du Pin Bibl.* Tom. VII. p. 141, 142.
Picquet Theol. Tom. III. p. 264. A.

(5) *Du Pin Bibl. des Auteurs Eccl.* Tom. VI. p. 141.

(1) *Vallemont Elem. de l'Hist.* Tom. III. p. 228.
Du Pin Biblioth. des Aut. Eccl. Tom. VII. p. 3.
Picquet Teol. Chr. Tom. III. p. 59. A.

prediken en leeren, tragte hy zyne aen-
vertroude kudde, namelyk de geloovi-
gen van zyn Bisdome, met allen ernst van
Romens Bygeloovigheden afte houden,
en te verhinderen dat *Marjaes goede deel*
hen ontnomen wierde. Overtuigt we-
gens de vertoeilykheit van allen Eer-
dienst aen 't Schepsel, en teêr omtrent
de eere van den Levendigen God, was
hy, (om *Vallemonds* woorden te gebrui-
ken) *een heftig vyand van de Beelden* (2); hy
deed ze alle, te gelyk met alle de Kruicen
wegnemen, die hier en daer in eenige der
Kerken zyns Bisdoms voorheen mogten
opgeregzt zyn; hy wilde ze in zyn ganſche
Bisdome niet gedoogen, en ſchafte de Dagen
ter gedagtenis en vereering der Heiligen
af (3). By alle gelegenheit ſcherpte hy
den zynen en daeronder de WALDEN-
SEN in: „ I. Dat de ware Kerk in
„ van de werelt afgezonderde en deugt-
„ zame menſchen beſtont, ſchoon 'er
„ vele, geheel deugdeloos, onder Chri-
„ ſtus Naem vergaderden. II. Dat Jeſus
„ alleen het Hooft van de Kerke, en
„ Petrus boven Paulus niet te ſtellen, maer
„ met

(2) *Vallemont* Tom. III. p. 228.

(3) *Basnage Hiſt. de la Rel. Ref.* IV. Period. p.
39, 42. *Piſtet Theol. Chr.* Tom. III. p. 59. A.
Fleury Kort Begrip X. B. p. 477.

„ met hem gelyk was, en dat niet de
 „ gene die op den Stoel van Petrus za-
 „ ten, maer die den Dienst na de wyze
 „ des Apostels verrigten, voor zyne
 „ Navolgers gerekent moesten wor-
 „ den. III. Dat men uit Gods vrye
 „ Genade en alleen door het Geloove ge-
 „ regtvaerdigt, en voor zoo veel het in
 „ liefde werkzaam was * met volstrek-
 „ te uitsluiting onzer Verdiensten zalig
 „ wiert. IV. Dat het onbetamelyk was
 „ voor de dooden te bidden. V. Dat men
 „ niemand als God vermogt aen te roe-
 „ pen, en dat zy die de Heiligen aenrie-
 „ pen Afgodendienaers waren. VI. Dat
 „ God in het Tweede Gebod uitdrukke-
 „ lyk verbood, Hem af te beelden, of
 „ ten godsdienstigen gebruike eenige
 „ Beelden te maken en te hebben; dat
 „ het overzulks niet minder als Afgode-
 „ ry was, voor 't werk van 's menschen
 „ handen, (want wat waren de Beelden
 „ an-

* Het Geloove zonder zyne vrugten ten min-
 sten uitbótzels, hield hy voor een vrugteloos, of
 wel geen geloof, dat bygevolg door de zaligheid
 niet bekroont zou worden: *De H. Paulus* zei hy
heeft aengemerkt dat de geene die Christus toebehoor-
ren, het vleesch en zyne begeerlykheden gekruicigt heb-
ben, tegen de gene die zich inbeelden dat een bloot geloof
genoeg is om zalig te worden. Basnage Hist. de la
 Relig. Ret. IV. Period. p. 40.

„ anders?) neder te knielen, en aen de-
 „ zelve een gedeelte dier eere te geven,
 „ die den Schepper geheelenal alleen
 „ toekomt; en dat wat den eerdienst aen
 „ 't Kruis belangt, ze niet minder zon-
 „ dig was, en op bespottelyke onder-
 „ stellingen steunde; dat de bygeloo-
 „ vige agting voor de Reliquiën van den
 „ zelve aert, en de Bedevaerten onnut
 „ en vrugtloos waren. VII. Dat einde-
 „ lyk, in 't H. Avondmael de Heere
 „ gezegt had, ten opzigte van 't Brood:
 „ *Dit is myn Lichaem*, om dat brood
 „ het lichaem sterkt; ten opzigte des
 „ Wyns: *Dit is myn Bloed*, om dat de
 „ wyn het bloed verwekt; dat de ware
 „ geloovigen, hier met Christus het
 „ Avondmael houdende, en zoo deel
 „ hebbende aen de Verborgenheden zynes
 „ Lichaems en Bloeds, hier na eens den
 „ *Nieuwen Wyn* van Onsterfelykheit *met*
 „ *Hem zullen drinken*, als zullende leven
 „ met Hem (9).

Zulk een licht was te groot voor die De te-
 duistere tyden om niet benyt en gehaet te genstand
 te wor- hem
 K deed.

(9) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 40,*
42. Lydii Hist. Tract. p. 27, 28. Du Pin. Bibl. des
Aut. Eccl. Tom. VII. p. 10. Leger Hist. des Vaud.
Tom. I. p. 138, 139.

worden. Deze zyne bevattingen hoe gezont en op 't Woord der Waerheit gevestigd , verwekten hem zoo veele vyanden , dat hy klaagen moest „ dat vrienden en geburen hem niet meer erkennen (1). Verstand, yver en rondborstigheid, hoe beminlyk ook , zullen wel haest ten doel staen , voor de bitterheit der dwalende en vuige gemoederen. Trage zielen , met yverige in 't gareel geslagen , kunnen nooit lyden dat deze zich naer betamen van hun gewisse en pligt quytten ; dat 's eene doorn voor hunne eerzugt , en een allerknellendst verwytt van de onedelheit hunner gestalte en de vuilheit hunnes harten. Of de Vyanden van CLAUDIUS ook over deze zyde hinkten laet ik daer , maer dat ze met hem in yver en verligting op geen eenen dag te noemen waren , zou ligt vallen te bewyzen. De voornaemste van hen ten minsten die zich 't berugtst tegen hem gemaekt hebben , waren de Benedictyner Abt *Theodorikus* , de Bisschop van Orleans *Jonas* , en de Diaken *Dungalus*. Deze drie waren de roervinken , welke hem gehaet tragten te maken , en als een zorglyk

(1) *Basnage Hist. de la Relig. Ref. IV. Per. p. 40, 42.*

lyk en fchadelyk mensch uitkreeten. *Theodorikus* was voor henen de vriend van *CLAUDIUS* geweest, en had van hem zelfs een opentlyk teken van zyne agtinge voor hem ontfangen, als hy hem zyne Uitleggingen over Mattheus opdroeg; zy waren beide in dezelve gedagten omtrent het Avondmael, en hadden eenige jaren als vrienden met elkander verkeert; doch zoo dra quam *CLAUDIUS* niet uit, tegen A. 815. de bygeloovigheit der Monniken en des gemeenen volks, of myn heer de Abt zei de vriendschap op, klaegde over den Bisfchop, en fchreef hem eenen brief, om hem van zynen yver en de voorftand der Waerheit, (of zoo hy dagt Dwaling) af te brengen (2); *CLAUDIUS* beantwoorde dien Brief op eene zeer levendige en kragtige wyze, in een Verdedigfchrift aen *Theodorikus*, vol klem en fynheit van oordeel (ik gebruike de woorden van een zeer vermaert Roomfchgezinde) opgeftelt (3), en hy tastte de fchyngonden voor den Beeldendienst, het Aenbidden van 't Kruis, 't vereeren der Reliquien, de Be-

K 2

(2) *Basnage Hist. de la Relig. Ref. IV. Per. p. 40, 42.*

(3) *Du Pin Bibliothque des Auteurs Ecclesiastiques Tome VII. pag. 3.*

devaerten en 't Oppergezag van Rome
daer in dus aen, dat het jammer is, dat
van zoo dierbaren schat alleen maer een
kleen broksken tot ons gekomen is:
„ Zoo men de Heilige moest aanbidden,
„ was zyne taele, moest men ze veel eer
„ by levenden lyve aanbidden, als afge-
„ beeld en den onredelyken dieren, ja
„ zielloos hout en steen gelyk; 't Werk
„ van Gods Hand mogt men niet aan-
„ bidden, hoe veel min de werken van
„ 's menschen handen; zoo 't Beeld dat
„ men aanbad God niet was, eerde men
„ het Schepsel boven den Schepper, want
„ niets mogt men aanbidden als God, zoo
„ men het deed, en, 't zy redelooze 't
„ zy redelyke, aerdsche of hemelsche,
„ lichamelyke of geestelyke schepselen tot
„ een voorwerp van aanbidding had, 't
„ was *Afgodery*. — Waren de Kruicen al-
„ leen daerom te eeren, om dat Christus
„ aan een Kruis gehangen heeft, dan
„ moest men ook alle kribben en doeken
„ eeren, om dat Hy 'er in gelegen heeft;
„ men moest alles eeren waerin of aen de
„ Heere, of wat aen hem geweest is, al-
„ le schepen, graven, doornen, rieten,
„ lanciën, enz., ja men moest alle eze-
„ linnen ('t was wel meer beschreiens
„ dan

„ dan schryvens stof, maer ezelagtige ver-
 „ standen waren met dusdanige belachly-
 „ ke argumenten tegen te gaen,) men
 „ moest alle ezelinnen eeren, wyl het den
 „ Zaligmaker behaegt had, op eene eze-
 „ linne te ryden; God had belast het
 „ Kruis te dragen, niet het aen te bid-
 „ den, maer de onwetende voorstanders
 „ van den Beeldendienst baden 't aen, en
 „ wilden 't, noch met het lichaem,
 „ noch met de ziele dragen. — Moest
 „ men God gelooven als hy beloofde,
 „ men moest hem immer zoo zeer geloo-
 „ ven als hy zwoer: nu had hy gezwo-
 „ ren, dat *al baden* NOACH, DA-
 „ NIEL en JOB voor het volk, (dat is
 „ te zeggen, al waren de Heiligen die men
 „ aenriep, zoo heilig, als die doorlugti-
 „ ge Mannen,) zy zouden zoon noch doch-
 „ ter (zy zouden niemant) kunnen bevry-
 „ den *; dit stont daerom aengetekent,
 „ op dat men zyn vertrouwen niet stellen
 „ zoude, noch in de verdiensten, noch
 „ in de voorspraek der Heiligen ” (4).
 Theodorikus geen kans ziende den Bisschop

K 3

te

* Ezechiel XIV. vs. 13--20.

(4) *Lydius Drie Hist. Tractaetjes*, agter Perrin.
Hist. der Waldensen in 't Nederd. p. 27, 28. *Leger*
Hist. des Vand. Tom. I. p. 139.

te weêrleggen , of hem om te zetten , bragt zelve , of misschien andere door hem aengezet , te wege , dat *CLAUDIUS* by den Keizer *Louis den Goedertierenen* aengeklaegt wert ; immers men vertoonde dien Vorst het Geschrift , dat hy aen en tegen den Abt geschreven had. *Louis* deed een Concilie vergaderen van de bequaemste luiden diens tyds ; *CLAUDIUS* zou 'er niet op verschenen zyn , om dat hy 't voor een *Vergadering van Ezels* hield (5) ; hoe 't zy , de daer toegestelde onderzogten zyn Geschrift , en vonden het , (wat wonder !) zeer quaed (6). De Keizer deed 'er een *Uittrexel* van maken , en zond het aen *Jonas Bisschop* van Orleans om het te wederleggen (7). Dit was 'er de regte man toe : een geslage vyand van *CLAUDIUS* , zou hy alles wel doen wat hy konde ; om zyn party , was het niet te weêrleggen , 't mogt voor 't minst zwart te maken zyn. Deez Franschman was het met den Turinschen Bisschop wel eens , dat de Beelden niet moesten aengebeden worden , maer hy wil-

(5) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 43.*(6) *Du Pin. Bibl. des Aut. Eccl. Tom. VII. p.*

10.

(7) *Dezelve. ter zelve plaetse.*

wilde 'er de Kerken mede gestoffeert en opgeschikt hebben: hy was namelyk een der genen die voorgaven, dat de Beelden tot gedagtenis en Erinnerung van de deugden der Heiligen nuttig en noodig waren. Had CLAUDIUS de Beelden weggenomen, *Jonas* wilde ze herstelt hebben (8); de last hem van den Keizer opgelegd, nam hy derhalven kan men wel denken, greetig aen; altans hy floeg hand aen 't werk; doch bragt 'er niets van aen den dag, voor na den dood van CLAUDIUS (9).

Deez getrooste zich het geschreeuw van ^{Zyn} eenige byzondere menschen, gaf zyne ^{Dood.} zake Gode over, en stierf in zyn Bisdome, Negentien jaren na dat hy den Bygeloovigen Dienst; Vierentwintig na dat hy opentlyk zyne gevoelens over 't Nagtmael gepredikt had (10); zynde onaengezien zyne tegenkating van Rome, noch van den Paus in den ban gedaen, noch van den Keizer uit zyn Bisdome gezet, noch van de Fransche Bisschoppen, wettelyk vergadert, veroordeelt (11):

K 4 dat

(8) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per. p. 39.

(9) *Du Pin Bibl.* Tom. VII. p. 10.

(10) *Basnage Hist. de la Rel.* p. 43.

(11) *Dezelve* ter zelve plaetse.

dat toe te fchryven is aen zyn vriendfchap met den Keizer , die hem uit hoofde van zulks beschermt zal hebben ; ook aen de toenmalige ftaet der Leere , die ten deele met *CLAUDIUS* overeenkomstig , ten deele onbeslist was ; vooral ook aen de Bewaringe des Heeren , die om wyze redenen , zynen Dienstknecht voor geene grooter proeven heeft willen bloot fteflen.

Schri-
ften tegen
hem.

Na den dood van *CLAUDIUS* quam zynen Wederlegger *Jonas* voor den dag. Hy zou op de mare van deszelfs overlyden het werk gestaekt en uit den zin gezet hebben , doch daertoe weder opgewekt zyn , als hy vernam dat de Turinſche Biſſchop Schriften nagelaten , en zyn Leer derwyze in de gemoederen van zyne onderhoorige geprent had , dat ze 'er voor uit quamen (1) ; hy volendigde dan het werk , en had tot zynen metgezel of voorganger den Diaken *Dungalus* (2) , die *Jonas* in 't ſchelden en lafteren overtrof : ik moet 'er een enkel ſtael van bybrengen : *Jonas* durfde 't niet zeggen , ſchoon

(1) *Du Pin. Bibl. des Aut. Eccl. Tom. VII. p. 10.*

(2) *Basnage, Pictet, Du Pin, Leger. reeds gemeld.*

schoon hy 't schynt te durven denken, dat *CLAUDIUS* een Ariaen was; maer *Dungalus* hield hem voor een *Driehoofdige Cerberus* en *Onchristen*, om dat hy zich tegen drie soorten van Eerdienst stelde; dien der Beelden, dien der Reliquiën en dien des Kruises (2); hy durfde zeggen, dat de Bisschop, om gene andere reden de vereering der Reliquiën, en 't bezoeken derzelve om 'er door genezen en geholpen te worden, verwierp, als uit spyt dat men niet na hem toe quam, en dat hy wel gezwegen zou hebben als 'er een mirakel in zyn Kerk geschied, en de toevloed des Volks ook tot hem gekomen was (3); aen deze staeltjes ziet men wel wat denkbeeld deez Diaken van de Waerheit en vreeze Gods had; hy die 't wesen des Christendoms doet bestaen in den Beelden- en Reliquiëdienst, zou, had hy in de plaets van *CLAUDIUS* geweest, misschien wel raed geweten hebben, om de overblyfsels van den Heilig *Maximus*, die in de Kerk van Turin waren (4), hooger in prys te doen steigen, als dezen eerlyken en godvreezenden Bisschop, dien

K 5

hy

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 39.*

(3) *Dezelve p. 42.*

(4) *Basnage ter evengemelder plaetse.*

hy lastert , en dien het alleen om de voorstand van Gods eere te doen was.

Lasten
ringen
tegen
hem.

Met *Jonas* en *Dungalus* zyn ze niet gestorven , die van *CLAUDIUS* zeer qualyk gesproken hebben. *Baronius* maekt het weinig beter als *Dungalus* (1). *Vallemont* beschuldigt hem van Nestorianery , die hy van zynen Leermeeester *Felix Urgelitanus* zou geleert hebben (2) ; *Bossuet* houd hem voor een Arriaen en Nestoriaen te gelyk (3) : zoo ver kan de iever voor zyn party een mensch verrukken. Waer van daen hebben deze Schryvers dit ? Uit *Jonas* en *Dungalus* misschien, de hevigste vyanden van *CLAUDIUS* ; maer ook deze zeggen dit niet vol uit ; de eerste alleen , zou hebben hooren zeggen , dat hy Schriften had nagelaten , waerin Ariannery school , maer hy bekent zelve , dat hy 't in de Schriften van zyn party niet gevonden heeft (4).

Zyne
Schriften.

Daer zyn 'er ook geweest , die hem voor een onwetende hielden : maer zekerlyk uit onkunde , hy is in zyne Schriften

(1) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per. p. 38.

(2) *Vallemont Elem. de l'Hist.* Tom. III. p. 228.

(3) *Bossuet Hist. des Variat.* L. XI. p. 155.

(4) *Pictet Theol. Chrét.* Tom. III. p. 59. A.
Du Pin Bibl. des Ant. Eccl. Tom. VII. p. 10.

ten niet minder verftandig, als regtzinnig en nadrukkelyk; gelyk blykt uit het gene 'er de doorgeleerde *Mabillon* van in 't licht gebragt heeft (1). Hoe naerftig en gelukkig hy in 't onderzoek der H. Schriften geweest zy, kan men afleiden uit den arbeid die hy gedaen heeft, om zeer veele der Bybelboeken door duidelyke en gepaste aanmerkingen, volgens 't getuigenis der genen die ze gezien hebben, op te helderen. Hy heeft na alle gedagten meer gefchreven als 'er tot onze kennis gekomen is, doch 't geen daer men van weet, is bewys genoeg van zynen werkzamen geest. Hy zou namelyk, behalven zyn gemeld *Verweer-Schrift* tegen den Bygelooovigen Dienst *aen den Abt Theodorikus*, opgeftelt hebben: *Uitleggingen*, over de Vyf Boeken van *Mozes*; over *Jofua*, *Richteren* en *Ruth*; over *Mattheus*, en *Alle de Brieven van Paulus* (2). By *Illyricus*, *Leger*, *Lydius*, en andere vint men een kort *Uittrexel*, van zyn *Verweerschrift* (3), dat de groote van een gemeen Psalmboek gehad zou hebben; *Mabillon* heeft daer-

(1) *Mabillon*, in *Analectis*.

(2) *Du Pin. Bibl. Tom. VII. p. 10.*

(3) *Illyricus Naemr. IX. B. p. 571. Lydii Tract. p. 27, 28. Leger Hist. des Vaud. Tom. I. p. 138, 139. uit *Dungalus*.*

daerenboven zyne *Uitlegging over de Galaten*, nevens zyne *twee Voorredens*, op de *Uitleggingen van Levitikus* en den Brief aen de *Efezen*, in 't ligt gebragt; in de Boekery van St. Germain de Prez heeft men noch ongedrukt, zyne *Uitleggingen over Levitikus*; in de Abdy de Bonne Esperance die over *Ruth*; in de Hooftkerke te Laon en by de Jesuïten van Paris, die over *Mattheus*, waer in men zyn gevoelen over 't Avondmael vint; in de Boekzael des Franschen Konings, die over de *Romeynen* en den *Tweeden aen de Korinthen*; en in de Abdy van Fleury, die over de *Efezen*: Vader *Labbé* heeft ook een *korte Kronyk* uitgegeven, die hy aen dezen CLAUDIUS CLEMENS, Bisschop van Turin toeschryft (5). Wel verre dan van een onwetende of dwaelgeest te zyn, blykt het uit deze Schriften, dat hy een naerstig doorzoeker van het dierbare Woord des Heeren, een Man van door-kneede geleertheit, en dien men dikwils in gewigtige zaken raetpleegde, geweest zy (6). Laet *Dungalus* hem dan schelden, *Baronius* hem verdoemen, *Valle-*
mont

(5) *Du Pin. Bibl. des Aut. Eccl. Tom. VII. p. 10. Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 41.*

(6) *Basnage* evengemeld p. 40.

mont en *Bossuet* , hem onder de snoodste ketters tellen ; laten andere hem voor een weetniet houden ; een éénige *Du Pin* , (diens belang het zoo min is als *Bossuets* of iemants der andere, *CLAUDIUS CLEMENS* te pryzen , alzo hy met hen een lit van dezelve Kerke was ,) een éénige *Du Pin* , zeg ik , is ons genoeg , om al dien laster en smaet in rook te doen verdwynen : „ Schoon *Jonas van Orleans* , (dus „ hooren wy hem ,) zyne *Uitleggingen* „ niet agt , kunnen wy in waerheit zeg- „ gen , dat hy in zyne *Uitleggingen* over „ de *Galaten* den Letterlyken zin , op „ een zeer eenvoudige , klare en met den „ zin des Apostels overeenkomstige wyze „ opgeheldert heeft , zonder Allegoriën „ en vergezogte gedagten , daer onder te „ mengen (7). Kan 'er iet loffelyker van den Man gezegt worden , ten opzigte zyn- ner Leer- en Schryf-wyze ? De Allegorische en Vergezogte Verklaringen , welke *Du Pin* betuigt dat *CLAUDIUS* vermyt , zyn , gelyk men ten eersten uit de Kerkhistorie ziet , voornamelyke oorzaken der dwalinge en bygeloovigheden in de afwykende Kerk geweest. Eene voor elk vatbare

(7) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. Tom. VII. p. 10.*

bare en gepaste uitlegging der Schriften, is de beste weg om verstand en godsvrugt aen te queeken.

Nuttig-
heit en
voort-
gang van
zynen
Dienst
onder de
*Vallei-
Kerken.*

Hoe nuttig, hoe gezegent moet dan den Dienst van CLAUDIUS geweest zyn! en welk een arbeidzame en yverige Voorstander der Waerheit hebben de KERKEN DER VALLEYEN in dezen Opziender gehad! 't Kan niet wel anders wezen, of zy, hier door gemoe-digt en versterkt, hebben met hem en hunne verdere Herderen en Leeraren, onder zyne Aenmoediging en Opzigt, met allen ernst de Dwalingen en Bygeloovigheden die Rome dreef verworpen; verklaarende door den mond van hunnen Bischof: „ dat dezelve tegen het Algemeen Geloove en de zuivere Waerheit streeden, en dat ze 'er in generlei wyze deel aen wilden hebben; dat niet door hen, maer door den Paus een nieuwe Secte ingevoert wiert, door het verlaten van de Apostolische zuiverheit, daer hy tans in den Stoel van Petrus niet meer gezeten was, dan wel eer de Schriftgeleerden en Farizeen op den Stoel van Mozes (1) ". En zeker

(1) *Leger Hist. des Vaud. Tom. I. p. 141. uit het kort begrip van Claudius Verweerschrift.*

ker 't was tyd dat ze zoo spraken. Men had tot noch toe wel verscheide dingen tegen de gezonde Leere ingevoert , maer was zoo ver niet gekomen , dat men iet , 't welk (om het de zagstte naem te geven) maer al te veel den *quaden schyn* had van Afgodery , opentlyk invoerde ; maer tans was men verder gegaen ; men wilde dit als iet nootzakelyks elk opdringen : de eere Gods nochte zyner waerheit leed het dan niet , dat de VALLEIKERKEN , de groote Aenvoerster dezer dwalingen langer voor een Kerk van Christus erkenden , maer zy waren in gemoede verplicht haer volstrekt te laten varen , en voortaan geene gemeenschap , meer met haer te hebben.

Na den dood van CLAUDIUS, Haren Toestand na den dood van quam *Paschasius Radbertus* met zyne Transsubstantiatie op ; maer aenstonts CLAU- DIUS in 't ver- volg der Negende Eeuw. wert hy door veelvuldige Mannen weder- sproken ; zelfs zou dit uit last van *Karel den Kalen* door *Ratramus* of *Bertramus* geschied , en zyne dwaling op 't Concilie van Cressi veroordeelt zyn (1). De Gemeentens der WALDENSEN zullen dus van deze Nieuwigheit, (die na- der-

(1) *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 141.

derhand , en eerst in den jaere 1123. door Paus *Innocentius* den III den op den troon gezet is,) geene andere gedagten gehad hebben , als zoo veele brave mannen in deze Eeuw , welke ze met allen ernst wederspraken , als iet dat met de spreekstyl der H. Schrift , met de eigentlyke mening der Eerste Kerkvaderen , en met de gezonde reden vlak uit streedt , immers *Paschasius* zelve staet opentlyk bekend , „ dat 'er in zynen tyd een groot getal „ van menschen was , dat in deze verbor- „ gene dingen een ander gevoelen had ; „ en daer waren 'er zeer veele na zyne „ gedagten , die verblint , niet zagen , „ als zy zich verbeelden , dat dat brood „ en dien wyn niets anders was , als 't „ geen men met de oogen ziet , en met „ den mond smaekt (2). Hy klaegt over hen , en betuigt dat hy niet begrypen kan , hoe ze , „ daer Christus „ uitdrukkelijk zegt : *dit is myn Lichaem* , „ stellen kunnen , dat 'er in het Sacra- „ ment niet het Lichaem en Bloed des „ Heeren zelve , maer een zekere kragt „ van

(2) *La Rogue Hist. de l'Eucharistie* p. 576. uit *Paschasi Comment. in Matth.* en uit zynen Brief aen zynen grooten vriend *Frudegardus*.

„ van 't Lichaem en Bloed , een *Afbeeld-*
 „ *zel* en niet de waerheit , een *Schaduw*
 „ en niet het Lichaem zoude zyn (1).

Wie nu twyffelt dat onder die vele
 waer over *Paschasius* klaegt , ook de
 KERKEN DER VALLEYEN
 geweest zyn? daer *CLAUDIUS* hen al
 by voorraed , als had hy de beginzelen
 dezer dwaling gezien , ingedrukt had :
 „ dat Christus het *Brood* zyn Lichaem
 „ noemde , om dat door hetzelfde het
 „ lichaem gesterkt word , en dat hy den
 „ *Wyn* op eene verborgene wyze betreft tot
 „ zyn bloed , om dat de wyn het bloed
 „ veroorzaekt (2) ”. Zeker geheel wat
 anders als *Paschasius* leerde , die het Brood
 en den Wyn , in het zelve Lichaem , dat
 de gezegende Maegt ter wereld had ge-
 bragt , zeide verandert te worden (3).

In de Tiende Eeuw is 'er weinig be-
 rigt te vinden van de WALDENSEN. In de
Tiende
Eeuw.
 Al dat men 'er van zeggen kan komt hier
 op uit : dat zy in den zelve toestand als
 voorhenen gebleven , en in 't minst niet
 L over-

(1) *La Rogue Hist. de l'Eucharistie* p. 576. uit
Paschasii Comment. in Matth. en uit zynen Brief
 aen zynen grooten vriend *Frudegardus* ; zoo
 even gemeld.

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Period. p. 40.*

(3) Zie hier voor pag. 19.

overgegaen zyn , tot het erkennen van 'sPauzen gezagen Menschenvonden;daerby kan men voegen , dat zy zich al verder uitgebreit en meer velds gewonnen hebben , terwylze altans niet opentlyk vervolgt wierden , en zelfs weinige bequame We-derstanders hadden. *Du Pin*, 't is waer , schynt van gedagten te wezen , dat de Leere van *CLAUDIUS* met hem uitgestorven zy (1) ; maer het tegendeel is onbetwistelyk , wyl zyne Leerlingen , die zoo talryk waren in 't oog hunner vyanden , dat zy geagt wierden het geheele erfdeel des Heeren overstroomt te hebben , zoo schielyk zonder vuur en zwaert niet konden uitgeroeit worden ; ook zouden zy dan zoo sterk en aenzienlyk niet geweest zyn in de Elfde Eeuw , gelyk zy toen waren : of *wort een volk geboren op een éénigen dag* ? Jaren en Tyden zyn daer toe noodig. *M. Aurelius Rorengo* , Groot Prior van St. Rochus te Turin , bekent daerom , na op dit stuk amptshalve gelet te hebben , dat deze Leere de rest der Negende en de geheele Tiende Eeuw geduurt heeft (2). En dat is niet vreemt : het ge-

(1) *Du Pin Bibl.*

(2) *M. Aurelio Rorengo in Relatione del'introduzione-*

gezag van den Paus gold tans noch zoo weinig , dat men niet schroomde hem af te zetten ; de Roomsche Kerk wert van 't Synode te Rheims gehouden voor een veroordeelfter van Jesus Wet, en een misbruikster zyner magt ; en wel verre van op hare Traditiën te letten , zei men ronduit : „ dat 'er in de Algemeene Kerk „ maer een éénige Wet was , te weten die „ des Euangeliums, en der Apostolische Be- „ sluiten overeenkomstig met den Woor- „ de Gods (3)”. De Gallikaensche Kerk, schoon ze de Beelden toeliet , verwierp echter wel uitdrukkelijk de Aenbidding, dat is de nederbuiging voor dezelve , quanswys gerigt om 'er de Heiligen , daer door afgebeeld , mede te eeren (4). De Wezentlyke Tegenwoordigheid , gelyk wy even gezien hebben , wert van zeer velen tegengesproken , van weinigen geloofd , en van hare Voorstanders zelve niet in den grond begrepen , zoo dat zy op de minste tegenwerpingen verlegen stonden (5). Dus was

L 2

het

tione delle heresie nelle Valli de Piémonte 1632. te Turin gedrukt , en gemeld by *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 144.

(3) Zoo sprak Gerbert, Aertsbisschop van Rheims, in zynen *Brief aen Seguinus. Conc. T. 9. p. 754.* zie *Basnage Hist. IV. Period. p. 82.*

(4) en (5) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Period. pag. 82 , 89-92.*

het ware noch onder 't valsche vermengt; en 'er was volle vryheit om te spreken gelyk men dagt, zonder daer door, ten zy van een deel onwetende en nietige Lasteraers aengevogten te worden (6). De dwaling (om my van de woorden des Heeren *Basnage* te bedienen,) deed tansgelyk de Tirannen; zy gaf in 't eerst veel vryheit aan de gene die zy naderhand met geweld onderdrukte (7). Dus bleven de W A L D E N S E N standvastig by de Waerheit, en breidden zich alom uit in Vrankryk, en zelfs tot in Vlaenderen en elders; zoo dat aldaer welhaest de reuk van des Heeren kennisse, by velen den damp der Verkeertheit, en het Licht der zuivere Leere de Duisternissen der Dwalinge verdreef, met zoo veel vrugts, dat men al in 't begin der volgende Eeuw, talryke menigtens daarvan ontmoette, en zelfs zulke, die met hun bloed de Waerheit verzegelt hebben (8); gelyk wy nu in 't volgende Boek nader gaen bezien.

HIS-

(6) en (7) *Basnage* voorgemeld. pagg. 82, 83, 89.

(8) *Mellinus, van Bragt, Basnage, Fleury*, straks nader aangewezen.

den Regtgeloovigen in de engte en tot dien staet, waerin voorheen de Eerste Christenen door de Heidensche, en naderhand de Regtzinnigen door de Ariaensche Vervolgingen raekten, om namelyk, het Woord in 't verborgten, in hunne spelonken, of anders des nagts en ten ontyde te prediken (4). Dus zou de W A R E K E R K opgehouden hebben een stad op een berg te zyn, zoo in Orleans en elders, door de bitterheit van Romens begunstigers, geene Getuigen der Waerheit, Leerlingender W A L D E N S E N, ontdekt waren geworden. In 't begin der Elfde Eeuw, waren 'er, volgens *Fulbert* Bisschop van Chartres, menschen, welke na zyn zeggen „ liever verkozen te zyn „ Hoofden der dwalinge” (zoo geluyst het hem de Waerheit te noemen) „ als Leer- „ lingen van dat gene dat hy voor waer- „ heit hield (5)”. *Luitherik*, Aertsbisschop van Sens, versterkte hen met woord en voorbeeld: deez Kerkvoogd, hun nabuur, en die het getuigenis had van goede werken, had eenigen tyd voor hun, zich tegen de Transsubstantiatie gekant, en „ ge-

(4) *Leger* evengemeld p. 149.

(5) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per. p. 96. uit *Fulbert. Carnat. Ep.* 7.

„ gelyk hy niets verzuimde dat dienen
 „ kon om zyne Leere vast te stellen, zoo
 „ breide zy zich wel haest in verscheide
 „ plaetzen uit (6).

De Koningen der aerde aenbaden nu de Hoere op vele wateren gezeten. *Robert*, Fransch Koning, en zyne Koningin hadden, zoo 't schynt, eenen hevigen en dommen yver tegen de WALDENSEN * te Orleans. Die Christenen waren in deze stad tans vry talryk; men wil dat hare Leere door zekere Italiaensche, vermoedelyk WALDENSISCHE, vrouw eerst te Orleans gebragt zy, of immers door zekeren Kanonik *Theodatus*, aldaer omtrent den jaere 1016. overleden en

Eenige van hen te Orleans veroordeelt, en verbrand.
 A.
 1019.

L 4

be-

(6) *Hugon. Math. Catal. Archiep. Senon. p. 95.*
 door *Basnage p. 95.* aengehaeld.

* Om dat wy van gedagten zyn, dat zy door Afgezondene uit de VALLEYEN tot de Waerheit gebragt zyn, geven wy hen dezen naem, naer 't gemeen gebruik, waerdoor de eene en andere Gezinthet onder de Protestanten, meermael naer de plaets, daer hunne Eerste Voorstanders woonden, genoemt zyn: Dus noemen wy zonder onderscheid, met opzigt op de plaets vanwaer zy 't zuivre Licht ontvingen, WALDENSEN, alle die de Leere der Eerste Dal-Christenen omhelst, en zich tot hunne gemeenschap begeven hebben. De reden daervan is by *Beza, Leger*, en andere te vinden; gelyk wy veelligt daer 't te passe komt zullen toonen.

begraven (1) : maer 't is waerschyndlyk; dat ze daer reeds lang te voren bekend zal geweest zyn , vermits hare Belyders zelve staende hielden dat ze langen tyd onder hen bewaert was. Een groot deel, en dat wel *de beste* , dat is de verstandigste en godzaligste van de Geestelykheit, en de vermogendste der Borgeren van Orleans , vielen onder andere hen toe (2), en alle met elkander , voerden zy , zelfs naer de bekentenis hunner Partyen , eenen wandel, voorbeeldelyk in heiligheit (3). De Biegtvader der Koninginne, *Stefanus*, was hun Hooft of Opziender ; onder zynen Voorstand hielden zy hunne godsdienstige oeffeningen zoo 't schynt des nagts, daer toe sedert het begin dezer Eeuwege-nootzaekt , door Romens bloeddorst; zy hadden een geheel zuiveren dienst , verwierpen de Wezentlyke Tegenwoordigheit van Christus Lichaem in 't Avondmael, 't Aenroepen der Heiligen, mitsgaders de vereering der Beelden, en wilden niet dat het Doopzel den kinderen ter zaligheit nootza-ke-

(1) *Basnage Hist. de la Rel. IV. Per. p. 97. Mellinus Martelaersb. fol. 436. kol. 4. uit Glab. Radulph. Hist. Gall. Lib. III. c. 8.*

(2) *Chronicon S. Petri Viti apud D'Achery in Specileg. T. II. p. 740. door Basnage aengehaeld. p. 98.*

(3) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 98*

kelyk was(4). 'tSchynt dat zy de loflyke gewoonte hadden , zeer gebrukelyk by de **WALDENSEN** , om eenige van hen na elders te zenden tot verbreiding der zuivere Waerheit. Twee van hen, *Heribert* en *Lisoins*, voorheen by den Koning en 't Hof zeer gezien , trokken na Rouan, en tragtten aldaer zekeren Priester over te halen. Deez was veelligt dezelve, die *Basnage* * uit het verhael van *Glaber Radulphus* een' *bedrieger* en *verrader* noemt, en die hen geveinsdelyk toegevalen is, om hen naderhand met zoo veel te meer schyn te kunnen lasteren. Altans hy bragt hen aen by den Stedevoogt van Rouan, *Richard*, die zulks aenstonts den Koning overschreef. Deez dit vernemende, deed een Kerkvergadering beleggen , op welke deze Christenen veroordeelt wierden (5). De Koning reisde daerop, of was onderwyl gereist nae Chartres, om den Bisschop *Fulbert*, dien men tans voor wat raers hield, raet te plegen over de

L 5

ver-

(4) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 100.*

* In 't hier gemelde Boek IV. Per. p. 98. uit *Glaber Rad. L. III. by D'Achery in Specil. Tom. II.*

(5) De gemelde *Glaberus Radulphus* door *Mellinus* en *van Bragt* in hunne Martelaersboeken aengehaelt. *Mellinus fol. 436, kol. 3, 4. van Bragt pag. 269.*

veroordeelde, die hy wilde verbrant hebben; *Fulbert* was tans te Rome, des trok de Koning weder nae huis, en doemde'er veertien * van hen ten viere, daeronder *Stefanus* hunnen Opziender aen wien de Koninginne noch eerst haren moed koelde, door hem de oogen uit te steken; fluks voerde men hen na den brandstapel, die de Koning buiten Orleans had laten aensteken, met oogmerk eerst om te bezien, of ze ook noch van hun geloove waren af te trekken door devreeze des vuurs, en zoo niet, daerna hen te verbranden: maer zy, wel verre van daer door bewogen te worden, schenen veeleer nieuwe kracht te ontfangen, en betuigden hunne bereidvaardigheid om de kroone des Marteldoms te erlangen (7). Men wierp hen dan in de vlammen, waerin zy, ten blyke van hunne goede consciencie uitriepen: *Wy zien*
,, in den Hemel onzen Koning, die ons ver-
,, sterkt in onze zwakheden, en die ons
,, reeds de Wellusten van 't Paradys doet
,, smaken (8).

Onge-
 grond
 beschul-
 digt en
 beklad.

Zou het mogelyk zyn, dat men-
 schen

* *Glaberus*, volgens *Mellinus*, zegt dertien.
Mellin. ter evengemelder plaetze.

(7) *Glaberus*, *Mellinus* en *Basnage*, reeds gemeld.

(8) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per.*
p. 101.

fchen die in 't midden des vuurs zoo spraken, besmet waren met de grouwelen en schendddaden die men hen telaste lei, en waerom men quanswys hen veroordeelde? Neen zeker, men ziet wel, zelfs uit de Actens hunner veroordeeling, dat men hen niets bewyzen konde van alles wat men hen nagaf; terwyl men in die Actens, hen nu eens den lof van een heilig en voorbeeldig leven geeft, zegt men op een ander plaets, dat ze in hunne nagtvergaderingen den duivel aenriepen, met een' brandenden toorts in de hand, die daerop (dus plomp moest het zyn, op dat de nakomelingschap de valscheit uit het verhael van zulks zelve tasten mogte,) die daerop verschenen zynde, blusten zy (zegtmen daer) de ligten, en vermengde zich vleeschelyk in 't honderd met de eerste vrou die maer voorquam, zonder moeder of zuster voorby te gaen; 't kind uit zulk een snoode vermenging voortgekomen, zouden zy op den agtsten dag tot pulver verbrant, de as bewaert, die den stervenden als tot een reispensing, en den levenden tot eene versterkinge in 't geloove gegeven hebben, waerdoor zy zoo stantvastig wierden, dat die maer iet van die as bezat, nooit hunne Secte ver-

verliet (1). Ziet daer dingen die zich zelve weerspreken: heilige menschen en duiveldienaers te gelyk te wezen; niet beter strookt het, wat men ons van hunne gevoelens zegt. Dus is 't met de beschuldiging van 't Manicheesdom, waervan men niet een jota bewyzen kan, schoon *Du Pin*, *Bossuet*, *Fleury* en andere Roomschgezinden zwak genoeg geweest zyn om zulks uit liefde voor hunne party te schryven, maer op wat grond kunnen de gene die 'er begeerte toe hebben, by den Heere *Basnage* in zyne *Historie der Hervormde Kerken* (2) nazien. *Glaber Radulphus*, die hen best van alle kon kennen, beschuldigt hen wel, maer niet van 't Manicheesdom; *Vignier*, op wien alleen, schoon een Schryver van jonger datum, *Bossuet* zich beroept, zegt alleen dat *men* zei, of *wilde*, dat zy Manicheen waren, en toont dus genoeg dat hy 't niet zeker wist. Voorts verschilt men niet weinig in 't verhael van hunne doolingen: deez zei, zy lochenden de H. Drieëenheit en de Scheppinge der Werelt; die wilde dat ze de geboorte en 't sterven van Jesus Christus ont-

(1) *Concil. Aurel.* T. 9. *Concil.* p. 837 volgens *Basnage* p. 98.

(2) Pag. 99. 100. enz.

ontkenden; een ander verzon weêr wat anders, om hen zwart te maken: al ten blyke dat deze beschuldigers niet geweten hebben, of misschien niet hebben willen weten, wat deze Christenen gevoelden, die meermaelen God, *den Schepper van alles* noemden, en betuigden dat *de H. Geest in hen werkte*; dus wel duidelyk de Hoogheilige Drieëenheit erkennende en de werelt voor een schepzel van den Eeuwiglevenden houdende; wel verre ook van Christus Menschwordinge en Kruisdood te ontkennen, hielden zy 't H. Avondmael voor een gedagtenis daervan, verwerpende alleenlyk de Transsubstantiatie met haer aenkleven (2). Redens genoeg, voor de bitterheit der Vervolgzugtigen, om hen uit te roeïen en hunnen naem als quaed te verwerpen.

Ook was hunne woede niet voldaan met de doodstraf dezer Vroome Getuigen; men sloeg voort om alles aen te vallen wat men van hunnen aenhang agterhalen kon (1). Zelfs had men de onmenschelyk-

Verder
re woe-
de tegen
hen in
Vrank-
ryk, enz.

Ka-

(3) *Basnage Hist.* p. 99, 100.

(1) *Glab. Radulph. Hist. Franc.* apud D' Achery
Tom. II,

Kanoniks , *Theodatus* na dat het drie jaren begraven was geweest , op te graven en het aen den gemenen weg onbegraven weg te smyten , na dat men alvorens aen hetzelfde onderzocht had door zekere daer toe gestelde proeven , of deez Kanonik ook een Ketter was , 't welk men , gelyk ligt te denken is , ook zoo bevont , om dat men 't zoo hebben wilde (2). Die onmenschelykheden heeft men vervolgens meer gezien , en tot noch hooger trap stygende ; de zoogenoemde Catholyken toonden duizend en duizendmael , dat zy dagten niet te kunnen verbeuren aen zulken die men voor ketters hield. Doch laten wy slegts onze Historie vervolgen , en ons nae de **WALDENSEN** in Vlaenderen keeren.

Zy worden te Arras in Vlaenderen veroordeelt.

In den jaere 1025. wert aldaer te Arras een Synode tegens hen gehouden. Hunne stokregel was : *dat men de Leere „ der Apostelen volgen , en voor niemant „ anders in 't stuk des geloofs agtinge „ hebben moest* : uit dien hoofde verwierpen zy ; de Aenroeping der Heiligen , de Vereering van 't Kruis en der Beelden , het Oppergezag der Kerke , de Magt der Priesteren omtrent het vergeven

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 101.*

ven der zonden, het Sacrament der Orde, het laetste Olyfel, en de Offerande der Misse. Deze grondregels hadden zy ontfangen van den kant van Italië door Afgezondenen uit de KERKEN DER VALLEYEN, Navolgeren der Apostelen en versterkte door *Claudius van Turin*. Hunne yver en verligting, maekte hen welhaest voorwerpen van den haet der onwetende en vuige gemoederen; des gaf men hen na: zy verwierpen den Doop, het Huwelyk, de Boete of zondrouwigheid en het H. Avondmael; schoon zy nu maer andere bevattingen als de Geestelyken van dien tyd omtrent deze dingen hadden, wrongmen sommige van hen, door de grouzaemste pynigingen, de lasteringen die men hen te laste lei, ten halze uit, en misduide de regtzinnige gevoelens der volstandigen ten allerergsten. Zy verwierpen namelyk, de nootzakelykheit van den Kinderdoop, wilden dat Bondzegel alleen den Bejaerden toegedient hebben, en eischten dat de gedoopten zich volstrektelyk zouden zetten, om een werreltverlochend leven te leiden, en het witte kleed van Christus Gerechtigheid niet te bezoedelen; zy verstonden dat het Huwelyk eerlyk was onder
al-

allen, zoo wel den Priesteren als den **Le-**
ken geoorloft, vooral dat het geen Sacra-
ment of zegel van Gods genade was; zy
veragttten, een alleen uiterlyke Boetple-
ging, en hielden 't, (zonder zulks tot
een Bondzegel te maken,) daervoor, dat
men in 't harte veel meer, als met schyn-
gebaren droefheit over zyne misdryven
moest hebben; in 't Brood en den Wyn des
Avondmaels, vonden zy Christus niet
na den Lichame, maer alleen geestelyk; en
ziet daer hun verwerpen van de vier gemel-
de Roomsche Sacramenten: dit echter was
genoeg om hen als gevaerlyke menschen uit
te kryten en te verketteren. Menschynt
hen eerst gedaegt te hebben voor het Kapittel
en den Bisschop van Luik; altans hiervan
werden ze ongestraft heen gezonden. De
Bisschop van Arras ging 'er anders mede
te werke: deze ongeveinsde zielen hadden
zich meermael laten verluiden, dat het
evenveel was in een Kerk of op een an-
der plaets begraven te worden, en zy
hadden de gierigheid der Kerkelyken nu
en dan vry hartig aengetaft: hy hield
hen derhalven, gelyk men wel denken
kan, voor kerkroovers en stekeblinden;
Hoe! zou men menen dat het evenveel was
in

in gewyde of ongewyde aerde begraven te worden? welk een blindheit! Zou men de lieden, zonder schuldig te worden aen Kerkroof, kunnen aenzetten om veel liever hun geld den hungerigen en nootlydenden, als den Geestelyken tot hun overtollig onderhoud, en tot luister van hunnen staet te geven? Het Euangelien en de Leer der Apostelen zou daer wel voor zyn, maer deze goede Bisschop en zyn Synode waren geen Euangelische of Apostolische, 't waren Catholyken of Roomschegezinde, en onder deze spraken men 'er toen anders van. Immers men ging voort, en veroordeelde de Apostolische of WALDENSEN op dit Synode, na dat men hen door een deel belachelyke redenen, meest alle uit verzierde wonderen genomen, van de Transsubstantiatie had zoeken te overtuigen. 't Schynt ook dat men eenige van hen tot afzweeringe van hunne gevoelens wist te dwingen. Wat 'er van zy, men ging onregtvaerdig en doldriftig genoeg met hen te werke; doch heeft daerdoor zynes ondanks, de Leere der Waerheit niet gedempt, noch hare voorstanders, de WALDENSEN uitgeroeit, terwyl zy nu eens

M hier,

hier, dan weder daer het hoofd boven
staken (1).

Van ze-
keren
VALDO
voor-
gestaen.
A. 1030.

Wanneer wy ons dus wêer nae de Moe-
derkerken der WALDENSEN, de VAL-
LEYEN begeven, vinden we daer of daer
omtrent eenen zekeren VALDO, van wien
sommige den naem van WALDENSEN
zeggen herkomstig te zyn; doch ten on-
rechte *. Deez wil men, heeft zich reeds in
't

(1) Zie breeder *Basnag. Histoire de la Relig. Re-
form.* IV. Per. p. 102-105. en de by hem aenge-
ghaelde: *D'Achery Specileg.* Tom. XIII. p. 7.
T. X. p. 2. T. VII. p. 37. Præf. T. XIII. p. 6.

* De naem van WALDENSEN komt noch
van dezen VALDO, noch van PETRUS WAL-
DUS (gelyk men hem gemeenlyk noemt) van
Lions, die in de volgende *Twaelfde Eeuw* tot
de WALDENSEN overging. Want,
om met den Laestgenoemden eerst te begin-
nen, en hier niet te melden, dat zynen regten
naem van *Wesenbecius, Camerarius*, en andere
gezegd wort geweest te zyn, niet WALDUS
maer BALDO of BALDON, zoo hebben
de WALDENSEN dien naem reeds lange
jaren voor hem, en ten minsten al in 't begin
der XIIde Eeuw gedragen. In de Boekery te
Cambrids en Geneve, wort een zeker oud Ge-
schrift dezer Christenen bewaert, waervan men
by *Leger*, in 't I. Deel zyner *Waldenzische Histo-
rien*, en by *Pictet* in zyne *Historie van de XIde
Eeuw*, een kort uyttrekzel vind. Dit geschrift
dat in zyne tale den naem draegt, van NOBLE
LEYÇON, dat is EDELE LESSE, is door ie-
mant

't voorste van de Elfde Eeuw tegen Rome gekant , en de regtgeloovige in de

M 2

Waer-

mant der W A L D E N S E N opgesteld, (om de eigene woorden van het zelve te gebruiken,) zoo als 'er :

Ben ha *mil & cent* an compli entierement.

Nu D U I Z E N D E N H O N D E R D jaren geheel verloop~~en~~ waren; dat is dan in 't begin der *Twaelfde Eeuw*, en dus ten minsten 60. jaren voor P E T R U S W A L D U S van Lions. Nu geeft deszelfs maker hier in duidelyk te kennen, dat hy met zyne Geloofsgenooten toen al den naem van W A L D E N S E N droeg; dus luiden zyne woorden :

Que fel se troba alcun bonque vollia amar Dio
e temer Jesu Xrist.

Que non vollia maudire, ni jura; ni mentir,
Ni auoutrar, ni aucire, ni penre de l'autruy,
Ni venjar se de lio si ennemic.

Illi dison QUEL ES VAUDE'S e degne de murir.

Hy wil 'er meê zeggen: *Word'er iemant gevonden die God en zynen Christus bemint en vreeft; die niet wil vloeken, zweeren noch liegen; die geen overspel wil begaen, noch doodslag, noch dievery, en die zich niet wil wreken aen zyne vyanden: aenstonds zeggen zy (te weten hunne Vervolgers) 't IS EEN W A L D E N S; HY MOET S T E R V E N.* Dit eene is genoeg om onzen Nederlanderen te doen begrypen dat het een Misflag is, dezen Christenen naer P E T R U S W A L D U S te noemen, en dus zich te verbeelden, dat ze eerst met hem hunnen aenvang genomen hebben. Datze ook dezen Naem niet dragen, naer dien V A L D O,
waer

Waerheit versterkt. Hy moet een man
van zonderlinge verdienste, en van een
zeer

waer van wy in den Text spreken, en die in 't midden der *Elfde Eeuw* gebloeit heeft, zal de geëerde Lezer ligt beseffen, als hy bedenkt, dat de naem van WALDENSEN, door eene ligte verandering, afkomt van de Dalen, die in 't Latyn *Valles*, en in de tale der VALLEYEN, (een vermengt Italiaensch en Fransch, en dus een bedorven Latyn,) *Valli* en *Vaux* genoemd wierden; waer van de Bewooners derzelve *Valdesi* en *Vaudesi* heeten; 't welk by de Historischryvers die sedert in 't Latyn schreven, *Vallenses*, en *Valdenses* en by ons *Waldensen* geworden, en bygevolge van geen andere betekenis is, als van *Valleiers* of *Bewooners der Dalen*. Zoo noemde men van voor vele Eeuwen her byzonderlyk de Bewooners der Dalen van de Alpes, zonder eenige betrekking tot den Godsdienst of 't gevoelen; maer wanneer deze Christenen zich meer openbaer tegen Rome stelden, heeft men, om hen te bedoelen, wyl zy geen byzonder hooft hadden, maer alleen *Christenen* of *Navolgers der Apostelen* begeerden te heten, hen een naem gegeven na hunne eerste en gedurige woonplaetzen, de VALLEYEN, waer uit aile de andere voortsproten. Dus is de naem van *Boheemers*, *Augsburgschen*, en dergelyke gegeven, aen allen die het geloove, daer eerst geleert en gevestigd, omhelsden. Zoo noemde men hen op dezelve wyze *Albigensen*, naer de stad Albi, *Picardiërs* naer Picardië, en *Montignards*, of Berglieden, naer hunne Gebergdens. Die lust heeft, zie wat *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 16. 17. (uit *Bezâs Doorlugtige mannen.* p. 985. en uit *Coignards Tractaet van Pauxin Joanna* p. 8.) bybrengt.

zeer doordringend oordeel geweest zyn , om dat de fchrandere en verligte BERENGARIUS , van wien we ftraks zullen fpreken , hem voor den verligtfte man zyner eeuwe hield , en zyne raedgevingen boven die van alle anderen ftelde. Immers 't was op zyn raed , dat deez zich niet na de Kerkvergadering te Vercelli begaf , daer ze beide wegens hunne Leere verdagvaert waren. VALDO wert daer zoo min verfchoont als BERENGARIUS , maer voor een dwaelgeest gehouden , en zyne Leere als fchadelyk verworpen (1).

De kragt der Waerheit , door de ^{Door}BERENGARIUS WALDENSEN in Vrankryk ver-^{BEREN-}spreit , had ook het harte bemagtigt , ^{GARIUS}insge-
van den zoo evengenoemden BERENGARIUS ; en dat met zoo veel geluk en ^{lyks ;}boorte ,
voordeel , dat hy geduurende een groot ^{studiën}gedeelte der Elfde Eeuw , onder veelvuldige ^{en gaven}vervolgingen , waerin hy ook nu en dan ^{gemelt}bezweek doch telkens weer den moed ^{worden.}hervatte , de zaligmakende en zuivere Leere door geheel Vrankryk , Italië ,

M 3 Duitfch-

(1) *Leger Hift. des Vaud.* T. I. p. 15-17. en de by hem aengehaelde; *Fl. Illyricus Naemreg.* XII. 69. B. p. *Centuriatores Magdenb.* Cent. XI. Cap. XI. col. 455. en *Vignier Hift. Eccl.* op't jaer 1050.

Duitschland ende de Nederlanden versterkt en voortgezet heeft. Zyne Historie is vry bekend*; ik moet 'er evenwel een kort woord van zeggen: Hy was te Tours geboren in 't begin der Elfde Eeuw, en voltrok zyne Studiën onder *Fulbertus*, Bisschop van Chartres, daer hy bleef wonen tot den dood zynes Leermeesters. Deez gestorven, begaf hy zich weder na Tours; zyne bequaemheden deden hem haest verkozen worden tot Leeraer in de Schole der Kerke van St. Martinus; vervolgens tot Kamerling, en eindelyk tot Schatbewaerder van de gezegde Kerke; vervolgens vertrok hy nae Angiers, alwaer hy van *Eusebius*, gebynaemt *Bruno*, Bisschop dier stad, wel ontfangen, en Aertsdiaken der Kerke van St. *Mauritius* wert (1). De braefheit van zyn gedrag, gevoegt by zyne groote gaven van welsprekenheit, geleertheit en grondige kennis der

* Onlangs beknoptelyk en te gelyk uitvoerig genoeg voorgesteld, door den Veeleerwaerden Heere ** in het Werksken, dat zyn Eerw. zoomen my gezegt heeft, maendelyks uitgeeft onder den Tytel van *Levensbeschryving der Geleerde Mannen*. I. Stuk No. 1. p. 1. enz.

(1) *Du Pin Bibl.* Tom. VIII. 2. part. p. 6, 7. *Basnage Hist. de la Relig. Ref.* IV. Per. p. 109. *Pictet Hist. du Siecle* XI. en de Schryvers door hem aengetogen.

der Schrifture, verwierven hem welhaest den lof van een uitstekend man te zyn, beide in godsvrugt en kennisse; waer door hy dan ook de agting van zeer veele voorname luiden na zich trok. Onder deze kon hy als zyne vrienden tellen, de zogemelde *Bruno*, Bisschop van Angiers, *Frolland*, Bisschop van 's Hertogenbosch, en andere doorlugtige mannen; zelfs wil men dat Koning *Henrik*, op het voorschryven van eenen zyner vrienden, hem niet ongunstig was (2).

Zelden evenwel, om niet te zeggen ^{Zyne} nooit, gebeurt het dat den lof en vriend- ^{Leere.}schap ongestoort genooten wort. De nyt is als de schaduw van de deugd. De grootste ligten moesten dit wel meest ondergaen. Zulks heeft men ook in *B E R E N G A R I U S* gezien. Hy, een zeer verstandig man, wiens oordeel door de nevelen der dwalinge heendrong, en een naerstig onderzoeker der Heilige en Onfeilbare Schriften, begreep al ten tyde dat hy noch te Chartres woonde (1), dat de Leere der *W A L D E N S E N*

M 4 om-

(2) De evengemelde, en *Mellinus Martelaersb.* p. 392.

(1) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. Tom. VIII. part. 2. pag. 6. Picet Hist. du Siecle XI. p. 277.*

omtrent het Avondmael , ook door *Johannes Erigena Scotus* in de Negende Eeuw voorgestaen , de alleen waeragtige was , waer van zich Rome en zynen aenhang , inzonderheit , sedert *Paschasius Radbertus* afgewent had. Hy begreep derhalven , en leerde opentlyk : I. „ Dat het ge- „ voelen van *Paschasius* , noopende de „ Wezentlyke Tegenwoordigheit des „ Lichaems van Christus in het H. Avondmael , een nieuwigheit en afwyking van het oude geloove was. II. Dat „ het Brood en den Wyn , na de Heiligung niet in Christus Lichaem en Bloed veranderden , maer alleen een Sacrament , en dus een teken van 't Lichaem en Bloed des Heeren waren. III. „ Dat de Roomsche Kerk bedorven , in „ dwaling gedompelt , ja de *Synagoge des Satans* was , en dat men de „ ware Kerk alleen vond , onder de „ ge- „ ne , welke met hem een even dierbaer geloove verkregen hadden. IV. „ Dat de Paus , geen regte Bedienaer van „ Gods Heiligdom , niet *Pontifex* maer „ *Pompifex* en *Pulpifex* * , een dienaar „ van de pragt en wulpsheit was. Hy zou

* De aerdigheid van deze Woordspeeling , is in 't Nederduitsch niet wèl uit te drukken.

zou ook gewilt hebben : IV. „ Dat
 „ de Doop der jonge Kinderen onnut,
 „ vooral niet ter zaligheid noodig was *.
 „ V. Dat de Schriften der Kerkvaderen,
 „ niet hooger dan goede menschelyke
 „ schriften te agten waren, doch datze
 „ niet dienden om zaken des Geloofs te be-
 „ slissen †. VI. Dat het Huwelyk allen
 „ menschen geoorloft, en geenszins voor
 „ een Sacrament te houden was ‡”.
 En ik vint geen reden om te twyffelen,
 of hy heeft ook meer andere Bygeloovig-
 heden verworpen.

Deze Leer, gelyk wy zeiden, hield Zyne
 hy niet by zich, maer verbreide ze over. Weder-
 al. Hy begon zulks in den jaere 1035. en had waerdig-
 heden.
 M 5 het

* Dit zegt *Theoduin* Bisschop van Luik, in zyn
 Brief aen Koning *Henrik*, en na hem *Guitmond*,
 in zyn Tractaet, 1059. tegen *BERENGAR-
 RIUS* geschreven; mitsgaders *Battoglioni* in *Hist.
 Universa* p. 544. *Mellinus* schynt ook van die ge-
 dagte, doch *Du Pin*, en *Pictet* uit hem, trekken
 dit in twyffel. *Bibl. des Aut. Eccl.* Tom. VIII, p.
 11. *Histoire du Siecle XI.* p. 386.

† Dus zal het te verstaen zyn, als *Lanfrank*
 en *Malmesbury* hem beschuldigen: „ eene won-
 „ dervreemde kleinagting voor de Schriften der
 „ Vaderen gehad te hebben.

‡ De laster, van 't Huwelyk te verwerpen,
 of in alle graden toe te laten, denk ik dat geen
 anderen zin heeft.

A.
1035.

het genoegen, van zulks Twaelf jaren met zeer veel voorzigtigheid en vrugt, zoo door zichzelve als zyne Leerlingen te doen, zonder dat iemant hem zoo 't schynt daerover aendeed (1). *Bruno*, Bisschop van Angiers, zyn vriend, was nevens andere voorname Mannen van de genen die hem in zyn gevoelens toevielen (2). Hy tragte *Adelmannus*, Theologael, of Leeraer in de Schoole te Luik, van gelyken een indruk zyner gezonde bevattingen te geven; des schreef hy aen hem, als weleer zynen medeleerling by *Fulbert*, eenen vriendelyken Brief. Dit viel anders uit als hy wenschte, *Adelman*, die ook *Theoduin*, Bisschop van Luik, in zyn party trok, verklaerde hem allereerst den oorlog, schryvende opentlyk tegen hem (3); dit wert haest gevolgt van een menigte voor- en tegenschriften (4). *Lanfrankus*, Abt van Bec in Normandië*, had zich laten verluiden, dat het gene *BERENGARIUS* leerde ket-

A.
1047.

(1) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 109.*
Pictet Hist. du Siecle XI. p. 381.

(2) Dezelve.

(3) *Basnage* voorgemeld p. 109.

(4) *Albert. Trium Font. Chronicon. à Leibnitio* edit. 1698. p. 85.

* Deez *Lanfrank* staet by de Roomschen hoog te boek;

kettery was. Deez dit vernomen hebbende, schreef hem dat hy met hem wenschte over dit stuk te spreken, en hem te toonen, dat zoo zulks kettery was, *Ambrosius, Hieronimus, Augustinus*, en andere Kerkvaderen dan ook ketters waren. *Lanfrank* was juist te Rome als de bode den brief in Normandië bragt, en ze aen eenige der Geestelyken van *Lanfrank* liet. Deze lazen hem, en vindende denzelfven met het gemeen gevoelen te stryden, zonden zy dien door eenen Geestelyken van

boek; men hield hem voor 't cieraet zyner eeuwte en den *hersteller der geleertheit*. Hy was een Geleerde van de eerste soort, die volgens *Antonini Chron.* p. 647. (by *Basnage* p. 113. aengehaelt,) door roovers aen een boom gebonden, niet bidden kon om dat hy geen Gebedeboek by zich had; die kuren en zotternyen bedreef, welke *Du Pin, Bibl. Tom. VIII.* p. 12. zich schaemt te noemen, en *Basnage* te ondeftig oordeelt om in zyn werk te zetten: die behalven andere uitsporigheden, niet alleen *Augustinus*, en andere Kerkvaderen, maer ook den Bybel ondernam te verbeteren, *secundum Fidem Orthodoxam*, volgens het by hem regtzinnig gehouden geloof; doende zulks, niet alleen door zichzelven, maer ook door zyne discipelen. Men kan wel denken wat *BERENGARIUS* te wagten had van zulk een man, die de stoutheit, of misschien zothet had, van Gods Woord naer zyn bedorven brein te schikken. *Basnage Hist. IV. Per. p. 113.* uit de *Bibl. Choisie* van Simon T. II. p. 99.

A.
1050.
Veroor-
deelt
door
Paus Leo
te Ro-
me.

van Rheims, nae Rome aen Paus *Leo* den IXden, die toen regeerde. Hier op wert aenstonds een Kerkvergadering door den Paus belegt, waerin *BERENGARIUS* veroordeelt, en in den Ban gedaen wert, buiten zyn weten, en alleen op den brief aen *Lanfrank* geschreven; die des te heviger tegen hem schynt geweest te zyn, om dat hy by den Paus door dien Brief verdagt was, met *BERENGARIUS* te heulen (5). *Lanfrank* schreef dit alles aen hem, en tragte op zyn wys de Waerheit, die hy voor een dwaling hield, te wederleggen.

Te Brion
door den
Hertog
van Nor-
mandië.

A.
1050.

BERENGARIUS vertrok daer op nae Normandië, by *Anfridus* Abt van *Preaux*, verbreide in dat Hertogdom de Waerheit, en tragteze zelfs aen de Conscientie van den Hertog aengenaem te maken; doch deez deed te Brion de Geestelyken zyns lands vergaderen, door welke dezen Verkondiger der Zuivere Leere, nevens iemant zyner Leerlingen daer tegenwoordig, veroordeelt wert (1). Dus ook

(5) *Du Pin Bibl. T. VIII. p. 7. Mellinus Martelaersb. f. 392. k. 2, 3 uit Lanfrancus de Sacr. Eucharist. p. 4. Edit. Lov. 1561. in 8.*

(1) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 122.*

ook gehaet in Normandië, vertrok hy nae Chartres, en vandaer, zoo 't schynt, in Piëmont en de VALLEYEN (2).

Immers, wanneer Paus *Leo* in September van 1050. te Vercelli een Kerkvergadering beschreven had om tegen hem te handelen, was hy *in de Nabuurschap van die Stad **. Hy verscheen zelve niet, als daer van afgeraden door zynen vriend, den voorheengemelden *VALDO*, maer hy zond 'er twee zyner Leerlingen; men las daer het boek van *Johannes Erigena Scotus* over de Eucharistie, waeruit (zoo men voorgaf) *BERENGARIUS* zyn gevoelen gezogen had, en men veroordeelde zoo wel dat boek, als den Voorstander van 't geen daer in regt en wel gezegt was. Zyne twee Discipelen onder-

Te Ver-
celli
noch
eens door
Leo.
A.
1050.

Du Pin Bibl. T. VIII. p. 7. Pictet Hist. du Siecle. XI. p. 389. en de daer aengehaelde Concil. T. IX. p. 1054.

(2) *Basnage* p. 122.

* Zoo als ik dit met een oogslag in *Basnage* vond, vielen myne gedagten aenstonds op de VALLEYEN VAN PIEMONT, en nader toezien- de, zag ik dat die Historischryver uit dit getuigenis, dat hy elders gevonden heeft, ook hetzelfde vermoeden had opgevat, en het 'er aenstonds op volgen liet; men zou 'er by mogen doen: dat *BERENGARIUS* veelligt hier zynen vriend *VALDO*, die hem afried na Vercelli te gaen, ontmoet heeft.

stonden hunnen Meester te verdedigen ,
maer zy werden aenstonds genootzaekt te
zwygen en agteraf geleid , zonder dat
men weet hoe verder met hen gehan-
deld is (2).

Te Pa-
ris door
Koning
Henrik.

A.
1050.

BERENGARIUS had zich de Gee-
stelykheit van Chartres tot vyanden ge-
maekt , door , hoewel niet opentlyk ,
('t welk *Du Pin* (1) misschien doet zeg-
gen dat hy zich daer stil hield ,) met de
Kanoniken te twistredenen , en hen van
dwaling te overtuigen. Zy hier over
vertoornnt , hadden hem by Koning *Hen-
rik* aengeklaegt ; deez beriep een Synode ;
Theoduin , Bisschop van Luik , hield den
Koning door eenen brief by die gelegen-
heit voor ; „ dat het wel gedaen was een
„ Kerkvergadering aen te leggen , maer
„ dat men 'er BERENGARIUS niet op
„ moest hooren ; dat hy niet alleen ,
„ maer ook *Eusebius Bruno* , Bisschop
„ van Angiers , in 't zelve gevoelen waren ;
„ dat het des Pauzen werk was eenen Bis-
„ schop te oordeelen ; dat zy beide buiten
„ twyf-

(2) *Vignier Hist. Eccl.* op 't jaer 1050. *Lanfranc. de Sacr. Euchar. Illyricus Naemregister van de Ge-
thigen der Waerb.* II. Deel p. 69. by *Mellinus Martelb.*
p. 392. f. 2, 3. aengehaelt.

(1) *Bibl. des Aut. Eccl.* Tom. VIII. 2. part.
pag. 7.

„ twyffel al door den Paus veroordeelt wa-
 „ ren * ; en dat men des liever moest
 „ overleggen , wat foort van straffe
 „ men zoo wel den Biffchop als den
 „ Aertsdiaken, zoude aendoen (2)”. De
 Koning ging onderwyl zyn gang , en deed
 het Synode vergaderen te Paris in No-
 vember van 1050. De Biffchop van Orleans,
 had den Briefdrager des Aertsdiakens, ze-
 keren brief , aen iemant zyner vrienden
 gefchreven , weten af te dwingen , en
 dien geopent hebbende las hy hem op 't
 Synode voor ; dezen brief vond men
 daer zoodanig , dat men BERENGAR-
 RIUS veroordeelde en hem de inkomsten
 ontnam , die hy als Kanonik van St. Mar-
 tinus te Tours trok , gebiedende hem voorts
 op lyfsstraffe zyn gevoelen te herroepen ;
 zelfs vielen eenige Geestelyke Lediggangers
 en Gierigaerts op zyne goederen , die hy
 vele bezat , aen , en fchaemden zich niet die
 te

* 't Zal buiten twyffel dezen Luikenaer bekend
 zyn geweest , dat de Paus een Concilie te Ver-
 celli beschreven had tegen September , in welke
 Maend hy aen den Koning fchynt gefchreven te
 hebben , maer den uitflag was hem noch niet
 ter ooren gekomen , alhoewel hy dien wel ra-
 men kon.

(2) *Theoduini* feu *Deoduni* Epist. ap. *Mabill.*
 in *Analectis*.

te rooven (1). De Diaken klaegde daer over door iemant zyner vrienden aen den Koning, doch te vergeefs; ondertus- schen gingen zyne Leerlingen met allen yver en vryheit door geheel Vrankryk he- nen, met prediken en leeren(2).

Te Flo-
rence
door
Paus Vic-
tor den
Ilden.

Terwyl de Wereltlyke Magt hem dus tegenviel, wert hy ook * door verscheide tegenschriften besprongen, waer onder men telt den *Brief van Ascelinus*, Monnik van St. Evrou; en het *Geschrift van Hugo*, Bisschop van Langres, over het *Lichaem en Bloed des Heeren*. Ook wert 'er in den Jare 1055. door Paus *Victor* den Ilden, Navolger van *Leo* den IXden, een Concilie tegen hem gehou- den te Florence, waer op hy zich van gelyken aenstonds veroordeelt zag (1).

Te Tours
door den
zelfen
Paus.
A
1055.

Niet beter ging het te Tours, daer des Pauzen Legaet *Hillebrand*, naderhand die berugte *Gregorius* de VIIde eene Kerkverga- dering hield, en BERENGARIUS uit- noodigde om 'er te verschynen; men zou hem alle wenschelyke vryheit geven om zyne gevoelens voor te staen en te verdee- di-

(1) *Du Pin Bibl. T. VIII. 2. part. pag. 7, 8. Pictet Hist. du Siecle XI. p. 392. seqq.*

(2) *Basnage p. 124, 125, 126 * A. 1051.*

(1) *Du Pin T. VIII. 2. part. p. 8. Basnage p. 125.*

digen. Hy schynt 'er evenwel niet in A.
 perfoon gekomen te zyn , maer door een 1055.
 brief verklaert te hebben : „ dat hy met
 „ de Kerk van een gevoelen wilde
 zyn (1)”. BERENGARIUS had meermael
 in 't vervolg die zwakheit, zoo ver zelfs
 dat hy zyne gevoelens afzwoer ; de vreeze
 voor de woede zyner partyen , schynt
 hem tot bezwyken gebragt te hebben ,
 gelyk de Apostel P E T R U S , (wiens
 navolgers de Roomsche Kerkvoogden
 gaerne zouden heten) uit gelyke oirzaek
 zynen Heere verlochende, en zwoer hem
 niet te kennen. Zoo broos zyn wy men-
 schen , en in stede van hier over tegen
 den A P O S T E L , of tegen hem die van
 de Leere oordeelde volgens P E T R U S
 en niet volgens zyne zoogenoemde Na-
 volgers , uit te varen , moet het ons veel
 eer onze eigene zwakheit in gedagten bren-
 gen , en doen uitroepen : *Lei ons niet in
 verzoeking maer verlos ons van den boo-
 zen !*

In het volgende jaer wert 'er , zoo Door
 men wil , noch een Kerkvergadering te- den Gra-
 gen BERENGARIUS gehouden , te ve Foul-
 N An- Angiers.

(1) *Lanfranc. & Guitmundus de Euchar. contra
 Berengar. by Mellinus gemeld fol. 393. Basnage
 p. 126. Leger Hist. des Vand. Tom. I. p. 150.*

A. 1056. Angiers in zekere Kapel, in de tegenwoordigheit des Graven *Foulques*, een hevig ieveraer voor zyne Kerk, die deze *berlevende ketterye met voeten trapte*, gelijk een ander heethoofd verhaelt; waer uit men wel ziet dat het den Aertsdiaken hier even eens ging als te Tours (1).

Noch eenste Rome door Nikolaes den Ilden. A. 1057. *BERENGARIUS* ging onderwyl voort, uit de zwakheit die hy te Tours gehad hadde opgestaen, in't prediken der zuivere Leere; dit verdroot Paus *Nikolaes* den Ilden, nazaet van *Stefanus* den Xden, die A°. 1057. *Victor* den Ilden gevolgt was: des deed hy te Rome in de Kerk van St. Jan de Lateran een Concilie vergaderen, van wel 113 Bisschoppen, uit allerlei Landschappen opontboden. Men had 'er *BERENGARIUS* ook gedagvaert, die 'er quam en zyn gevoelen zoo wel wist te verdedigen, dat *Alberik*, uitdrukkelijk uit hoofde van de raerheit zyner bequaemheit op't Concilie ontboden om hem te wederleggen, te kort schoot, en niemant van alle de Bisschoppen hem helpen konden, als alle verstomt door de kragt der Waerheit, die zy nochtans schenen niet te willen erkennen.

(1) *Basnage Hist. de la Religion Reformée* IV. Periode. pag. 126.

kennen ; *Alberik* verzogt agt dagen uitsels van *BERENGARIUS* , om zyne redenen te beantwoorden ; 't welk geschied zynde , quam hy met eene opeenstapeling van (zekerlyk Allegorische) spreuken uit de Kerkvaders voor den dag , welke men wil dat den Aertsdiaken van zyn gevoelen deeden afstaen. Altans men stelde een Formulier van afzweeringe op * , zoo ongerymt , dat zich de latere Roomschegezinden het zelve schamen , als waerin met ronde woorden stond : „ dat de Communicanten het „ Lichaem van Christus met hunne tanden vermaelden , enz.” Dit dwong men hem te ondertekenen ; en hy om zich uit de handen dezer bloedgierigen te redden , had de zwakheit van zulks te doen , zyn gevoelen af te zweeren , en zyne eige schriften in 't vuur te werpen ; *men dwong hem* , zeg ik , want dat getuigde hy zelve aenstonds zoo dra hy 't gevaer ontkomen was , schryvende met ronde woorden aen Paus *Alex-*

N 2

ander

* Men vind dit geheele Formulier by *Du Pin Bibl. Tom. VIII. 2. p. pag. 9. Pictet Hist. du Siècle. XI. p. 501. Mabillon p. 487. en in 't Nederduitsch by Mellinus fol. 394. Illyricus XII. B. p. 70. en de Levensbeschr. der Geleerde Mannen I. Stuk.*

ander den Nazaet van *Nikolaes*, dat hy niet verandert was noch meende te veranderen, maer dat hy besloten had by de zuivere *Waerheit*, tot zyn einde te volduren, weerleggende zyne herroeping met zeer veel nadruk (1).

Door de d'Aerts-Bisschop *Mauril* te *Rouan*.
A.
1063. Ondertusschen waren zyne gevoelens in Normandië zeer verspreit. Dit be-woog *Mauril* Aertsbisschop van Rouan hem op nieu te veroordeelen. Hy deed ten dien einde de Bisschoppen zyner Provincie in die stad vergaderen, met welke hy een Geloofsbelydenis ontwierp, die elk Bisschop by zyne Ordinatie voortaan zou moeten tekenen, en die medebragt: „ dat Brood en „ Wyn, na de Heiliging ontwyffel- „ baer in Christus Lichaem dat Maria „ gedragen had, en in zyn Bloed dat „ uit zyn zyde gevloeit was, verandert „ wierden”; verzellende dit met een Anathema tegen alle die anders gevoelden. Men had *BERENGARIUS* ook wel op dat Synode geroepen, maer hy was niet

(1) *Du Pin Bibl.* T. VIII. 2. p. pag. 10. *Basnage Hist. de la Rel.* IV. Per. p. 127. *Chron. Mont. Cassin.* T. III. c. 33. *Sigonius du Regno Ital.* T. IX. ad Ann. 1059. *Pictet Hist. du Siecle XI.* p. 501--503. *Mellinus Martelaersb.* fol. 393. k. 4. *Leger Vaud.* T. I. p. 5, 9.

niet verschenen ; maer eenige zyner Leerlingen of Begunstigers , bragten tegen dit zeltzaam Geloofsontwerp in , dat het Bloed 't welk uit de zyde des Zaligmakers was gevloeit , op de aerde en aen 't Kruis verdroogt was ; doch men hield hen voor *hoevaerdige ketters* , en *menschen die met eene godlooze ligtvaerdigheid spraken* (1).

Twaelf jaren verliepen 'er vervolgens Te Poictiers door zonder dat 'er iet tegen BERENGARIUS gedaen schynt , in welken tyd hy gelegenheid had , de zuivere Leere alomme voort te zetten ; maer in den jaere 1075. borst het onweer met zoo veel geweld tegen hem uit , dat hy byna *omgekommen ware*. Girald Legaet van Paus Gregorius den VIIden , deed te Poictiers eene Kerkvergadering houden , daer BERENGARIUS verscheen , veroordeelt wert , en ter nauwer nood de handen dier doldriftigen ontquam ; 't zy ze hem met geweld aenvielen , of een doodvonnis tegen hem wilden opmaken (1). Door zulke mid-

*tiers door
Girald
Legaet
van Gre-
gorius
VII.
A.
1075.*

N 3 de-

(1) *Basnage* p. 127. en de by hem aengehaelde *Mabillon Anal. T. II. Du Pin* p. 10. *Pictet Hist. du Siecle XI.* p. 566. en 567.

(1) *Basnage Hist. de la Rel. Ref IV. Per. p. 127.* uit de *Chronic S. Maxentii. Pictet Hist. du Siecle. XI.* p. 699. en de by hem aengehaelde.

delen lei men meermaelen toe om hem van de Waerheit af te brengen , maer te vergeefs ; „ dit geval bewoog hem niet , „ zegt *Du Pin* , maer als den oproer gestilt was , ging hy uit de Vergadering , zoo weinig overtuigt als toen hy'er in quam (2).

Door
Paus
Gregorius
te Rome
ontbo-
den.

A.
1078.

Gregorius de VIIde , in den jaere 1073. Paus geworden , wilde nu volendigen dat hy Legaet zynde reeds begonnen had ; namelyk *BERENGARIUS* tot een volkomen afstand , ten minsten de beweginge over dit stuk ten einde , brengen. Hy deed dan tegen de maend December van 1078 *BERENGARIUS* te Rome komen , op eene Kerkvergadering door hem belegt ; hier op wert hem gelaft , zich tegen het naeste Concilie , dat men in February des volgenden jaers zou houden , gereed te maken , en te denken op 't geen hem aldaer te doen zou staen ; zonder dat 'er op deze Kerkvergadering ten zynen opzigte iet meer gedaen schynt te wezen (1).

En ver-
oordeelt.

Maer in 't volgende jaer , de gestelde
tyd

(2) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. T. VIII. 2. p. pag. 10.*

(1) *Du Pin Bibl. terzelter plaetse.*

tyd gekomen zynde , vergaderde het Concilie wederom ; BERENGARIUS verscheen , en verdedigde drie dagen agter een zyn gevoelen met allen nadruk. Men was't op deze Kerkvergadering niet aenstonds eens ; sommige schenen na het gevoelen van den Aertsdiaken te neigen ; zelfs zou de Paus hier door in zulk eene engte gebragt zyn , dat hy zyne Geestelykheit gebod drie dagen te vasten , om uit dit moeilyk geschil te raken , ja om te beproeven of de Hostie ook Christus Lichaem ware , wierp hy ze zegt men in 't vuur. Men besloot eindelyk evenwel ten nadeele van BERENGARIUS , en men veroordeelde en nootzaekte hem zeker Kort Geloofsbegrip te tekenen ; voorts gebod de Paus aen de eene zyde hem voortaan van 't Avondmael stil te zwygen ; en aen den anderen kant verbood hy eenen iegelyke BERENGARIUS een *Ketter te noemen* , of hem eenigerwyze te beledigen (1).

N 4

De

(1) *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 151. *Du Pin* p. 10, 11. alwaer men dit Geloofsbegrip vint. *Pictet du Siecle XI.* p. 758. seqq. *Basnage* p. 128, 129. uit *Gregor. VII. Ep. Bereng.* apud *D'Achery* T. II. p. 7. *Melinus Martelaersb.* f. 394. kol. 3. en de by hem aengehaelde.

Nieuwe
Tegen-
strevers
te An-
giers,
met wel-
ke hy in
gesprek
wiltre-
den doch
daer van
afgehou-
den door
Bruno,
Bisschop
van An-
giers.

De Aertsdiaken te Angiers wedergekeert zynde, begoft op nieu voort te gaen in 't werk der Waerheit. De Geloofsbe-lydenis door hem te Rome ondertekent, lei hy uit naer zyne regtzinnige bevattingen. Hier uit onstonden hem nieuwe tegenstrevers: *Geofroi* Priester te Angiers was aen 't hooft derzelve. BERENGARIUS nam zyn toevlugt tot den Bisschop *Eusebius Bruno*, en wenste dat die zaak aen de beslissing van onpartydige gesteld wierde, na dat hy in hunne tegenwoordigheit met *Geofroi* over dit stuk gesproken zoude hebben; dan *Bruno*, der onlusten moede, wilde daer toe niet verstaen, maer schreef aen BERENGARIUS: „ dat hy oordeelde dat men best „ deede, van alle twistredenen af te zien, „ dit stuk eenvoudig te gelooven, en „ zich aen de woorden der Schrifture te „ houden, zonder angstig de wyze hoe te „ onderzoeken; en wilde men hem vragen „ wat de Kerkvaderen hier van gezegt hadden, hy zou die vragers nae hunne schriften zelve wyzen, en hen raden daer uit te nemen, dat hen meest overeenkomstig met het Euangeli dagt; voorts zag hy voor zyn persoon af van alle geschillen, en verstond niet dat men in zyn „ by-

„ byzyn eenige samenkomst daer o-
 „ ver hielde, zelfs zou hy 't Nagtmael
 „ weigeren, eenen iegelyken die, zy-
 „ nes ondanks, dezelve hartnekkig be-
 „ geerde te houden (1)”. 't Zou uit
 zulk een schryven schynen, dat *Bruno*
 verandert, en van de Waerheit weder tot
 de Dwaling hervallen ware, ten zy hy
 misschien uit een zugt voor den Kerke-
 lyken vrede, beide de gevoelens aen
 hunne plaetze gelaten wilde hebben; im-
 mers men wil dat hy in de zuivere
 bevattingen over dit stuk ontslapen
 zy (2).

BERENGARIUS onderwyl voort- Endelyk
 gaende in den loop der Euangelische wert hy
 Prediking, moest om zulks in den jaere ten 12de
 1080. op eene Kerkvergadering te Bour- mael
 deaux verschynen. *Hugo* eerst Bisschop veroor-
 van Die, daerna Aertsbisschop van Lion, deelt
 had ze als Legaet van den Paus ter gemel- door
 der stede belegt. De Aertsdiaken daer *Hugo*
 op verschenen, wert 'er zoo wel als op Legaet
 alle de andere Kerkvergaderingen tegen vanden
 hem gehouden veroordeelt, na dat hy zyn Paus te
 gevoelen met ernst verdedigde en reden gaf *Bour-*
deaux.

N 5

waer-

(1) *Du Pin Bibl. T. VIII. 2. p. pay. 10. Pictet*
Hist. du Siecle XI. p. 699, 700.

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 130.*

waerom hy tegen de dingen, welke men hem meer dan eens had doen onderschryven, leerde (1): waeruit men ziet dat hy nooit van harte maer alleen door vreeze des doods, zyn gevoelen verklaert heeft af te staen; Vader *Mabillon* zegt, dit gelezen te hebben in zeker geschrift van *BERENGARIUS*, waerin hy de Derde Geloofsbelydenis, die hy had moeten tekenen, weerlegt (2).

Zyn
Dood.

Dit is het laetste dat men met zekerheit van hem vind. Drie of vier jaren na zyne veroordeeling te *Bourdeaux*, is hy dezer werelt overleden, verlatende een leven zoo vol van moeilykheden en wederwaardige ontmoetingen; na 80. (andere zeggen 90.) jaren in dezen aertschen tabernakel gehuisvest te hebben. Zyn sterfdag viel op den zesden van January des jaers 1084. Men zegt dat hy zich toen op het eiland *St. Cosmus*, dat in de Loire naby Tours legt, onthield (1). Sommige Roomschegezinden (om wat reden weet ik niet) verzielen, dat hy agtentwintig

(1) *Du Pin* p. 11. *Basnage* p. 130. *Pictet Hist.* p. 775.

(2) *Mabillon Analec̃ta* T. II. in *Observ. de Damnati. Bereng.*

(1) *Du Pin. Bibl.* T. VIII. 2. p. pag. 11.

tig jaren voor zynen dood in een klooster op dat eiland, en in de orde der Monniken zich begeven heeft (2); doch het tegendeel blykt uit het voor heen gezegde. Ongegrond is het ook, dat hy op 't einde zyns levens zich als 't ware bekeert, en in 't gevoelen der Roomsche Kerk gestorven zoude zyn; de Priester *Berthold*, die op 't einde der twaelfde Eeuw tegen hem schreef, zou niet gezegt hebben *dat hy nooit zyn kettery was afgegaen*, zoo hy zich met Rome gevoegt had (3). Ik agte het voorts der moeite niet waerd, de spoorlooze beschuldigingen, die de een en ander Monnik hem te last gelegd heeft, te wederleggen; Roomsche Schryvers hebben dit zelve genoeg voor ons gedaen. 'k Stel dan tegen de lasteringen dezer bygeloovige, die *BERENGARIUS* voor een meester in de Vrye Konst, ik meen in de verdoemelyke Tovery, houden, en 'er dingen van vertellen, die zonder ontsteltenis der harten niet wel kunnen geschreven zyn (4); wy stellen, zeg ik, tegen deze

(2) *Alberic Trium Font. Chronic.* van *Leibnits* uitgegeven.

(3) *Basnage Hist. de la Rel.* Ref IV. Per. p. 132.

(4) *Alber. Tr. Font. in Chronic.*

deze droomen, het getuigenis van *Platina* (5), die hem een Man *doorlugtig in Geleertheit en Heilgheit* noemt; van *Petrus Vivus* van Sens, die hem met den naem van *doorlugtig Wysgeer en Liefhebber der Armen* bestempelt (6); van *Nicolaus Vignier* (7), die hem niettegenstaende zyne styfzinnigheit en onverzettelykheit in 't stuk der Leere (zoo hy 't oordeelde) den lof niet onthouden wil; van *voor de rest een man van een heilig leven en groote geleertheit* geweest te zyn: waer by ik, om 'er van af te stappen, het getuigenis voe-ge, van *Antoninus* (8); „hy was (zegt „deez) een godzalig man, ryk in wel-„dadigheit, die groote middelen bezit-„tende, dezelve mildelyk uitdeelde tot „onderhoud der nootdruftige, en die „zich onthield van eenige vrouw te zien”, dat is te zeggen, die door eene voorbeeldelyke kuischheit zich voor de gemeenzame ommeegang met vrouwen wagte, of immers ze, na 't woord des Zaligmakers, niet

(5) In 't Leven van *Nikolaes II.*

(6) *Pictet Siecle XI.* p. 382.

(7) *Bibl. Hist.* T. II. A. 1039.

(8) *Antonin. Chron. Cass.* L. III. c. 3. door *Pictet* S. XI. p. 382. aengehaeld, by wien als ook by *Mel-linus* f. 391, k. 4. men noch veel meer andere getuigenissen, tot lof van *BERENGARIUS* vint.

niet zoo aenzag dat 'er zyne begeerlykheit door opgewekt wierd. Ziet daer getuigenissen van 's mans wysheit, godsvrugt, liefdadigheit en kuischheit, welke alle lasteringen doen verstommen. Waerdig was hy, dat men op zynen Grafzerk (9) zette:

*Quem modo miratur, semperque mirabitur
Orbis,*

Ille BERENGARIUS non obiturus, obit.

Dat ten naesten by hier op uitkomt:

*Die elk verwondert houdt, en altyd ryke
stof*

*Tot zyn' verwonderinge, all' 't wereltrond
zal geven;*

*De groote BERENGAEER, onster-
felyk in lof,*

*Stierf, daer hy nimmer sterft, maer ein-
deloos zal leven.*

Ziet

(9) Hildebert, Bisschop van Mans, dien St. Bernard een man, alle agtinge waerdig, noemt, maekte op BERENGARIUS dit Graffschrift van meer dan vyftig regelen, vol van allerlei Lofspreek en vermelding van 's Mans verdienste, waer van de twee opgegeve regels het begin zyn; het geheele Graffschrift vind men in 't Latyn, onder andere by *Pictet Hist. du Siecle XI. p. 384.* In 't Nederduitsch is het ten deele by *Fl. Illyr. Naemr.*

XII.

De za-
ke der
WAL-
DEN-
SEN
zeer
door
hem ge-
vordert,
en zy
alom uit-
gebreid.

A.
1087.

Ziet daer een Man, die in zyne zwak-
heit magtig geweest is door de Goddely-
ke genade, om de goede zaak der WAL-
DENSEN * een groot deel van een Eeuw
voort te zetten: en dat met zoo veel vrugt,
dat het getal van Liefhebbers der Waer-
heit, door hem en andere ieveraers aen-
gemoedigt en bewogen, zoo groot was,
dat hunne Tegenstanders in dien tyd, zich
menigmael over hunne uitgebreidheit ont-
zetteden, en uit verlegenheit met ver-
grooting klaegden, dat geheel Vrankryk
en 't grootste gedeelte van Italië met dit
volk

XII. B. p. 69. door zynen Vertaler vry gelukkig;
alhoewel met eenige hardigheid, in rym gevolgt.
Ook vind men, het zelve geheel in Nederduit-
sche vaerzen, in de *Levensbeschr. der Geleerde
Mannen* I. St. N. 1. p. 23.

* Men moet zich niet verwonderen dat wy
BERENGARIUS onder de voorstanders der
WALDENSEN tellen; andere, zelfs Roomsche-
gezinde, hebben dit voor ons gedaen, en zyne
navolgers, de BERENGARIANEN, voor de-
zelve met de WALDENSEN gehouden. En
met rede; de VALLEYKERKEN hebben
de Leer der Waerheit omtrent, en kort voor den
Leefdyd van BERENGARIUS, in Vrankryk ge-
bragt; zy vonden daer zeer vele Aenhangers; en
't geen BERENGARIUS leerde komt volko-
men overeen met de gevoelens der WALDEN-
SEN.

volk vervult was, en dat het alle de Italianen, Duitschen en Engelschen overgehaelt had (2).

Wel verre dan, van na BERENGARIUS dood uitgeroeit te zyn, namen de WALDENSEN daegelyks toe. De tegenstand die men hen deed, belette hen niet nieuwe voortgangen te maken. Paus Urbanus de IIde dit ziende, tragtte zulks te stuiten; des beriep hy eene Kerkvergadering te Plaisance of Piazenza in Italië, alwaer zoo groot een menigte van Kerke-lyke Persoonen, van alomme opontboden, verscheen, dat 'er geen Kerk of gebou groot genoeg zou geweest zyn om ze alle te plaetzen, waerom men buiten de Stad in eene ruime vlakte dezelve gehouden zou hebben. Op dit Concilie wert de Leere, door BERENGARIUS en zyne Medestanderen verkondigt, op nieu veroordeelt en als iet grouwelyks vervloekt (1).

Maer niets was tans in staet om den loop der waerheit te stuiten. Rome mogt hare

Veroordeelt te Piazenza door Paus Urbanus den IIden.
A.
1095.

Niet-tegenstaende zulks, gedurig toene-mende.

(2) *Leger Hist. des Vaud.* T. I. p. 151. uit *Mattheus Westmonasteriensis.* en *Matth. Paris Universal.* T. 2. enz.

(1) *Mellinus Martelb.* f. 395. k. 3. uit *Bartoleus Constantiensis*, ad A. 1095. *Du Pin Bibl. des Ant. Eccl.* T. VIII. 2. p. pag. 11.

hare banblixems en vuile dwangmiddelen zoo dikwils gebruiken als 't haer geluste, wat voerdeze 'er anders meê uit, als de opregte aenkleevers der Waerheit des te stantvastiger en gegronder te maken? Door hare woede op de onschuldige te Orleans, schynt hunne Leere eene gezegende gegrondheit en voortgang gehad te hebben; in Vrankryk en elders, en dus was *het bloed* dezer *Martelaren*, als wel eer, *het zaed der Kerke*; ja zelfs de zwakheit van BERENGARIUS scheen door de Goddelyke genade magtig genoeg, tegen all' de verwagting des *Afvals*, om de zuiverheit der Leere, aen een ontelbaer getal van eerlyke menschen in te boezemen.

Aen-
merking
tot slot
van dit
VYFDE
BOEK.

Zoo moest het zyn, op dat men de bewaring en hervoortbrenging der onvervalschte Waerheit, geenens mensche, maer alleen Gode toeschreeve. Wat zou men dan noch op menschen roemen, hoe geleert, en ook verheven in bequaemheden? 't is God, 't is God alleen, die *wasdom geeft* (1): Wasdom geeft, door aanbiddelyke en ongedagte wegen. Hoe weinig geleek het 'er met de Israëlitén na, om bezitters te worden der cierlyke erffenisse van de heirscharen der heidenen, van het Land

(1) 1 Korintb. III. vers, 6, 7.

Land dat de H E E R E Abraham, Isaäk, en Jakob gezworen hadde hen te zullen geven, wanneer Faraôs wreetheit hen in den Yzeroven van Egipte, met eenen aller-afmattendsten arbeid onderdrukte, en als zyne woede hunne teedere jongskens zelfs niet verschoonde, maer ze alle ten verderve in den Nyl doemde (2)? nochtans bragt dit strafvonnis te wege, dat Mozes aen 't hof met koninglyke gemoedsneigingen vervult, en in alle wysheit, byzonder die dienstig was om een volk te regeeren, onderwezen wert; het bragt te wege, dat God, meêdoogen hebbende met het volk dat hy zich geformeert hadde, het door eenen hoogen arm verlostte, en in Kanaän voerde; doende de Zee vlieden, de Jordane agterwaerds keeren, de bergen springen als rammen, de heuvelen als lammeren, de rotzsteen in een watervloed, de keisteen in een waterfonteine veranderen (3); slaende vele volkeren, doodende magtige Koningen, en gevende hun land ten erve, ten erve aen zyn Israël (4); op dat hy, als een edele wynstok, in die welige landsdou-

O

we

(2) *Exod. I. vers 10 -- 16.*(3) *Psalms CXIV. vers 3, 4.*(4) *Psalms CXXXV. vers 10, 12.*

we zyne wortelen schieten en inwortelen, en het Land vervullen mogte; gelyk dan ook de bergen met zyne schaduwe bedekt zyn geworden, en zyne ranken als cederbomen Gods waren, schietende hy zyne ranken tot aan de Zee, en zyne scheuten tot aan de Riviere (5), vervullende gansch Palestina. Na dat de Jooden Stefanus gedood, en een groote vervolginge tegen de gemeente die te Jerusaleem was verwekt hadden, zoo datze alle, op de Apostelen na, verstroot werden door de Landen van Judea en Samaria (6), heeft het Sanhedrin zich misschien wel verbeeld eene groote zege, zoo niet de geheele overwinninge, op de Navolgers des Gekruisten behaelt te hebben; maer even die verstroojing, deed hen die verstroot waren het Land doorgaen, en alomme overwinningen voor onzen Heere Jesus behalen (7). Door Petrus, hoe zwakken man in zichzelven, en schoon hy zynen Heere verlochent had, en naderhand noch voor de Joodschgezinde Christenen niet bekend durfde staen, dat hy vryheit had met de Heidenen te eten (8); door dezen Petrus, zeg ik, heeft de

(5) *Psalms LXXX. vers 10 -- 12.*

(6) *Handel. VIII. vers 1. (7) vers 4.*

(8) *Galaten I. vers 11 -- 14.*

de Zaligmaker allereerst zyne eere zoo kragtig verdedigt, dat 'er, als eerstelingen zynes oogstes, in zyne schuren op dien dag drieduizend zielen verzamelt wierden (9). Al schynt Paulus in 't oog der dwaze wereltwyzen, en Naem-Christenen jeukerig-van gehoor, een bloed, om dat hy niets wil weten, (niet wil laten blyken iet te weten, schoon hy waerlyk in allerlei geleertheit dooroeffent is,) dan Jesus Christus en dien gekruist, de hoogste ja Gods Wysheit; al schynt zeg ik, Paulus noch zoo gering, God heeft alevenwel zoo kragtiglyk in hem gewrogt, dat hy 't alom van Jerusaleem af tot aen Illyrië toe met het Euangelium van Christus vervult heeft (10). Klare blyken all' samen, dat het den Heere evenveel is te werken door weinige of door veele, en dat het in zyne hand is alles groot te maken, en alles sterk te maken. Men veragtte dan niet meer den dag der kleine dingen, of roeme aen den anderen kant op menschen; die roemen wil, roeme in den Heere: *Want uit hem door hem en tot hem zyn alle dingen* (11).

H I S-

(9) *Handel. II. vers 41.*

(10) *Rom. XV. vers 19.* (11) *Rom. XI. vers 36.*

HISTORIE

der

WALDENSEN.

ZESDE BOEK.

Toe-
stand der
WAL-
DEN-
SEN in
't begin
der
Twaelfde
Eeuw.

HOe meerder voortgangen de WAL-
DENSEN maekten, hoe groo-
ter de haet der Afvalligen tegen hen wert.
De tyd scheen met het begin der Twaelfde
Eeuw gekomen, dat een iegelyk die hen
kon dooden meende Gode eenen dienst te
doen. Hunne Leere, hoe Euangeliesch,
en flegts den Afgod der Menschenvonden
uit des Heeren Tempel bannende, was iet
zoo verfoeilyks in 't ooge der verdorvene
Kerke, dat zy ook het onschuldigste le-
ven niet verschoonde: Wat zeg ik? dat
zy eenen onberispelyken wandel, meer-
malen voor een blyk van WALDENSE-
RY nemende, het zelve aenstonds ter
dood doemde. 'T IS EEN WAL-
DENS,

DENS, HY MOET STERVEN; was A.
het vonnis dat men velde over den zoo- 401.
danigen, dien men maer bevond „ God
„ en zynen Christus [voorbeeldelyk] te
„ lieven en te vreezen, die zich onthield
„ van lasteren, [achterklappen], zwe-
„ ren, liegen, — en zich aen zyne
„ vyanden te wreeken (1)”. Ondertuf-
schen moedigden deze regt godzalige
menschen elkander met mond en penne
wel ernstig aen, tot volhardinge in het
ware geloove, en de betragtinge der on-
geblankette godsvrugt.

Daer van heeft men een uitmuntend Hun
Gedenkstuk in de NOBLE LEYÇON, Noble
of EDELE LES DER WALDEN- Leyçon
SEN, door iemand uit hun, wel- of Edele
ligt een hunner Voorgangeren, om- Les op-
trent dezen tyd, dat is in 't begin der gesteld.
Elfde Eeuw, opgesteld; hier in name- A.
lyk, heeft de Maker de Historie en 1100.
Leere, beide des Ouden en Nieuwen Tes-
taments, van Adam af tot op den uit-
gang der Apostelen, in een soort van maet-
gedigt, om het des te beter in 't geheu-
gen

(1) Zie de straks gemelde *Noble Leyçon* of *Edele Les* der WALDENSEN by *Pictet Hist. de Siecle* XI. p. 1090. enz. *Leger Hist. des Vaud.* T. I. p.

gen der jeugt te drukken, zeer nadrukke-
lyk aengedrongen tot het geloove en de
godzaligheid. Hy geeft 'er ook een kort
denkbeeld van het zalig Euangeli, verge-
lykt het vervolgens met de Wet, en doet
'er ten laetsten eene ernstige Waerschou-
wing by, tegen de groffste dwalingen des
Pausdoms, alstoen in zwang (2).

Stael
daer uit.

't Zal misschien den Lezer niet onge-
vallig zyn een stael te zien, van de wyze
op welke deez trouhartige Zielzorger den
zynen vermaent en moedigt. Ziet hier
wat 'er ons de zeer geleerde *Pictet* van op-
geeft, aen 't einde van zyn Voortreffe-
lyk Vervolg der alomberoemde Historie
van de Kerke en Werelt door den Heere
Sueur; zoo als wy 't in onrym op mate
nagevolgt hebben:

- „ Men hoore, ô Broederen! men hoor' deez' *Edlen Les*:
- „ Wy moeten menigmael in 't vuurig bidden waken,
- „ Want toch wy zien het eind' der werelt voor de
 deur;
- „ Wy moeten naerstig zyn in alle goede daden,
- „ Dewyl [ik zeg 't noch eens] de werelt haest ver-
 gact.

„ Ziet

(2) Te Cambrids en Geneve in de Bibliotheek
worden twee Handschriften van dit voortreffelyk
Stuk bewaert, geschreven op Pergament met
Gotthifche Letteren. *Pictet Hist. de Siecle XI.* p.
1086. *Leger Hist. des Vaud.* Tom. I. p. 26. enz.

- 5 „ Ziet daer *Elf Honderd* jaer geheelenal verlopen,
 „ Toen ik dit myn Geschrift maekte in deez laet-
 sten tyd.
- „ Begeert dan weinig daer het eind naekt aller dingen:
 „ Wy zien 'er al den dag de wisse tekens van;
 „ De zonde neemt steeds aen, opregte deugd vermindert;
 „ Dat zyn de rampen die het Heilig Woord voorspelt,
 „ Die 't Euangeli merkt, en Paulus heeft geschreven.
 „ Nu weet geen levend mensch wanneer zyn eind
 zal zyn;
- „ Hoe minder zekerheit, hoe meer 'er is te vreezen:
 „ Licht morgen, ja van daeg neemt ons de dood al weg,
 „ En als de Heere komt ten oordeele op de wolken
 „ Zal elk zyn vollen loon ontfangen uit zyn hand,
 „ Na dat hy, 't zy dan goed, 't zy quaed, hier hebb' be-
 dreven.
- „ Des Heeren Woord zegt ons (wie twyffelt 'er dan
 aen?)
- „ Dat alle vleesch alsdan twee wegen in zal moeten:
 „ De goeden tot de vreugd, de quaden tot de straf.
 „ Die aen de zekerheit van zulks zou willen twyff'len,
 „ Sla maer den Bybel op en lees hem door en door,
 „ Sints Adam wert gevormt in 't tegenwoordig leven:
 „ Daer zal hy zien, heeft hy (hoe min 't ook zy) ver-
 stand,
- „ Dat weinig, by zeer veel verloornen, zalig worden.
 „ Zoo iemant nu begeert het goede regt te doen,
 „ Hy moet beginnen met den grooten God te eeren,
 „ En smeeken om de hulp zyns Zoons, Mariaes Zoon,
 „ En om den Heil'gen Geest, die ons den Weg wil wy-
 zen:
- „ Deez Drie zyn d'Heilige Drieëenheit, [hoog gelooft!]
 „ En tevens de Een'ge die m'alleen vermag te aenbidden,
 „ Als die alleen de Algoede, Alwyze en Magtige is.
 „ Hem moet m'aenroepen, hem zeer dikwils hartlyk
 smeeken:
- „ Dat hy ons tegen onz' vyanden sterken wil,

- „ En wy hen voor ons einde all'saem verwinnen mogen]
- „ De Werelt namelyk, de Satan en het Vleefch;
- „ En hy ons wysheit gunne en goedigheit des harten,
- „ Om 's Waerheits fchoonen weg te kennen naer waerdy,
- „ En rein te houden, Gods gefchenk, onze edle ziele,
- „ De ziele en 't lichaem beî in liefdens reinen weg.
- „ Laet ons dus d'Heilige Drieëenigheit beminnen,
- „ En onzen evenmenfch; want dat is Gods gebod.

Andere Ziet daer ongeveinsde en hartrakende
 proef uit vermaningen, op eene allereenvoudigfte
 die Les. en onopgefmuikte wyze daergeftelt.
 Laet ons noch een proef geven van den
 yver dezès godvrugtigen Makers, waermeê
 hy de bloeddorft, geveinftheit, en ge-
 vaerlykheit der Antichriftifche menigte
 zynes tyds doorhaelt, en den zynen, on-
 der 't lyden dat ze van dien kant te lyden
 hadden trooft en verfterkt. Sprekende van
 den ftaet waerin God den menfche gefcha-
 pen had, vervolgt hy dus:

- „ Hy had bequaemheit om het goede en 't quaed te doen;
- „ 't Quaed was verboden; 't goed' [hem hooglyk] aenbevolen:
- „ Maer zien wy niet, hoe hy die wet niet heeft be- waert?
- „ Want latende het goed' bedreven wy het quaede;
- „ Dat heeft m' in Kain, Adams zoon terftont gezien;
- „ Die zonder oirzaak zynen broeder Abel doodde.
- „ Indien men Jefus nu wil lieven, en zyn' Leer'
- „ Regt

- 5 Regt kennen; dat men wake en 't oog sla op de
Schriften,
- „ Daer zal men vinden, zoo men die aendagtig leeft,
- 5 „ Dat Christus eeniglyk vervolgt wert weldoenshalven;
- „ Zoo zyn 'er tans ook veel, dier deugd men haet en
drukt,
- 5 „ [Door lasteringen en onmenschelyke woede;]
- „ De werelt kent hen niet, een klein getal kent hen;
- „ 't Zyn deze die den weg van Christus gaerne leerden,
- „ Maer die men dus vervolgt, dat zy maer weinig
doen;
- 5 „ Zoo veel' Naemchristnen zyn verblinde door de
Dwaling,
- „ En boven allen zyn 't de Herders van die Kerk,
- 5 „ Die qualyk handelen, en dooden de allervroomste,
- „ De valsche Christ'nen en bedriegers laten rust:
- „ Waeraen men ziet dat zy quaê Herders zyn, en datze
- „ De Schapen minnen, niet dan om de wolle [en
melk]:
- [ô Grouwel!] Maer de Schrift voorzegt het naer
wy merken.
- „ Dus;vind m' een' vroomen die God en zyn' Christus
mint,
- 5 „ Die niet wil lasteren, quaedspreken, zweren, liegen,
- „ Geen overspel begaen, niet dooden, stelen, noch
- 5 „ Zich wreken over 't leet, geleên van zyn' vyanden;
- „ Fluks zeggen zy: 't Is een *WALDENSER* dat hy
st erf!
- 5 „ Zy smeden logens en zeer veel bedriegeryen,
- „ Op dat hy all' de vrugt zyn's vroomen arbeids miss';
- 5 „ Dat hy zich nochtans trooste, als lydende om Gods
vreeze,
- „ Want 's Hemels Ryk is hem bereid als hy verhuist,
- 5 „ Daer zal hy heerlykheit voor schande en smaed er-
langen.
- „ Wie ziet hier middlerwyl hunn' snoode boosheit
niet?

- „ Wil iemant lasteren, of vloeken, liegen, zweren,
 „ Of doodslaen, woekeren, en eerloos overspel
 „ Bedryven, wil hy zich aen die hem quaed doen wree-
 ken,
 „ Die heet voorzigtig, wys en trouw by dit geslagt.
 „ Maer dat hy toezie, en zich niet bedrogen vinde,
 „ Aen't eind zyn's levens tot zyne onherstelbre schaê.
 „ 'k Weet, als de dood hem drukt en wederhoud te spre-
 ken,
 „ Zal't woord des Priesters zyn; of hy zich biegt en wil?
 „ ('t Is naer Gods Woord te spade, alzo'o't uitdruklyk
 leerde:
 „ Stel uw berou niet uit tot op uw laetsten dag
 „ De Priester evenwel vraegt: hebt gy gene zonden?
 „ Ja! zegt hy flaeutjes en zwygt na een woord of
 twee;
 „ Dan zegt de Priester: hy kan hem niet Absolveeren
 „ Ten zy hy's naestens goed weêrgeev', zyn' schaê herstell';
 „ Dat hoort hy, en dat maekt hem t'eenemael verfla-
 gen;
 „ Hy denkt: WEÊRGEVEN! en all' wat myn's nae-
 stensis!
 Wat had myn kroot dan? en wat zou de werelt zeggen?
 Och kindren, zegt hy fluks, herstelt gy toch deez schaê.
 En gy myn Heer, hoe veel zal de Absolutie kosten?
 „ De Priester [laet het hem naer mate van de som
 „ Van't onregtvaerdig goed;] is 't honderd, of meer
 kroonen,
 „ Hy is te vreên indien men honderd stuivers geeft,
 „ Ja ook met minder, zoo hy niet wel meer kan krygen;
 „ Daerop, terwyl hy hem vergiffenis belooft,
 „ Vermaent hy hem: hy zal voor zich en voor de zynen
 „ Wat Missen laten doen. Dus Absolveert hy elk,
 „ 't Zy quaed, 't zy goed, en legt hem d' handen op ten
 zegel:
 „ Die evenwel is hem de best', die 't meeste geeft,
 „ Dien doet hy denken, dat zyn zonden zyn vergeven.
 „ Er-

- „ Erbarmelyk ontflag! hoe ongegrond is zulks!
 „ [Wat wezentlyke troost kan dit der ziele geven?]
 „ Bedrogen zal hy zyn die dus vergeving zoekt,
 „ Hy zondigt tot'er dood: Ja zeker; 'k durf het zeggen,
 „ Dat alle Pauzen sint *Sylvester*, al den stoet
 „ Van Kardinalen saem, van Bisschoppen en Abten,
 „ Geen magt bezitten om een éénig mensch van schult
 „ Te ontlasten, hoe veel min doodzonden te vergeven?
 „ God, God vergeeft alleen geen schepsel mag het
 doen.
 „ Maer wil men weten, wat de pligt zy van de Herders?
 „ Welaen: zy moeten 't Woord verkonden aen het
 volk;
 „ Steeds bidden; en Gods Kerk steeds met Gods Leere
 weiden;
 „ De zondaers tugt'gen door den Kerkelyken tugt;
 „ En goê bestraffingen op dat zy zich bekeeren;
 „ Voorts Jesus volgende en betragtende zyn' wil;
 „ Waernemende onverwrikt het geen'hy heeft geboden;
 „ Zorgdragende om met vlyt den *Antichrist* te vliên,
 „ En zich noch door zyn woord noch reên te laten win-
 nen;
 „ Want *Antichristen* zyn'er reeds (naer 't Woord) zeer
 veel.
 „ 't Zyn Antichristen die zich tegen Christus stellen.

Zulke nadrukkelyke en trouhartige Waer
 waerschouwingen, hebben zekerlyk, o- door zy
 verftort door de zalvinge des Heiligen zeer ge-
 Geestes, onbedenkelyke vrugten gehad; moedigt
 zoo dat de strengheit waer meê men te- zullen
 gens hen woede, hen des te meer ver-
 fterkte, om niet te verliezen 't geen zy
 bearbeid hadden, als die wisten, dat al-
 le

le die godzaliglyk naer Christus wilden leven vervolgt zonden worden (1). Dus gaen wy hen tans volgen in hare verdrukkingen, vervolgt doch niet verlaten, nederge worpen doch niet verdorven, en, naer 't voorbeeld van Jesus grootste Kruisgezanten, de doodinge van den Heere Jesus in den lichaeme ommedragende, op dat ook het Leven van Jesus in hun sterfelyk lichaem openbaer wierde (2).

Vier van Ik keere my eerst nae Duitschland. Bru-
hen door no, Aertsbisschop van Trier, ontdekte
Bruno, te Yvoy, een aensangsel zyns Bisdoms,
Aertsbis- eenige der WALDENSEN. Zy
schop ontkenden „ I. de Wezentlyke Tegen-
van „ woordigheid van Christus Lichaem in
Trier, „ het Avondmael; II. de nootzakelyk-
verjaegt. „ heit van den doop der Kinderen ter za-
A. „ ligheit; III. het Oppergezag van den
1102. „ Paus en der Roomsche Kerke; en an-
„ dere dingen (1)”. Zy hadden hunne
byzondere Vergaderingen tot de oeffening
van den Godsdienst. 't Gebeurde dus
dat zeker Yveraer voor de Roomsche
Kerk

(1) 2 Thimoth. III. vers 12.

(2) 2 Korinth. IV. vers 9, 10.

(1) Mellin. Martelaersb. fol. 421. kol. 3. uit
Vignier Hist. Gall. Basnage Hist. de la Relig. Ref.
IV, Per. p. 135.

Kerk, zonder toeleg zoo men zegt, zich in die vergadering bevonden had. Zyn iever deed hem hiervan aenstonds kennis geven, en dus de aanklager dezer onschuldige worden: fluks deed men vier van die Christenen aenhouden; twee van hen waren Priesters, de twee andere gemeene perfoonen; een van welke *Almerik* genoemd, gelegenheit vond om het te ontvlugten, terwyl men bezig was met hunne zaak te onderzoeken en naeukeuriger berigt van hen te krygen. Een der Priesteren, *Frederik* genoemd, verdedigde de Waerheit met onverschrokken moede; de Aertsbisschop hield hem wel voor oogen, dat hy een „Leidsman des Volks zynde, de Leere „des ongeloofs had moeten schuwen, en „de Transsubstantiatie gelooven”; maer *Frederik* had te veel verstands om zich door ongegronde redenen te laten overhaelen, en bleef by de verdediging der Waerheit en de verwerping der Dwaling, ten aanhooren van all' het volk volharden. De menigte hier over beroert geworden, begoft welhaest door een verwart geschreeuw te eischen, dat hy die der Kerke ongehoorzaem was, zou gehandelt worden gelyk eenen ongelooovigen. Hunne be-
roerte

roerte gaf hem gelegenheit om het ge-
vaer te ontvlugten; veelligt met ooglui-
king des Biffchops, die hem niet zeer on-
gunstig fcheen. De andere Priester, *Do-*
minicus Wilhelmus, zou zyn gevoelen ont-
veinfte hebben; men lei hem voor dat men
hem in de Vergadering der Ketteren,
(want zoo noemde men de Regtgeloovi-
gen,) gezien had; als hy 't nu des niet-
tegenftaende tragtte te ontleggen, uit vree-
ze zegt men van zyne Priesterlyke waer-
digheit te verliezen, zou de Biffchop hem
belaft hebben de Mis te doen, met deze
waerfchouwing: *zoo gy niet gelooft dat dit*
(ziende op de Hoftie) het ware Lichaem
van Jefus Christus is, verbied ik u het te
nemen, maer gelooft gy 't, zoo neemt en eet
het; men wil dat hy zulks deed, doch tot
zich zelve gekomen berouw had, en zich
weêr tot de Vergadering der WALDEN-
SEN voegde (2). *Bruno*, miffchien om
het volk en de heethoofdige Geestelyk-
heit te genoegen, bande en verdreef ende-
lyk deze vier perfoonen uit zyn Bifdom,
hen dus beroovende van hunne goederen
en

(2) *Hift. Trevir. Episc. apud D'Achery in Specil.*
T. XII. p. 249. door Basnage p. 135. aenge-
haelt.

en maegſchap, en hen zoo veel in hem was tot Ballingen makende (3).

Hunne verdryving zal ook geen klein Vele van nadeel aen hunne medegenooten daer ter hen el. plaetze gedaen hebben ; welligt is het ders ter vonnis algemeen geweest, en hebben zy dood veroor- zich derhalven ook moeten t'zoek ma- deelt. ken, ten minſten zich zeer bedekt hou- A. den. Veele van hen nae elders geweken, 1108. troffen daer geen beter lot, maer werden of daer omtrent. (volgens de zoo even beneden aengehael- de *Historie der Biſſchoppen van Trier*,) ter dood veroordeelt (1).

Gaen wy uit Duiſchland nae Vlaende- Zy wor- ren ; daer zullen wy de goede zaak ge- den in vordert vinden door den yver van eenen Vlaende- TANCHELINUS. Wy hebben voor- ren ver- heen * reeds gezien, hoe de Leere door der Waerheit uit de VALLEYEN TANCH- derwaerts was gebragt ; zy aldaer meer CHE- en meer onder de hand toenemende, had LINUS. ook dezen Man een indruk gegeven van A. 1112. de Roomsche Verkeertheden. Hy, ſchoon een Leek doch door Gods Geboden wy- zer dan alle zyne Leeraers, wert, als eer

(3) *Mellinus Martelb.* fol. 421. kol. 3. uit *Vignieri Hiſt. Gall.*

(1) *Hiſt. Ep. Trevir.* by D'Achery zoo aenſtonds gemeld.

* P. 175.

eer Apollos vurig van geest, en begon naerstelyk de zaak des Heeren te prediken en te leeren; allereerst te Antwerpen, daer hy woonde, en vervolgens in 't naestbygelege Vlaenderen, voornamelyk ook in Zeeland (1). Hy kante zich inzonderheit tegen de Transsubstantiatie en Mis; tegen het ongebonden leven der Geestelyken, en hunne zoogenoemde Ordens; tegen de pragt der Kerken; en tegen 't Vagevuur (2). Zyn Leven zal niet minder verschillende geweest zyn met de Predikers van dien tyd, wat 'er ook zyne Lasteraers van zeggen mogen; immers de reuk zyner godsvrugt, gevoegt by zyn verwonderlyk talent om zielen te winnen, bragten welhaest te wege dat 'er in Antwerpen in den tyd van tien agtereenvolgende jaren niet ééne Geconsacreerde of gewyde Hostie was te vin-

(1) Deez Man word anders *Tanchelmus*, *Teuchelinus*, of ook *Thaudemus* genoemd. *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 245. 247. stelt den tyd zyns doods en dien van zynen eersten Tegenstand Tien jaren later; wy volgen hierin *Mellinus Martelaersb.* fol. 421. kol. 4. die zich van gelyktydige Schryveren bedient heeft.

(2) *Mellinus Martelaersb.* fol. 422. kol. 1. ende by hem aengehaelde Schryvers.

vinden (3). Dit, gelyk men denken kan, verwekte tegen hem den haet der verdorvene en dwalende Geestelykheit, dermaten dat die van Brugge, daer hy in den jaere 1113. schynt gepredikt te hebben, hem in den ban deeden en ter stad uitjaegden (4). Dat was noch het minste; eenigen tyd het Woord Gods betuigt hebbende, onder gedurige lagen en lasteringen, wert hy van zekeren Priester die met hem reisde omgebragt; men zegt dat hy hem een priem door de herffens dreef, terwyl hy met hem t' scheep voer (5). Misschien is dit op zyne reize nae Rome geweest, van welke *Du Pin* spreekt, als hy zegt „dat men niet weet wat verder van hem geworden is (6)”. Onder zyn gezelschap op die reize was ook zeker Priester, *Evervachier* genoemd, die een van **TANCHELINS** voornaemste Medestanders was; deez, (veelligt aenstonds na dat hy op zulk eene smartelyke en ver-radische wyze van zynen Metgezel berooft was,) weêrgekeert, zette zich te Utrecht

(3) *Boxhorn. Nederl. Hist. p. 34. uit Bern. Lutzenburgius de Heret.*

(4) *Mellinus Martelaersb. f. 421. k. 4.*

(5) *Dezelve aldaer. Boxhornius Nederl. Hist. p. 34.*

(6) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. T. IX. p. 101.*

roerte gaf hem gelegenheit om het ge-
vaer te ontvlugten; veelligt met oogluik-
king des Biffchops, die hem niet zeer on-
gunftig fcheen. De andere Priester, *Do-*
minicus Wilhelmus, zou zyn gevoelen ont-
veinfte hebben; men lei hem voor dat men
hem in de Vergadering der Ketteren,
(want zoo noemde men de Regtgeloovi-
gen,) gezien had; als hy 't nu des niet-
tegenftaende tragtte te ontleggen, uit vree-
ze zegt men van zyne Priesterlyke waer-
digheit te verliezen, zou de Biffchop hem
belaft hebben de Mis te doen, met deze
waerfchouwing: *zoo gy niet gelooft dat dit*
(ziende op de Hoftie) het ware Lichaem
van Jefus Christus is, verbied ik u het te
nemen, maer gelooft gy 't, zoo neemt en eet
het; men wil dat hy zulks deed, doch tot
zich zelve gekomen berouw had, en zich
weêr tot de Vergadering der WALDEN-
SEN voegde (2). Bruno, miffchien om
het volk en de heethoofdige Geestelyk-
heit te genoegen, bande en verdreef ende-
lyk deze vier perfoonen uit zyn Bifdom,
hen dus beroovende van hunne goederen
en

(2) *Hift. Trevir. Epife.* apud *D'Achery in Specil.*
T. XII. p. 249. door *Basnage p. 135.* aenge-
haelt.

en maegſchap, en hen zoo veel in hem was tot Ballingen makende (3).

Hunne verdryving zal ook geen klein nadeel aen hunne medegenooten daer ter plaetſe gedaen hebben; welligt is het vonnis algemeen geweest, en hebben zy zich derhalven ook moeten t'zoek maken, ten minſten zich zeer bedekt houden. Veele van hen nae elders geweken, troffen daer geen beter lot, maer werden (volgens de zoo even beneden aengehaelde *Historie der Biſſchoppen van Trier*,) ter dood veroordeelt.

Vele van hen el-
ders ter
dood
veroor-
deelt.
A.
1108.
of daer
omtrent.

Gaen wy uit Duiſchland nae Vlaende- ren; daer zullen wy de goede zaak gevordert vinden door den yver van eenen TANCHELINUS. Wy hebben voorheen * reeds gezien, hoe de Leere der Waerheit uit de VALLEYEN derwaerts was gebragt; zy aldaer meer en meer onder de hand toenemende, had ook dezen Man een indruk gegeven van de Roomſche Verkeertheden. Hy, ſchoon een Leek doch door Gods Geboden wyzer dan alle zyne Leeraers, wert, als

Zy wor-
den in
Vlaende-
ren ver-
ſterkt
door
TAN-
CHE-
LINUS.
A.
1112.

(3) *Mellinus Martelb.* fol. 421. kol. 3. uit *Vignieri Hiſt. Gall.*

(1) *Hiſt. Ep. Trevir.* by D' Achery zoo aenſtonds gemeld.

* P. 175.

eer Apollos vurig van geest , en begon naerstelyk de zaak des Heeren te prediken en te leeren ; allereerst te Antwerpen , daer hy woonde , en vervolgens in 't naestbygelege Vlaenderen , voornamelyk ook in Zeeland (1). Hy kante zich inzonderheit tegen de Transsubstantiatie en Mis ; tegen het ongebonden leven der Geestelyken , en hunne zoogenoemde Ordens ; tegen de pragt der Kerken ; en tegen 't Vagevuur (2). Zyn Leven zal niet minder verschillende geweest zyn met de Predikers van dien tyd , wat 'er ook zyne Lasteraers van zeggen mogen ; immers de reuk zyner godsvrugt , gevoegt by zyn verwonderlyk talent om zielen te winnen , bragten welhaest te wege dat 'er in Antwerpen in den tyd van tien agtereenvolgende jaren niet ééne Geconsacreerde of gewyde Hostie was te vin-

(1) Deez Man word anders *Tanchelmus*, *Teuchelinus* , of ook *Thaudemus* genoemd. *Du Pin Bibl. T. IX. p. 245. 247.* stelt den tyd zyns doods en dien van zynen eersten Tegenstand Tien jaren later ; wy volgen hierin *Mellinus Martelaersb. fol. 421. kol. 4.* die zich van gelyktydige Schryveren bedient heeft.

(2) *Mellinus Martelaersb. fol. 422. kol. 1. ende by hem aengehaelde Schryvers.*

vinden (3). Dit, gelyk men denken kan, verwekte tegen hem den haet der verdorvene en dwalende Geestelykheit, dermaten dat die van Brugge, daer hy in den jaere 1113. schynt gepredikt te hebben, hem in den ban deeden en ter stad uitjaegden (4). Dat was noch het minste; eenigen tyd het Woord Gods betuigt hebbende, onder gedurige lagen en lasteringen, wert hy van zekeren Priester die met hem reisde omgebracht; men zegt dat hy hem een priem door de herffens dreef, terwyl hy met hem t' scheep voer (5). Misschien is dit op zyne reize nae Rome geweest, van welke *Du Pin* spreekt, als hy zegt „dat men niet weet wat verder van hem geworden is (6)”. Onder zyn gezelschap op die reize was ook zeker Priester, *Evervachier* genoemd, die een van *TANCHELINS* voornaemste Medestanders was; deez, (veelligt aenstonds na dat hy op zulk eene smartelyke en veradische wyze van zynen Metgezel berooft was,) weêrgekeert, zette zich te Utrecht

(3) *Boxhorn. Nederl. Hist. p. 34. uit Bern. Lutzenburgius de Heret.*

(4) *Mellinus Martelaersb. f. 421. k. 4.*

(5) *Dezelve aldaer. Boxhornius Nederl. Hist. p. 34.*

(6) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. T. IX. p. 101.*

recht neder , en verkondigde 'er met vrugt de zuivere Leere (7). Ondertusfchen maekten de Geestelykheit en de Monniken van dien tyd gene zwaarigheit, om TANCHELINUS op allerlei wyzen zwart te maken, en zyne affche zelfs geen rust te laten: zy verzierden uit hunne herffens , (zoo vrugtbaer in dergelyke uitvindzels,) dat de Man , door de uiterfte pragt, verwaentheit en ontugt bezeten was geweest , als die (gelooft men hen,) in goud laken gekleed , en met drie duizend Trawanten , daer hy door liet nederhouwen all' dat maer tegen hem kikte, omringd was, ja zich een Zoon Gods noemde , en een Tempel te zyner eere wilde gestigt hebben; voorts zou hy zoo onkuifch geweest zyn, dat hy vrouwen en maegden in 't byzyn van hare mans en ouders fchoffeerde , en zulks met den naem van een geestelyk werk bestempelde. Wat kan een quaed gemoed niet al zeggen en fchryven? Met dusdanige dingen zegt men het volk , en vooral de nakomelingschap , in flaep te wiegen , als of TANCHELINUS een ondeugd, en by gevolg ook zyn Leer en Arbeid t'eenemael te verwerpen was : maer even de-

(7) *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. T. IX. p. 103.*

deze zelve menschen die hem dus afmalen , weêrspreken zichzelven , als zy van hem dingen getuigen , die onmogelyk met zulk een gedrag zyn overeen te brengen. Wat kan 'er , by voorbeeld , meer met zyn ontugt en moordisch gevolg stryden , als dat de meeste Borghers van Antwerpen , en de voornaemste onder de Kerkelyken (gelyk de zelve menschen verhalen ,) zoo zeer door hem overgehaelt wierden , dat zy hem voor eenen Man , byzonderlyk van God verwekt , en van ongemeene heiligheit hielden (8) ; zou men een vrouweschender en moordenaer , wat zeg ik , een onheiliger van God daer voor aenzien ? hoe strookt het ? in goud laken te gaen , en op een grof Monniken kleed roem te dragen , gelyk hy , zegt men , deed (9) ; en wat overeenkomst heeft het , de Tempelen of Kerken vervloekte plaetzen te herten (10) , en zich een Tempel geboud te willen hebben ? Niet gegronder is de Beschuldiging van zich Gods Zoon te noemen , ten zy hy de Paepsche onzekerheit aengetast en geleert hebbe , dat elk waer Christen , zich uit onfaelbare ken-

P 2

te-

(8) en (9) *Mellinus Martelaersb.* f. 421. k. 4.

(10) *Du Pin* p. 103.

tekens kon vergewissen een kint Gods te zyn , en dat alle die met lichaem en ziel uit Babel uitgingen , naer des Heeren belofte Gode tot Zoonen en Dochteren zouden wezen. Zyne drie duizend Trawanten zyn zekerlyk geene andere geweest , als de groote menigte van geloovigen die hem aenkleefde , en die met mannenmoed door 't zwaerd van Gods Woord hunnen meester verdedigt , en de ezelagtige domheit der bygeloovige ter neder hebben gehouwen. Immers de menigte der genen die door hem en andere in onze Nabuurschap tot de zuivre waerheit gebracht waren , deed Rome bedagt zyn op middelen om den voortgang daervan te stuiten. De Bisschop van Doornik regte in de Kerk van St. Michiel ten dien einde eene Congregatie of Zamering van twaelf Kerkelyken op , die zich tegen de voortgang dezer Leere zouden zetten. *Norbert* , geboortig van Santen in Kleefslant , schynt aen hun hooft geweest te zyn ; hy stelde zich met zyne makkers door prediken als anderszins wakker te weer , doch hy kon 't stuk geen meester worden ; de Paus evenwel zou uit erkenntenis van zyne getrouwe diensten hierin betoont , dezen Santer tot een Sant of Heilig geslagen hebben.

hebben (11). Maer ik keere my nae de **WALDENSEN** in Vrankryk en omtrent de **VALLEYEN**.

Onder de Voorstanders die men daer had, muntten tans byzonderlyk uit, de twee voortreffelyke Mannen **PETRUS DE BRUIS** en **HENRIK VAN THOULOUSE**. Zy deeden de eerste pogingen op het ryk van den Antichrist, in Provence; van daer trok **PETRUS** na dat hy de Bisdommen van Lion en Arles bezogt had, nae Gascogne en elders; terwyl **HENRIK** eerst nae Lausanne en van daer nae Mans reisde (1). Overal daer zy quamen versterkten zy de harten der Regtgeloovigen in alle goede woorden en werken, en bragten zeer vele dwalende tot erkentnisse der Waerheit.

Hunne Leere, (als van hen uit de **VALLEYEN**, of door zulke die voorheen reeds door den yver dier **KERKEN** overgehaelt waren, ontfangen,) quam voornamelyk hierop uit: „ I. Dat het Brood en „ den Wyn des Avondmaels niet in „ Christus Lichaem en Bloed verandert „ wierden. II. Dat de Roomfche Kerk

P 3

„ den

Hunne
Leere.

(11) *Boxhorn*. p. 34. *Mellinus* f. 422. k. 1.

(1) *Du Pin* T. IX. p. 101. *Basnage* p. 141.

„ den Doop niet naer de Instelling van
 „ Christus bediende ; dat haren Kinder-
 „ doop onnut was ; en dat overzulks al-
 „ le die uit Rome tot hen quamen op
 „ de belydenis van hun geloove gedoopt
 „ moesten worden ; of wel, dat de Doop
 „ alleen den bejaerden moest toegedient
 „ worden. III. Dat men 't Kruis (en
 „ by gevolg ook de Beelden, Reliquiën
 „ enz.) niet vereeren noch aenbidden
 „ mogt. IV. Dat de Mis onnut was ; en men
 „ ze niet doen of bywonen mogt. V. Dat
 „ het bidden, de offeranden en aelmoessen
 „ voor de dooden, als onnut te ver-
 „ werpen waren. VI. Dat het den Prie-
 „ steren beter was te trouwen dan zich
 „ te bezoedelen met onkuischheit. VII.
 „ Dat men Kerken en godsdienstige Ver-
 „ gaderplaetzen zonder prael en opschik
 „ moest hebben. VIII. En dat het af-
 „ godisch en geesteloos gezang dat men
 „ in dien tyd in de Kerk had ingevoert
 „ of gebruikte, Gode niet verheerlyk-
 „ te”. Dit laetste zou HENRIK, ge-
 „ lyk het Zesde PETRUS, byzonderlyk
 „ geleert hebben (1).

Deez

(1) *Petr. de Clugny by Illyricus. Du Pin Bibl. des Aut. Eccl. T. IX. p. 101. Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 140.*

Deez PETRUS DE BRUIS, voor- PE-
 heen Kanonik te Lucca (1), waerschyn- TRUS
 lyk door de nabygelege MOEDER DE
 KERKEN overgehaelt, en zich uit Pro-
 daer eenigen tyd opgehouden hebbende, vance
 begaf zich nae Provence, misschien van verdre-
 die Gemeentens afgezondert tot het Werk ven,
 der Bedieninge; 't welk zoo zynde, zal
 hy eerst in Dauphiné, en wel in de Bis-
 dommen van Ambrun en Gap (2), na-
 by de VALLEYEN gelegen, de
 zuivere Leere verkondigt, en zich ver-
 volgens nae Provence begeven hebben.
 Altans hy zette zich aldaer met den uiter-
 sten ernst tegen de Bygeloovigheit en Af-
 godery, tegen het onwettig Gezag van
 Rome, en tegen 't ongebonden leeven
 der meeste Geestelyken zynes tyds: „de
 „ Paus zei hy, was een Prins van Sodom;
 „ Rome was de Moeder van alle verwar-
 „ ring en ongeregeltheit, en de Grou-
 „ wel der Verwoesting, daer alles zelfs
 „ vergeving van de snoodste schelmstuk-
 „ ken voor geld te verkrygen was; de
 „ Geestelyke waren helsche Harpyen en
 „ grypende wolven, die hunne schapen
 „ niet

P 4

(1) *Levensbesch. der Geleerd. Mann.* I. Stuk. N^o.

1. p. 1.

(2) *Fl. Illyric. Naemr.* XV. B. p. 229.

„niet alleen schoren, maer ook het
 „vel afstroopten”; *Menschen!* (riep hy
 uit) *geloofst uwe Bisschoppen, Priesters, en*
[ontaerde] Geestelykheit niet; zy verlei-
den u, daer zy nevens zoo vele andere
spoorlooze dwalingen, u wys willen maken
dat Christus Lichaem op hun uitspraek in't
Bondzegel des Nagtmaels [wezentlyk] te-
genwoordig is; ô Logen! ô Valschheit!
Christus heeft zyn Lichaem maer eens daer-
gesteld, maer eens gegeven, enz. (3). Zy-
 nen yver had ook een gewenschten uitflag:
 zoodanig „dat men in Provence, byna
 „gene andere, zegt *Du Pin* (4), dan
 „herdoopte Christenen, omgerukte Al-
 „taren, ontheiligde (dat is van den Af-
 „godischen opschik gezuiverde) Kerken,
 „en verbrande Kruicen vond”. De Gee-
 stelykheit, zulk bestraffen ongezind, en
 liever in ruste de vette inkomsten der ou-
 de Leere genietende, kon dit niet langer
 dulden; weshalven de Bisschoppen van
 dat Land, met behulp van den Werelt-
 lyken Arm, *PETRUS*, doch niet de
 Waer-

(3) *Mellinus* f. 423. kol. 3, 4. uit de *Brieven van Petrus Abt van Clugny*.

(4) *Bibl. des Aut. Eccl. T. IX. p. 102.*

Waerheit door hem aldaer gepredikt, uit Provence dreven (5).

Hy begaf zich daerop nae Languedoc, Begeeft
 en onthield zich eenigen tyd in de Bis- zich nae
 dommen van Albi en Thoulouse, onge- Languedoc, en
 twyffelt by de WALDENSEN, die zet zich
 zich daer bevonden, om zoo met hen ver- te Thoulouse
 quikt te worden door het onderling ge- neêr.
 loove, zoo het hunne als het zyne. Maer
 gelyk hy inzonderheit uitgegaen was om
 de Leere des zuiveren Euangeliums uit te
 breiden, en de afgedwaelde schapen voor
 den Heere, zynen en onzen Harder we-
 der te zoeken, zoo zette hy zich neder
 te Thoulouse, een vermaerde en oude
 stad, met een Parlement en Hooge School;
 daer over zulks veel volks af-en aenquam,
 en bygevolg eene allerschoonste gelegen-
 heit was, om met voordeel in het Woord
 der Waerheit te arbeiden. Zyn bequaem-
 heit en godsvrugt schynen hem hier de
 toelating verworven te hebben, van opent-
 lyk te mogen leeren (1); gelyk hy dan
 ook eenigen tyd ongestoort gedaen heeft.
 Doch men kreeg haest een walg van die
 hemelspyze, of liever, men kon niet wel

P 5 zien

(5) *Du Pin* in de zoo aengehaelde plaets.

(1) *Mellin. Martelb.* fol. 422. kol. 3.

zien dat P E T R U S , zoo in die stad als in 't omgelege land , zoo vele zielen van eene blinde gehoorzaamheit aen hunne blinde leidstlieden aftrok , en naer Jesus , niet naer Rome deed zien. Men hield derhalven in den jaere 1119. in die stad eene Kerkvergadering , daer op hy veroordeelt wert.

Daer hy
veroor-
deelt
wert.

Doch laet ons dit stuk wat omstandiger voorstellen. Zeker Abt van Castres , stad in 't Aertsbisdome van Albi , ziende dat de WALDENSEN in 't Graefschap van Thoulouse en de naburige Provinciën zich verspreiden en toenamen , wert te rade hen te onderdrukken ; hy deed 'er derhalven eenige gevangen zetten. De Wereltlyke Regters keurden zyn manier van doen ganschelyk af , of om dat zy meenden dat deez Abt in hun ampt trad , of om datze een afkeer van onderdrukking hadden : immers zy stelden zich tegen den Abt , en na eenige debatten over en weêr , wert hy genootzaekt zyne woede te matigen (1). De Geestelykheit , of dien spyt hunnen medebroeder aengedaen niet konnende verduwen , of door denzelven geest als hy gedreven , wrokte zoo lang tot zy te Thoulouse , door 't gezag van Paus

(1) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 137.*

Paus *Calixtus* den II den , een Concilie aengelegt zag. De Paus , toenmaels in Vrankryk , was 'er tegenwoordig ; de Vergadering bestond uit cenige Kardinalen , midsgaders Aertsbisschoppen en Bisschoppen van Guienne (2). Onder tien Regels die men op deze Kerkvergadering maekte , dreef de derde : „ dat men uit „ de Kerk zou dryven en door de Wereltlyke Magt onderdrukken , de zogenoemde Ketteren , (daer door verstond men *PETRUS DE BRUIS* en de zynen ,) „ welke het Nagtmael , den Doop der Kinderen , het Huwelyk , en de andere Sacramenten verwierpen ” ; dat is te zeggen : die de Transsubstantiatie tegenspraken ; het Huwelyk voor geen Sacrament hielden ; en den Kinderdoop niet noodzakelyk ter zaligheid keurden , maer dat Bondzegel best uitgesteld oordeelden tot jaren van onderscheid en verstant (3). Dezelve straffe wert op dat Concilie ook gestelt tegen alle de gene die deze veroordeelde luiden zouden willen begunstigen (4). Dus zag zich *PETRUS* in Thou-

(2) *Du Pin Bibl.* T. IX. pag. 227.

(3) *Basnage Hist. de la Relig. des Eglises Ref.* IV. Per. p. 138.

(4) *Du Pin.* p. 116, 228.

Thoulouse vervolgt ; des begaf hy zich naer de les zynes Meesters *nae eene andere stad* (5) , hebbende Hem in Thoulouse eene groote menigte van zielen op nieuw gewonnen.

HEN-
RIK door
PETRUS
gewon-
nen, een
godzalig
en zeer
ieverig
man.

Onder de genen die door hem opgewekt waren, om uit Babel uit te gaen, en zich by de oude en reingebleve Gemeente der WALDENSEN te voegen, zou ook de reedsgenoemde HENRIK, federt zynen rykgezegenden Medgezel in dien geestelyken Arbeid, geweest zyn. Deez, voorheen een Monnik in de stad of nabuurschap van Thoulouse, was een man van uitstekende godsvrugt, en een voorbeeld van zelfsverlochening : hy was zeer zedig in kleeding, sober en matig in spys en drank, verkeerende buiten het werk zyner Bedieninge zelden met menschen, levende meest in afgescheidenheit ; 't welk hem misschien voor een Heremiet heeft doen doorgaen, gelyk ik hem elders genoemd vinde : wyders zou hy „ kort hair, „ een geschoren baert, en schielyken gang „ gehad hebben ; hy zou zeer slegt gekleedt, en gewoon geweest zyn barvoets „ te gaen, zelfs in 't midden des winters ; „ voorts wil men, dat hy zich des nagts „ in

(5) Matth. X. vers 23.

„ in de hutten der boeren , des daegs on-
„ der de galeryen der publieke gebouwen
„ onthield ; en in afgescheide plaetzen, zoo
„ dat hem daerin nooit iemand zag , ge-
„ woon was te eten , te drinken , en te
„ slapen (1)”. Dat gestreng uiterly-
ke was verzelt van eene innige gods-
vrugt en yver voor de onbevleete Waer-
heit.

’t Is waer , de Opsteller van de *Historie* Hoe-
der Kerke en Bisschoppen van Mans, wil wel zeer
hem (volgens *Du Pin* en *Basnage*) doen ^{zwaer}
doorgaen voor „ een Huichelaer , diens ^{doch on-}
„ quade daden , verdorvene zeden en ^{gegrond}
„ grouwelyke Leere, (zoo spreekt hy) ^{gela-}
„ hem voorlang de wreedste straffen waer-
„ dig gemaakt hadden” ; hy schynt ook
behagen gehad te hebben , om hem met de
gewone beschuldigingen , zoo gemeen in
die eeuwen , te bekladden ; hy zou na-
melyk , gelooft men hem , zich t’eenemael
aen de geilheit en ontugt overgegeven , en
in ’t oog van all’ de werelt de eerloofte
vuilheden gepleegt , ja ’er zich van beroemt
hebben. Dit zegt de zelve pen , uit welke
we zoo even dat allergestrengst uiterlyke
van HENRIK opgemaakt hebben ; hoe
komt

(1) *Du Pin Bibl.* p. 101. uit de *Historie der Bis-*
schoppen van Mans.

komt dat overeen? Noch meer, die zelve Schryver getuigt: „ dat hy in een zeer „ groote agting van heiligheit was; dat „ de Eerste van het Land hem voor een „ groot Dienstknecht Gods hielden, en „ betuigden dat niemant bequamer was „ om de hardste harten te breken; dat „ men geloofde dat hy den Geest der „ Profetie had, dewyl hy in 't innigste „ des gewetens scheen in te dringen, en „ de verborgenste schuilhoeken des harten, en daerin de heimelykste troetelzonden wist te ontdekken; dat dit veroorzaakte dat men hem door aenhoudende verzoeken te Mans zocht te krygen; dat hy daer gekomen, het gerugt dat van hem voorheen gegaen was overtrof; dat de Bisschop van Mans hem toeliet te prediken, en de Geestelykheit een geruimen tyd het volk zelfs aenzetteden om in zyn gehoor te gaen”. Moest men niet in den dut zyn, om niet te kunnen vermoeden dat het den minsten schyn van waerheit had, dat HENRIK, zoo beroemt wegens zyne heiligheit en strenge levenswyze, dan noch te gelyk in 't openbaer zoo eerloos en onbandig zou zyn geweest? Zoo word de logenaer in zyn eigen woord gevangen en door 't zelve weêr-

weêrleit: en 'er is geen twyffel te slaen of H E N R I K waerlyk godvrugtig en yverig geweest zy. By 's Mans godsvrugt en ernst quam een meer als gemeene bequaemheit om harten te vermurwen, en tot boete en bekeering op te leiden; hier toe hielp ook niet weinig zyn natuurlyk talent, ja zelfs zyne gestalte en jaren; hy was noch in den bloei zyns levens, groot van postuur, levende en ontzaggelyk van opslag en gezigte, („zyne oogen zegt de „ meergemelde Schryver, werden heen „ en weêr gedreven als een ontstelde zee,“) en zyne stem was doordringende, en in staet om te ontzetten en vreeze aen te jagen (2). Hy schynt my dan eenen anderen Joannes den Dooper geweest te zyn, die in een hairenkleet, met gering voedsel te vrede, in de woestyne zich onthield, en in de geest en kragt van Elias, de harde harten der Jooden tot bekeering vermaende.

H E N R I K, van den Heere dus toege-
rust, begaf zich allereerst nae Provence, Hy be-
geeft
zich nae
Proven-
ce, en
vervol-
gens nae
Lauzan-
ne.
daer zyn Voorganger en Medegenoot voor-
heen reeds gepredikt had; zoo om de har-
ten der reeds in de Waerheit staende te
ver-

(2) *Du Pin* p. 101, 102. *Basnage* p. 143. uit
de gemelde *Historie van Mans*.

versterken, als om het werk te volvoeren daerin P E T R U S verhinderd was geworden. Van daer begaf hy zich nae Lausanne aen 't Genevermeer gelegen, en de Hoofstiad des Lands van Vaud; misschien in zyne reize de V A L L E Y E N aendoende, en door die Moederkerken, derwaert afgevaerdigt zynde: welligt dat hy ook overal daer hy doortrok in 't voorbygaen de Waerheit verkondigde. Te Lausanne had hy niet lang gepredikt, of het gerugte van zynen ernst ging alom uit, zoo dat hy, zelfs in verafgelege plaetzen, gezogt en begeert wert. Die van Mans, een Stad en Bisdome in 't Hertogdom van Maine, wierden inzonderheit zoo zeer getroffen door 't gerugte van zyn deugd en yver, dat zy met ernst begeerden, hy zoude toch overkomen om onder hen in het Euangeli te arbeiden. H E N R I K quam op dat aenhoudend verzoek zelve niet, immers niet aenstonds, maer zond twee zyner leerlingen en Medestanderen nae dat Bisdome, terwyl hy zelve haest volgde, en ongetwyffelt in zynen weg door 't gansche Comté en Champagne de reuk der zuivere Leere verspreide. Die twee Mannen, gekleed als H E N R I K en bezielt met zynen yver, wierden in Mans met alle

alle tekenen van agting ontfangen; zelfs wert de Bisschop van Mans, *Hildebert*, door hunne deugd zoo zeer getroffen dat hy ze met alle toegenegenheit ontfing, en toeliet opentlyk te prediken (1).

Hildebert, stont juist op zyn vertrek nae Rome; men wil dat hy order liet om **HENRIK** als hy aenquam met alle vryheit te laten prediken. Deez schynt noch voor des Bisschops vertrek, zo niet in de stad zelve, ten minsten in de nabuurschap en 't District van Mans gekomen te zyn: hy begon aenstonds volgens de vergunde vryheit opentlyk te prediken. De toeloop om hem te hooren was zeer groot, en niet minder de vrugt en uitwerking zyner Bedieninge; de vergaderplaetzen wierden onder zyn prediken vervult, met het geween en zugten * der genen die verslagen en in 't harte gegrieft wierden door de zieltreffende redenen des Pre-

Hy komt te Mans, en predikt 'er met zeer veel vrugts.

A.

1120.

(1) Uit een Extract der gemelde *Historie van Mans* by *Du Pin Bibl. des Aut. Eccl.* p. 102, en 103. te vinden.

* De gemelde Historischryver der Kerke van Mans, vergelykt de zondrouwigheid dier aen zich zelve ontdekke by het *gehuil der duivelen*. Ik tekene het met verontwaerdiging aen, alleen op dat men 'er aen zie, wat pen het is die **HENRIK** als een huichelaer afschildert. Zie meer van hem by *Basnage Hist.* p. 141.

Q

Predikers; men kon zich niet genoeg verwonderen zoo 't scheen, over zyne Leere en Levenswyze, welke verre de verwagting die men 'er van had overtroffen; elk tragtte de bewyzen daer van door agting en liefde uit te drukken; zelfs zou de Geestelykheit haer genoegen in zyn doen getoont hebben, met hem den volke aen te pryzen (1).

Doch
wort
van de
Geeste-
lykheit
heimelyk in
den Ban
gedaen.

Dit evenwel duurde niet lang; HENRIK lei den quaden meer en meer hunne ondaden voor oogen, en drong 'er op, dat men zich zou afscheiden, en niet aenraaken 't geene onrein en bezoedeld was geworden door Afgoderye en Bygeloof. Dit mishagde der Geestelykheit, en deed haer daertegen inleggen en morren; het volk door eenen dommen yver vervoert, viel de Geestelykheit niet alleen tegen met haer gezag te versmaden, maer quam ook tot feitelykheden; zeker Priester die zulk een grooten afkeer niet had van wyn als van water, en die daerom in de wandeling *Will die geen water drinkt* genoemd wert, raekte byna om hals. De Geestelyken wilden dat ongelyk HENRIK betaelt zetten, en niet in tegenwoordigheit des volks durvende, deden zy hem heimelyk in den

(1) *Basnage Hist.* IV. Per. p. 141.

den Ban, en maekten hem zulks door eenen brief bekend, met verbod van voortaan ergens te prediken; ook poogden zy de Magistraet op hunne zyde te winnen, en haer te bewegen om HENRIK en de zynen met geweld te keer te gaen *. Deez ging van zynen kant voort in 't Werk des Heeren, weinig of niet passende op den Ban en 't verbod zyner vyanden, onbezweken predikende in de Kerken van St. Germain en St. Vincentius (1).

Dus was 't in Mans gestelt als de Bisschop van zyne Roomsche reize weder quam: 't volk zegt men, bejegende hem met afkeerigheit, en wilde naeulyks, of weigerde geheel zynen zegen te ontfangen. *Hildebert*, om het volk tot andere gedagten te brengen, dagt het oorbaer met HENRIK te spreken, en hem met monde en geschrifte over te halen; hy ging dan zelve nae hem toe op 't slot van St. Kalais, daer de Prediker zich op de aenkomst des Bisschops begeeven had. Hy zou, om aen all' 't volk HENRIKS

En van den Bisschop endelyk gelaft uit Mans te vertrekken.

* Onze Historischryver van Mans billykt zulks; want zegt hy, tegen deze beesten moest men niet met rede maer geweld te werk gaen. Basnage p. 142.

(1) Du Pin Bibl. T. IX. pag. 102.

onwetendheit te toonen , hem gevraegt hebben : van wat Professie hy was ? wat ampt hy bekleedde ? en of hy dien dag ook in de Mis had geweest ? H E N R I K zou ten opzigte van 't eerste niet geweten hebben wat Professie te zeggen was , op het tweede gezegt hebben Diaken te zyn , en het derde met Neen beantwoort hebben. Dat was al zoo ver gevordert ; de Bisschop zegt men , om hem voorts van onwetendheit te overtuigen zei hem : laet ons dan onze Metten zingen ; de Diaken verklaerde ze niet te kennen ; *Hildebert* begon daerop de Psalmen aen te heffen van 't Officie der H. Maegt of des Dienstes van Maria , doch daer van wist H E N R I K ook niet met al ; en dus wert hy t'eenemael verstomt en overtuigt van *niets te weten* (1). Ziet daer weder een nieuwe trek van den Schryver der Kerkelyke en Bisschoppelyke Historie van Mans ; *niets te weten* , is by hem het Officie van Maria , en de Metten niet te kunnen opzeggen ; en of schoon H E N R I K buiten twyffel die Liederen niet heeft willen zingen , als te wel overtuigt van het spoorlooze dat daer in voorquam , en schoon hy een man was die

God

(1) *Du Pin* en *Basnage* ter voorgemelder plaetse , uit de *Histor. Episc. Cenom.*

God bequaem gemaakt had, om de verborgenste schuilhoeken des harten uit te halen, en door het Levendige Woord ook de hardste harten te grieven, hy is al evenwel een weetniet, om dat hy die dingen, waerin dezes Schryvers grootste bequaemheit wel bestaen mogt hebben, zegt niet te kennen. De Bisschop van Mans liet het by dit gesprek met HENRIK niet, maer hy schreef hem daerenboven eenen brief, om hem van zyn gevoelen af te brengen: „ de waerheit (dat „ stond hy toe) moest gestelt worden „ boven de gewoonte, maer al evenwel, „ de Dienst der Heiligen by voorbeeld, „ te verwerpen onder voorwendzel dat de „ Heiligen niets van ons wisten, dat ging „ niet aen, wyl die God zag alles wist, „ en dit een zoo zeer oud gebruik was, „ dat het *Hieronimus* en *Gregoor de Groote* „ al geleert hadden: was HENRIK in „ den derden Hemel opgetrokken geweest, „ om 'er' eene andere Leere van daen te „ halen, als de Kerk tot hier toe ten dezen „ opzigte geleert had? immers neen”. Men kan ligt denken dat deez, door zulke flaeuwe Argumenten niet was over te halen; de Bisschop verbood hem dan het prediken en leeren, en hy belastte hem uit

zyn Bisdóm te vertrekken; HENRIK deed zulks en vertrok van daer na Languedoc, hebbende in Mans de Leere en zake der WALDENSEN zoodanig gehandhaeft en uitgebreid, dat de Geestelykheit naeulyks in staet was, hare vryheden en gevoelens binnen de muuren van hare Kerken staende te houden (2).

De
WAL-
DEN-
SEN
maken
hun Ge-
schrift
van den
Anti-
christ ge-
meen.
A.
1120.

Dusdanig was de toestand der WALDENSEN in Vrankryk, door de prediking van PETRUS DE BRUIS en HENRIK VAN THOULOUSE, als die van de VALLEYEN omtrent denzelfven tyd, dat is A. 1120. tot versterking, zoo van zich zelve als hunner nieuwgewonne Medebroederen, 't een en 't ander Geschrift opstelden en onder den man bragten. 't Eerste dat ons daervan voorkomt is een *Vertoog over den Antichrist* (1): wat, en wie namelyk de Antichrist, wat zyn livrei, en wanneer hy geopenbaert zy; voorts wie zyne dienaers, en wat zyne werken zyn, onder wat bedekfelen hy zich verborg, hoe nootzaeklyk het was zich van hem af te

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref.* IV. Per. p. 145.

(1) Het is gedagtekent A. 1120. Men vind het by *Perrin Historie der WALDENSEN* enz. III. D. p. 155. en by *Leger T. I.* p. 71.

te scheiden, en waerom zy zich van hem
afgescheiden hadden. „ De Antichrist
„ was eene bedriegelyke tegenstelling, te-
„ gen Christus, zyne Kerk en elk ge-
„ loovig lit derzelve, bedekt onder den
„ schyn van de Waerheit en Gerechtigheit
„ van Jesus en zyne Bruid, staende ge-
„ houden door den geestelyken en werelt-
„ lyken arm. Dit was geen byzonder
„ mensch, maer de Valschheit zelve ge-
„ steld tegen de Waerheit, bedekt en op-
„ gehult met Namen, Diensten, Schriften,
„ Sacramenten en andere dingen; deze,
„ met all' hare Dienaers groot en klein,
„ nevens den ganschen sleep van verblin-
„ de en niet ter goeder trouwe in 't gods-
„ dienstige handelende menschen, deze
„ gansche Vergadering was de *Antichrist*,
„ *Babylon, de Hoere, de Mensch der Zonde*,
„ en *Zoon des Verderfs*. Deze, in den
„ tyd der Apostelen al ontfangen, was
„ toen weêrhouden, doch had zich en-
„ delyk geopenbaert, met den Zaligma-
„ ker te ontnemen dat hem alleen toe-
„ quam, met zich de magt aen te mati-
„ gen om zonden te vergeven en de ga-
„ ven des Geestes uit te deelen, Christus
„ te maken en dergelyke dingen; keeren-
„ de het eenvoudig Gemeen af van de

„ ware gronden des geloofs, der liefde en
„ hoope; doende het de Beelden, Hei-
„ ligen en Reliquiën aenbidden. Dat
„ was het livrei van d'Antichrist: zyn
„ werk aengaende, in 't algemeen ver-
„ bande hy de Waerheit, met de valsch-
„ heit, dwaling en kettery op den troon
„ te zetten, zulks vermommende met
„ de Waerheit, bevestigende de logen
„ door den naem des Geloofs en der God-
„ zaligheid, en gevende de valschheit on-
„ der de geestelyke dingen den volke in
„ handen; in 't byzonder deed hy voor-
„ namelyk Agt dingen: hy gaf de eere
„ die God alleen toekomt aen 't Schep-
„ zel; beroofde Christus van zyne Ver-
„ dienften; eigende de wedergeboorte en
„ andere weldaden aen een uiterlyk dood
„ geloove, doopende daerin de Kinderen
„ enz.; voerde Joodsche en Heidensche
„ ceremoniën ter Kerke in; deed alles om
„ zyn gierigheid enz. te verzaden; zag
„ openbare schenddadens door de vinge-
„ ren; wilde van elk gehoorzaemt zyn,
„ houdende zyn gezag door geweld staen-
„ de; en haette, vervolgde, beroofde en
„ doodde Christus Leden. Voorts be-
„ dekte hy zyne ongerechtigheit, onder eene
„ uiterlyke belydenis van 't Geloof; on-
„ der

„ der voorwentzel van Outheit en Me-
 „ nigte, van Geestelyk en Apostoliesch
 „ Gezag, en van Mirakelen; onder den
 „ Schyn van heiligheit; onder de ver-
 „ draeing der H. Schriften, Kerkvade-
 „ ren en Conciliën; onder eene menigte
 „ van Sacramenten, schoone Woorden,
 „ en uiterlyke zelfsbedagte Strengheden.
 „ Nu was elk waer Christen gehouden en
 „ door God zelve verbonden zich van
 „ zulk eene Kerk af te scheiden: God had
 „ by Exodus *, Levitikus †, Numeri ‡,
 „ en Deuteronomium §, bevolen, dat men
 „ zich afscheiden zou van de godloozen en
 „ afgodendienaers, dat men hen geenszins
 „ navolgen, maer heilig en onberispelyk
 „ zyn zoude; hy had by Jesaïa gezegt:
 „ *Gaet uit, gaet uit van haer, en reinigt*
 „ *u, gy die de vaten des Heeren draegt **;
 „ en in 't Euangeli hoorde men hem:
 „ *Wagt u van de valsche Profeten, ziet*
 „ *toe dat niemant u verleide †*; Paulus ook,
 „ gelyk hy hier en daer, had inzonder-
 „ heit met zeer veel nadruk den Thessa-

Q 5

„ Ioni-

* Kap. XXXIV. vs. 12--16.

† Kap. XV. vs. 31.

‡ Kap. XVI. vs. 26.

§ Kap. XX.

* Jesaia LII. vs. 11.

† Matth. VII. en XXIV.

„ Ionikeren gezegt: *Wy bevelen u broeders*
 „ *in den naem van onzen Heere Jesus, dat*
 „ *gy u onttrekt van een iegelyk, die niet*
 „ *wandelt na de inzettingen door ons over-*
 „ *gegeven* *. Dit alles drong hen, (de
 „ WALDENSEN,) die dit alles
 „ wisten, zich innerlyk en uiterlyk van
 „ deze Antichristische Kerke vrywillig af
 „ te scheiden, en zich eenvoudig en zui-
 „ verlyk voor te stellen, Gode te beha-
 „ gen en zalig te worden; houdende zich
 „ naer mate van hun zwak vermogen vast
 „ aen de Waerheit van Christus, en aen
 „ zyne Kerke, hoe gering ze ook na
 „ 't uiterlyke mogt wezen. Zy scheiden
 „ zich dus af, om de zuivere waerheit,
 „ die in de ware kennis en dienst van God
 „ bestaet, te verdedigen; en om de be-
 „ dienende waerheden, die hun opzigt
 „ hebben op de regte Bediening des
 „ Woords en der Bondzegelen, voor te
 „ staen; terwyl de Antichristische Kerk
 „ de menschen bedroog, met veelvuldige
 „ Afgoderyen en Eygeloovigheden, uit
 „ een valsch denkbeeld van de gena-
 „ de, aanbidding en tusschenspraek, en
 „ uit eene ongeregelde liefde tot de
 „ werelt geboren; met hen te doen be-
 „ trou-

„ trouwen op de Schepzelen, en op hun-
 „ ne eigene Verdiensten; met hen door
 „ groote Eernamen en Tytels tot eerbied
 „ voor haer te ontsteken; met hen
 „ door de statelyke inwyinge der
 „ Priesteren enz. te verblinden; en hen
 „ van de vergeving der zonden zonder
 „ verbriezeling des harten, van een Va-
 „ gevier en dergelyke dingen te spre-
 „ ken”.

Ten zelven tyde hadden zy ook op-
 gesteld, en tot algemeen nut onder de Ge-
 meentens verspreit, eene *Verhandeling te-
 gen de Aenroeping der Heiligen* (1); waer-
 in zy het toen zwevende, en door de
 Roomsche Kerk gedreve gevoelen weêr-
 leggen, namelyk: „ dat men den Hei-
 „ ligen die in den Hemel zyn, zyne ge-
 „ beden moest opzenden zoodanig als de
 „ Priesters leerden; zulks dat men hen
 „ moest aenmerken, als middelaers en
 „ vredemakers, welke God bewegen ter
 „ gunste van de zondaren, en die zynen
 „ toorn stillen”. Dit dwaze gevoelen
 weêrleggen zy, met te toonen „ dat de
 „ Heilige dan geen volmaekte overeen-
 „ komst zouden hebben met Gods wil,
 „ als

Schry-
 ven tegen
 de Aen-
 roeping
 der Hei-
 ligen.

A.

1120.

(1) Zie die in't breede by Perrin en Leger even ge-
 meld.

„ als niet vertoornt zynde tegen zulke op
„ welke Hy vertoornt is, ja dat zy barm-
„ hartiger zouden zyn dan God; en dus
„ moest het volk nootwendig zyn ver-
„ trouwen en liefde meer op de Heiligen
„ als God stellen”. Daerop verklaren zy
nader hun gevoelen; onderstellende „ dat
„ *Aenroeping* en *Aenroepen* is: de begeer-
„ te en wensch van 't geheele harte en de
„ geheele ziele, die men alleen aen den
„ eenigen God met eene hoorbare stem-
„ me voorstelt; wyders: dat de *Men-*
„ *sche Christus Jesus* alleen de *Middelaer*
„ *Gods is en der menschen*, die altyd leeft
„ om voor hun te bidden, enz. en ein-
„ delyk: dat de Heiligen ons gegeven zyn
„ niet om hen eenigen eerdienst te bewy-
„ zen, maer hen na te volgen, als uit
„ het zeggen van Petrus tot Kornelius en
„ van den Engel tot Joannes bleek”. Dit
vooronderstelt hebbende gaen zy voort, en
beweeren „ dat men geenen afgestorven Hei-
„ lig, wie hy ook wezen moge, als
„ Voorspraek, enz. mag aenroepen, de-
„ wyl Christus die eere alleen toekomt.
„ Hy moest een dwaes wezen, zeggen
„ zy, die tot iemant anders als Christus
„ ging, daer Hy altyd leeft en voor ons
„ den Vader bid, daer Hy alle Heiligen
„ over-

„ overtreft , en ons in alle omstandighe-
 „ den helpen kan , en wil , zoo wy Hem
 „ bidden en beminnen. De Kerk zou
 „ meer toeneemen , zoo ze niet belast
 „ was met zulk een menigte van uitge-
 „ vonde Middelaers ; de eerste Kerk had
 „ maer een éénige Middelaer , toen nam
 „ ze gedurig toe , de Antichristische had
 „ 'er by hoopen , die als zoo veele wol-
 „ ken de Zonne der Gerechtigheit bedek-
 „ kende , den Geestelyken wasdom ver-
 „ hinderden , wyl men vergiffenis en
 „ voorspraek zocht daer ze niet te vinden
 „ was”.

In dit zelve jaer , by wat gelegenheit
 vinde ik niet gemeld , stelden deze MOE-
 DERKERKEN DER VAL-
 LEYEN * ook eene Geloofsbelydenis
 op, overeenkomstig met de regtzinnige be-
 vattingen , welke sedert der Apostelen , of
 hunner Navolgeren tyden , in die Gemeen-
 tens geheerscht , en die ze met het Begin
 dezer Eeuwe , in haren *Katechismus* † , kor-
 te-

Geloofs-
 belyde-
 nis, van
 hen op-
 gestelt.
 A.
 1120.

* De Tale , waarin dit Geloofsontwerp is
 opgesteld , bevestigt , dat het zyn oorsprong uit
 de VALLEYEN heeft. Men vind het by *Le-
 ger Hist. des Vaud.* T. I. p. 92.

† Wy hebben dit gedenkstuk over 't hooft gezien
 en

telyk by een gebragt hadden. Zy is inderdaed doorgaens Apostoliefch, kort en vol-

en niet ter behoorlyker plaetze gemeld, des moeten wy 'er hier iet van zeggen: Het is een zeer voortreffelyke Katechismns, door den eenen of anderen Opziender van de VALLEYKERKEN gemaakt, in of omtrent den jaere 1100. Gelyktydig met de *Noble Leyçon*. Zy bestaet uit Tweeënvystig Vragen en Antwoorden, meest alle kort, klaer, en volzinnig. Na dat de Onderwyzer zynen Leerling onderregt heeft, *wat hy is*, namelyk een redelyk en sterffelyk schepzel; en dat God hem, om Hem te kennen, te dienen, en door zyne genade zalig te worden, geschapen heeft; zoo geeft hy hem een denkbeeld uit *1 Korinth. XIII. vers 9.* waer in zyne zaligheid (dat is het nootzakelyk vereischte aen zyne zyde tot de zaligheid,) bestaet, namelyk in *Geloof, Hoope*, en *Liefde*. 't *Geloof* verklaert hy uit *Hebr. XI. vers 1.* toonende dat het ware Geloove niet dood, maer werkzaam in *Liefde* is; dat het doode geloove wel gelooft dat 'er een God is, maer niet *in God*. Hierop leid hy zynen Leerling tot de *Twaelf Artikelen* des Algemeenen Christelyken Geloofs, en vraegt hem; *waer uit hy weten kan dat hy in God gelooft?* Decz antwoordende: *uit de onderhouding van Gods Gebeden*, zoo brengt hy hem de *Wet der Tien Woorden*, en derzelver *Somma* voor oogen; namelyk de *Liefde Gods* en des *Naesten*: toonende dat *Jesus* het *Fondament* is, zonder wien men dit niet Godebehaeglyk doen kan. Dan handelt hy van 't *Geloof in aen Zoone*, en in den *H. Geest*; van de *Verborgtheit der H. Drieëenheit*, van de

wa-

volzinnig; waerom zy verdient, dat wy haer hier geheel plaetzen, alzoo het tevens tot een Algemeen Denkbeeld van hunne Gronden kan dienen; dus luid ze: Handelende:

I.

„ Wy gelooven en houden vast aen all' l.
 „ het gene begrepen is, in de Twaelf Vande
 „ Artikelen van't *Symbolum*, gemeenlyk Twaelf
 „ dat Artike-
len.

ware *Dienst en Aenbiddinge Gods*, verwerpende den Beeldendienst enz.; en van het *Gebed*. Vervolgens gaet hy over tot de *Liefde*, die hy zynen Geloofsleerling voorstelt, als een *gift des H. Geestes*, door welke de ziel, van't ware Geloove verligt, in wille verandert word. Hy treed daar op tot de *Kerke*, dier Kentekens, Bedienaers. Leere, en Bondzegelen hy gedurig tegen Romens Afvalligheid stelt. Dit afgedaen hebbende, komt hy tot de *Hoope*, die hy beschryft, als *eene zekere verwagting der Genade en toekomende Heerlykheit*; de eenige *Grondsteen* van die hoope verklaert hy den *Middelaer Christus* te zyn; de *gehoopte Genade*, geene andere als de *Verlossing*, *Vergeving der zonden*, *Regtvaardiging*, *Aenneming tot Kinderen*, en de *Heiliging*. Op 't *Levendig Geloof* en de ware *Boetvaardigheid* verkreeg men deze dingen, door de gunste en gifte Gods, naer zyne beloften. En na de *Antichristische dwalingen* tegen deze *Genade* weêrlegt te hebben, besluit hy, met een denkbeeld te geven van de *Gemeenschap der Heiligen* en de verkryginge des *Eeuwigen Levens*. Men vind dezen *Katechismus* by *Leger* p. 58. en by *Perrin* III. Deel p. 101.

„ dat der Apostelen genoemd , en houden
 „ voor Kettery , all' wat strydt of niet
 „ overeenkomt , met de gemelde Twaelf
 „ Artikelen *.

I I.

II.
 Van
 God.

„ Wy gelooven in een éénig God Va-
 „ der Zoon en Heilige Geest †.

III. „ Wy

* Dit stemt overeen met hunnen Katechismus , waer van wy even spraken : van welke de 10de 11de en 12de Vrage en Antwoord dus luid :

10. Vrag. Welk is uw Geloove?

Antw. Het waeragtig Apostoliesch Geloove.

11. Vrag. Welk is dat?

Antw. Het zelve dat in 't Symbolum der Apostelen in Twaelf Artikelen voorgesteld is.

12. Vrag. Hoe luid het zelve?

Antw. Ik geloove in God den Vader , Almagtig enz.

† Dat drukken zy in dien Katechismus dus uit :

21. Vrag. Geloofst gy in den H. Geest?

Antw. Ja : Ik geloove in hem , want de H. Geest gaet uit van den Vader en den Zoone , en is een Persoon der H. Drieëenigheit , en naer de Godheit is hy den Vader en den Zoone gelyk.

22. Vrag. Gy gelooft dat God de Vader , God de Zoon , en God de H. Geest drie Persoonen zyn ; gelooft gy dan drie Goden?

Antw. Neen ik.

23. Vrag. Nochtans hebt gy 'er Drie genoemd. [Hoe is dat dan te verstaen?]]

Antw. Dat is om reden van de onderscheidinge der Persoonen , maer niet uit oorzake van het Wezen

I I I.

„ Wy houden voor Heilige en Re- III.
 „ gelmatige Schriften de Boeken der Hei- Van de
 „ lige Schrifture ; te weten : de Vyf H. S.
 „ Boeken van Mozes ‡ , enz.

I V.

„ De gemelde Boeken leeren ons , dat IV.
 „ 'er is een almagtig , alwys , en algoed Van A-
 „ God , die door zyne goedheit alle din- dams
 „ gen gemaekt heeft ; dat Hy *Adam* ge- Zonde.
 „ formeert heeft naer zyn Beeld en gely-
 „ kenisse ; maer dat door verleidinge des
 „ Duivels , en door de ongehoorzaemheit
 „ van den genoemden *Adam* , de zonde
 „ in de werelt gekomen is , en dat wy zon-

R

„ daers

*zen der Godheit ; want schoon 'er Drie Persoonen
 zyn , is 'er nochtans maer één Wezen. Vergelyk
 hier meê wat zy ten opzigte van dit stuk zeg-
 gen , in hun Noble Leyçon , hier voor gemeld.
 p. 215. reg. 1---8. van onderen.*

‡ Voortgaende , tellen zy alle de Boeken des
 Ouden en Nieuwen Testaments in die orde , en
 onder dien tytel op , als ze in onze Nederlând-
 sche Overzetting voorkomen ; tusschen beiden
 zeggen zy , noopende de *Apocryphe Boeken* : „ Zy
 „ zyn van de Hebreëen niet voor Goddelyke er-
 „ kent , maer wy lezenze (gelyk *Hieronimus* in zyn
 „ Voorreden op de Spreuken gezegt heeft) tot
 „ onderwyzinge des Volks , alhoewel niet om 'er het
 „ gezag der Kerkelyke Leeringen door te bevesti-
 „ gen. Zie Leger des Vand. T. I. p. 92.

„ daers zyn in *Adam* , en door *A-*
„ *dam* *.

V.

Van Je-
sus
Christus.

„ Dat Christus belooft is aen de Va-
„ deren ; welke de Wet ontfangen heb-
„ ben , op dat zy door denzelven hun-
„ ne zonden , gebrek van gerechtigheit ,
„ en onmagt , kennende , verlangen
„ zouden na de toekomst van Christus ,
„ en dat hy voor hunne zonden genoeg
„ deede , en de Wet door zichzelven ver-
„ vulde.

V.

VI.

Van
Christus
komt in
den Vlee-
sche.

V I.

„ Dat Christus op den tyd door God
„ zynen Vader geordineert , te weten in
„ den tyd dat alle ongerechtigheit de over-
„ hand had genomen , geboren is : en
„ dat niet uit hoofde van , of om der
„ menschen goede werken † , want alle
„ waren wy zondaers , maer op dat Hy
„ ons

* Zie wat zy hier van zeggen in hun *Noble*
Leyson , hier voor p. 216. 3, 4, 5, 6, en
7de Regel van onderen.

† In 't Oorspronkelyke staet: — *à l'horre que*
tota iniquità abondie, e non pas per las bonas obras
solament : Car tuit eran peccadours , ma — enz.
Welke woorden wy geenen bequameren zin te de-
zer plaetse hebben kunnen geven.

„ ons genade en barmhartigheid beweze,
„ als zynde de Waeragtige *.

V I I.

„ Dat Christus ons [geworden is] VII.
„ waerheit, leven, gerechtigheit en vre- Van zyn
„ de, Harder en Voorspraek, Offer- Dood en
„ ande en Priester; dat Hy gestorven is Opstan-
„ voor de zaligheid aller geloovigen, en ding.
„ opgewekt tot onze regtvaerdiging †.

V I I I.

„ Insgelyks houden wy staende, dat VIII.
„ 'er geen ander Middelaer en Voorspraek Van
„ by den Vader is, als Jesus Christus ‡; zyn
R 2 „ maer laers
Ampt.

* *Dat Christus geboren is als zynde de Waeragtige*: dus belyden zy den Middelaer te zyn, *God en Mensch*: dat stemt overeen met hun *Noble Leycon*, hier voor p. 215. reg. 7. van onderen; daer zy den Middelaer *Gods Zoon* en *Mariaes Zoon* noemen; gelyk ook met het Antw. op de 19. Vrage van hunnen Katechismus, daer zy tot het geloove in den Zoone betuigen te behooren:
„ de erkenenis dat hy *ware God en ware Mensch*
„ *is*, geboren zynde en geleden hebbende, tot
„ onze Verlossinge, Regtvaerdigmakinge, enz”.
Zie *Perrin Hist.* III. Deel. p. 103.

† Zie even dit zelve in de 45ste Vraag van hunnen Katechismus, by *Perrin* III. Deel. p. 110. In kragt voorgesteld door ons p. 252, enz.

‡ Overeenkomstig met de 17 en 18de Vraag des gemelden Geloofsonderwys. *Perrin* p. 103. en hier voor in Substantie p. 252, enz.

„maer wat de Maegt *Maria* aengaet ;
 „wy , [schoon we haer niet tot Mid-
 „delaresse nemen] staen toe , datze hei-
 „lig , nedrig en vol genade was ; gelyk
 „wy ook van alle andere Heiligen geloo-
 „ven , dat zy in den Hemel de verry-
 „zenis van hunne lichamen ten jongsten
 „dage verwagten *.

I X.

IX. „Van gelyken gelooven wy , dat 'er
 Van het „na dit leven niet meer als twee plaetzen
 Vage- „zyn ; een voor de zalige , die wy het
 vuur. „*Paradys* noemen , en een voor de ver-
 „doemden , die wy den naem van *Helle*
 „geven : verlochenende en verwerpende
 „volstrekt en ganschelyk , het *gedroomd* ,
 „en tegen de waerheit verzonnen *Vage-*
 „*vuur des Antichristes*.

X.

X. „Wy hebben ook altyd geloofd , dat
 Van de „alle de uitvintzels van menschen in den
 Men- „Dienst Gods , grouwelen in zyne oo-
 schen „gen zyn ; gelyk als daer zyn de *Fee-*
 vonden. „*sten* en *Vigiliën* der Heiligen ; het *Wy-*
 „*wa-*

* Dit. gelyk ook het IX, X, en XIde Ar-
 tikel zyn dezelve Leeringen, welke uitgebreider
 voorkomen in hunnen Katechismus, *Perrin* p.
 104, 107. enz. *Noble Leyçon* en *Verhandeling van*
den Antichrist, hier voor gemeld.

„ water gelyk men 't noemt ; de onthou-
 „ dinge van Vleesch , en andere spyzen op
 „ zekere vast gestelde dagen ; en derge-
 „ lyke dingen ; vooral ook de *Missen*.

X I.

„ Wy verfoeïen de *Menschelyke Tradi-* XI.
 „ tiën of *Overleveringen* , om welke men ^{Vande}
 „ ons ontruft ; als zynde Antichristiesch , ^{Tradi-}
 „ en ftrydende met de vryheit van den ^{tiën,}
 „ H. Geest.

X I I.

„ Wy gelooven dat de Sacramenten te- XII.
 „ kenen of zichtbare gedaentens der heilige ^{Vande}
 „ zaken zyn : en dat het goed is dat ^{Sacra-}
 „ de Geloovigen van tyd tot tyd deze ^{menten}
 „ tekenen , of zichtbare gedaentens , zoo ^{of Bond-}
 „ 't mooglyk is , gebruiken , doch dat- ^{zegelen,}
 „ ze , ingeval zy , noch ter plaetze kon-
 „ nen zyn daer deze tekenen bediend wor-
 „ den , noch middel of gelegenheit daer
 „ toe hebben , kunnen behouden worden
 „ zonder deze tekenen ontfangen te heb-
 „ ben *.

R 3

X I I I. „ Wy

* Zy hielden 't in hunnen *Katechismus* voor
 een kenteken van de onwettelyke bedieninge der
 Sacramenten , te zeggen „ dat de genade en waer-
 „ heit in dezelve befloten is , alleen uit hoofde van
 „ de uiterlyke Ceremoniën ; de menschen daer toe-

„ la-

XIII.

XIII. „ Wy weten van gene andere Sacra-
 Van den „ menten , als van den H. Doop , en 't
 Doop en „ H. Avondmael.
 'tAvond-
 mael.

XIV.

XIV. „ Wy zyn schuldig de Wereltlyke
 Van de „ Magt te eeren, met onderwerping, met
 werelt- „ gehoorzaamheit, met bereidwilligheit,
 lyke „ en met het betalen van schattinge.
 Magt.

Waer
 uit hun-
 ne Regt-
 zinnig-
 heit
 blykt.

Uit deze Geloofsbelydenis ziet men,
 hoe ongegrond het is de W A L D E N-
 S E N , of hunne Medegeloovi-
 gen in Vrankryk en elders , voor Aria-
 nen, Manicheen, en dergelyke Ketters te
 houden. Wy zullen hier niet betwiften dat
 'er mogelyk in dien tyd zulke menschen
 geweest zyn; maer dit is by ons ontwyf-
 felbaer , dat men dien lak in geenerlei
 wyze op de W A L D E N S E N kan
 leggen; gelyk wy by gelegenheit hier voor
 noch eens gezegt hebben. Doch laet
 ons zien , hoe het verder met hen ge-
 gaen zy.

Arnul-
 phus,

In den jaere 1125. of daer omtrent , wert
 te Rome door de woede en bloeddorst
 der

„ latende en brengende, of die toepassende aen de-
 „ zelve, zonder dat zy waerlyk het geloof, liefde,
 „ en hoop bezitten. Zie Perrin p. 107, 108.

der Geestelykheit , en onder oogluiking waer-
 van Paus *Honorius* den IIden omgebracht , schyn-
 zekeren Godzaligen Yveraer , *Arnulphus* lyk door
 genoemd : sommige houden hem voor hen on-
 een Priester , andere voor een Woesty- zen , te
 nier , noch andere voor eenen Aertsbis- Rome
 schop van Lions (1). Deez Man , waer- omge-
 schynlyk door de prediking der W A L- bragt,
 D E N S E N getroffen , en tot hunne ge-
 meenschap overgegaen , predikte de God-
 delyke Waerheit alomme in Vrankryk en
 Italië ; „ bestraffende de dartelheit , wel-
 „ lust , gierigheid en hoogmoed der Gee-
 „ stelyken , en dringende op de nedrig-
 „ heit , armoede en godzaligheid van
 „ Christus en zyne Apostelen (2)”. Zy-
 ne ernstige en voortreffelyke leeringen
 wierden met zeer veel goedkeuring en on-
 der een grooten toevloed van menschen
 aengehoort. Dan eindelyk te Rome ge-
 komen , konden de Kardinalen en hun-
 ne Medestanders , (schoon ook de Room-
 sche edelen hem als een regt Godsgezant
 aenmerkten ,) zynen yver tegen hen niet
 dulden , maer leiden op zyn leven toe.
Arnulphus zou dit gemerkt of geweten
 heb-

R 4

(1) *Mellinus* f. 422. k. 4. *Illyricus* XIII. B. p.
 169, 170.

(2) *Trithemii Chronic.* volgens *Illyricus*.

hebben; *Trithemius* wil, dat het hem van den Heere geopenbaert zy (3); altans hy voerde zynen vyanden te gemoete: „ Ik „ weet dat gy na myn leven staet, en „ dat gy my haest heimelyk zult dooden; maer waerom? om dat ik u de „ waerheit zegge, en uwe hoovaerdye, „ geldzugt, pragt, overdaed, mitsgaders uwe onafgesloofde moeite, uwe „ onuitgeputte streken om rykdommen „ op te stapelen, bestraffe; hierom mis- „ hage ik u. Hemel en Aerde roepe ik „ tot getuigen, dat ik u voorgesteld heb- „ be, 't geen my de Heere bevolen heeft. „ Echter veragt gy niet alleen my, maer „ ook uwen Schepper, die u door zynen eeniggeboorenen Zoone verloft heeft. „ Trouwens het is niet vreemt, dat gy „ my, alleronwaerdigst mensch, die u „ de Waerheit predike, wilt dooden; „ gy zoud zelfs den H. Petrus, (by- „ aldien hy uit zynen stof verreeze, en „ uwe zoo zeer toegenome ondaden aantaste,) niet verschoonen. Ik vreeze „ niet, (vervolgde hy met verheffinge „ zyner stemme,) den dood te onder- „ gaen om der Waerheit wille, maer ik „ ver-

(3) In *Chronic.* volgens *Illyricus* XIV. B. p. 170.

„ verkondige u door het Woord des
 „ Heeren , dat Gods ontzaggelyke en
 „ vreezelyke Majesteit uwe boosheit en
 „ onreinigheit niet ongestraft zal laten :
 „ Gy die het volk , u aenbevolen , mede
 „ ter hellen sleept ; God [zyt des ver-
 „ zekert] God is een wrecker” (4) ! De
 Geestelykheit , in stede van hier door in
 ’t hart geraekt te worden en zich te be-
 keeren , haetten den ieverigen man dies
 te meer , en wisten hem by nacht heime-
 lyk in handen te krygen , en op te
 hangen (5) , of in ’t water te versmo-
 ren (6). De Paus zou , als ’t ware , zeer
 t’onvrede hier over geweest zyn ; en (ze-
 kerlyk den Edelen en ’t volk te gevalle ,)
 na de Daders van dit feit hebben laten zoe-
 ken , doch men had hen , gelyk ligt te
 denken is , nooit kunnen vinden (7).

Niet minder woedde men in Vrankryk ^{PETRUS}
 tegen Gods getrouwe knechten. ^{DE} PETRUS ^{BRUIS.}
 DE BRUIS , gelyk wy voorheen zeiden , ^{te St. Gil-}
 uit Thoulouse verdreven , was daerop ^{lis ver-}
^{het} brand.

R 5

(4) *Illyricus* en *Mellinus* voorgemeld uit *Tri-*
themius.

(5) *Platina* in ’t *Leven van Honorius den II*den.

(6) *Trithem. Chron.* by *Illyricus* aengehaelt, XIV.
 B. p. 170.

(7) *Mellinus* fol. 423. kol. 1.

A. 1135. het land doorgetrokken tot hy endelyk te St. Gillis quam. St. Gillis is een stedeken van Neder-Languedoc, in 't Bisdome van Nismes, drie uuren ten Zuidoosten der stad die aen dat Bisdome den naem geeft, en niet wel zoo ver van Arles en de grenzen van Provence gelegen; een tak van de rivier de Rhone, die even boven Arles zich uit die Rivier afscheid, en het eiland Camargue (daer *C. Marius* zich weleer gelegert zoud hebben,) maakt, loopt een half uur ten Oosten voorby St. Gillis, en ontlast zich twee uuren van daer in de Middellandsche Zee (1). De Heidensche Afgodsdienst had zyne voetstappen, zoo men zegt, daer noch overgelaten, in zekere oude ruinen eenes Tempels en Leerstoels, die in dat stedeken en deszelfs nabuurschap gevonden wierden (2): maer niet minder was 'er de bloeddorst en vervolgzucht der oude Heidenen overgebleven. Immers die herleefden in de Hoofden en 't Volk dier plaetse, wanneer PETRUS DE BRUIS de Alleenzaligmakende Religie daer verkondigde, en den Roomschen Afgodsdienst in den schilt voer. Dus wanneer
deez

(1) Zie de *Kaert van Languedoc* door du Fer.

(2) *Merian Topogr. van Frankr.* XII. D. p. 33.

deez ieverige Man, als eenen anderen Hiskias, de Beelden en andere oorzaken van Afgodery, of immers als de zynen dezelve door zyne aenzetting te St. Gillis verbrand hadden, zoo wert de woede van de Geestelykheit en 't onbekeerlyk volk derwyze gaende, dat zy hem als een Heiligschender aengrepen, gevangen zetten, en eindelyk in 't openbaer levendig verbrandden (3). Dit was het einde van dien grooten Yveraer en Voorstander der **WALDENSEN**; na dat hy twintig jaren agtereen (4), onder veele verdrukkingen, hunne, dat is des Heeren zake zelve, met allen ernst had voorgestaen, hebbende zich zoo zeer berugt onder hen gemaakt, dat men zynen naem aen hun gegeven, en hen met denzelven *Petrobrusianen* genoemd heeft (5).

Verlooren de **WALDENSEN** in Vrankryk eenen zoo getrouwen Getuige, in Italië haddenze ter zelve tyd eenen anderen: ik meene **ARNAUD VAN BRIXIA** of **BRESSE**. Deez had tot Leermeeester gehad, den berugten *Petrus Abaelard* (1) en

ARNAUD
VAN
BRESSE
uit Rome
verdreven.

(3) *Mellin.* f. 424. k. 3. *Du Pin.* T. IX. p. 102.

(4) *Leger* T. I. p. . . *Mellinus* evengemeld.

(5) *Perrin Hist. der Waldensen.* I. D. p. 35. enz.

(1) *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 102.

en begon de zake der WALDENSEN voor te staen, omtrent denzelven tyd als PETRUS DE BRUIS te St. Gillis verbrant wert. Hy begon eerst in Lombardië te leeren, en vertrok vervolgens nae Rome (2); alwaer hy met al den ernst van zyn gemoed, en eene zonderlinge welsprekenheit toelei, om elk te toonen: „hoe onbetamelyk het was dat de Paus, de Kardinalen, en overige Geestelykheit, zich het Gezag en de Rykdommen der werelt aengematigt hadden; dat het den Kerkelyken voegde zulks aen de Vorsten en Overheden af te staen, en zich naer 't voorbeeld des Heeren hier te gedragen” (3); kantende zich voorts tegen de dwaling en 't misbruik, toen omtrent den H. Doop en 't Nagtmael des Heeren plaets hebbende, op 't spoor zyner godzalige Voorgangeren en Medestanderen (4). Zyne prediking vont aenstonds ingang, vooral ten opzigte van 't eerste by de Edelen en voornaemste Borgers der stad; zoo dat zy de Borgermeesterlyke waerdigheid en den Raed op den ouden voet begonden te brengen, door de verkiezinge van

(2) *Leger Hist. des Vaud.* T. I. p. 155.

(3) *Mellinus* fol. 424 k. 3.

(4) *De Pin* T. IX, p. 102.

van Borgermeesteren en Raeden (5). Paus *Innocentius* de IIde, alstoen den Stoel bekleedende, vernam dit wel haest, en wist het door eene Kerkvergadering in den jaere 1139. te Rome, in de Kerk van St. Jan de Lateran gehouden, zoo ver te brengen, dat hy, de Borgeren in de stad van Rome berooft hebbende, van haer regt tot de verkiezinge van eenen nieuwen Paus, ARNAUD VAN BRESSE, als den voornaemsten Tegenstander van zyn gezag, een eeuwig stilzwygen oplei, en hem uit Italië verbande (6).

A.
1139.

Zyne veroordeeling was verknogt met die van alle de WALDENSEN; tegen welke men by die gelegenheit de Derde Canon of Regel van 't Concilie, dat Twintig jaren te vooren te Thoulouse gehouden was, vernieuide. „*Wy veroordeelen, zoo sprak men door dien Regel, Wy veroordeelen en dryven uit de Kerk als Ketters, hen, die onder schyn van godsdiens, het Sacrament des Lichaems en Bloeds van Jesus Christus, den Doop der Kinderen, het Priesterschap, de Heilige Ordens en wettige Huwelyken ver-* „*wer-*

En de
WAL-
DEN-
SEN
nevens
hem ver-
oordeelt.
A.
1139.

(5) Mellinus Martelaersb. f. 424. k. 3.

(6) Mellinus en Du Pin ter gemelder plaetse.

„werpen * , wy bevelen dat zy door de
 „wereltlyke Magten onderdrukt zullen
 „worden: en stellen dezelve straffe tegen
 „hunne verdedigers, zoo zy zich niet be-
 „teren" (1).

ARNAUD
 komt in
 Zwitser-
 land.

Dat belette hen, noch ARNAUD niet,
 om voort te gaen in 't verbreiden der
 Waerheit. Hy, uit Italië verdreven,
 quam in Zwitserland; 't zy men hem
 daer in ballingschap verzond (1), of dat
 hy, 't welk ik lieft geloove, vrywillig
 derwaert trok, om de goede zaak in die
 gewesten te bevorderen. Daer gekomen,
 schynt hy zich in de gunst van Gui, Le-
 gaet van den Paus gewikkelt, en te Con-
 stans of te Zurich inzonderheit nederge-
 zet te hebben (2). Immers St. Bernard,
 Abt van Clairvaux of Klarenval, die zich,
 hoewel anders een verstandig Man, in de-
 ze Eeuw te Rome zeer gezien maekte,
 door zynen yver voor de Pauselyke Waer-
 dig-

* Voorheen is reeds getoond dat men hendeze
 dingen te last lei, om dat zy zich tegen de mis-
 vattingen daer omtrent kanteden.

(1) *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 103.

(1) *Mellinus* fol. 425. k. 1.

(2) Dezelve, terzelter plaetze; daer hy alleen
 van Zurich gewaegt, wy besluiten 't ander uit
 den CXCvsten brief van St. Bernard.

digheit, St. *Bernard* zeg ik, schreef zoo wel aen *Gui*, als aen den Bisschop van *Constans* ten nadeele van *ARNAUD*; „dat-
„ ze een Man, die uit Italië en Vrankryk
„ verjaegt was, toch niet onder hen zou-
„ den dulden (2.)

't Kan zyn dat dit schryven den ver-
volgden *ARNAUD* zoo veel moeite ge-
maekt heeft, dat hy ook Zwitserland heeft
moeten ruimen, en dat hy van daer nae
Vlaenderen getrokken, en in zyne te rug
reize te Keulen gekomen is; maer het is
zekerlyk een misflag te menen dat hy daer
nevens negen zyner Leerlingen verbrand
zou zyn; 't waerschynlykst is, dat *AR-*
NAUD VAN BRESSE zich in en omtrent
Zwitserland bleef onthouden, en dat 'er
iemand van de Regtgeloovigen in Vlaende-
ren, *ARNAUD* genoemd, zich van daer
nae Keulen begeven, en 'er met ernst te-
gen den Afval gepredikt hebbende, ne-
vens negen zyner Medegenooten tot den
Brandstapel verwezen, zyne prediking met
zynen dood aldaer bevestigt heeft (1).

Paus *Innocentius* de IIde in den jaere
1143. gestorven zynde, in de twee vol-
gende jaeren van twee zyner Nazaten
Celestini weder te Rome.

(2) *Bernardi Epist. CXCV & CXCVI.*

(1) *Leger Hist. des Vaud. T. I. p. 202.*

A. *lestinus* en *Lucius* den IIIden gevolgt, zoo
 1145. begaf zich ARNAUD weder regtstreeks
 nae Rome, alwaer hy onder *Eugenius* den
 IIIden, die den 4den van Maert A. 1145.
 Paus geworden was, aenquam. Terstond
 vong hy het werk zyner prediking op
 nieu aen, kantende zich inzonderheit te-
 gen 't Wereltlyk Gezag en Bewind van
 den Paus; zeggende: „ dat noch hy,
 „ noch eenig ander Kerkelyk persoon in
 „ consciencie vermogt eenige regaliën te
 „ genieten, of Vorstelyke Domeinen te
 „ bezitten, maer dat hy zich alleen moest
 „ bezig houden met de zorg der zie-
 „ len (1)”. *Eugenius*, of toen, of kort daer-
 na niet binnen Rome zynde, zou hy die
 gelegenheit waergenomen, en het Room-
 sche Volk aengezet hebben, dat zy „ het
 „ gezag van den Romeinschen Raed op
 „ den ouden voet herstellen zouden, wyl
 „ de Paus zich alleen met Kerkelyke
 „ zaken bemoeien moest, en in 't bewind
 „ der stad niets te zeggen had”. Wat'er
 van zy, de Paus vond by zyne te rug-
 komste de poort voor zich gesloten; doch
 hy, gemoedigt door de gunst die Keizer
 Konraed hem toedroeg, belegerde de
 stad,

(1) *Mellinus* ter gemelder plaetze uit *Sigonius*,
Otto van Friesingen, en andere.

stad, prangde ze derwyze, dat men hem 'er weder als te voren inliet, en ARNAUD, die men voor den Hoofstfigter van dien opstand hield, ter stad uitdreef; die zich daerop na Toskanen begaf (1). Om dat ik niet verzekert ben van zyn gedrag te Rome, zal ik 't noch pryzen, noch laken, maer in zyne waerde laten, en 'er den Lezer van laten oordeelen gelyk het hem behaegt.

Terwyl ARNAUD te Rome predik-
te, was HENRIK VAN THOULOUSE (dien wy voorheen uit Mans zagen werpen) in Languedoc bezig, om 'er het zaed der zuivere Leere, in de harten der goedwilligen, onder eene gewenschte vrugtbajerheit te zaeien. Rome was van zyne zyde ook niet ledig om HENRIKS voortgang te stuiten, maer verstond het zoo, dat Alberik, Kardinael Bisschop van Ostia, als Legaet van den Paus nae Vrankryk zou gaen om 'er met ernst op te letten; deez toog daerop nae Languedoc, met zich nemende Bernard, Abt van Clairvaux (2). Zy vonden 't daer zeer nadeelig gesteld, ten opzigte van den

HENRIK
VAN
THOULOUSE,
uit Mans
in Lan-
guedoc
geko-
men, en
daer met
vrugt de
Waer-
heit be-
tuigt
hebben-
de, wort
gevan-
gen en
verdui-
stert.

S

Room-

A.
1147.

(1) *Mellinus* voor gemeld.

(2) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 227.*
Du Pin Bibl. Tom. IX. p. 102.

Roomſchen Stoel ; *Bernard* klaegde 'er
 over als of de geheele godsdienſt verloren
 was : „ men had (volgens hem) door ge-
 „ heel Languedoc , een menigte van Ker-
 „ ken zonder volk , van volk zonder
 „ Priesters , van Priesters veragt van hun-
 „ ne Gemeentens * , ja van Christenen
 „ (zegt hy) zonder Jesus Christus ;
 (dat is te zeggen zonder de Transubſtan-
 tiatie , en haren omſlag). „ De Kerken
 „ (vaert hy voort) zyn gelyk Synago-
 „ gen † ; men berooft het Heiligdom
 „ van zyne Heiligheit ‡ ; de Sacramen-
 „ ten zyn ongewyde zaken geworden § ;
 „ de Feesten * zyn van haere plegtighe-
 „ den berooft ; de menſchen ſterven in
 „ hunne zonden , zonder Abſolutie en
 „ Com-

* Namelyk in hunne dwaelleere en onregt-
 matig Meesterschap.

† Is 't mooglyk *Bernardus* ! moet dan Gods
 eenvoudig bedehuis juist opgetooit zyn , en is
 het anders een Synagoge in uw oog ? waer is
 uw kennis aen den aert van Jesus Geestelyk Ko-
 ningryk , dat gy dus spreekt ?

‡ Men heeft 'er geen gewyde Hostiën in de
 Ciboriën , wil hy zeggen.

§ Om dat men 't Vormzel , de Orde , de Oor-
 biegt , het Huwelyk en 't Laetste Olyzel voor
 geene Sacramenten hield.

* De Roomſche Heilige dagen.

„ Communie * ; men verwerpt den Doop
 „ der Kinderen ; men spot met de Ge-
 „ beden en Offeranden voor de Dooden,
 „ en de Aenroepinghe der Heiligen ; men
 „ belagt den Ban der Bisschoppen , de
 „ Bedevaerten , het Vormzel en 't Laet-
 „ ste Olyzel : kort uit men veragt alle
 „ de Ceremonien en Gewoontens der
 „ Kerke †. Wat wonder overzulks,
 dat *Bernard* , daertoe van 's Pauzen Le-
 gaet medegenomen , zich met mond en
 penne tegen HENRIK, en zyne Mede-
 standers de WALDENSEN, stelde?
 Men zegt, dat hy door zyne predikatiën
 en *wonderwerken* , (doch deze laet ik
 voor rekening van *Du Pin* ‡ of liever
 den genen dien hy hierin volgt) eenige
 der genen die zich tot HENRIK bege-
 ven

S 2

* Dewyl ze alleen op Jesus zoen-offer en ver-
 dienste, en niet op de Absolutie enz. der Priesters
 ren, naer de eeuwigheid durfden oversteken.

† Te weten de Menschenvonden en Bygeloo-
 vigheden der Roomsche Kerke.

‡ Ik twyffel of hy zelve dit geloofde, dan
 of hy 't voor rekening van den Schryver die
 hem dit opgeeft laet, dat meermael zyn gewoon-
 te schynt, zonder dat hy 't vooraf juist te
 kennen geve. Zie zyne *Boekzael der Kerkl.*
Schryv. T. IX. p. 103.

ven hadden, weder overhaelde (3). Deeze vermoedende of merkende, dat men wellicht iet anders voorhad als te prediken en mirakelen te doen, ('t zy dan de gewone mirakelen van vuur en zwaerd, waermeê Rome tot ontsteltenis aller eeuwen tans en kort daerop meesteragtig wist om te gaen,) ontweek langen tyd hunne tegenwoordigheid, en tragtte zich door de vlugt te redden, maer vond zich tot groote droefheit der **WALDENSEN**, door den Legaet opgeligt, gevangen, in ketens geslagen, en in handen van den Bisschop van Thoulouse overgelevert; die dus met hem wist te handelen, dat men niet weet wat verder van hem geworden is (4). Men vermoed niet zonder rede, dat men hem heimelyk omgebragt, of in eene eeuwige gevangenis gesloten heeft (5).

Waerop
deWAL-

Na dat men hem dus het oog der zynen onttrokken had, ontstond 'er eene zeer

(3) *Du Pin Bibl.* Tom. IX. p. 103. Ook *Basnage Hist. de la Relig. des Egl. Ref.* IV. Per. p. 27. daer men dit uitvoeriger verhaelt, en geestig doorgestreken vind.

(4) *Du Pin* ter gemelder plaetse. *Mellin. Martelb.* fol. 424. kol. 3.

(5) *Basnage*, p. 228.

zeer hevige Vervolging tegen de WAL-
DENSEN; waer in ten deele door de
woede des volks, ten deele door het
vonnis der Overheden, met vuur en
zwaert omgebracht wierden, alle die de
leere by hen aengenomen volgden, of
vermoed werden toegedaen te zyn; ter-
wyl deze volvrolyk om des Heeren Na-
me den dood ondergingen, gelyk ook
hunne vyanden beleden hebben (1).

Men kon evenwel de Waerheit zelve, Nieuwe
noch ook alle hare aenklevers uitroden; Gemeen-
maer daeglyks toenemende, braken zy nu te van
eens hier, dan daer door: dus vond men hen in 't
'er in 't Land van Perigeux eene geheele Land van
menigte, tegen welke St. Bernard zich Peri-
ter zelve tyd niet minder kantte, als geux,
tegen HENRIK zelve, door wien zy
waerschynlyk onderwezen en overtuigt
waren. Hun Opziender en Voorganger
was PONTIUS; met hem, en naer zyn
voorbeeld, verwierpen zy de Transub-
stantiatie, de Mis, 't vereeren der Krui-
cen, en de wereltsche weelde en pragt,
zich vergenoegende om een eenvoudig en
wereltverlochend leven te leiden; hun
getal was zeer groot en nam dagelyks
toe; veele perfoonen van aanzien, ja ook

S 3

Geeste-

(1) Mellinus f. 424. k. 3.

Geestelyken van de eene en andere sexe, vielen hen toe, en verkoopende hunne goederen, deelden zy die blydelyk mede aen de gene die onder dat eenvoudig en godzalig volk nood hadde; zy zouden de gewoonte gehad hebben, van zeer sober en matig vleesch te eten en wyn te drinken, als wel verzekert zynde dat de overvloed in 't gebruik dezer dingen, te zeer den ouden mensche vleit; voorts zouden zy van tyd tot tyd, en wel om de drie dagen, gevast hebben; zoo 't waer is, zekerlyk uit edeler grondbeginsels, als dat slegts te moeten doen om dat het de Kerk zoo gebied; eindelyk zouden zy daeglyks veelvuldige malen op hunne kniën God gebeden, en eenigerwyze de gemeenschap van goederen geoeffent hebben (1). *St. Bernard* maelt deze menschen, of hunnes gelyken af, als Botterikken, die hy evenwel niet wist te overtuigen, en daer hy van zegt, „ dat men „ omzigtig met hen moest omgaen, wyl „ zy daeglyks toenamen *; hy maelt ze af

(1) *Du Pin*, T. IX. p. 103.

* *Herbert*, een Monnik, van *Du Pin* ter even-gemelder plaetse bygebragt, getuigt daerenboven in eenen Brief tot waerschouwing tegen deze Christenen geschreven, „ dat de alderdomsten

af als godlooze, die hunne Kettery wel-
 ligt door de leeringe van den Boozen
 Geest ontfangen hadden, terwyl hy wat
 verder zegt „ datze van haer geloove on-
 „ dervraegt zynde, de godloosheit niet
 „ hadden willen bekennen, maer dat zy
 „ opentlyk betuigt hadden, de ware god-
 „ zaligheid te leeren, en daer voor bereid
 „ te zyn den dood te lyden, gelykze
 „ ook niet alleen blymoedig, maer ook
 „ geduldig ter dood geleid wierden,
 „ wanneer het volk op hen aengevallen en
 „ eenige van hen vermeesterd had (2).

Bernard evenwel, schoon hy den yver des *Bernard*
 volks pryft, wilde het geloove aengeraden, en andere
 niet opgedrongen hebben, ten minsten hy prediken
 getuigde dat van zichzelve (3). Altans hy W A L-
 zette zich met ernst om tegen deze en D E N-
 andere in zyn gedagten verdwaelde te pre- S E N.
 diken, doch met weinig voortgang; des
 men op andere middelen begon te denken.
 Te Castel-verd waren de *Albigensen* *,

S 4

„ onder hen, in minder als agt dagen afgeregt
 „ en bequaem wierden, om andere te onderwy-
 „ zen en een [goed] voorbeeld te geven". Zelt-
 zame Botterikken, Bernard!

(2) *Bernardi Serm. LXVI. in Cantic.*

(3) Terzelter plaetze.

* Dat de *Albigensen*, geene andere als de *WAL-*
DENSEN, van Albi, en naer Albi genoemt,
 zyn, zullen we ter gelegener plaetze aenwyzen.

dat is te zeggen de **WALDENSEN**, naer de stad en 't Bisdum Albi zoo genoemd, tans het magtigst; men begon des aldaer tegen hen eene menigte van predikatiën te doen; welke als zy ontweken, tragte men hen te dwingen om ze te hooren, doch ook dit had geen ander gevolg, als dat deze Christenen zich in hunne huizen hielden, terwyl het gemeene volk van die plaets, dat den **WALDENSEN** gunstig schein, zoo veel gerugts maekte, dat men genootzaekt wert te zwygen, en zyn opzet te staken (4).

Water-
proeve
om hen
te ont-
dekken.

Dit dan vrugtloos zynde, en men 't met prediken, mirakelen en heimlyk straffen geen heer konnende worden, verdubbelde men zyne woede tegen de onnoozelen. Zo dra iemand van kettery, dat is **WALDENSERY**, aengeklaegt wert, zette men hem gevangen; ontkende hy 't uit zwakheit, of om dat hy noch niet waerlyk van Rome afgeweken was, men stelde tegen denzulken, (ik weet niet welk een uitvindzel des Opperlogenaers en Menschenmoorders,) te werke. Ik ooge onder andere op de zoogenoemde Water-proeve: Namelyk de beschuldigde

(4) *Basnage, Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 228.*

digde wert , aen handen en voeten gebonden , in een water geworpen , dat men te voore in den naem van Jesus. Christus , van den H. Geest , en eindelyk in dien van de H. Drieëenigheit bezworen had , terwyl de beschuldigde op gelyke wyze in den Naeme Gods , der Engelen , aller hemelscher Kragten , der honderd vierenveertig duizend Martelaren , en der Heilige Maegt , bezworen was om de waerheit te zeggen. Zonk hy , men hield hem voor regtzinnig , dreef hy , het was een ketter , dien God met de vinger (zei men) aanwees om uitgeroeit te worden (1). Op die wys meende men het kaf van het korn te scheiden , terwyl men als onkundige huurlingen de tarwe by menigte uitrukke , en het onkruid liet wassen. *Bernard* styfde dit doen door zyne goedkeuringe die hy daer aen gaf ; de Paus , zyn vriend , voorheen zyn leerling , gaf het gezag (2) , en op dien voet kon men , onder dekzel van Gods medewerking , 'er niet weinige om 't leven brengen.

Paus *Eugenius* stierf terwyl men dus ARNAUD
VAN
BRESSE,
woede , of immers kort daerna , op den 8sten
S 5

(1) *Basnage*, p. 228. en 229.

(2) *Dezelve* p. 229.

na's Pau- 8sten July des Jaers 1153. gelyk ook St.
zen dood *Bernard* zes weken na hem, op den
weder te 20sten Augusty des zelve jaers (1).
Rome
geko- *ARNAUD VAN BRESSE*, dien wy
men, door dezen Paus nae Toskane gedreven
word zagen, besloot daerop weder nae Ro-
verdre- me te gaen, daer hy aenquam onder
ven, ge- Paus *Adriaen* den IVden, die op *A-*
vangen, *nastasius* den IVden, (welke zeventien
en ge- maenden na *Eugenius* geregeert hebben-
dood. de, den 4den van December A.
1154. gestorven was,) volgde (2).
Hy trof 'er geen beter, maer veel eer
erger lot als voorhene; wordende genoot-
zaekt uit Rome nae Otrocoli te wyken;
daer Keizer *Frederik Barbarossa* hem wist
in handen te krygen, en van waer hy
gevangelyk nae Rome gebragt, in die
bloedstad verbrand, en zyne asche in
den Tyber geworpen wert; uit voorzorg
zegt men op dat het volk zyne overblyf-
zels niet mogte eeren (3). Men wil dat
hy de zaeke der WALDENSEN met
zoo veel yvers gehandhaeft hebbe, dat ze
naer hem *Arnaudisten* genoemt zyn; ten
zy

(1) *Du Pin. Bibl. T. IX. pag. 264. 265.*

(2) *Dezelve p. 266.*

(3) *Du Pin Biblioth. T. IX. p. 105. Mellinus
f. 426. k. 1.*

Zy men dit misschien van dien anderen ARNAUD, te Keulen verbrand, verstaen moet (4).

Zy namen niet alleen in Italië en Vrank-^{Eenige} ryk toe, maer scheepten ook over nae ^{van hen} Engeland; daer 'er Dertig van hen om-^{in Enge-} trent dezen tyd aenquamen, en de zalig-^{land mis-} makende Leere alomme predikten: doch ^{handelt.} hen weervoer, dat ook hunner mede-^{A.} broederen deel op andere plaetzen tans ten ^{1158, of} tyde was. Immers men hield tegen hen ^{1160.} eene Kerkvergadering te Oxford, veroordeelde hen als ketters, en gafze den Wereltlyken Regter over. Deez deed hen allen een brandmerk op het voorhoofd geven, schriklyk geesselen en voor altoos uit Engeland dryven. Onder de geessel-
slagen beurden zy elkanderen op met deze troostryke woorden: „Zalig zyt gy
„als u de menschen haten; zalig als ge
„vervolgt wort om der gerechtigheit wil-
„le (1)“! Eene klare blyk van hunne
ongeveinsde godzaligheid en liefde der
waerheit. Die toch is het alleen welke
de ziel in 't lyden moed geeft, en zoe-
tigheit in den sterken doed vinden. Een
quaed en huichelsch hart mag, terwyl
het

(4) *Leger Hist. des Vaud. T. I. p. 155 en 202.*

(1) *Mellinus Martelaersb. f. 422. kol. 3.*

het alles voor wind gaet , en de kerk om zoo te spreken op roozen treed , zich tegen de gebreken en doolingen verklaren , maer in den tyd der verzoeking wykt het af ; 't zyn alleen de Apostelen , en die door den zelve Geest , die hen bezielde , gedreven worden , welke met blyfchap wederkeeren van 't aengezigte des Raeds , verheugt zynde , dat ze waerdig geagt worden om den naem van Jesus smaetheit te mogen dragen (2).

Besluit
van dit
ZESDE
BOEK.

In 't vervolg zal ik misschien gelegenheit vinden om dit nader uit te breiden : tans zal ik dit boek besluiten met het getuignis dat zeker Roomsch Schryver * van deze menschen geeft : „ Zy , zegt „ hy , ondervraegt zynde , gaven een regt- „ zinnig antwoord omtrent de natuure „ van den Hemelschen Geneesmeester , „ dat is te zeggen van Jesus Christus , „ maer wanneer men hen sprak van de „ geneesmiddelen door Hem nagelaten , „ namelyk van de Sacramenten , ga- „ ven zy een dwalend antwoord ”. De Lezer kan daer uit zien wat van hunne misdaed was , en hoe onbillyk men met

(1) *Hand. V. vers 41.*

* *William van Neubridge* , door *Du Pin* bygebragt. *Bibl. T. IX. p. 105.*

met hen omgegaen hebbe , als men hen dus wreedelyk geesselde , smadelyk pynigde , en verbande , zoo al niet van honger en dorst deed vergaen; gelyk *du Pin* in het Negende Stuk zyner Boekzale van de Kerkelyke Schryveren te kennen geeft (1). Want immers zy hadden 't niet geladen op de Geneesmiddelen die de Goddelyke Medicynmeester had voorgeschreven , maer of op de quade toebereiding die 'er de Pauzelyke Apothekars van maekten, *quid pro quo* mengende , of op de armhartige ja schadelyke recepten des Roomschen Quakzalvers. Geen Doctor zal 't iemant ter misdaed rekenen , dat hy de byeengelapte recepten eenes brekebeens verwerpt , en zich aen 't geen houd dat hy hem voorschreef en daer hy den meesten baet by vind ; geen mensch zal den zoodanigen van ydelzinnigheid kunnen beschuldigen ; neen zeker ; zoo zal ook de Groote Geneesheer , ten genen dage , het dezen , die de Roomsche leuren verwierpen , tot genen misdaed rekenen , maer hun voorzigtig , ja Hem zoo gevallig als hen volstrekt noodig gedrag opentlyk goedkeuren , hen gevende vreugde voor smarte , eere voor schande , en een eeuwig vaderland voor eene

(1) *Bibl. des Aut. Eccl. T. IX. p. 106.*

eene tydelyke ballingschap, hen rekenende onder die van welke gezegt word: *deze zyn 't die uit groote verdrukkingen komen, en zy hebben hunne lange kleederen gewasschen en wit gemaekt in 't bloed des Lams; daerom zyn ze voor den troon Gods, en dienen hem dag en nacht in zynen Tempel; en die op den troon zit zal hen overschaduwē. Zy zullen niet meer hongeren noch dorsten, noch de zon zal op hen meer vallen noch eenige hitte; want het Lam dat in 't midden des troons is zal ze weiden, en zal hen een leidsman zyn tot levende fonteynen der wateren; en God zal alle tranen van hunne oogen afwisschen (2).*

(2) Openb. VII. vs. 14—17.

HISTORIE

der

WALDENSEN.

ZEVENDE BOEK.

DE KERK der VALLEYEN, De die alom het zaed der Waerheit WALDENSEN ver- onder zware vervolgingen en moeilykhe- SEN ver- den zaeide, behoefde zich echter harer krygen arbeid niet te beklagen: vermits de geze- tot Voor- gende vrugten die 'er alomme uitsproten, stander, en als schooven tot hare schuren ingeoegft PETRUS WALDUS, wierden. Vrankryk bovenal leverde haer A. van tyd tot tyd niet alleen een menigte 1160 van liefhebbers en omhelzers der reine Leere, maer ook yverige Voorstanders, stantvastige Getuigen en onvermoeide Predikers des onvervalschten Euangeliums. Angiers had haer in de vorige Eeuw *Be- rengarius* (1), en Thoulouse in 't begin van deze *Henrik* gegeven (2). Lions wil- de

(1) Pag. 182. (2) Pag. 236.

de ook niet schuldig blyven voor het heilryk genadenligt, dat 'er *Petrus de Bruis* veertig jaren geleden ontstoken had (3), maer schonk haer tans dien zeer gewenschten Man, *PETRUS WALDUS*, wiens yver, liefde en dienst, dermaten by haer en alle Protestanten altoos in zoo gezegende gedagtenisse is geweest, dat niet weinige, (hoewel ten onregte,) hem voor den *Eersten* Voorstander en Vader der *WALDENSEN* hebben gehouden (4).

Zyn Geboorte en uiterlyke staet.

Wanneer en waer hy geboren is, vinde ik nergens met genoegzame zekerheit gemeld. Byaldien men aen kan op 't zeggen van *Papirius Massonius*, ons door *Lydius* (1) opgegeven, uit de Voorreden die

(3) Pag. 229.

(4) Zeer veele Historischryvers, waer van de een den ander zonder nader onderzoek gevolgt heeft, zeggen dit: doch het tegendeel blykt uit het tot hier toe gezegde. 't Zyn de Roomschgezinden, die uit zucht om deze Secte gelyk zy ze noemen nieu te maken, dit eerst hebben uitgestrooit: *Perrin* heeft dit, 't is waer, ook zoo opgegeven; en *Gillis* schynt ten minsten niet vreemt van dat gevoelen, hoewel hy ook zegt: „ dat „ *WALDUS* en de zynen in de *VALLEYEN* „ menschen vonden, niet vreemt van hunne gevoelens”; doch *Beza* en andere Geleerde mannen, en uit hen *Leger*, hebben dit uitvoerig weêrlegt. Men zie wat ten dezen opzigte hier voor Pag. 178, 179 en 180 in de *Nota* bygebragt is.

(1) *Lydius Hist Tract.* p. 46.

die de eerstgemelde op 't Geschrift van *Alanus* tegen de WALDENSEN gemaakt heeft,) zou PETRUS WALDUS geboren zyn in zeker dorp, *Vandram* genoemd, dat sedert zynenthalven den naem van 't *Vervloekte Dorp* kreeg. By andere (2) word hy gezegt, geboren te zyn in een stad of vlek van zyn naem, in *la Marche*, Landstreek van 't *Lionnois*, gelegen. Doch dit kan men beide in zyne waerde laten; hier in is men eenparig, dat hy een ryk, welgesteld, en geacht Koopman te Lions was (3), wanneer het den Heere behaegde, hem door 't volgend aenmerkelyk geval, zich tot een werktuig ter bekeeringe en zaligheid van velen te heiligen.

't Was, volgens 't gemeenste gevoelen, in den jaere Elfhonderd en Zestig*, dat Zyn Bekeering.
A.
1160.

(2) *Centur. Magdeb.* p. 1263.

(3) *Du Pin Bibl.* T. X. p. 162. *Gillis Kerk. Hist. der Wald.* p. 3.

* Ik volge hier in *Illyricus Naemreg.* XV. B. p. 209. *Du Pin Bibl.* T. X. p. 162. *Pictet Hist. de XII. Siecle* T. III. p. 87. enz. Andere stellen zulks gebeurt te zyn, A. 1173. noch andere, A. 1180. *Leger Hist. des Vaudois*, Tom. I. p. 12. *Pictet* ter evengemelder plaetse.

dat W A L D U S op zekeren avond in 't gezelschap van eenige goede vrienden, welgestelde en voorname burgers van Lions, zich met onderlingen kout vermakende, eenen van het gezelschap schie-lyk op de plaets dood bleef (1). Dit had inzonderheit zoo veel indruks op het harte van onzen W A L D U S, dat hy van stonden aen besloot, ernstig op zyne zaligheid te denken, en zyn leven naer de Leere en 't Voorbeeld der Apostelen aen te stellen. Gods Woord begon hy aenstonds vlytig t'onderzoeken, en by meerder verlichting, (waerschynlyk geholpen van de Leere en Schriften der W A L D E N S E N, voorheen door *Petrus de Bruis* in de nabuurschap van Lions gebragt,) zag hy wel, dat 'er wat anders te gevoelen en te doen was, als met den gemenen trein te spreken en te handelen. Altans hy ontfloeg zich, zoo veel zynen toe-

(1) Zie de *Schryvers evengemeld*. Ik vinde by *Pictet Hist. du Siecle XII. T. III. p. 85.* en in de *Levensbeschryving der Geleerde Mannen*, IIde Stukje, dat deez schie-lykgestorvene den naem des Heeren ydelyk en lichtvaerdig gebruikende, op staende voet dood bleef: maer ik heb dit liefst aen zyn plaets willen laten, wyl 't my niet al te duidlyk blykt.

toestand lyden mogt, van het tydelyke, om zich eeniglyk tot den dienst van God over te geven. En zoo 't my vrystaet te gissen, vermoede ik: dat hy niet gedraelt zal hebben, het gezelschap der Regtgeloovigen in de Nabuurschap, en misschien wel verder in de VALLEY-EN zelve op te zoeken, en zich tot hunne gemeenschap te begeven; dat hy aldaer van hen nader onderricht, en om het uitmuntende dat de Heere in hem gelegd had, vervolgens tot den Dienst des Euangeliums uitgestooten, en dus weder nae Lions zal gekeert zyn. Wat 'er van zy, het licht dat in zyne ziele ontsteken was, moest op den kandelaer; hy kon en wilde het onder geen koornmaet verbergen, maer ten dienste van Gods Ware Kerk, en van duizenden nog onbekeerde en misleide harten, doen strekken.

Hier toe gaf hem zyne woonplaats en Woon-tydelyke omstandigheden eene gewensch-
te gelegenheit. Lions, (welks Burger, <sup>Woon-
plaats,
Lions.</sup> als gezegt is, hy was,) wert toen, en noch, zoo niet voor de vermaerdste, ten minste een der beroemdste koopsteden van Vrankryk gehouden. By uitnemendheit welgelegen, en van alles overvloeiende,

kon 'er *Ful. Caf. Scaliger* van zingen :

*Quod nolis, alibi queras, hic quare, quod optas,
Aut hic, aut nusquam vincere vota potes.*

Dat is :

Zoek elders 't gene u mogt mishagen,

Hier vind men zulke dingen niet :

Zoek hier all' wat u lust ; gy kunt zulks hier
bejagen ;

't Is nergens, zoo men 't misse aen myne dub-
ble vliet.

De welgelegene lustrykheit der plaetze
maekte haer , naest Paris , waer van zy
98. gemene Fransche mylen legt , de volk-
rykste stad van Vrankryk, en het hooft van
't Lionnois. De Rhône, aen welks vloed
zy gestigt is, en die 60 uren verder in
de Middelandfche zee valt , ontfangt een
weinig beneden haer de Saone , die mid-
den door de stad loopt , in zich ; zulks
zy aen twee vermaerde en wydftrekkende
rivieren gelegen , van , en nae alomme ,
haere koopmanschappen kon ontfangen en
verzenden. Zy was al in oude tyden
vermaert , en heeft reeds van Keizer *Sep-
timius Severus* , omtrent den jaere 200.
schrikkelyke dingen moeten lyden. Ne-
gen-

gientienduizend martelaren wierden hier onder hem om 't leven gebragt ; gelyk zyne meer dan barbaersche woede , mannen en vrouwen , ja teedere zuigelingen hier vermoorde , en de stad in de asche lei , enkel om dat zy , tegen zynen wille , *Albinus* , zynen tegenstrever herbergde. Doch schoon ze meermalen zware rampen uitstond , hield zy echter 't hoofd op , en lokte van alomme den handel en handelaren t'haerwaert : zulks haere kooplieden als edele onder den volke mogten geschat worden , en men van alle oorden menschen tot haer zag toevloeïen (1). *Waldus* dan in deze stad wonende , en een vermogend man zynde , had de schoonste gelegenheit , om beide met zielen lichaems-behoefte , zynen medeburgere te hulp te komen , en het zuiver Euan-geli in de verafgelegenste plaetsen uit te breiden.

't Was hier toe van geen groot belang, Zyne Be-
of hy geleert was , of niet. „ *Hy had* ^{quaem-}
„ *God lief*, en dat was genoeg ” : gelyk ^{heden.}
Basnage met reden zegt (2). Evenwel

T 3 zal

(1) *Merian Topograph. von Frankreich.* P. V. p. 8. & seqq.

(2) *Hist. de la Relig. Reform.* IV. Periode p. 332.

zal men nooit met grond kunnen ontken-
nen, dat zyne Godzaligheid ook met Ge-
leertheit en Belezenheit gepaert zy ge-
weeft. Men moet Geleertheit bezitten
om de H. Schrift in de gemene tale te
kunnen overzetten; men moet daerenbo-
ven belezen zyn, om de Dwalingen der
Roomſche Kerk met het getuignis der
Kerkvaderen te weêrleggen: dat evenwel
heeft WALDUS beide gedaen; hebben-
de het *Gewyde Woord*, en zekerlyk het
Nieuwe Testament, ten gemenen nutte
(niet *laten overzetten*, gelyk zyne vyan-
den beuzelen, maer *zelve*) zoo al niet uit
het oirſprongelyke, ten minſten uit de La-
tynſche tale in het Franſch overgebragt,
en daerenboven eene *Verzameling van
Plaetzen uit de Schriften der Kerkvaderen*
gemaekt, tot wederlegging van Romens
wangevoelens, en ter beweerdinge zyner
gezonde bevattingen, als geenszins nieuw,
maer door de Kerke in alle eeuwen ge-
leert (3).

Leere. Sprekende namelyk met de Apostelen
en Profeten, ja met de Regtzinnige Kerk
der VALLEYEN van alle tyden,
leer-

(3) *Centuriat. Magdeb. Cent. XII. p. 1204.
Fl. Illyricus Naemreg. XV. B. p. 209, 219. Du
Pin Biblioth. T. X. p. 162.*

leerde hy : „ I. Dat in zaken des ge-
 „ loofs de *H. Schrift* alleen gezag had,
 „ en daerom het eenig richtsnoer moest
 „ zyn van geloof en leven ; des alles wat
 „ met haer niet overeenquam , verwor-
 „ pen en geschuwt moest worden. En
 „ uit dien hoofde was de *Leere der Kerk-*
 „ *vaderen en Conciliën* alleen in zoo verre
 „ goed te keuren , als zy overeenquam
 „ met Gods Woord. Welk Woord te
 „ lezen en t'overdenken , eenen iegelyken ,
 „ zoo wel Leek als Geestelyke , vrystond
 „ niet alleen , maer men had de Schrif-
 „ ten der Profeten en Apostelen , veeleer
 „ en meer te lezen dan menschelyke
 „ uitleggingen en *Glossen*. II. Dat 'er
 „ maer Twee *Sacramenten* in Christus
 „ Kerk waren , de Doop namelyk , en
 „ 't Nachtmal des Heeren : welk laetste
 „ onder *Twee Gedaentens* , beide van de
 „ Gemeente en van de Priesters genoten ,
 „ en bygevolge de *Mis* , als een onheilig
 „ ding , ja die voor de *Dooden* , als een
 „ uitzinnigheid moest gehouden worden.
 „ III. Dat het *Vagevuur* een verdigtzel
 „ van menschen was , en de stervende
 „ Geloovigen ter eeuwiger zaligheid , de
 „ stervende Ongeloovigen ter eindeloo-
 „ zer verdoemenis gingen. IV. Dat de

„ Aenroeping en Dienst der *Heiligen* ;
 „ Afgodery was. V. Dat Christus *Kerk*
 „ overal is , daer zyn Woord gehoord ,
 „ en daer de Bondzegelen naer zyne In-
 „ stellinge bediend worden. VI. Dat het
 „ *Huwelyk* den Priesteren niet alleen ge-
 „ oorloft , maer t'eeniger tyd noodzake-
 „ lyk was (1). ” En bygevolg , dat
 uit hoofde van all' 't vorige : „ VII. De
 „ *Roomsche Kerk* en elk die 't met haer
 „ hield , het ware Geloof en de Leer van
 „ Christus verlochent had : en dat die
 „ Kerk derhalven was , de Hoer van Ba-
 „ bel , en gelyk aen dien onvrugtbaren
 „ Vygboom , dien Jesus vervloekte.
 „ VIII. Dat men zyne ooren niet moest
 „ lenen aen den *Paus* , en alzulke Bis-
 „ schoppen , die zyne dwalingen voor-
 „ stonden of begunstigten ; vermids zy
 „ wolven waren , en de Paus noch Op-
 „ pergezag over de Algemene Kerk ,
 „ noch Wereltlyke macht had. IX. Dat
 „ het leven der *Monniken* duivelsch was ;
 „ hunne gelofte van kuischheit ydel , en
 „ een dekmantel van Sodomitische gru-
 „ welen ; dat die menigte van Ordens ,
 „ zoo vele merktekens van 't Beest wa-
 „ ren ,

(1) *Centuriat. Magdeb.* Cent. XII. p. 1206,
 1207.

ren , en de geheele Monnikery een
 stinkend aes was. X. En eindelyk ,
 dat de pragt en wyng der Kerken ,
 het bidden voor de Dooden , de Bede-
 vaerten , zoo vele gedwonge Vastens ,
 overtollige Feeften , en al dat boha van
 domme en onwetende menschen , al
 dien omflag van bukken , neigen ,
 kruisen enz. zoo middagklaer tegen de
 Leere en Instelling van 't zuiver
 Woord strydende , uitvindzels van
 den Satan waren (2) ". Zie daer in
 't kort zyne Leere , waer by men voegen
 mag , dat hy ook zekerlyk alle de ove-
 rige Leerstukken der W A L D E N-
 S E N verkondigt , en den volke gepre-
 dikt zal hebben : God , in zyne Heilig-
 heit en Alwetendheit ; Jesus , in zyne Al-
 genoegzaamheit , tot Regtvaerdiging ,
 Heiligmaking en volkome Verlossinge ;
 den Geest , in zyne hartveranderende Ge-
 nadekragt en zielopbeurende Verzegeling ;
 midsgaders de onvermybare noodwendig-
 heit der Heiligmakinge des Geestes ,
 voortvloeiende uit het Geloove der Waer-
 heit , en dergelyke.

Deze zoo Euangelische , en de ziel- Dienst.

T 5 vry-

(2) *Thuani Hist. Lib. XVI. Centuriat. Magd.*
 Cent. XII. p. 1207.

vrymakende Leere , drukte hy zynen huisgenooten en vrienden vooreerst , en vervolgens een iegelyk die tot hem quam, in : vermanende hen met alle zedigheid , godsvrugt en ernst , dat zy zich niet ganschlyk aen de tydelyke dingen overgeven , maer met ernst naer de hemelsche en eeuwige schatten moesten zoeken , en de zuivere godsdienst aenkleven , dat zy hier toe den Bybel zouden leezen , en uit die zuivere bron zaligmakende wateren scheppen , nadien alleen de Heilige Schrift, met zoo vele Goddelyke getuigenissen verciert en gestaeft , de consciëntie veiliglyk verlichten en bestieren kon ; toonende te gelyk , met hoe vele duisternissen de Pausselyke Leeraers , de gewigtigste grondvesten des Christelyken Geloofs bedekten , en hoe ontelbre zielen , zy als dieven en moordenaers , door hunne Menschen-vonden kneveld en verworgden (1).

En Wan-
del.

Dit , gelyk men ligtlyk denken kan , deed Lions wel haest uit andere oogen zien ; ten minste wert eene groote menigte door hem getroffen , overtuigt , en overgehaelt tot de gemeenschap der **WALDENSEN**. En wat wonder?

't

(1) *Centuriat. Magdeb. Cent. XII. p. 1205.*

't Geen hy leerde , bevestigde hy met een ernstig en voorbeeldig leven , verkoo- pende , zoo niet alle , ten minste een groot deel zyner goederen , deelende die onder de armen , en makende dus van zyn huis een *Bethel* en *Bethlehem* te ge- lyk , dat is , een *Huis Gods* , en een *Broodhuis* , daer het zuiver Euangeli voor de ziel , voedzel en dekzel voor het lichaem , den heilbegerigen en nooddruf- tigen t'aller ure gereed stond (1). En wie twyffelt , daer dus de Liefde Gods en des Naesten in de ziel van P E T R U S W A L D U S heerschte , of hy ook in al- le Christelyke en Apostolische deugden hebbe uitgeblonken ? Zyne vyanden ge- tuigen 't zelf , dat zyn leven voorbeelde- lyk en heilig was (2) : zynde het zynen toeleg , om de nedrige , aendewerelt- verlochende , en hemelschgezinde voet- stappen der Apostelen en Eerste Christe- nen , (waervan hy de afdrukzels in de V A L L E Y E N vond ,) nae te tre- den (3). Niet dat hy gemeent zoude hebben , (gelyk de Roomsche Kerk hem nageeft,) dat men professie van vrywil-
lige

(1) *Leger Hist. des Vaud. T. 1. p. 12.*

(2) *Boxhorn. Hist. Univers. ad Ann. 1159.*

(3) *Perrin Hist. der Wald. p. 2.*

lige armoede had te doen , en niets eigens , maer alle goederen gemeen moest hebben (4) : neen , zulks is te stellen op den lyst der lasteringen , waermeê de Monniken van dien tyd , hunne Historiën , zoo 't schynt , hebben willen opschikken , immers waervan hunne Schriften krielen. Maer laet ons voortgaen.

Voortgang van
zynen
Dienst.

WALDUS als gezegt is , met zoo zuivere , zoo ernstige , zoo zielvertroostende leere , en met zulk een godsdienstig en liefddadig leven , Lions verlichtende , zag wel haest dat zynen arbeid in den Heere niet ydel was. De gezegende toeloop van alomme om hem in zyn huis te hooren , ja de aendrang van vele , inzonderheit vermogende , om hem te bewegen in 't openbaer te prediken , en de vrugten van zynen arbeid , in eene menigte

(4) 't Smart my dat de voortreffelyke *Du Pin* zich in dit stuk dierwyze vergist , dat hy dit op 't goed geloof der Monniken in zyne *Kerkelyke Boekzael* stelt en 'er by doet , dat WALDUS hiervan een Orde wilde instellen , en daer toe de goedkeuring des Pauzen verzogt , doch afgeslagen wert : daer zyne doorzigtigheid , had hy anders wat aendagtiger op dit stuk gelet , hem ligt ontdekt zou hebben , dat in dit verhael het gedrag der *Minderbroeders* met dat der WALDENSEN vermengt word. *Du Pin Bibl.* Tom. X. p. 162.

te te regt gebragte , waren 'er bewyzen van (1).

Dit quam der vleeschlyke Geestlyk-
heit te nae. 't Stond haer , dagt zy ,
niet te dulden , dat een Leek , en daer
toe , zoo zy meenden , niet geordent , ten
minsten niet van Rome zyn bevoegtheit
tot dat werk ontlenende , het volk zoud
onderwyzen en prediken. Daerenboven
te moeten hooren , dat zy 't volk ver-
leidden , de waerheit bedekten , en ten
hoogsten verdorven waren ; te moeten
zien dat hunne vette inkomsten gevaer
liepen van te vermageren , dat was ondra-
gelyk. Zy zonden derhalven order en
bevel aen WALDUS , dat hy het pre-
diken en leeren te zynen huize te staken,
en ter Kerk te komen had , of dat men
anders zoude zien wat men met hem dee-
de ; hy kon , ongehoorzaem zynde , voor
den Ban duchten (1). Doch hy , te
wel onderwezen dat men daer God ge-
bied nooit zwygen mag , al zou het eer
en goed , lyf en leven gelden , gaf hen
ten' antwoorde : „ dat elk gehouden was
„ het Woord des Heeren ; *Onderzoek*
„ *de Schriften* , en *Vlied den Afgoden-*
„ *dienst*

(1) *Pictet Hist. du XII. Siecle* T. III. p. 85.

(1) *Mellinus Martelaersb.* fol. 440. kol. 3, 4.

„ dienst (2) te volgen ; dat alle Christenen
 „ priesters waren , en dat elk huisvader
 „ verpligt was , zyn gezin in de leere en
 „ vermaninge des Heeren te onderwy-
 „ zen , vooral terwyl 'er by de Geestel-
 „ lykheit gene als ergerlyke en onkui-
 „ sche predikingen gedaen wierden ; dat
 „ in Gods Woord tot een iegelyk die
 „ van den Heere in zyne ziele met een
 „ fontein van levendig water begenadigt
 „ was , gezegt wierd : *Laet uwe fontei-
 „ nen haer buiten verspreiden , [en uwe]
 „ waterbeken op de straten* (3) ; dat hy
 „ met de zynen , zich gener dwalinge of
 „ euveldaed bewust , niets ongeoorlofts
 „ kon vinden , in 't naerstig onderzoe-
 „ ken en leeren der Heilige Schriften ;
 „ dat eindelyk , den eisch der Geestely-
 „ ken onregtvaerdig was , en alles wel
 „ ingezien , God meer dan de menschen
 „ moest gehoorzaemt worden” (4). De
 „ Geestelykheit derhalven , ziende dat
 „ WALDUS op haere dreigementen niet-
 „ metal paste , nam haeren toevlugt tot Paus
 „ Alexander den III den , die sedert het jaer
 „ 1159.

(2) Joann. V, 39. 1 Korinth. X, 14.

(3) Spreuk. V, 16.

(4) Centuriat. Magdeb. Cent. XII. p. 1206.

1159. op *Adriaen* den IVden gevolgt was (5).

Alexander, quam in den jare 1163. De
in Vrankryk, daer hy van deszelfs Ko- WAL-
ning en dien van Engeland, met de uiter- DEN-
ste eerbied verwelkomt en ingehaelt wert. SEN op
Het Paeschfeest te Paris geviert hebben. 't Conci-
de, begaf hy zich nae Tours, 50 uuren lie van
van die stad, en 90 van Lions gelegen. Tours
Hier beriep hy een Concilie tegen den veroor-
28sten van Mei: zyn oogmerk was een deelt en
voornamelyk, om zyn gezag tegen onder
dat van *Victor* den IIIden, zynen Te- schriklyk
gendinger, door den Keizer gehand- vonnis
haeft, in Vrankryk te vestigen. A. gebragt.
De 1163.
bestemde tyd gekomen zynde, versche-
nen aldaer in de Kerk van St. Mauritius,
17 Kardinalen, 124 Bisschoppen, 414
Abten, en een menigte van andere per-
soonen (1). Onder dien stoet waren zoo
wy vermoeden, ook de vyanden van
WALDUS; die deze gelegenheit schy-
nen waergenomen te hebben, om hem en
de zyne geheel zwart te maken, en by de-
ze gelegenheit door 't Pauzelyk gezag de
woede tegen de Regtgeloovigen bót te
vie-

(5) *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 270.

(1) *Pictet Hist. du XII. Siecle.* T. III. p. 108.

vieren. Altans men smeede op dit Concilie onder andere dezen Regel, de *Vierde* van de Tien, die men daer maekte:

„ Dat alle de Bisschoppen en Priesters van
 „ Vrankryk toe te zien hadden, en op straffe
 „ se des Bans te beletten, dat iemant deze
 „ ketters (dier Leere sedert lang in zwang
 „ ging, hebbende niet alleen gansch Thoulouse,
 „ Languedoc, Provence, en Lombardië, ingenomen,
 „ maer zich ook uitgebreid in Gascogne en andere
 „ Provinciën,) eenig verblyf gave of verborg: ja
 „ dat niemant, op gelyke straffe, met hen
 „ te handelen, hen iet te verkoopen of van hen
 „ te koopen had, op dat zy van de behoeftigheden
 „ des levens berooft, genoodzaekt mogten worden tot
 „ andere gedachten over te gaen; dat zoo iemant hier
 „ tegen iet ondernam, en aen dezen regel ongehoorzaem was,
 „ hy voor een medeligtige gehouden, en met den Ban
 „ gestraft zou worden; en endelyk, dat de Vorsten
 „ en Overheden deze ketters hadden gevangen te nemen,
 „ hunne Vergaderingen te storen, en hunne Goederen
 „ beurt te verklaren ” (2). Zie daer de woe-

(2) Limborgii Hist. Inquisit. p. 38. Du Pin Bibl. Tom. l X. p. 106, en Pictet Hist. du XII. Siecle. T. l. p. 109.

woede weder een graed hooger geklommen , en algemeender als voor Vieren-
twintig jaeren (3) geworden ; maer zie
met een daerin , dat voorname kenteken
van den Antichrift , die zoo duidelyke
voorspelde aert van 't Beest. *Het maekt,*
zegt Joannes (4) , *dat het aen alle , klein*
en groot , ryke en arm , vrye en dienstkne-
ten , een merkten geve , aen hun rech-
terhand , oft aen hunne voorhoofden : en
dat niemant mag koopen of verkoopen , dan
die dat merkten heeft , of den naem des
Beestes , of het getal zynes naems.

Door dit wreede Besluit wert P E-
T R U S W A L D U S genoodzaekt Lions
te verlaten , en elders veiliger verblyf te
zoeken. De gene die aldaer door hem tot
de gemeenschap der W A L D E N S E N ,
dat is der Regtgeloovigen , waren overge-
bragt , moesten het zelve ondergaen , hen
kon geen beter lot treffen : zoo niet , of
'er bleven in die stad noch wortels over
van het heilige zaed , welke van tyd tot
tyd uitsproten (1). De Historischry-
vers , die van W A L D U S den oirsprong
V der

(3) *Bladz. 269.*

(4) *Openb. XIII, 16, 17.*

(1) *Leger Hist. des Vand. T. I. p. 13.*

der W A L D E N S E N stellen , doen door deze verdryving van W A L D U S en die van Lions , de W A L D E N S E N in alle oorden verspreid worden : maer men ziet uit het gene hier voor gezegt is , dat de W A L D E N S E N reeds lange voor W A L D U S door gansch Vrankryk , en in Vlaenderen , Italië , Duitschland , Engeland enz. verspreid waren (2). 't Eenigste dat men daertegen zou kunnen inbrengen is , dat men , zonder 't stuk met behoorlyke aendagt te onderzoeken , wilde , dat die van Orleans , Languedoc , en 't overige van Vrankryk , midsgaders die van Duitschland , Engeland , Vlaenderen , en andere Landen , gene W A L D E N S E N , maer byzondere , en van hen , ook van elkanderen , verschillende luiden , waren : doch de ongegrondheit van zulks , en dus hunne eenigheit met elkander , en met de W A L D E N S E N , blykt (myns oordeels) zonneklaer , uit de eenvormigheit van hun aller Leere , en Tugt. Immers wat de Leere aengaet ; men zal hen in geen wezentlyk stuk , tegen elkander vinden

(2) Zie Bladz. 166, 174, 181, 188, 189, 206, 207, 220, 223, 229, 234, 267, 270, 271 en 283.

den ſtryden : want wie is zoo dwaes, dat hy alles, wat de Monniken en zoogenoemde Gefchiedſchryvers van dien tyd zeggen, gelooven zou? En zelfs naer 't verhael van die, wel en met oordeel be- zien zynde, zullen zy niet ſtryden; de een heeft dan ſlegts wat meer als de ander geleert : dat nu van den eenen iet gezegt word, waervan men omtrent den ander niets gemeld vind, is geen bewys dat de laetſte het zelve, en dat opentlyk, niet zoude geleert hebben. Hunner aller Tugt en uiterlyk gedrag komt dierwyze overeen, dat zy alle, als ware het een brandmerk, door hunne vyanden met even de- zelve beſchuldiging, van in 't uiterlyke zich van den gemenen trein te onder- ſcheiden, en ingetogen, matig, ja zelfs geſtreng te leven, getekent worden. Men heeft maer te herdenken, wat in 't vori- ge gezegt is, om van 't een en 't ander overtuigt te zyn. Dat 'er omtrent dezen tyd, inzonderheit op 't einde van deze en in 't begin der volgende eeuw, in Vrankryk en elders, byzonder in 't Bis- dom van Albi, meer dan een ſoort van ware ketters gevonden wierden, ontken- nen wy niet; maer ſtaen met den Heere

Basnage (2) gaern toe , dat men 'er inderdaed Manicheen , Arrianen , en dergelyke verkeerden vond ; maer volgt daer uit , dat 'er behalven deze , gene van die onheilige als 't Oost van 't West verschillende , **WALDENSEN** , gevonden wierden ? In 't minste niet. Dit is van de gene dier Historie wy tot hier toe beschreven klaer , en 't zal ook met Gods hulpe van hen , die ons in 't vervolg voorkomen , duidelyk blyken. Laet ons slegts voortgaen.

Trekt
nae de
VAL-
LEYEN
en van
daer nae
Neder-
land.

Die voorgewende verspreiding der **WALDENSEN** , door de verdryving van **WALDUS** en die van Lions veroirzaekt , verwerpen wy dan als een ongegronde zaek. Waerschynelyker is het , dat die Godvrugtige en Begaeefde Man , met de Regtgeloovigen van Lions , zynen toevlugt genomen heeft tot de Broederen der **VALLEYEN** (1) , en dat Hy , zich eenigen tyd by hen opgehouden hebbende , met hun goedvinden zich nae de Nederlanden begeven heeft (2) , om de Geloovigen , die aldaer wa-

(2) *Hist. de la Relig. Ref. IV. Period. p. 177.*

(1) *Gillis Kerk. Hist. der Wald. p. 5.*

(2) *Thuani Hist. Lib. XVI.*

waren , te vermanen , te vertroosten , te versterken.

Deze wierden aldaer , en wel byzonder in Vlaenderen , omtrent den jaere 1167. verdrukt. De Aertsbisschop van Rheims was by den Grave van Vlaenderen gekomen , om hem onderstand te verzoeken tegen eenige oproerige menschen in zyn Bisdom : by die gelegenheit wierden aldaer eenige WALDENSEN, van 't graeuw *Publicanen*, *Poplicanen* of wel *Pifles* uit veragting genoemt , voor hem, onder wiens Aertsbisdom Vlaenderen dies tyds behoorde , verklagt. Zy zouden daerop , tot afweering van 't gedreigde onheil, (ik vermoede uit gedienschtigheit en tot hulpe van den behoefstigen Aerts-bis-schop,) hem zes hondert Mark zilvers hebben aangeboden , op dat hy hen niet mogte *Onderzoeken* ; doch vrugtelooos (1).

Eenige
WAL-
DEN-
SEN in
Vlaende-
ren, ver-
drukt.
A.
1167.

'k Weet niet of men aldaer toen reeds tegen hen in gebruik had, het zoogenoemde *Ordal* , of *Onderzoek en Oordeel*, strekkende om hen te ontdekken. 't Was een zeker soort van *Vuurproef*, niet min on-

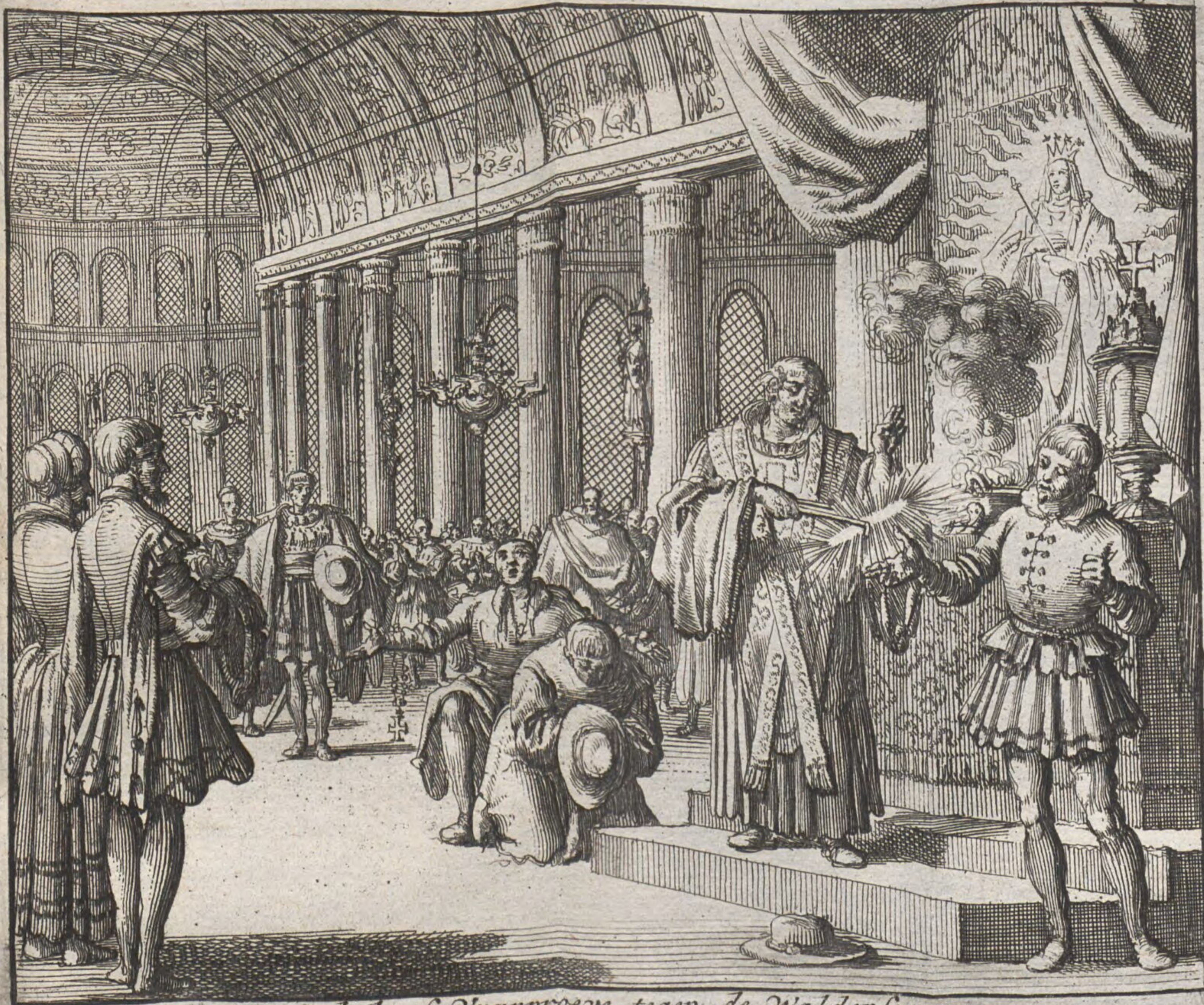
Ordal of
*Vuur-
proeve*
tegen
hen in
gebruik.

V 3 men-

(1) *Fleury Hist. Ecclesiast.* Tom. XV. p. 240, 241.

menfchelyk als die des Waters * ; waer van wy Bladz. 281. gefproken hebben. De beklægde, uit vreeze voor een wreeden dood, ontveinzende van de W A L D E N S E N te zyn, wert in bewaringe eenes Priesters gegeven : die met denzelven, voor 't aengaen der Proeve, drie dagen in vaften en bidden gehouden was door te brengen. Na 't einde van welke zy famen ter Kerke gingen ; als wanneer de Priester in zyn geestelyk gewaet zich tot den Altaer, op welke dan Vuur was, begaf, en 'er na 't zingen van 't *Lied der Drie Jongelingen*, en 't zegenen des Altaers, en des Vuurs, zeker ftuk Yzer op de kolen lei, het zelve meermalen met Wywater besproeiende. Dan wert de Mis gedaen, en de beklægde plegtelyk bezworen, gelyk ook God gebeden, de waerheit te willen ontdekken. Na 't eindigen des Gebeds, wert het nu gloeiend Yzer weder met Wywater besproeit, en dezerwyze gezegent : „ *De Zegen van* „ *Gode*

* Behalven die proeve in kout vlietend water, gewaegt *Boxhornius*, van het fteken des blooten arms in een ketel heet ziedend water : welke manier van doen in de Oude Neêrlandfche, inzonderheit Vriefche keuren, *Ketelvangb* genoemd word. *Boxhorn. Nederl. Hift. p. 25.*

Ordal of Vuurproeve tegen de Waldensen.

5, Godt den Vader, God den Zoon, en God
 „ den Heiligen Geest, dale neder op dit Yzer,
 „ op dat wy daer door tot het uitspreken
 „ van een goed regt mogen geraken.

Dit gedaen zynde, gaf men den beschul-
 digden het Gloeiend Yzer in de bloote
 hand, moetende hy dat negen voetstap-
 pen verre dragen. Hier op wert zyn
 hand door den Priester met doeken digt
 bewonden, en die windzels verzegelt tot
 den tyd van drie dagen, als wanneer men
 de hand schoudde. Was die gezwol-
 len en gebrand, men hield hem schuldig,
 onverzeert, men sprak hem vry (1).

Of deze *Vuurproef* ook tegen de ge-
 noemde Vlaemsche W A L D E N S E N
 in 't werk gestelt is, blykt niet duidelyk
 genoeg om het te boek te stellen; van
 gelyke niet wat men toen met hen verder
 gedaen hebbe: maer wel wat omtrent de-
 zen zelve tyd te Vezelai, in Bourgon-
 dië, aen Negen van hen te beurte viel.
 Vezelai is een kleene plaets op de Land-
 scheiding van 't Nivernois, 50 gemene
 Fransche mylen van Lions, 25 van Dion
 gelegen. De Abt van Vezelai deed hen

Te Vezelai
 worden
 er zeven
 ver-
 brand.
 A.
 1167.

V 4

ge-

(1) *Boxhorn, Nederl. Hist.* p. 23, 24, 25.

gevangen nemen , om hen door Geestelyken van hooger gezag te laten onderzoeken en oordeelen. Twee maenden zaten zy gevangen , als wanneer men hen zei overtuigt te hebben , van 't verwerpen des Kinderdoops , des Roomschen Nachmaels , des Huwelyks , dat is des Ongehuwden staets der Priesteren , en van andere gebruiken , gelyk als dat van 't Kruis , van 't Wywater , van den Op-schik en 't stigten van prachtige Kerken , van de Tienden , Geloften , enz. 't Paeschfeest naderende , zouden twee van hen , gehoord hebbende , dat men hen door de *Vuurproeve* zoud onderzoeken , gezegt hebben , te gelooven wat de Roomsche Kerk geloofde , en daer toe de *Waterproeve* te willen ondergaen. Men voerdeze hier op in Processie om , gevolgt van de menigte , en van *Guichard* , Aertsbisschop van Lions , van *Bernard* en *Gautier* , Bisschoppen van Nevers en Laon , en van den Vezelaïschen Abt , *Willem* : die aen 't volk vragende , wat men met de andere zeven doen zoude ? ten antwoorde kreeg : *Branden ! Branden !* De gezegde twee wierden door 't Water beproeft , de een onschuldig , de ander schul-

ſchuldig bevonden , gegeeffelt en gebannen , de andere zeven verbrand (1).

De Paus zoud omtrent dezen tyd alle de WALDENSEN gedaegt hebben , om voor hem te Rome te verſchynen , en rekenſchap van hun Geloove en Leere te geven : maer zy , zich aen zyn gebod niet kreunende , zouden geweigert hebben te komen. En daerop zou deze hunne ongehoorzaemheit , gelyk de Roomſche Schryvers ze noemen , den Paus te meer bewogen hebben , om hen alle voor ſcheurmakers en ketters te verklaren , en hen met nadrukkelyker geweld te keer te gaen (2).

Wat hier van zy , Romens Kerkvoogd zond in den jaere 1170. (het zelve jaer waerin *Dominikus* , de uitvinder der *Inquiſitie* , die wy in de volgende Eeuw met dollen yver tegen de WALDENSEN zullen zien woeden , geboren wert (3) ,) de Paus zeg ik , zond in dat jaer een Legaet of Afgezant nae Vrankryk , om de Geloovigen aldaer te benaëuwen. Deez

Te Ro-
me ge-
daegt.

In 't
Kasteel
van La-
vaur be-
magtigd.
A.
1170.

V 5. trok

(1) *Fleury Hiſt. Eccl. T. XV. p. 241, 242. La Rogue Hiſt. de l'Euchar. p. 717.*

(2) *Chronic. Joann. de Oppido ad ann. 1166. volgens Mellinus Martelaersb. fol. 442. kol. 1.*

(3) *Du Pin Bibl. T. IX. p. 277.*

trok met een magtig leger voor 't kasteel van *Lavaur*, tusschen Thoulouse en Albi gelegen, op 't welke eenige W A L D E N S E N zich onthielden. De Le-gaet nam het in, maer hoe hy met die onnoozele menschen aldaer geleeft hebbe, is beter te raden als te zeggen; wy vinden het ganschelyk verzwegen. Twee van de voornaemste zouden afgevallen, tot de Roomsche Kerk gekeert, en hierom met zeer voortreffelyke eerampten en goederen beschonken zyn (1).

Door de Graven van Provence en Albi beschermt. De W A L D E N S E N dus meer opentlyk aengetast wordende, trokken door hunne stantvastigheit, getrouwheit, en beminnellyke zeden, de harten van vele Fransche Grooten tot zich; die zich hunner onnoozelheit aennemende, zoo zy al hunne gevoelens niet geheelenal toevielen, hen evenwel opentlyk beschermden. Onder deze waren de Graven van Albi en Provence (2), welke met hunne onderhoorige Leenmannen, Slotvoogden, en Vrienden, hen thans, inzonderheit evenwel sedert den jare 1178. nadrukkelyk de

(1) *Guill. Podiolaur* fol. 35. volgens *Mellinus* f. 442. k. 1. *Basnage* IV. Per. p. 230. en *Pictet* XII. Siecle T. III. p. 182.

(2) *Basnage Hist. de l'Egl.* IV. Per. pag. 331.

de hand boven 't hooft hielden, terwyl deze onnoozele en onschuldige Lammen, onder de bescherming dezer brave en edelmoedige Heeren schuilden. Zoo niet, of zy wierden des onaengezien, door de listigheid, en overmagt des Roomschen Stoels, meermalen, ja gedurig vervolgt, en waren als Schapen ter slagtinge, die al den dag gedood wierden. Dus bate het hen weinig, zich onder de bescherming des Slotvoogds van *Lavaur*, even gemeld, bevonden te hebben; en zoo zal 't hen vervolgens niet bevryden van de woede der Geestelykheit, zoo aenzienlyke Voorstanders als de Graven van Albi en Provence, te hebben.

Want, om nu niet te spreken van de woede der Engelsche Monniken, die hen in den jaere 1174. en daeromtrent, heftig vervolgden, van Koning *Henrik den Tweeden* daerin geholpen; zulks 'er onder andere een te Londen verbrand wert, en andere op 't voorhoofd met een gloeiende sleutel gebrantmerkt wierden (1):

In Engeland
vervolgt,

A.

1174.

Om

(1) *Balei Chron. & Th. Walden de Sacram.* volgens de *Korte Chronyk der Waldensen* van D. S. Professor te Zurich p. 26, 27. en *Perrin Hist. der Wald.* p. 143.

Door de
Franſche
Geefte-
lykheit te
Lombez
of Lom-
bers ver-
oordeelt.

A.

1176.

Om dit, zeg ik, als ongemerkt te laten voorby gaen, men zag *Pontius*, Aertsbis-ſchop van Narbonne, nevens eene groote menigte zyner gebuur- en onderhoorige Biſſchoppen, tegen hen in den jare 1176 een Synode houden te Lombez, Biſſchop-lyke ſtad van 't Graeffſchap Cominges niet ver van Thoulouſe, of wel te Lombers een kleene plaets in 't Biſdom van Albi, twee mylen van die ſtad gelegen (1). Deze Kerkvergadering wert in de tegenwoordigheit des ganschen volks gehouden (2), en de WALDENSEN van dat Biſdom, daer tegenwoordig, en met den naem van *Bons hommes*, dat is *Goe-
de Luiden* by de menigte bekend, over verſcheide ſtukken ondervraegt, op welke zy om hunne vreemtheit, of geen, of geen rechtuit antwoord gaven. *Gau-
celin*, Biſſchop van Lodeve, was tot dit onderzoek aengeſtelt. Hy vroeg hen, byzonder OLIVIER, hunnen Voorſtander in den Heere, voor *Eerſt*, of zy de Wet van Mozes en 't *Oude Testament* aennamen? Zy zouden geantwoord hebben, van neen, maer dat zy zich aen de Schriften des N.

T.

(1) *Pictet Hiſt. du Siecle XII* T. III. p. 215. *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 106. *Mellinus* fol. 442. k. 1.

(2) *Mellinus* ter evengemelder plaets.

T. hielden (1) ; doch die een weinig in de Kerkelyke Historie van de twee laetste eeuwen ervaren is, zal wel weten, hoe zeer verkeerde Religie-yver de oprechte intentie van eenvoudige menschen weet te verdraeïen. Men heeft even dit ligt honderdmaal van zekere Gezinte onder 't Protestantendom in de Reformatie-Eeuw gezegt, en evenwel is het sedert zoo helder als den middag gebleken, dat die *Goede eenvoudige Luiden*, die op Redeneerkundige Onderscheidingen niet afgerecht waren, alleen die dingen in Mozes Wet en 't Oud Verbond afkeurden, welke tot het Ceremonieele, en Staetsbestierende onder Israël behoorende, door de aert en uitspraek van het Nieuwe Testament zelve waren afgeschaft; stellende voorts in de Leere des Heils, nevens alle de Protestanten, het Oude en Nieuwe Testament beide tot een grondslag van hun geloove. Zoo zal het ook geweest zyn met die *Goede Luiden* van Lombez of Lombers; zy zullen namelyk gewilt hebben, dat het Ceremonieele en Staetsbestierende van den Mozaïschen Dienst afgeschaft, en niet tot een regelmaet der Christen-kerk aen te dringen was: mis-
schien

(1) *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 106.

fchien verwierpen zy daerbeneven de Apocryfe Boeken als van geen Goddelyk gezag. Het *Tweede* dat men hen vroeg, was eene opentlyke *Belydenis* van hun Ge loof: zy, dien onderzoeker en dat gansch Synode, niet voor hunnen wettigen Rechter erkennende (1), weigerden dit te doen: en bygevolg niet om dat zy zich des Heeren en zynes Euangeliums fchaemden, gewiffelyk niet; daer van zullen wy zoo aenftonds andere blyken zien. Men vroeg hen ten *Derden* omtrent den *Doop*, of zy niet erkenden, dat de Kinderen door dat Bondzegel zalig wierden. Zy zeiden daer op, te antwoorden met Christus en zyne Apostelen. De *Vierde* vraeg betrof het *Avondmael*, wie namelyk het zelve behoorde te bedienen, wie te ontfangen, en of het zoo wel gezegent was door een onheilig als heilig Bedienaer? Hun antwoord was: dat elk vroom mensch, 't zy leek, 't zy Kerkdienaer, het vermogt te bedienen, (namelyk indien de omftandigheden zulks eifchten,) en dat die het onwaerdiglyk onderhielden, zich zelve een oordeel aten, enz. *Gaucelin* vroeg hen ten *Vyfden* omtrent het *Huwelyk*; of de Getrouwden daer in

(1) *Pictet XII. Siecle. T. III. p. 217,*

in de vryheit die Paulus gaf gebruiken-
de, konden behouden worden? zy zou-
den daer op gezegt hebben, dat zulks
toegelaten was ter voorkominge van Hoe-
rerye, volgens 1 *Korinth. VII.* Het *Zes-*
de dat hy hen vroeg betrof de *Boete*; of
ze namelyk kragt had om te behouden
in 't punt des doods; of de gene die in
den kryg dienden, ter dood gequetst
zynde, hier door konden zalig worden;
of men zich zonder onderscheid beide aen
Priesters en Leken mogt biegten; en wie
'er by *Jakobus* in zyn *Vde vers 16.* be-
doeld wierden? 't Antwoord was, dat
de kranken en zieken, [met hunne zon-
den bezwaert zynde,] aen een iegelyk
zonder onderscheid hunne zonden mog-
ten belyden; voorts wilden zy niets zeg-
gen van de gene die den oorlog hanteer-
den, om dat *Jakobus* alleen van *zieke* of
kranke, niet van *krygslieden* sprak. Voor
't *Laetst* vroeg men hen, of de verbrie-
zeling des gemoeds en de belydenis des
monds genoeg Boetpleging over de zon-
den was, en of men 'er gene genoegdoe-
ningen door Vasten, Kastydingen, Ael-
moessen enz. by moest doen om vergif-
fenis te verkrygen? Zy antwoordden,
dat *Jakobus* van niets anders sprak, en
dat

dat zy niet wyzer als de Apostel wilden wezen (1). Voorts verklaerden zy vrywillig en uit eige beweging : dat zy allerlei eed ongeoorloft hielden , wyl de Zaligmaker gezegt had Matth. V, 34. *Maer ik zegge u , zweert ganschelyk niet ; en zyn Apostel Jakobus ? Kap. V, 12. Voor alle dingen , myne broeders , zweert niet , noch by den hemel , noch by de aerde , noch eenigen anderen eed , maer uw Ja , zy ja , en uw Neen , neen , op dat gy in geen oordeel valt* (2). Daer benevens hadden zy betuigt , dat alle de Kerkelyken , welke de hoedanigheden van Paulus voorgeschreven aen de Opzienders van des Heeren Gemeente ganschlyk misten , voor *Grypende Wolven , Dieven , en Verwoesters van des Heeren Wyngaert* , moesten gehouden , en bygevolge niet erkent en gehoorzaemt , maer verworpen worden. *Gaucelin* , of wel de Aertsbisschop van Narbonne zelve , nevens *Arnand* , Bisschop van Nismes , en noch twee Abten , beantwoordden en weêrleidden , op hunne wys , de gevoelens van OLIVIER en de Regtgeloovigen van Lombez of Lombers ; en als deze zich aen de bewys-

(1) *Du Pin* en *Pictet* evengemeld.

(2) *Pictet Hist. du Siecle XII. T. III. p. 216.*

wysredenen dier Kerkvoogden niet overgaven, (alzo men hen ten deele bewyzen wilde dat zy zelve erkenden, ten deele onderstelde dat noch bewezen moest worden, en in 't algemeen Gods Woord op eene erbarmelyke wyze naer zyne gevoelens zwenkte,) als zegge ik de Aertsbisschop met zyn Medestemmers, door al hun Argumenteeren, op deze eenvoudige aenklevers der waerheit, niets won, schold hy hen voor onleerzame botterikken, en veroordeelde hen als ketters (1). *Gaucelin* sprak uit last des Aertsbisschops het vonnis uit, maer OLIVIER en zyne Medestemmers protesteerden daertegen, zeggende: dat die Bisschop van Lodeve een huichelaer, hun vyand, en vervolger was; dat zy bereid waren uit Gods Woord te toonen, dat hy, en all' dien stoet van Bisschoppen en Geestelyken, die hen veroordeelden, geen Harders, maer Huurlingen waren. De Bisschop hervatte, dat zyn vonnis naer Rechten gevelt, en hy gereed was, om in 't hof van Paus *Alexander* den IIIden, in dat van *Louis*, den Franschen Koning, en in dat van *Raimont*, Graef van Thoulouse, of der Gravinne, zyne toenmalige Huis-

X

vrou-

(1) *Pistet* en *Du Pin* evengemeld.

vrouwe , midsgaders voor den Heere *Trencavelle* , daer tegenwoordig , te toonen , dat zy Ketters waren (1). Maer zy den strik wel ziende , dien men hen daerin spande , keerden zich tot de vergaderde menigte des volks , met betuiging : „ dat zy ter liefde en eere van het „ zelve , hun geloove opentlyk zouden „ belyden ”. De fyne Bisschop vermaende het volk , toch agt te geven op het geen ze daer zeiden , van namelyk hunne belydenis *ter eere des volks* , niet ter eere Gods , (want daer zwegenze van,) te willen doen (2). Dat 's der nakomelingschap een voldongen bewys , van de onbillykheit dezès ganschen handels tegen hen , en dat het doorgaens verdraeingen , en arglistige , ja dikwils met het hair daerby getrokkenne gevolgen , uit hunne eenvoudige redenen zyn geweest , die men hen aen- en optygde. Zy wilden hunne belydenis gewisselyk op dezelve wys *ter eere des volks* doen , als zy betuigden die *ter liefde van het zelve* te willen afleggen; dat is *uit liefde* en *uit agting* voor het volk , daer ze meer billykheits van verwagteden , als van deze onregtvaardige Reg-

(1) *Du Pin Bibl. T. IX. p. 107.*(2) *Dezelve, op dezelve plaets.*

Regters. Immers zy beleden opentlyk, en ten aenhooren van de gansche menigte, de Twaelf Artikelen des Algemeenen Christelyken Geloofs, doorgaens het *Symbolum* der Apostelen, genoemt; verklarende daerby, „ dat zy geloofden verpligt te „ zyn, om de waerheden die zy met hun „ harte omshelsden, met den monde te „ belyden; dat niemant kon behouden „ worden, ten zy hy het vleesch van „ Gods Zoon at, en een lid van de wa- „ re Kerk wierd; dat alleen de Bedie- „ naers van 't Euangeli de Bondzegels „ moesten bedienen, en dat de zegen der- „ zelve van hunne goedheit of quaedheit „ niet afhing; dat de Doop noodig is, „ en ons behoud, [namelyk wel ontfan- „ gen zynde;] dat het wettig Huwelyk „ geoorloft is; dat men Boete moet doen „ over zyne zonden; en dat zy alles wil- „ den gelooven, wat men hen kon too- „ nen in des Heeren Woord gegrond te „ zyn “. De Bisschop van Lodeve eischte, dat zy zweren zouden, dat deze hunne ware gevoelens waren, maer zy, zulks als ongeoorloft aenziende, en dit weigerende, wilde men hen hier toe noodzaken: des beriepen zy zich op 't gegeven woord van den Bisschop van Al-

bi, die hen, zeiden zy, belooft had dat ze tot geenen eed zouden gedrongen worden. Dit miszaekte die Bisschop, waerschyndlyk om niet van geheime onderhandeling met hen verdagt te zyn: hy ging zelfs verder; verklarende hen voor ketters, bevestigende dus het vonnis van *Gaucelin*, en verbiedende den Adel van Lombes of Lombers, (die OLIVIER en die met hem waren, voorgestaen en verdedigt had,) hen in 't toekomende eenige bescherming of voorstand te bewyzen. Dit vonnis wert van all' de aanwezende Geestelykheit getekent, en de WALDENSEN dus van allen veroordeelt en verworpen (1).

Uit
Thoulouse
verdreven.

A.
1178.

Niet beter ging het twee jaren later te Thoulouse. Het Roomsche Hof en zynen aenhang, (op allerlei wyzen bedagt, om de WALDENSEN te dwarsboomen en uit te roeien,) hunnen bloeienden stand in dat Bisdome en Graeffschap niet langer kunnende dulden, zag derwaert

(1) *Concil. T. X. p. 1420. Rog. Hoveden. ad Ann. 1176. Baronii Annal. p. 660. Volgens Picquet XII. Siecle T. III. p. 215. seqq. Mellinus Martelaersb. fol. 442. kol. 1. Zie ook Du Pin Bibl. T. IX. p. 106, 107. en Basnage Hist. de l'Eglise. IV. Period. p. 230.*

waert zynen Legaet , met een groot gevolg van Bisschoppen , Abten , en andere Geestelyken , trekken ; om hunnen voortgang aldaer te stuiten. De Koningen van Vrankryk en Engeland , nevens *Raimond* Graef van Thoulouse , waren gereed om hen nadrukkelyk de hand te bieden , tegen deze zoogenoemde Ketters (1). *Pieter Moran* , een eerwaardige en vermogende Gryzaert , die Heer van twee Kastelen was, en zeer vele vrienden en bloedverwanten had , begunstigde hen aldaer , zoo niet uit overeenkomst met hunne gevoelens , ten minste uit liefde en agting voor hunne deugd en trouwe. Hy liet hen hunne Godsdienstige byeenkomsten in deze zyne Kastelen houden , en verdedigde hunnen goeden naem , zoo 't schynt , meermalen. Dit was genoeg om hem by Rome voor een Hooft dezer menschen te doen doorgaen ; de Graef van Thoulouse deed hem derhalven aenzeggen , dat hy voor den Legaet moest verschynen ; hy dit voor de eerste mael geweigert hebbende , vond men middel om hem te doen komen. Men geeft voor dat hy op verfoeielyke gevoelens bevonden wierd ; dan hier is niet veel staets op te

X 3

ma-

(1) *Mellinus* fol. 442. kol. 2.

maken : dit fchynt klaer , dat men hem , na eenige vragen , zoo wel voor ketter verklaerde , als de gene die hy in zyne befcherming genomen had. Hier op volgde dat men hem in de gevangenis wierp , en hy , uit vreeze voor een wreeden dood , bewogen wert om de gunft tot de WALDENSEN vaerwel te zeggen , en zich voor Rome te verklaren. Dit gedaen hebbende , noodzaekte men hem , op de fchandelykste wyze , boete te doen , men verklaerde alle zyne goederen verbeurt , flegte zyne Kaftelen , en dreef de Geloovigen uit het Bifdom en Graef-fchap van Thouloufe (1).

Zy ko-
men
onder de
Protectie
des Gra-
ven van
Albi.

Deze begaven zich daer op nae 't Bifdom en Graeffchap van Albi , alwaer *Rogier van Beders* of *Beziers* , Heer en Graef van die Landftreek , hen in zyne protectie en befcherming nam , nevens hunne andere broederen daer woonagtig.

Sedert
ALBI-
GEN-
SEN ge-
noemt,
doch dik-

Men merkt aen dat de WALDENSEN van dit Graeffchap voornamelyk federt dezen tyd ALBIGENSEN wierden genoemd (2) , wyl ze door dezen voorftand geholpen , aenzienlyker party

(1) *Mellinus* , *Du Pin* , *Basnage* voorgemeld. *Pictet XII. Siecle* T. III. p. 232, 233.

(2) *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 107.

ty formeerden dan tot noch toe. 't Kan wils met
 zyn, doch ik ben evenwel niet van ge- de Ket-
 dagten dat men alles wat op den naem ters, daer
 der ALBIGENSEN om deze reden toen ook,
 gaet, moet aennemen, maer onderscheid ver-
 tusschen ALBIGENSEN en AL- mengt.
 BIGENSEN maken. Te weten ge-
 lyk hier voor reeds aengeroert is, men
 vond in dat Bisdum behalven de WAL-
 DENSEN daer woonagtig, en hier-
 om ALBIGENSEN genoemd, ook
 andere menschen, welke zich zoo wel als
 zy tegen de Roomsche Kerk kanteden,
 doch met zeer vreemde en snocde gevoe-
 lens besmet waren. De onheilige leerin-
 gen van *Manes* schenen in sommige, die
 van *Arius* in andere te herleven: 't zoud
 ook kunnen wezen dat eenige van deze
 zich bedektelyk onder de WALDEN-
 SEN mengden, gelyk men meer-
 mael zag, en noch daeglyks ziet, dat het
 onkruid zich onder de goede tarwe weet
 te verschuilen. Zulks de Geleerden wel-
 ke willen, dat de ALBIGENSEN in
 't algemeen geheel andere menschen zyn
 geweest als de WALDENSEN,
 (daer toe het groot verschil van
 gedrag en leere, inzonderheit uit de
 Acten der Inquisitie van Thoulouse,
 X 4 waer

waervan in de volgende Eeuw nader, bybrengende,) behoudens de agting die men anderszins voor deze Mannen heeft, eene misflag begaen tegen de behoorlyke onderscheiding van door een vermengde verhalen, hoedanige alle van dien tyd byna zyn.

Onder- Men heeft dan hier omtrent in agt te
scheit nemen; dat 'er in 't Bisdum Albi, in der
tusschen daed, en wel vele opregte WALDEN-
de WAL- SEN tans ten tyde geweest zyn; dat 'er
DEN- SEN van te gelyk eene groote menigte van Ketters
Albi en en verkeerden aldaer was; en dat den
de Ket- WALDENSEN meermalen din-
ters in gen, van die Ketters geleert of bedreven,
dat Bis- te laste gelegd worden; dat zy de (WAL-
dom te DENSEN,) de meestgeagtste, schoon
maken. ligt niet de grootste menigte uitmaekten,
en door hunne beminnellyke zeden, mids-
gaders hunne zich aen de consciencie der
menschen openbaer makende Leer, de
harten der Grooten en Edelen des Lands
tot zich trokken, en by hunne genegen-
heit ook hunne bescherming wonnen;
waerdoor deze als voorstanders der onder-
drukte onschult, zich van tyd tot tyd
met ernst en magt tegen Romens over-
moed en dwinglandy stelden, terwyl zy
ook te gelyk alle andere van Rome ver-
volg-

volgden, dat is ook alle die andere Ketters, uit een grondbeginsel van verdraegzaamheit, en afkeer van conscientiedwang, in hunne bescherming namen, en van deze Laetstgemelde meermalen, byzonder in de volgende Eeuw, tegen Rome geholpen wierden.

Altans de Graef van Albi, nam zich der WALDENSEN van zyn Graefschap aen, en beschermde hen; en dat wel tegen den dollen yver des Bisschops, die niet te vreden met het vonnis van Thoulouse t'onderschryven, hen zoo ik vermoede, ook niet in zyn Bisdom wilde zien, maer welligt gewelt tegen hen gebruikt wilde hebben. De Graef in tegendeel, was van gansch andere gedachten, en wilde hen verschoonen. Van strydigheden gaen de zaken dikwils verder: de Bisschop, of door verblinden yver, of door trotze verwaentheit, zoo eigen aen verkeerde Geestelyken, bejegende daerop den Grave waerschynlyk, tegen 't ontzag zynen Landsheere verschuldigt, zonder de minste eerbied. Deez daer over gebelgt, en misschien voor de stoutheit van den Bisschop dugtende, deed hem gevangen nemen en naeukeurig bewaren; niet door WALDENSEN, of

De Graef verdedigt de WALDENSEN tegen den Bisschop, die gevangen word.

met hun hulp , gelyk *Du Pin* zegt (1); maer door zyne hofdienaers , die gelyk hun Heer , den WALDENSEN niet ongunstig waren , of wel door eenige der voorgedagte ketters.

Des Pauzen Legaat doet den Grave belasten den Bisschop vry te laten ende WALDENSEN enz. te verdryven.

De Legaat des Pauzen zond derhalven den Abt van Clairvaux, *Henrik*, nevens *Reinaud*, Bisschop van Bath, nae Albi, om den Grave aen te zeggen, dat hy zynen Bisschop in vryheit had te stellen, en zyn land van de Ketters, dat is voornamelyk van de WALDENSEN, waerop men 't meest geladen had, te zuiveren. Die twee quamen te Albi; doch *Rogier*, van hunne komst bewust, had zich in de afgelegenste en ongenaekbaerste plaetsen van zyn Graeffschap begeven. De Abt van den Bisschop verzelt, begaven zich daer op nae't Kasteel of de Sterkte Castus, waer op, of in de Gravinne zich met een groot gevolg en talryke manschap, nevens een groot getal van WALDENSEN, begeven had. De twee Prelaten voeren tegen deze menigte, en inzonderheit den afwezenden Graef, heftig uit, doch wierden met stilzwygen beantwoord: „ Wanneer wy hen, (dus hoort men den Abt van Clairvaux, zel-

(1) *Bibl. T. IX. p 107.*

zelve,) „ wanneer wy hen heftig en
 „ fcherp bekeven, en zy ons niet durf-
 „ den antwoorden, verklaerden wy den
 „ Graef voor een verrader, ketter, en
 „ trouwlooze jegens den Biffchop, en wy
 „ deeden hem ten aenhooren zyner vrou-
 „ we, en van alle die in 't kasteel waren,
 „ uit laft van onzen Heere den Paus,
 „ met alle vrymoedigheid in den Kerke-
 „ lyken Ban”. Zy verklaerden daeren-
 boven, tegen hem, van wegen den Paus
 en de Koningen van Engeland en Vrank-
 ryk, als een Rebel, den oorlog (1).

Men ontdekte omtrent dezen zelven Twee
 tyd twee Begunftigers, of welligt Voor- Begun-
 ftanders, der WALDENSEN VAN ftigers,
 ALBI; welke goedvonden zich aen te of Voor-
 bieden, om voor des Pauzen Legaet te ftanders
 verfchynen, en hunne Geloofsbelydenis der
 hem over te geven. Zy quamen te Thou- WAL-
 louse, alwaer *Petrus*, Kardinael van St. DEN-
 Chryflogonus, en de Biffchop van Poic- SEN,
 tiers, beide Legaten van Paus *Alexander*
 den IIIden in Vrankryk, nevens den
 Grave van Thoulouse, verzamelt waren,
 in de Hooftkerk van St. Stefanus. Men
 vroeg

(1) *Roger. Hoved. by Mellinus* fol. 442. kol. 2.
 en *Epist. H. Claravall.* 557. by *Pictet XII. Siecle*
 T. III. p. 233.

vroeg REMOND VAN BAIMIAC en BERNARD VAN RAIMOND, (dit waren de twee die zich aangeboden hadden,) naer hun geloove; zy lazen het zelve uit een geschrift voor: men vroeg hen of dat hun geloove inderdaed was, en zy geantwoord hebbende dat zy nooit iet anders geleert hadden, zoo heete men hen zulks liegen, onder voorwendzel dat men hen andere dingen had hooren leeren; maer dit was gewoon in dien tyd; en och of onze eeuw van alle lasterlyke misduidinge vry was! Men vorderde dan van hen dat zy hunne Geloofsbelydenis bezweren zouden, 't welk zy weigerden. De Legaet *Petrus* wilde hen bewegen om hunne gevoelens te verlaten, en zich t'ontheffen van den Ban, op hen door den Paus, door d'Aertsbisschoppen van Bourges en Narbonne, door den Bisschop van Thoulouse, en door hem Legaet gelegd: maer zy gaven hem geen gehoor. Des bande hy hen, by ontstekene waskaersen en ander schyngebaer, op nieuw, en de Graef van Thoulouse, met andere aenzynde Heeren, verbonden zich om hen nimmer te zullen begunstigen (1).

Zoo

(1) *Pictet Hist. du XII. Siecle. T. III. p. 233.*

Zoo stond het met de WALDEN- WALDUS
SEN in 't Zuiden van Vrankryk , als trekt uit
PETRUS WALDUS onderwyl het de Ne-
zaed der heilzame Leere in 't Noorden, derlan-
dat is in Picardië, gezaeit had. Wy za- Picardië,
gen hem *, uit Lions verdreven, nae de en ver-
VALLEYEN , en van daer nae de volgens
Nederlanden trekken : 't is onzeker hoe door
lang , en waer hy zich hier opgehouden Duitsch-
hebbe. Zoo hy alle de Provintiën land nae
doorgetrokken zy, dat niet onwaerschyn- Bohe-
lyk is , zal 'er een geruimen tyd mede men;
doorgelopen zyn , eer hy alomme het daer hy
Woord Gods, daer hy gelegenheit vond, gestor-
heeft konnen betuigen. Uit de Neder- ven zou
landen ging hy nae 't bovengemelde Pi- zyn.
cardië (1) , 't welk aen de Nederlan-
den, dat is aen Artois en Henegouwen,
grenst. Zyne heilzame Leere schoot daer
wel haest in eene menigte van zielen zeer
diepe wortelen; zulks de WALDEN-
SEN van dit gewest , zich vervolgens
meer opentlyk tegen Rome stellen-
de , den naem van PICARDS
of PICARDIERS kregen. PE-
TRUS WALDUS eenigen tyd on-
der de Picardiërs verkeert hebben-
de,

* Bladz. 305.

(1) *Thuanus Hist. Lib. XVI.*

de , trok nae Duitschland (1) , en van daer nae Boheme. Hier , wil men , is hy , na 'er eenigen tyd het zuiver Euan-geli gepredikt en verscheide harten te regt gebragt te hebben , vreedzamelyk in den Heere ontslapen (2) : terwyl zyne gedagtenis zelfs by 't laetste nageslagt in zegeninge zal zyn ; als die met Leere en Leven , naer lichaem en ziel , alles toegebragt heeft wat in hem was , tot verbreiding en handhavinge van Gods ongekreukte Waerheit , en verftoring van het ryk der Dwaling.

Slot
van dit
ZEVEN-
DE BOEK.

Met regt moet dan zyn naem by alle Protestantische Christenen , in eeuwige gedagtenis zyn : en zoo ooit , hier geldt de lesse des Apostels (3) ; *Gedenkt uwer Voorgangeren die u het Woord Gods gesproken hebben , en VOLGT HUN GELOOVE NAE* , aenschouwende de uitkomst hunner wandeling. Ja Christenen ! volgt zyn geloove na , dat hem over alle rykdommen en voordeelen dezer werelt deed henen zien , en ze met Paulus (4) *schade en dreck achten , om Christus te winnen ,*

(1) Thuanus evengemeld.

(2) Dezelve , ter zelve plaetse.

(3) Heb. XIII, 7.

(4) Philipp. III, 7. 8.

en in Hem gevonden te worden, om d'uitnemendheit der kennisse van Jesus, zynen en onzen Heere; dat hem met Abraham zyn Land en Maegschap (5), ja met de Apostelen (6) Alles deed verlaten, op Jesus roepende stemme in zyne ziele, en om de Belydenis der onvervalschte Kruisleere; uit begeerte nae een beter Vaderland, dat is nae 't Hemelsch, nae een beter goed, dat is God zelve, die eens Alles in allen zal zyn. Volgt dat geloove, om overal daer het Gods waerheit en eere geld, pal te staen, en door zyne genade ondersteunt, niet te kreuken, al zou men 'er alles by op moeten zetten; wetende dat naer 't onwankelbaer Woord, van de AMEN, de Getrouwe en Waeragtige Getuige, niemant die zynent halven, en om des Evangeliums wille, verlaten zal hebben, huis, of broeders, of zusters, of vader, of moeder, of vrouw, of kinderen, of akkers, of hy zal nu in dezen tyd, (op de eene of andere wyze, vooral geestelyk, naer 't aenbiddelyke van Gods Raed,) hondertvondig weder ontfangen, huizen en broeders, zusters en moeders, kinderen en akkers, en in de toekomstige eeuw het eenwige

ge

(5) *Heb. XI, 8, 16.*

(6) *Matth. XIX, 27.*

ge leven (7). Maer wee hen ! die om een *schotel* moes met Ezau , hun Eerst-geboorte-regt verkoopen ; en die om aerd-sche voordeelen Babel aanbiddē ! *Zy zullen ook drinken , uit den Wyn des toorns en der grimmigheid des Almagtigen Gods* (8). Die een iegelyk onzer voor zoo snooden val beware ! Men belyde dan Jesus voor de menschen , en blyve Hem belyden ; men schame zich Zyns , nocte zyner Waerheit , zoo zal hy ons belyden voor zynen Vader , ende zyne Engelen (9).

(7) *Mark. X, 29.*

(8) *Openb. XIV, 10.*

(9) *Lukas XII, 8.*

HISTORIE

der

WALDENSEN.

ACHTSTE BOEK.

TErwyl de Zalige WALDUS en De
 zyne Medearbeideren alomme be-^{WAL-}
 zig waren om de dwaling te verdryven, ^{DEN-}
 was de Paus en zyn Aenhang ook ner-^{SEN op}
 gens byna ledig om ze ſtaende te houden. ^{'t Conci-}
 Wat daerin van zyne Legaten te Thou-^{lie van}
 louſe en Albi gedaen was, hebbenwe ^{Latran}
 daer even in 't vorige Boek gehoort; laet ^{veroor-}
 ons nu zien wat hy zelve te Rome uit-^{deelt en}
 voerde. Hy hield daer in den jare 1179. ^{gevloekt.}
 een aanzienlyk Concilie, het *Derde Al-*
gemene zoo genoemt: daerop verſchenen
 van alomme uit Italië, Vrankryk, En-
 geland, Schotland, Denemarken, Duitsch-
 land, en Hongarye, eene menigte van
 Kerkvoogden; zulks men 'er 322 Bis-
 Y ſchop-

A.
 1179.

schoppen telde. Deze vergaderden in de Hooftkerk van St. Jan de Lateran ; de Paus presideerde 'er, gezeten op een troon omringt van de Kardinalen , Stedevoogden , Raedsheeren , en Burgermeesters van Rome. In drie Zittingen, de Eerste gehouden den 2den of 5den , de Tweede den 14den , en de Derde den 19den Maert, deed men 'er alles af , en maekte XXVII Regels. De Laetste van welke eigentlijk den WALDENSEN van Albi , Gascogne en Thoulouse gold ; gelyk ook de voorgemelde Ketters en Oproermakers , die in dezen Canon eenigszins onderscheiden worden. Men had op dat Concilie tegen de gedagte WALDENSEN ingebracht , dat zy leerden : „ I. Dat men den Paus niet „ gehoorzamen moest , en dat zyne Decreten geen kragt altoos hadden. II. „ Dat de Leken , die waerlyk godyrugtig leefden , het regt zoo wel hadden „ als de Priesters , om de Absolutie te „ geven , en de Bondzegelen te bedienen *. III. Dat de Bedienaers hier „ toe

* Te Rome hield men de Opzienders der WALDENSEN voor Leken , en wyl deze als Uitdeelders der Verborgenheden Gods, wette-

„ toe niet geregtigt waren, zoo ze in on-
„ kuischheit leefden. IV. Dat men het
„ Brood en Wyn des Avondmaels, eens
„ 's jaers moest heiligen, en dat door 't
„ Gebed des Heeren †. V. Dat de Af-
„ laten ydel en nutteloos; het Vagevuur
„ een droom; de Aenroeping der Heili-
„ gen zondig; en de Mirakelen, die men
„ in dien tyd veilde, valsch waren.
„ VI. Dat zy de (Roomfche) Feeften,
„ de Vastens by die Kerk ingestelt, en
„ de Ave Mariaes, vooral ook het Of-
„ ficie of den Dienst dier H. Maegt ver-
„ wierpen. VII. Dat zy in de Kerk
„ maer drieërlei ampt kenden: dat van
„ Bisschop, van Priester of Leeraer, en
„ van Diaken. En VIII. Dat men niet
„ mogt zweren”. Waer by men noch
andere dingen voegde die volflage leugens
en lasteringen zyn. Uit kragte van wel-
Y 2 ke

telyk door de VALLEYKERKEN verko-
ren en bevestigt, de Bondzegelen bedienden, en
't Leeraerampt waernamen, beschuldigde men
zoo ik gisse de Geloovigen, van 't bovengezeg-
de te leeren,

† Veelligt kantten zy zich tegen dat onbereid
en oneerbiedig daeglyks Communiceeren der
Roomfchgezinden, en hielden 't Avondmael eens
jaers, gebruikende by 't inzegenen 't *Onze Va-*
der, (om de IVde Bede) gelyk de Eerste Kerk.

ke beschuldigingen en leeringen ; men tegen hen , als gezegt is , den XXVIIften Canon of Regel in dit Concilie maekte ; die voor zoo veel hy opzigt op de WALDENSEN heeft , van dezen inhoud was : „ De Kerk , gelyk St. Leo „ zegt , alhoewel zy bloedige strafvonnissen „ verwerpt , kan en mag echter door de „ Wetten en Magt der Christen-Vorsten na- „ drukkelyk geholpen en gehandhaeft wor- „ den ; ook doet de vrees voor tydelyke „ straffen , niet zelden toevlugt nemen tot „ de geestelyke hulpmiddelen. Nu zyn de „ ketters die men onder andere Kathari , „ Patarini , en Publicani noemt * , dier- „ wyze in Gascogne , 't Bisdum Albi , en „ dat van Thoulouse , gelyk ook in zeer „ vele andere Landschappen vermenigvul- „ digt , dat zy zich niet meer bedekt hou- „ den ,

* De ware reden en betekenis dezer benamingen is vry duister en onzeker. 't Een of 't ander geval , ook de een of andere plaets , kan 't gemeen of de Geestelykheit bewogen hebben , de WALDENSEN dus uit veragting en schimp te noemen. Kathari (Καθαροι , zuivere ,) kan dus in schimp Fynen ; Publicani of Poplicani , (the People , Pifles ,) kan 't ruw en onleerzaam Volksken , Botterikken , Ongeftudeerde enz. betekenen. Patarini zegt misschien , ketters van Patara , een Italiaensche plaets : of anders Lydzame , Slokkers , enz.

dat ze, gelyk hier voor gebleken is, onder de bescherming der Heeren van die Kastelen genomen waren. De Legaet, hoe 't zy, overviel hen met zyn heir, en zy, zegt men, om dat onweêr te ontgaen, veinsden hunne dwalingen af te zweren; doch de Legaet vertrokken zynde, gingen zy weder hunnen ouden gang (1).

Eenige
ver-
brand.

Een van hen *Therric* genoemd, die 't ontvlugt was, en zich langen tyd in een Grot te Corbigni, in 't Bisdome van Nevers verborgen hield, ontdekt zynde, wierd verbrand. Verscheide andere ondergingen dezelve straf, daer onder twee oude vrouwen van Troyes. Men verziert omtrent deze, dat *Therric* aen eene derzelve den naem van *Sancta Ecclesia*, of *la Sainte Eglise*, (de Heilige Kerke,) en aen de andere dien van *Sancta Maria*, of *la Ste Marie*, (de Heilige Maria,) gegeven had: en zulks, moet men weten, op dat zyne Sectgenooten, ter onderzoek gebragt wordende, met waerheit zouden kunnen zweren by *Sancta Maria*, *la Sainte Marie*, of de Heilige Maria, dat zy alles geloofden, wat *Sancta Ecclesia*, *la Sainte Eglise*, of de Heilige Kerk, geloofde.

(1) *Du Pin* en *Pictet* evengemeld.

de (1). Wat zou men ons niet wel in de hand willen steken?

Paus *Alexander* de IIIde stierf in dit Paus
jaer op den 30 Augustus te Citta di Ca- ^{Alexan-}
stello, na dat hy de Pauselyke waerdig- ^{der word}
heit 24 jaren, en 11 maenden bekleed had. ^{door Lu-}
De stoel was maer ééne dag ledig, en ^{cins den}
Hubald, Bisschop van Ostia, volgde ^{IIIden}
Alexander, onder den naem van *Lucius* ^{gevolgt.}
^{A.}
den IIIden (2): onder wiens regeerin- 1181.
ge, hoe kort, de WALDENSEN
niet weinig uitgestaen hebben; zynde van
hem en zyne Vassalen, meermalen heftig
veroordeelt en vervolgt.

Hy had naeulyks den zetel beklom- De
men, of hy vloekte en veroordeelde hen WAL-
als Ketters reeds in den jare 1183 (1); DEN-
een jaer zoo droevig voor deze Regtzin- SEN
nige Christenen. Men geeft voor op 't veroor-
gezag van de Vyanden der WALDEN- deelt.
SEN, dat zy toen te Rome quamen, ^{A.}
en dat wel met schoenen, in welks over- 1183.
leer een snede was, of wel, welke zon-
der overleer, en dus alleen schoenzolen
gelyk de Hebreën droegen, waren, als
een Leus van hunne Secte, en dat ze om

Y 4

de-

(1) *Du Pin Bibl.* T. IX. p. 107.

(2) *Pictet XII. Siecle.* T. III. p. 262.

(1) *Mellinus* fol. 443. kol. 1.

deze , en meer andere dergelyke dingen veroordeelt wierden ; maer het blykt , zoo dit van die opgesnede schoenen of schoenzolen , al geen verdigtzel is , dat de Paus hen om geheel andere redenen bande en vervloekte ; te weten om 't bestryden van verscheide Roomsche Leerstukken , als dat van de Transsubstantiatie , van de Boete , van het niet Huwelyken der Priesteren , en van andere dingen (2).

Ze
er
vele in
Vlaende-
ren ver-
brand.

A.
1183.

In Vlaenderen trof hen in dit jaer geen beter lot. Zekere vrouw ontdekte daer , aen den Graeve van Vlaenderen , en den Aertsbisschop van Rheims , onder wiens Bisdome Vlaenderen toen behoorde , als noch eens gezegt is , eene groote menigte dezer Belyderen , van allerlei staet , kunne , en ouderdom : En zonder lang te dralen , maekte men hun proces op , en vonnist hen om verbrand te worden , verklarende te gelyk alle hunne goederen verbeurt (1). Men legt , naer gewoonte , dezen luiden te laste , dat zy deels Manicheen , deels Arianen , deels Kataphri-

(2) *Mellinus* fol. 443. kol. 1. *Basnage Hist. de la Rel.* IV. Per. p. 334.

(1) *Rigordus de Gestis Ph. August.* en andere van *Pieter* p. 277. en *Mellinus* fol. 443. kol. 1. aengehaelt.

phrigen , waren ; doch dit doet men op 't gezag hunner vyanden , die zichzelven , gelyk doorgaens , verraden , en vervolgens , zonder dat zy 't denken , ons klaer genoeg vertoonen , wat zy eigentlyk geleert hebben. Ten opzichte van deze verbrande vind men , in een oud Geschrift A. 1591. t'Antwerpen gedrukt , en door den Heere *H. Schyn* , in zyn Leven Predikant onder de *Mennoniten* , aengehaelt (2) , het volgende : „ Om- „ trent dit jaer (1182) zyn in Vlaen- „ deren , door 't bevel des Graven vele „ ketters gedood , die behalven vele an- „ dere dwalingen , den Kinderdoop , 't „ Heilig Sacrament des Altaers , en de „ Mis verachtten . Waer uit onder anderen blykt , dat deze Vlamingen dezelfde gevoelens , waermeê de **W A L- D E N S E N** Rome altoos bestreedden , gehad hebben ; en by gevolg dat zy noch den Manicheen , noch den andere Ketteren van dien tyd gelyk waren.

In 't Hertogdom Berri viel in dit zelve jaer het Graeuw op deze onschuldige lammeren aen , als tegen vyanden Gods en zyner Kerke , brengende van hen meer dan zevenduizend onschuldige zielen , op ^{In 't Hertogdom Berri worden 7000 van 't Graeuw} eene

Y 5

(2) *Hist. Mennonit.* T. I. p. 142.

dood ge- eene gewelddadige wyze, om 't leven (1).
 slagen. Zoo ver gaet de verkeerde en domme
 A. yver des gemenen volks, door de Geeste-
 1183. lykheit opgehitst; kan zy der menigte
 een indruk geven, dat menschen, anders
 lievens-waerdig van zeden en verpligtende
 van gedrag, bereid eenen iegelyke te hel-
 pen en naer lichaem en ziele wel te doen,
 schadelyke gevoelens in hunnen boezem
 dragen; wee dan de zulke! Komt daer
 by, dat dezelve Geestlykheit aen 't wuft
 Gemeen den hemel opent, zoo het dit
 slag van luiden, quelt, vervolgt en uit-
 roeit, wat is 'er te grouwelyk, te ver-
 woed, te onmenschelyk dat het zelve
 dan niet zal bedryven!

Wreed Maer laet ons zien, wat de Roomsche
 Decreet, Kerkvoogd tegen de WALDENSEN
 van Paus in het volgende jaer, dat is A. 1184.
Lucius te- uitvoerde. Hy hield een Concilie te
 gen hen. Verona, Bisschoplyke stad in 't Vero-
 A. nees, 't welk den 1sten Augustus begon,
 1184. en niet voor den 4den November eindig-
 de (1). Had hy in 't begin zyner re-
 gee-

(1) *Baronius Faerb.* uit *Antonini Chronic.* Zie
 wyders *Mellinus Martelaersb.* f. 443. k. 1. *Pictet*
XII. Siecle T. III. p. 277. en de Schryvers by
 hen aengehaelt.

(1) *Pictet Hist. du XII. Siecle.* T. III. p. 282.

geeringe hen veroordeelt *, men kan denken dat hy nu niet minder deed ; hy maekte hier verscheide wreede Besluiten tegen hen , die tot fondamenten strekten, waer op in 't begin der volgende Eeuw, de Inquisitie geboud wierd. Immers men ziet in die Besluiten , volgens de verstandige aanmerking van den Heere *Fleury* (2) , de twee Magten , (de Kerkelyke en Wereltlyke,) samenloopen, tot uitroeïnge der zoogenoemde Ketteren ; men ziet 'er het onderscheid gemaekt, tusschen Verdagte , Overtuigde , Boetvaardige , en Hervallene ; men ziet 'er den grondregel , *Non bis in idem* (Geen tweemaal om dezelve,) vertreden , en na dat de Kerk , tegen de Overtuigde de geestelyke straffen zou gebruikt hebben, de overlevering aen den wereltlyken arm vastgesteld. De Lezer oordeele zelve uit het gene wy van deze Besluiten hem zullen mededeelen. *Steunende* , zegt Paus *Lucius* , „ *Steunende op de magt van onzen alderlieffsten zoone Fredrik , Keizer* „ *des*

* Namelyk in den jaere 1181. Of men moest denken, dat die Historischryver welke ons deze dubbele veroordeeling van *Lucius* meld, van deze laetste alleen sprak.

(2) *Hist. Eccl.* p. 530.

„ des Roomfchen Ryks , hebben wy met
 „ goetvinden onzer Broederen , en der Pa-
 „ triarchen , Aertsbiffchoppen , en Princen,
 „ uit verfcheide deelen des Ryks byeengeko-
 „ men , ons door het tegenwoordig Decreet
 „ willen ftellen , tegen de Ketterf , welke
 „ om veelerleie en menigvuldige valfchhe-
 „ den , verfcheide namen dragen , en wy
 „ hebben alle Ketterye , hoe ook genoemt ,
 „ uit onze Apoftolifche magt , door deze
 „ tegenwoordige Conftitutie , willen veroor-
 „ deelen en verdoemen. Derhalven ver-
 „ oordeelen wy onder den eeuwigen vloek ,
 „ de Kathari , Patarini , Humiliates * ,
 „ Armen van Lions † , Paflageni ‡ , Ar-
 „ naudiften § , enz. En vermids eenige
 „ van

* *Humiliates* , (Nedrige of Vernederde) zoo noemde men de WALDENSEN , waerfchynlyk fpotfwyze , om dat zy op de nedrigheit en ootmoed drongen , en flegte kleederen droegen ; niet om dat zy zich voor Keizer *Fredrik* vernederden , of een Orde van gemaekte nedrigheit hadden ; dit waren andere , gelyk *Fleury* zelve erkent. *Fleury* op de evengemelde plaets.

† Zoo noemde men de WALDENSEN , om dat eenige van hen met *WALDUS* uit Lions verdreven waren.

‡ *Paflageni* , men wilde hier zoo veel meê zeggen , als *Zwervers* , *Landloopers* , of wel naer 't Griekfch Παράγιν , *Ganfch heilige*.

§ Zoo noemde men hen naer *ARNAUD* hunnen Voorftander. Zie p. 282.

„ van hen , onder eene gedaente van god-
 „ zaligheid , daer zy , gelyk d' Apostel
 „ zegt , de kragt derzelve verlochent heb-
 „ ben * , zich niet ontzien te prediken ,
 „ schoon Paulus vraegt , hoe zullen zy
 „ prediken zoo ze niet gezonden worden :
 „ en zy niet gezonden zyn , maer buiten
 „ het Gezag van den Apostolischen Stoel ,
 „ en zonder toestemming van de Bisschop-
 „ pen der plaetsen daer zy zulks doen , 't
 „ zy heimelyk , 't zy opentlyk prediken † ,
 „ leggen wy op hen het eeuwige Anathe-
 „ ma , (den eeuwigen Ban , de eeuwige
 „ Vervloeking) : Midsgaders op alle de
 „ gene , die van 't Sacrament des Li-
 „ chaems en Bloeds Christi , van den Doop ,
 „ van de Biecht , van het Huwelyk , en
 „ andere Saeramenten der H. Kerke , an-
 „ ders gevoelen , en niet schroomen daer
 „ mede strydende dingen te leeren : Ja in
 „ 't

* Wat laet zich niet al zeggen ? Om dat de
 Regtgeloovigen zich der Wereltsche prael van 't
 Hoogmoedig Rome niet wilden gelykformig ma-
 ken , uit overtuiging van Gods Grootheit en 's
 menschen nietigheit en doemwaerdigheit , moest
 het heten dat zy de kragt der Godsvrugt verlo-
 chent hadden. Ongelukkige Kerk , welks Hooft
 zoo lasterlyk van ware ootmoed spreekt !

† Maer zy hadden eene zuiverder zending als
 Rome hen kon geven ; namelyk , uit de Aposto-
 lische Kerk der VALLEYEN.

„ 't algemeen op alle dezulke, welke van
 „ de Kerk, of van hare byzondere Bis-
 „ schoppen en Geestelyken, in den Ban ge-
 „ daen zyn, of zullen gedaen worden.
 „ Het zelve eeuwige Anathema leggen wy,
 „ op alle die deze Ketters zullen huisves-
 „ ten, of, op welke wyze het ook zyn mo-
 „ ge, willen voorstaen en beschermen; en
 „ het zal plaets hebben over alle deze ge-
 „ noemde, het zy men ben met den naem
 „ van Consolati, het zy met dien van
 „ Credentes of Perfecti * bestempelen (3).
 Hier bleef het niet by, de Paus ordon-
 neerde verder: „ dat de Geestelyken, van
 „ de gevoelens dezer Luiden aen te kleven
 „ overtuigt, van hun Orde en Beneficiën
 „ berooft, en den wereltlyken arm over-
 „ ge-

* *Consolati* of *Vertroostte*; noemden de WAL-
 DENSEN meermael, hen die nieuwlyks tot
 hunne Gemeenschap overgekomen waren; *Cre-*
dentes of *Geloovigen*, was de naem die zy elkan-
 der in 't algemeen schynen gegeven te hebben;
 en *Perfecti*, *Volmaekte* of liever *Bevestigde*, noem-
 den zy de gene, die lange jaren in de Gemeente
 geweest hadden. *Alanus contra Waldenses* Paris.
 1612. p. 110. en *Calderinus de Forma Proced.*
contra Inquis. Hæret. cap. 8. volgens *Mellinus* fol.
 443. kol. 3.

(3) *Decretal. Gregor. Lib. II. Tit. V. cap. 9.*
 en de Schryvers van *Mellinus* aengehaelt fol. 443.
 kol. 2.

„ gegeven zonden worden , om straf naer
 „ verdienste te ontfangen , ten zy ze die
 „ gevoelens afzwoeren ; en op gelyke wyze
 „ had men te doen met de Leken : Dat de
 „ gene die verdagt waren , op gelyke wyze
 „ gestraft zonden worden , byaldien zy
 „ hunne onschuld door eene genoegzame
 „ zuivering niet deeden blyken : En dat
 „ zy , die na dat ze eenmael die gevoelens
 „ afgezworen hadden , daer weder op ach-
 „ terhaelt wierden , zonder genade en on-
 „ verhoort , aen den wereltlyken arm zou-
 „ den overgelevert worden (4) ”. Een
 ander dezer Dekreten , van dien Paus op
 dat Concilie gemaekt , bragt mede :
 „ Dat de goederen der veroordeelde Geeste-
 „ lyken , volgens de Wetten , zonden ver-
 „ vallen aen de Kerken daer zy gedient
 „ hadden ; en dat deze Ban tegen alle
 „ Ketters , t'elkens vernieuwt zonde wor-
 „ den op de plegtige Feestdagen , door alle
 „ de Bisschoppen , op poene van drie jaren
 „ lang in hunne Bediening opgeschort te
 „ worden ”. Daerenboven ordonneerde
 de Paus : „ Dat de Bisschoppen , of zelve ,
 „ of door hunne Aertsdiakenen , eens of
 „ tweemaal 's jaers , hun Bisdom zonden
 „ hebben te bezoeken , en dat zy drie of
 „ vier

(4) *Pictet XII, Siècle. T. III. p. 282.*

„ vier geloofwaardige personen , ja som-
„ tyds wel een ganschen buurt , zonden
„ doen zweren , of 'er onder hen , of daer-
„ omtrent , ook Ketters , of zulke waren ,
„ die op eene andere wyze leefden , en te
„ werk gingen , als de aenklevers der
„ Roomsche Kerk ; dat zy de beschuldigden
„ voor zich hadden te ontbieden , en dat
„ zoo zy zich niet genoegzaam zuiverden ,
„ of hervielen , de Bisschoppen hen te veroor-
„ deelen hadden ; en dat alle die weigerden
„ te zweren voor Ketters moesten gehouden
„ worden ”. Endelyk beval hy : „ Dat
„ de Graven , Vryheeren , enz. met eede
„ te belooven hadden , dat zy der Kerke
„ tegen de Ketters en hunne medestemmers ,
„ zouden helpen , of dat zy anders van
„ hunne Ampten en Waerdigheden berooft ,
„ in den Ban gedaen , en hunne Goederen
„ en Staten hen ontzegt en benomen zou-
„ den worden ; dat zoo eenige plaets of
„ Stad , dit Decreet wederstreefde , den
„ handel en ommegang der andere steden
„ en plaetsen met dezelve zoude geschorst
„ en zy berooft werden van haer Bisschop-
„ lyke of andere waerdigheden die dusda-
„ nige stad of plaets mogt bezitten ; en dat
„ alle die , op welke wyze ook , de Ketters
„ begunstigten en met hen heulden , voor
„ eenwig

„ eeuwig infaem zonden verklaert wor-
den ” (1).

Niet lang na 't maken van dit wreede *Urbaen*
Besluit , stierf Paus *Lucius*. *Urbaen* de de IIIde
de IIIde was zyn opvolger (2). Deez, *Lucius* en
zoo hy zelve de WALDENSEN niet veroor-
met nieuwe Decreten verdrukke , zoo heeft deeltze
hy de vorige van *Lucius* bekrachtigd. Im- ook.
mers *Andreas Favinus* , zegt in zyne His- A.
torie van Navarre (3) uitdrukkelijk , dat 1185.
ook *Urbaen* de IIIde hen veroordeelt
hebbe.

Altans , kort na zyne verheffinge tot *Gesprek*
het Pauschap , in den jaere 1186. wier- met hen,
den de WALDENSEN van Pro- na dat ze
vence , door *Bernard* , Aertsbisschop van door den
Narbonne , als ketters veroordeelt (1). Aertsbis-
Dan , vermids dit hunnen bloei in dat van Nar-
Landschap niet deed afnemen , zoo vond bonne
men goed , met hen in een openbaer Ge- veroor-
sprek te treden. 't Schynt dat 's Lands deelt
Grooten , en ook de bescheidenste der waren.
Z A.
Gee- 1186.

(1) *Pictet Hist. du Siecle XII. T. III. p. 282.*
Mellinus Martel. fol. 443. kol. 2, 3. en de Schry-
vers by hen aengehaelt.

(2) *Pictet* als boven p. 285.

(3) *Hist. Navarr. L. V. p. 290. volgens Mel-*
linus. fol. 443. kol. 4.

(1) *Basnag. Hist. de la Rel. IV. Per. p. 337.*

Geestelyken , hier om by den Bisschop hebben aengehouden. De WALDENSEN , altoos bereid tot verantwoording van de hope die in hen was , sloegen zulks niet af. *Raimond van Deventer* , een geagt Priester , wert benoemt tot Voorzitter of Scheidsman in deze Conferentie. De Vergadering was zeer plegtig , en het Disput duurde vry lang. Voornamelyk handelde men over het Gezag der Priesteren ; over de kragt der Sacramenten door quade Priesters geheiligt ; over de vryheit die de Leken , (dat is , gelyk voorheen gezegt is , de Herders der WALDENSEN ,) hadden , om te prediken en de Bondzegelen te bedienen ; ofte wel over de verpligting die 'er op elk Christen , zoo vrouw als man , legt , om elkanderen onderling op te wekken , te vermanen , en te vertroosten ; over de Gebeden voor de Dooden ; over het wegblyven uit den Roomschen Kerkdienst ; en over andere dingen (2). Men brengt ons uit den Abt van Fontcald , die by dit gesprek tegenwoordig was , en het beschreven heeft , gene andere verhandelde stukken by ; en daeruit wil de Vermaerde *Bossuet*

(2) *Bossuet Hist. des Variat. T. II. p. 106, 107.*

ſiet (3) beſloten hebben, niet alleen dat 'er toen over niets anders geſproken is, maer wel inzonderheit, dat de W A L D E N S E N bygevolge toen noch de Transſubſtantiatie, en de andere Sacramenten der Roomſche Kerk, (de Orde alleen uitgenomen,) geloofd hebben. Doch hierin is hy niet gelukkiger als in alle zyne andere bewyzen voor dit Stuk, dat hem byzonderlyk ter harte gaet, en waeruit hy het wezentlyk onderſcheid der W A L D E N S E N en A L B I G E N S E N, midsgaders het geringe verſchil der eerſte met Rome, beweren wil. Want om zyne menigvuldige verwarringen van de R E G T G E L O O V I G E N V A N A L B I, met de Ketters aldaer, en der W A L D E N S E N met een zeker ſoort van menſchen, die onder dekzel van vrywillige armoede, een lui en lekker leven wiſten te leiden, en groote ſchatten te vergaderen; om zeg ik van deze vermenging niet te ſpreken, het blykt zoo klaer als den dag, dat de W A L D E N S E N geheelenal vervreemt van Rome, en Beſtryders der Transſubſtantiatie waren, niet alleen uit het in 't vorige gezegde, maer daerenboven uit de oude Schrif-

Z 2

ten

(3) Ter evengemelder plaetze.

ten der WALDENSEN, die op de Publieke Boekzalen van Cambrids en Geneve gevonden worden. Doe hier by dat *Ebrard van Bethune*, *Alanus*, en andere die in, en kort na dien tyd, tegen de WALDENSEN geschreven hebben, dit stuk in hen ondernemen te wederleggen (4). Maer weder ter zaeke.

Zy worden veroordeelt.

De uitkomst van deze Conferentie was, dat de WALDENSEN veroordeelt, en voor Ketters verklaert wierden (1). En wat kondenze 'er ook anders wagten? daer zy reeds van te voren door den Paus en den Aertsbisschop verketterd waren. Hoe bondig en klaer zy hier ook rede-neeren mogten, 't moest vergeefs zyn, ondersteld wezende, dat de Bisschop niet gaern zyne ligtvaardigheid, in hen reeds voorheen te veroordeelen betoont, erkennen zou. En zeker hoe bezwarelyk men daer toe komt, heeft de ervarenheit van vroeger en later eeuwen meermael doen zien.

Ook van *Clemens* de IIIde, (na *Gregor. VIII.*

Paus *Urbanus* de IIIde stierf den 17den October des jaers 1187, na dat hy den stoel een jaer en omtrent elf maenden bekleed had. *Albert*, een Beneventiner, Prie-

(4) *Basnage Hist. IV. Per. p. 370, 371.*

(1) *Bossuet Hist. des Variat. T. II, p. 106.*

Priester , Kardinael van St. Laurens , op Ur-
 volgde hem onder den naem van *Grego- baen ge-
 rius* den VIIIsten. Deez , na eene rege- volgt,) in *Lom-
 ring* van twee maenden , den 16 Decem- bardie,
 ber deszelven jaers gestorven zynde , zoo in , of na
 volgde hem den 6 January 1188, *Cle- A.
 mens* de IIIde , een Romein , voorheen 1188.
 Kardinael , Bisschop van Palestrina (1).
 't Was gedurende het Pauschap van dezen
 laetsten , dat de *WALDENSEN* op
 nieuw veroordeelt wierden (2). Hy zond
 den Kardinael *Gregorius Galgannus* tot Le-
 gaet nae Lombardië , tegen de *WAL-*
DENSEN aldaer : met last om tegen
 hen als ketters eenige Constitutiën en
 Decreten af te kondigen (3). Deez queet
 zich van dien last , en schoon men 't ons
 verzwylge , begrypt men wel , wat daeruit
 voor de Regtgeloovigen volgen moest ;
 zoo hier anders de gewone uitwerking
 dier Decreten tans ten tyde , ook plaets
 greep.

Onder de Regering van *Celestinus* den Ver-
 IIIden , op *Clemens* A. 1191 gevolgt (1), jaegt uit
 Z 3 zag

(1) *Du Pin Bibl. T. IX. p. 284, 286. Picet XII. Siecle T. III. p. 303, 304.*

(2) *A. Favini Hist. Navarr. p. 290.*

(3) *Ciaconius de Vitis Pontif. & Cardinal. p. 506. van Mellinus fol. 443. kol. 4. aengehaelt.*

(1) *Du Pin Bibl. T. IX. p. 286.*

Arragon. zag men dit opentlyk in Arragon , daer
 A.
 1194. de W A L D E N S E N , gelyk in de
 andere deelen van Spanje , zich ook ver-
 spreid hadden (2). *Alphonsus* Koning
 van Arragon , verzelt van de Bisschop-
 pen zyns Ryks , kondigde tegen hen
 in den jare 1194. een zeer wreed Plakaet
 af, by 't welke zy , als vyanden van Chri-
 stus kruis , en schenders van zynen Gods-
 dienst, uit den lande verdreven, en voor al-
 lerlei vuile en wreede bejegeningen bloot-
 gestelt wierden (3).

Bloedig
 Plakaet
 tegen
 hen.

De Lezer zal misschien niet ongenegen
 zyn om dat Plakaet , zoo als wy 't vin-
 den , te mogen lezen. Dus luid het:
 „ *ALPHONSUS* , door Gods genade
 „ Koning van Arragon : allen Aertsbis-
 „ schoppen , Bisschoppen en andere Prelaten
 „ der Kerke in ons Ryk , midsgaders allen
 „ Graven , Heeren , Krygsoversten , Sol-
 „ daten , en in 't algemeen aen all' het volk
 „ dat onder ons gebied staet , Groetenisse en
 „ Heilwensch , dat zy den Christelyken
 „ Godsdienst in zyn geheel onderhouden mo-
 „ gen.

„ Dewyle het God behaegt heeft ons over
 „ zyn volk te stellen , zoo betaemt het ons
 „ ge-

(2) *Basnage Hist. de la Rel. IV. Period. p. 231.*

(3) *Limborgii Hist. Inquisit. p. 38.*

„ geduriglyk naer vermogen zorge te dra-
 „ gen, voor deszelfs behoudinge, zalig-
 „ heit, en bescherminge. Daerom, als
 „ getrouwe opvolgers onzer voorzaten,
 „ en in gehoorzaamheit aen de bevelen der
 „ Kerke, (die eischen dat men de Ketters
 „ verjage, vervolge, en van voor het
 „ aengezigte Gods, en aller Catholyken,
 „ wegneme,) zoo bevelen wy: den W A L-
 „ DENSEN of Insabati, (Ongeschoei-
 „ de,) die zich Armen van Lions, noe-
 „ men, en alle andere Ketters, die ontel-
 „ baer, en van de H. Kerk in den Ban
 „ gedaen zyn, uit alle onze Staten te wy-
 „ ken en te vlugten, als haters van
 „ Christus Kruis, schenders van zynen
 „ Godsdienst, en openbare vyanden onzes
 „ geheiligden Persoons en Ryks. Indien
 „ dan iemant van dezen dag af, en ver-
 „ volgens, de genoemde W A L D E N-
 „ SEN enz. of Ketters, hoedanige en
 „ hoe ook genoemt, in zyn huis ontfangt,
 „ of hunne verderfelyke predikatiën ergens
 „ hoort, of hen eenige spys, of andere
 „ goedheit en hulp durft schenken, die we-
 „ te, dat hy over zich de verbolgenheit van
 „ den Almagtigen God en van ons gehaelt
 „ heeft, dat zyne goederen verbeurt zyn,
 „ en hy als een die misdaed van Gequetste

„ Majesteit bedreven heeft gestraft zal
„ worden. Wy bevelen wyders , dat dit
„ ons Plakaet en eenwigdurende Ordonnan-
„ tie , door alle Steden , Sterkten , Kaste-
„ len , Vlekken , en Dorpen onzes Ryks ,
„ en onzer Heerschappye , en door alle
„ Landen onzes Gebieds , van de Bisschop-
„ pen en andere Regeerders der Kerke , en
„ van onze Stedehouders , Schouten , en
„ andere Amptenaers , alle Zondagen zal
„ gepubliceert , en eenen iegelyken ter onder-
„ houdinge aenbevolen worden , en dat zy
„ alle de gene , die overtreden , op de bo-
„ vengenoemde wyze zullen straffen. In-
„ dien ook iemand , van wat staet hy zy ,
„ edel of onedel , iemand dezer dwaelgee-
„ sten , drie dagen na de afkondiginge van
„ dezen onzen wille , ergens aentreffe ,
„ (niet bezig zynde om met alle spoed uit
„ onze Landen te trekken , maer hartnek-
„ kiglyk daerin willende blyven ,) zal hy
„ hem niet alleen vermogen allerlei quaed ,
„ schande , en smaed , (uitgezondert den
„ dood of verminkinge der Leden ,) aen te
„ doen , maer hy zal , wel verre van daer
„ over eenige straf te lyden , onze Koning-
„ lyke gunste verdienen , en zyne daed zal
„ ons zeer lief en aengenaem zyn. Wy ge-
„ ven evenwel , dezen ondegden en onbei-
„ ligen ,

3, ligen, (alhoewel zulks tegen hunne ver-
 3, diensten, tegen Wet, en tegen reden is,)
 3, noch tyd tot morgen, welke is Allerhei-
 3, ligen-Dag, om uit ons Land te trekken,
 3, of met der daed daer een begin van te
 3, maken. Maer tegen de genen die na
 3, dien dag noch in ons Land blyven, en
 3, zich niet op weg begeven, geven wy al-
 3, len en eenen iegelyken onzer Onderdanen
 3, volle magt, om hen te berooven, te
 3, plunderen, met stokken te slaen, en schan-
 3, delyk te mishandelen (1). Dit Plakaet
 was ontworpen van 's Konings Notaris,
Guillelmo di Bassia; ondertekent van Ko-
 ning *Alfonzus*; en door hem, midsgaders
 den Aertsbisschop van Tarragona, en an-
 dere Bisschoppen, verzegelt (2). By de
 Historischryvers van dien tyd is wel een
 diep stilzwygen, wegens de gevolgen van
 dit bloedig Plakaet: maer wie ziet niet?
 dat de onschuldige WALDENSEN
 van dat Koningryk, op eene de onbarm-
 hartigste wyze genoodzaekt wierden, hun-

Z 5 ne

(1) *Pegna Direct. Inquisit. P. II. Comment.*
 39. *Joannis Mariana Prefat. in Lucan Tud. Bzo-*
vius ad ann. 1199. §. 39. volgens Mellinus fol.
 444. kol. 1. *Limborg. Hist. Inquisit. p. 38. Bas-*
nage Hist. de la Rel. IV. Period. p. 232.

(2) Zie *Mellinus* ter evengemelder plaetze.

ne goederen te verlaten , en al dugtende , onder een hagelbui van scheldwoorden en vuile bejegeningen te vlieden , en dat tegen den Winter , zonder voorraad , en dus in d' uiterste nood en ongelegenheid : waerby zekerlyk gekomen zal zyn , dat vele met hunne vrouwen , kinderen , en teedere zuigelingen , met hunne oude en zieken , niet in een enkelen dag zich konnende wegmaken of reisvaerdig zyn , op een moorddadische wyze het leven zullen hebben moeten laten.

Te Or-
viëto be-
dreigt ,
en som-
mige die
tot Ro-
me we-
derkeer-
den ,
wreede-
lyk ge-
handelt.

Niet zagter handelde men kort daerna te Orviëto , deze zoo genoemde Ketters. De Stedevooft kondigde af , dat alle die binnen zekeren gestelden tyd , niet wederkeerde tot den schoot der Roomsche Kerke , volgens de Kerkelyke en Politike Wetten gestraft zouden worden ; doch byaldien iemant voor dien tyd tot haer wederkeerde , en des Bisschops geboden gehoorzaamde , zoo zou hy genade en vergiffenis verkrygen. Dan , hoe wreed die genade was , blykt uit het gene aen eenige onvasse zielen , door die bedriege-lyke klank van *Genade* misleid , gebeurde. De Bisschop ontving hun verzoek , om tot de Eenigheit des Roomschen Geloofs weder te keeren , met zeer veel strafheits
en

en toorns , en gaf hen in handen van den Stedevoogt. Deez deed eenige in yzere boeïens vast zetten ; andere zichzelven opentlyk geesselen ; sommige dwong hy ellendiglyk uit de stad als ballingen te wyken ; dezen deed hy een zware geldboete betalen ; genen dwong hy kostelyke onderpanden af ; en veler huizen deed hy omwerpen (1). Geschiede dit aen de gene welke wederkeerden , wat grouwelyke dingen mag men dan wel gedaen hebben aen hen , die stantvastig in hun Geloove volherdende , verrascht wierden ?

By alle deze wreedheden , quam wel haest noch grooter en algemener quaed, voor alle de WALDENSEN. *Innocentius de IIIde* *Celestinus de IIIde* , den 8sten van January A. 1198. gestorven zynde , kreeg in weinig dagen *Innocentius* den IIIden tot Opvolger. Deez was die *Innocentius* onder wien de heillooze Inquisitie wert ingevoert. Die *Innocentius* , van wien de Kardinalen en andere Geestelyken , onder andere deze Antichristische tale , (gelyk ze *Mellinus* (2) met regt noemt,) ja te gelyk deze zotte en sporelooze redenen , by

(1) *Reinaldus* §. 23, 24. volgens *Limborg. Hist. Inquisit.* p. 38.

(2) *Martelaersb.* fol. 444. kol. 2. enz.

by zyne Inwyding hooren moesten :
 „ Die de Bruid heeft is de Bruidegom , en
 „ de vriend des Bruidegoms die staet en
 „ hem hoort , verblyd zich met blyfchap
 „ om de stemme des Bruidegoms * : Ben
 „ ik niet de Bruidegom , en een iegelyk
 „ uwer een vriend des Bruidegoms ? IK
 „ zeker , IK ben de Bruidegom , want
 „ ik hebbe die edele , rykmagtige , en
 „ hoogverhevene , die eerbare , zuivere ,
 „ genaëryke , en heilige Kerk van Rome
 „ tot myne Bruid. Een Bruid die door
 „ den wille Gods , de Moeder aller Ge-
 „ loovigen , de opperste Meesteresse aller
 „ Kerken is : Een Bruid , wyzer dan
 „ Sarah , verftandiger dan Rebekka ;
 „ vrugtbaerder dan Lea ; goelyker dan
 „ Rachel ; godsdienstiger dan Anna ;
 „ zuiverder dan Susanna ; kloekmoediger
 „ dan Judith , enz. — Deze Bruid is
 „ niet ledig aen my getrouwt , maer heeft
 „ my eene kostelyke Bruidfchat gege-
 „ ven ; namelyk , de volheit der geeste-
 „ lyke , en de breedte der tydelyke
 „ macht. Want de andere Apostelen
 „ wierden wel ten deele tot den Dienst ,
 „ doch Petrus tot de volheit der macht
 „ ge-

* Woorden die *Joannes de Dooper* van den Zaligmaker fprak. *Joan.* III, 29.

„ geroepen. Hy gaf my den Biffchop-
 „ lyken Myter , ten teken der geestely-
 „ ke dingen ; de Kroon , ten bewyze
 „ van de opperfte tydelyke heerschappy :
 „ de Myter tot het Priesterschap , de
 „ Kroon tot de Ryksregeeringe. M Y
 „ dus ftellende ten Stedehouder des Ge-
 „ nen , op wiens kleed en dye gefchre-
 „ ven is : *Koning der Koningen, Heer der*
 „ *Heeren , en Priester in der eeuwigheit*
 „ *naer de Orde van Melchizedek* (3).

Deez *Innocentius* dan niet minder bit- Hy
 ter als vol zotte verbeelding van zichzel- wil den
 ven , vernomen hebbende , dat 'er in de W A L-
 ftad en 't Bifdom van Metz , verfcheide D E N-
 W A L D E N S E N gevonden wierden, van Metz
 die de H. S. in hunne Moedertale lazen, de H. S.
 den Priesteren in bequaemheit te boven ontno-
 gingen , en uit vrees voor de Roomfch- hebben.
 gezinden hunne godsdienstige oeffeningen
 des nachts hielden , fchreef daerop aen
 den Biffchop van Metz ; „ dat hy het
 „ Euangeli uit de handen dezer luiden
 „ zou nemen ; om dat , gelyk het beeft
 „ dat tot den Berg Sinai naderde , ge-
 „ dood , of met een pyl doorschoten
 „ werd , de Leken ook alzoö van de H.
 „ Schrift,

(3) *Panegy. Innoc. III. in Consecr. Pontif. Serm.*
 III. p. 195. volgens *Mellinus* fol. 444. kol. 2.

„ Schrift, welke boven hun begrip was,
 „ moesten geweert worden (1). Schoon
 bevel ! zeggenwe met den Heere *Pic-
 tet* (2) , waerdig den genen , die zich
 noemt het Hooft der Kerk , de Stede-
 houder van den Auteur des Euangeliums,
 en de navolger zyns Apostels , die ons
 het Woord Gods zoo dier aanbeval !

Schryft Dat was noch maer een begin ; weinig
 aen den dagen na 't aenvaerden van zyn Paus-
 Aertsbis- schap , schreef hy , aen den Aertsbisschop
 schop van Auch , onder bittere klagten over het
 van toenemen der **WALDENSEN** in
 Auch , Gascogne : „ Wy begeren , dat gy en
 om zich „ uwe Medebisschoppen zult voorzien
 met alle „ in deze Secte , en dat gy ze des te
 kragt te- „ heftiger zult weêrstaen , als het meer
 gen de „ te vreezen is , dat het gezonde deel des
WAL- „ lichaems , van het zieke zoude mogen
DEN- „ aengestoken worden ; op dat door zulk
SEN te „ eene besmetting , die allengskens als de
 zetten. „ kanker voortkruipt , de gemoederen
 A. „ der Geloovigen , niet door een alge-
 1198. „ meen verderf besmet worden. Derhal-
 „ ven laten wy uwer Broederlyke Lief-
 „ de toe , en bevelen u wel ernstelyk ,
 „ door dezen Apostolischen Brief , dat
 „ gy

(1) *Basnage Hist. de la Relig. IV. Per. p. 232.*

(2) *Hist. du XII. Siecle T. III. p. 395.*

„ gy alle krachten inspant , om deze
 „ ketterye uit te roeïen , en die daer van
 „ besmet zyn , buiten uw Bisdome te
 „ bannen ; en dat gy tegen hen , en alle
 „ die met hen eenige gemeenschap of fa-
 „ miliaren ommevang hebben , of ver-
 „ moed worden te hebben , niet alleen
 „ all' de strengheit der Kerkelyke Dis-
 „ cipline zonder Appél gebruikt , maer
 „ ook des nood zynde , het tydelyke
 „ zwaert , door middel der Vorsten , te-
 „ gen hen wend , en gy dus het volk ,
 „ of bedwingt , of straft (1).

Zoo schreef hy den eersten April 1198. Desge-
 Twintig dagen daerna , dat is den 21sten lyks aen
 van die zelve maend , voegde hy daerop hem en
 eene verklaring van zyn voornemen , om de andere
 Twee Zendelingen tegen deze menschen Aertsbis-
 nae Spanje en Vrankryk te schikken. Hy schop-
 schreef dit , en aen den voorgemelden pen van
 Aertsbisschop van Auch , en aen de Aerts- Vrank-
 bisschoppen van Aix , Narbonne , Vien- ryk ,
 ne , Arles , Lions , Terracone , enz. wegens
 midsgaders aen hunne Suffraganen. „ Wy twee zy-
 „ hebben verstaen (hierop quam zynen ner Zen-
 Brief uit,) „ Wy hebben verstaen , dat delingen
 „ 'er in uwe Aertsbisdommen eenige zyn, tegen de
 „ die Regtge-
 A.
 1198.

(1) *Innocent. Epist. L. I. Ep. 81.* Zie deze ook
 by *Mellinus fol. 444. kol. 4.*

„ die WALDENSEN , Kathari ,
„ Patarini , en met noch andere namen
„ genoemt worden , en dat zy zoo zeer
„ toegenomen zyn , dat zy ontelbre lie-
„ den in hunne strikken gevangen , en
„ door den zuurdeeffem hunner valscheit
„ bedorven hebben. Om nu zulk
„ slag van *kleene vossen* , die den wyngaert
„ des Heeren verwoesten , te vangen , en
„ Mozes staf , dat gespook der Tove-
„ naers , te doen verflinden , hebben wy
„ voorgenomen tot u te zenden , onzen
„ lieven zoone , Frater *Rainerus* , een
„ man , godzalig van leven en eerlyk van
„ wandel , door Gods genade magtig in
„ woorden en werken , nevens onzen
„ lieven zoone , Frater *Guido* , een man
„ die God vreest , en tot alle werken der
„ liefde zeer genegen is. Wy bevelen
„ u derhalven , door dezen onzen Apo-
„ stolischen Brief , wel ernstelyk , hen
„ met een genegen gemoed t'ontfangen ,
„ en getrouwelyk de hand tegen de Ket-
„ ters te bieden ; op dat ze van hunnen
„ dwaelweg tot den Heere bekeert mo-
„ gen worden. En byaldien men 'er
„ vind , die hartnekkig zyn , gebieden
„ wy u hen uit uwe Bisdommen te ver-
„ dry-

„ dryven , op dat de goede door hen
„ niet besmet mogen worden (1).

Wat heilige yver ! en is het vreemt ? Een
’t was den man ernst. Broeder *Rainerus* ^{Derde}
derhalven , voorheen nae Spanje , ten dien ^{Brief,}
einde gezonden hebbende , schreef hy den ^{niet min}
13den van de volgende maend Mey nae ^{der na-}
Vrankryk : „ Wy bidden , wy verma- ^{deelig}
„ nen , wy smeken u all’ samen , in den ^{voor de}
„ name des Heeren , en bevelen u ter ^{WAL-}
„ vergevinge der zonden , dat gy de ^{DEN-}
„ voorgemelde Zendelingen , als zy zul- ^{SEN.}
„ len gekomen zyn , vriendelyk ont- ^{A.}
„ fangt , en hen manmoedig en met alle ^{1198.}
„ magt , tegen de Ketters bystaet , hen
„ met raed en daed de goede hand bie-
„ dende. En vermids Broeder *Rainerus*,
„ tot heil der Kerke , en uit last des
„ Apostolischen Stoels , voorheen nae
„ Spanje getrokken is ; zoo willen en
„ gebieden wy , dat gy Aertsbisschoppen
„ en Bisschoppen , Broeder *Guido* , van
„ hem daertoe verzogt zynde , het gee-
„ ftelyke zwaert , tegen de Ketters die
„ hy u aenwyft , zult helpen trekken.
„ De Leken of wereltlyke Overheit ,
„ willen wy , dat hunne goederen ver-
„ beurt

A a

(1) *Innocent. Epist. L. I. Ep. 94.* Zie ook *Mel-*
linus fol. 444. kol. 4.

„ beurt verklaren , hen uit hunne Lan-
 „ den bannen , en dus het kaf van het
 „ koorn scheiden. Voorts , alle die in
 „ zoo grooten onheil als der Kerke thans
 „ over het hooft hangt , haer getrouwe-
 „ lyk en devotelyk de hand bieden , ver-
 „ gunnen wy dezelve Aflaet , die wy
 „ verleent hebben aen hen , die de Ker-
 „ ken van St. Pieter en St. Jakob bezoe-
 „ ken. Gegeven te Rome den 13 Mey
 „ A. 1198. enz. (1).

Hun groot ge-
 tal doet
 den Bis-
 schop
 van Car-
 cassone
 zyne Di-
 missie
 verzoec-
 ken.

Meer zulke Brieven schreef hy alom-
 me (1): en men ziet daer uit , behalven
 zyne bitterheit , die den WALDEN-
 SEN het uiterste voorspelde , hoe
 groot een menigte dier Geloovigen thans
 in Vrankryk was. Immers dat deed den
 Bisschop van Carcassone zegt men , ont-
 flag van zyn ampt verzoeken , als ziende
 hy geen kans om hunner meester te wor-
 den (2). De Paus gaf den Aertsbisschop

Noch van Narbonne last , dit stuk te onder-
 zoeken , en wekte onderwyl met zyn
 bet bit-
 tere Brie-
 ven van
 den Paus.

schryven de geestelyke niet alleen tot pre-
 diken , schelden en veroordeelen , maer
 ook

(1) Zie ook *Mellinus Martelaersb.* fol. 445.
 kol. 1.

(1) Zie *Innocent. Epist.* 165. 394. 492. enz.

(2) *Basnage* IV. Period. p. 234.

ook de Vorsten en Heeren op, om aen de Geestelyken den geweldigen arm te lenen, en alle die van hen, veroordeelt zynde, gekregen konden worden, om 't leven te brengen (3).

De Uitwerkingen van dit bloedige en galbittre schryven, waren jammerlyk voor de WALDENSEN. Te *La Charité*, op de Loire, ontdekte men eenige van hen, die veroordeelt en den wereltlyken Arm overgelevert wierden (1). Niet beter zal het alomme met hen gegaen zyn in gansch Vrankryk, en overal daer men hen ontdekken konde.

Zelfs die maer verdagt, of eenigszins met bescheidenheit omtrent hen aengedaen waren, mogten niet ongestoort blyven. *Michiel*, Aertsbisschop van Sens, zich met de Bisschoppen van Maux en Nevers, nae Auxerre begeeven hebbende, hoorden daer, dat de Deken der Groote Kerk van Nevers, en *Rainault* Abt van St. Martin in die zelve stad, begunstigers der WALDENSEN (daer *Poplicani* genoemd,) waren. De Aertsbisschop schorte hen op in hunne Bediening, en

Hare
Uitwer-
king te
*La Cha-
rité.*

Zelfs de
Verdach-
te en te-
gen hen
Beschei-
dene
gequelt;
onder an-
dere de
Deken en
Abt van
Nevers.
A.
1198.

A a 2 stel-

(3) Zie de evengemelde *Epist. Innocent.*

(1) *Pictet XII. Siecle. T. III. p. 394.*

* Zie van dezen naem *Bladz. 340.*

stelde hen tyd om t' Auxerre te verschy-
nen. Zy quamen ten gestelden dage :
maer de beschuldigers waren nu verre te
zoeken. Evenwel , de Prieur van St.
Martins Kerk , beschuldigde den Abt
van Kettery , Overspel , en Woeker. De
Abt beriep zich op den Paus. De Aerts-
bisschop , zonder daerop t'achten , liet
den Beschuldiger zyne Getuigen bybren-
gen. Deze waren all' samen de Kanonik-
ken dier zelve Kerk : des verzond men
het vonnis aen 't Concilie van Sens (1).

Hun
zaek
word op
't Conci-
lie van
Sens on-
derzocht,
en de
WAL-
DEN-
SEN
daer op
nieuw
veroor-
deelt.

A.
1198.

Dat wert in dit zelve jaer gehouden.
De zaek des Dekens en des Abts , quam
daer niet alleen onder anderen op 't tapyt,
maer men veroordeelde 'er wel strengelyk
de W A L D E N S E N (1). Wat nu
de Deken betreft , men vond de bewy-
zen niet klaer genoeg , om hem van Ket-
tery te overtuigen , maer wel vond men,
dat hy gemeenzaemheit met de Ketteren
had gezocht , doch men wees zyne aen-
gebode Kerkelyke Zuivering van de hand.
Wat den Abt betreft , wiens Advokaet
op nieuw aenstond op het Appél voor den
Paus ,

(1) *Chronic. Rob. Antiss.* ad A. 1198. volgens
Pictet XII. Siecle. T. III, p. 394. en *Basnage IV.*
Period. p. 233.

(1) *Pictet Theol. Chr. T. III. p. 103. B.*

Paus ; d'Aertsbiffchop wilde hem niet om Kettery veroordeelen ; maer hy benam hem zyn Ampt , zoo om het Overfpeel , als om andere misdaden , waerineê hy beschuldigt was. Hier op wierden , de Verklaringen der Getuigen tegen hem aen den Paus gezonden. Die Verklaringen bragten mede , dat de Abt gezegt had : „ dat het Lichaem onzes Heeren in „ het Avondmael , onderworpen was „ aen de gevolgen der digestie en vertee- „ ring ; als ook dat alle fchepfelen ten „ laetften zouden zalig worden , volgens „ de Leere van *Origines* (2).

De Deken ging , zoo 't fchynt , in 't volgende jaer nae Rome. Paus *Innocentius* herzond hem , volgens zyn vonnis van den 7 Mey A. 1199. nae Sens ; met laft , om zich , nevens veertien perfoonen van zyne Orde , aldaer te zuiveren ; 't welk hy naer genoegen doende , zou hy weder herftelt , doch zoo niet , afgezet en in een klooster opgefloten worden (1). En wat den Abt betreft , die zelve niet nae Rome trok , de Paus gaf de zaek over , aen *Pietro di Capona* , zynen Legaet in Vrankryk , en aen *Eudes* , Biffchop

De Paus doet de zaek des Dekens en Abts nader onderzoeken. A. 1199.

A a 3 van

(2) *Chronic. Rob. Antiff.* evengemeld.

(1) *Innocent. Epist. Lib. II. Ep. 63.*

van Paris , met bevel dat zy den Abt ,
wierd hy schuldig bevonden , in een
klooster zouden opsluiten (2).

De
WAL-
DEN-
SEN al
verder
verspreit.
Dan , om weder tot de WALDEN-
SEN te keeren ; zy zagen zich dus van
alle kanten beknelt , en wierden , gelyk
ook in 't vervolg , genoodzaekt zich noch
verder te verspreiden. Dus weken zy ter
rechter en ter flinkerhand , in 't Noor-
den en 't Zuiden ; in Polen , Moravië ,
de Elzas , de Pouille , Calabrië , Napels ,
en werwaert niet al ? daer ze maer eenig
veilig verblyf konden aentreffen.

Die van
de VAL-
LEYEN
verster-
ken hen.
Die van de VALLEYEN , hoewel
men niet vind , dat zy totnochtoe zoo
veel te lyden hadden als die van Vrank-
ryk , zullen echter zich meer en meer
verscholen hebben , in hunne en de naby-
gelegene Alpische Valleïen : van waer
zy alomme hunne Broederen , zoo veel
mooglyk , versterkten en aenmaenden ,
om te houden dat zy hadden , en te stry-
den voor 't Geloove , eenmael den Hei-
ligen overgelevert ; zich op dat allerhei-
ligst Geloof bouwende , biddende in den
H. Geest , bewarende zichzelven in de
liefde Gods , en verwagtede de barmhar-
tig-

(2) *Pictet XII. Siecle T. III. p. 394.*

tigheit van onzen Heere Jesus ten eeuwig-
gen leven (1).

Maer wierden de **WALDENSEN** Zy wor-
alomme versterkt , door hunne Trouw- den met
hartige Broederen uit de **VALLEYEN** Tegen-
en elders , zy wierden ook op allerlei schriften
wyze aengevogten, van Romens aenhang. vallen.

Men schreef omtrent dezen tyd , en
eenige jaren te voren , met zeer veel
yvers , om hunne zoogenoemde dwalin-
gen te weêrleggen. Ik vind hier voor-
namelyk drie Bestryders van hun Regt-
zinnig Geloove. *Ebrard* van Bethune in
Artois ; *Bernard* Abt van *Fontcald* ; en
Ermengard of *Ermengaud* (2). Zy
kantten alle drie zich somtyds tegen hen,
op 't geen zy van hen hadden hooren
zeggen , zonder eens den staet des geschils
regt te kennen ; somtyds weêrspreken zy
hen , op eene wyze die ik niet wete , of
meer belachens- dan of meer erbarmens-
waardig is.

Laet ons van den *Eersten* , dat is van Als dat
Ebrard , beginnen. Hy vangt zyn werk van *E-*
aen met een **DROOM** ; en daerop , *brard* van
(door eene valsche onderstelling , dat de in *Artois*.

A a 4

W A L-

(1) *Openb. III, 11. Jud. vs. 3, 20, 21.*

(2) Door den Jesuit *Gretser* A. 1614. uitgege-
ven.

WALDENSEN en REGTGELOOVIGEN van ALBI, Mozes Wet verwierpen, en ontkenden dat de Eenige Waeragtige God de Schepper van Hemel en Aerde was,) beweert hy deze dingen vry yverig, hoewel jammerlyk genoeg. By voorbeeld, zyn bewys voor 't behouden van Mozes Wet, grond hy daerop, dat 'er onder de Bedeeling van denzelven menschen zyn zalig geworden. Zyn gevoelen dat de Aertsvaders de zaligheid *verdiend* hebben, bewyft hy uit hunne zaligheid zelve: Ergo, *All' die zalig word verdiend de zaligheid*; kragtig zeker! Hy bewyft den WALDENSEN, dat de Afgestorvene in hunne eige lichamen zullen opstaen, uit het zeggen van den Zaligmaker by Mattheus XXIV. *Waer het doode Lichaem is, daer zullen de Arenden vergaderen*; wyl de Arenden in hunne zelve substantie vernieuwen als zy oud geworden zyn. Kan men, (zeg ik met den Heere *Pictet*,) kan men nalaten op zoo bondigen Argument te verstommen (1)? Hy beweert verder niet alleen dat men de Kinderen doopen, zweeren, en de misdadigers doodstraffen aendoen mag en moet, maer ook, dat

(1) *Pictet XII. Siecle. T. III. p. 218.*

dat men mag trouwen ; zeker dat was noodig den WALDENSEN te bewyzen, die tegen Rome beweerden, dat zelfs de Priesters mogten trouwen. Better schein hy den staet des geschils te kennen, ten opzichte van 't Avondmael, in 't welke hy de Transsubstantiatie beweert, insgelyks omtrent de Pelgrimadiën, de Eerbied aen het Kruis, en andere dingen, die hy alle met zyne gewone schranderheit tegen hen staende houd. Hy bewyft dus, dat de Pelgrimadiën nut, noodig, en van God goedgekeurt zyn: want (zegt hy,) de Wyze van Ooste zyn te Jerusaleem gekomen om t'aenbidden. Verwerpt men 't Eeren van 't Kruis, en duizent andere Superstitiën, als van Rome *nieuwlings* ingevoert; hy weêrlegt het met Salomon, *daer is niet nieuws onder de zonne*: Ergo, Rome voert niet nieuws in. Hy beweert noch meer andere dingen, die wy om den Lezer niet al te lang op te houden, overslaen. Alleen moeten wy noch een stael geven van zyne Allegorische Uitleggingen der H. Schrift, welke hy niet na de Letter maer Geestelyk wil verstaen hebben. En dus is *het Jongken met vyf garstebrooden*, by Joannes in zyn Vyfde, het Jo-

dendom , of de Joden , die noch maer kleene jongens waren ; en wat zyn de *Vyf Garstebrooden* ? vraegt men dat ? 't zyn de *Vyf Boeken van Mozes* , zegt *E-brard* (1).

Dat van *Bernard*, *Abt van Fontcald.* De Tweede Kampvechter die tegen het **WALDENSIESCH** Israël by Geschrifte uittrok , maekt het niet veel beter , hoewel hy zyn Geschrift aen Paus *Lucius* den IIIden opgedragen heeft. Hy beweert tegen de Geloovigen , de blinde Gehoorzaamheit aen den Paus en andere Kerkvoogden. Hy weêrlegt de vryheit die de **WALDENSEN** , naer zyne denkbeelden , aen de Leken en Vrouwen gaven , om te prediken. Hy houd de Aelmoessen , Vastens , Missen , de Gebeden voor de Dooden , en het Vagevuur , tegen hen staende , en wil hen bewyzen , dat zy dwalen , met zich te verbeelden , dat de zielen na den dood tot den Oordeeldag , noch in den hemel , noch in de helle zyn (2).

Dat van *Ermengaud.* Maer laet ons noch een woord van den Derden , dat is van *Ermengaud* , zeggen. Deez

(1) Men zie zyn Werk zelve. Wy hebben dit uit *Du Pin* T. IX. p. 178. en *Pictet* XII. *Siecle* T. III. p. 217-219.

(2) *Du Pin* Bibl. T. IX. p. 179.

Deez houd byna denzelven voet als *Ebrard*; want zich tegen de WALDENSEN kantende, droomt hy van Manicheen, en met die denkbeelden ingenomen, wil hy hen dingen bewyzen, welke hy noodig had van hen te leeren, en daerin door hen versterkt te worden; want, (volgens aller getuigenis,) waren 'er kragtige Argumenten tegen de *Manicheen van dien tyd*, men moest ze by de WALDENSEN zoeken; die deze Ketters meermalen verstormden en beschaemden (1). Dus is het Schrift van *Ermengaud* weinig van belang; alleen kan men uit hem zekere gewoonte, misschien by de Regtgeloovigen toen in gebruik, afleiden.

Hy kant zich namelyk tegen iet, dat hy zegt by hen CONSOLATIO of *Vertrouwing*, genoemd te worden. Op alles wat hy 'er van meld kan men niet aen; om dat hy de man niet schynt, die de dingen met naerstigheit en oplettendheit onderzocht heeft. Dit schynt ons het geloofwaardigste: Wanneer de gene die tot hunne Gemeenschap overgingen, nu door den Christelyken Waterdoop der Kerke ingelyft waren, zoo wierd hen vervolgens, in navolging der Eerste Apostel Ker-

Der
WAL-
DEN-
SEN
CON-
SOLA-
TIO of
Opleg-
ging der
Handen,
uit hem
opge-
maekt,

(1) *Basnage Hist. de la Rel. Ref. IV. Per. p. 231.*

Kerke (2), de *Handen Opgelegd*, ter afbiddinge van den Geest der Genade, der vertroosting en Verzegeling; en wel onder herhaelde gebeden, met het *Volmaekste Gebed onzes Heeren* besloten; voorgegaen en gevolgt, van het troostryk, en genaêverkondigend, als ook by die Godvrugte Handeling zeer gepast Beginfel des Euangeliums van Joannes: *In den Beginne was het Woord, het Woord was by God, en het Woord was God. Ditzelve was,* enz. tot de woorden: *Uit zyne VOLHEIT hebben wy alle ontfangen, GENADE VOOR GENADE. Want de Wet is door Mozes gegeven, maer de GENADE EN WAERHEIT door Jhesus Christus geworden.* Deze Heilige Actie mogt dus met regt *CONSOLATIO* of *Ver- troosting* heten; alzoo zy strekte om den Nieuw-Geloovigen, den rykdom aller vertroostingen te verzegelen. Zy wert door den Opziender der Gemeente verrigt, zoo niet, of in gelegenheden, daer men, om de vervolging, gene Opzienders kon hebben, en in dringende omstandden, /wierd dit wel eens door een godvrugtig Broeder of Zuster gedaen; zoo men op dit laetste zeggen van *Ermengand* staet

(2) *Hand. VIII, 17. XIX, 6. Heb. VI, 2.*

Maet kan maken: die, terwijl men alom
zyn best deed, Christus Kudde te ver-
ketteren, te verjagen, en qualyk te han-
delen, nevens zyne Twee Medegezel-
len, hen op allerlei wyze zwart maekte,
en, schoon welligt uit onkunde, laster-
de. Dan, hier mede genoeg.

Zoo hebben wy de HISTORIE Hun
DER WALDENSEN, met des deerlyke
Heeren hulpe, tot het einde der *Twelf-* Toestand
de Eeuw gebragt. De *Dertiende* en vol- naer 't
gende bevatten gene mindere rampen, uitwen-
maer nog feller woede tegen deze Op- dige in
regte Navolgers van JESUS: als waerin en om-
wy hen by duizenden, op allerlei wree- trent de-
de wyzen, om het leven zien brengen;
waerin wy de heillooze *Inquisitie* tegen
hen gegrondvest, de alverwoestende
Kruistogten tegen hen gekeerd, en hen
alom verjaegd, onmenschelyk gepynigd,
en grouwelyk vermoord beschouwen.
Wiens harte krimpt niet, op 't gezigt van
zoo veel wreedheit tegen onnoozelen?
wiens ziele queelt niet, op het zien
van zoo veele beken bloeds, lekende
uit het hart onzer zalige en teêrgeliefde
Voorgangeren? Men vergunne my des
ademtogt, en de Historie hiervan, tot
nader gelegenheit te verschuiven, of aen

eene andere pen overtelaten, en deze bladen met een kort woord te sluiten.

BESLUIT Gy ziet, Christenen! die met my een
 van deze even dierbaer geloof, door de Bermhar-
 eeuw, en tigheit onzes Gods, verkregen hebt, des
 van dit Heeren Volk op 't einde dezer Eeuw van
 kort Ta- alomme besprongen, gelasterd, gehaet,
 freel der alomme besprongen, gelasterd, gehaet,
 Oude gevloekt, verjaegd; gy ziet des Heeren
 Walden- *Duive* naeulyks ergens ruste vinden voor
 fische het hol haeres voets. Konnen wy ons all'
 Geschie- die vrees, all' dien angst, all' die kommer
 denis. smart en elende, alle die tranen, armoede,
 fukkelingen, en lydingen dezer Christe-
 nen verbeelden; zoo laet ons denken aen
 het onwaerdeerbaer geluk, dat wy in dit
 driemael gezegend Nederland genieten;
 in christelyke vryheit veilig levende. Wat
 dankbaerheit moeten wy U, ô Algoede
GOD! niet onophoudelyk voor dat on-
 schatbare toebrengen! ô Wat geluk! hier
 zullen vreêlievende Herders, onder't be-
 stier van de allerbescheidenste Overhe-
 den, nooit de afgedwaelde dwingen,
 maer smeeken, nooit verjagen, maer op-
 zoeken, nooit slagten en eten, maer hée-
 len en in zuivere klaver weiden. Hier
 bouwt men op dien grondslag: **HET**
GEWETEN VRY. Die bron van allen
 zegen, dat onwrikbaer fondament vanden
 Bloe-

Bloeïensten Staet; die vrugtbare Moe-
der van Liefde, Hemelwysheit en Een-
dragt; die zoo Menschelyke, zoo Christe-
lyke, zoo Goddelyke Grondregel, bezie-
le, in Navolging van onze zoo loffelyke
Overheden, elk onderdaen, en doe hem
Waerheit in Liefde, Liefde in Waerheit,
betragten! Zoo zie ik ('t zy my geoor-
loft Davids woorden hier te gebruiken)
zyn heil hier altoos over hen die Hem
vreezen, op dat in onzen Lande eere
woone; ik zie 'er altoos, Goedertieren-
heit en Waerheit elkaër ontmoeten; Ge-
regtigheit en Vrede elkander kussen; de
Waerheit uit de Aerde spruiten en de
Geregtigheit van den Hemel nederzien:
ook zal de Heere het Goede geven en ons
Land zal zyne Vrugt geven. De Ge-
regtigheit zal voor zyn aengezigte he-
nen gaen, en Hy zalze zetten op den
weg zyner voetstappen. ZOO ZY HET
NU EN ALTOOS!

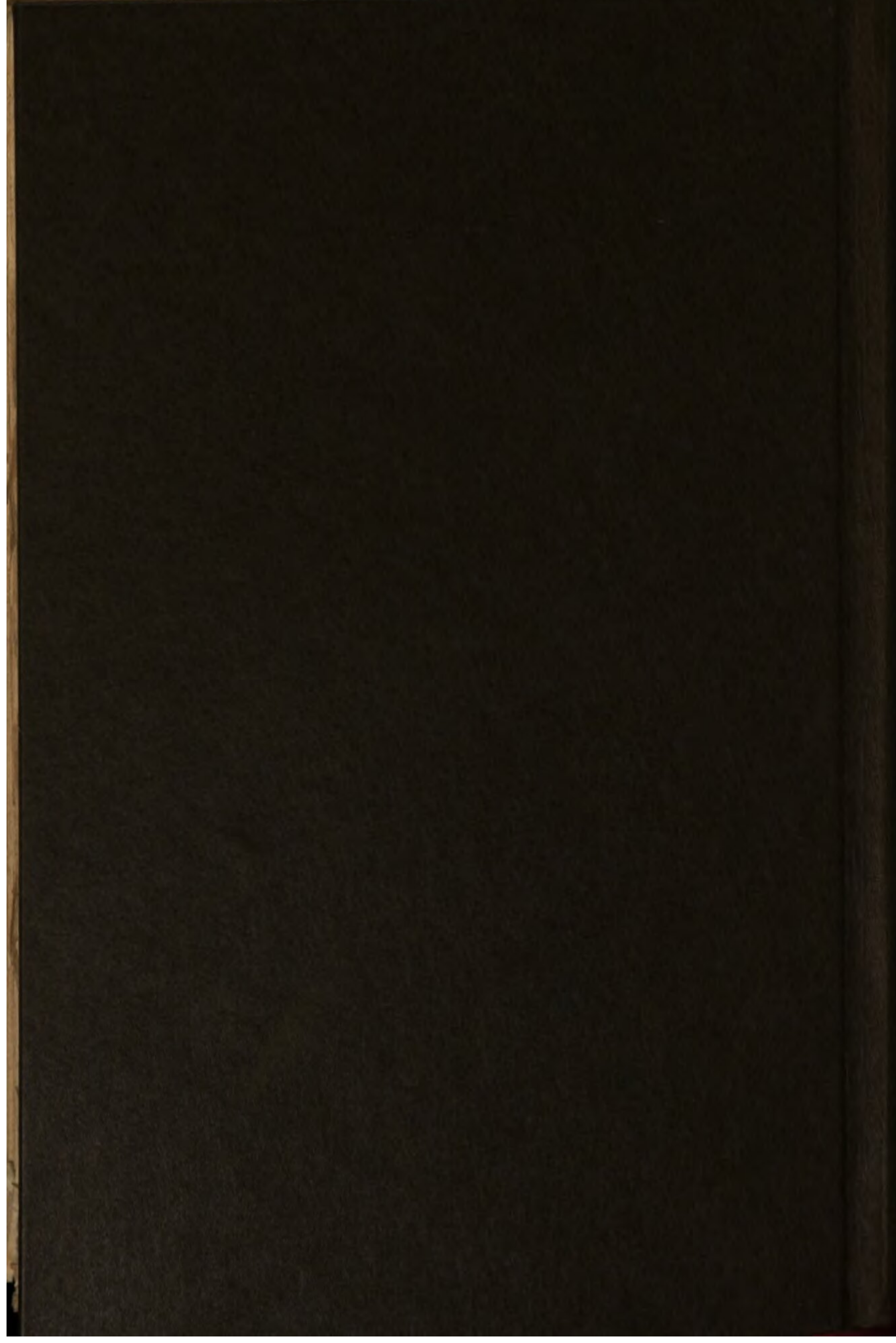
E I N D E.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Bloedigen Staat; die vragbare Moes-
 der van Lichte, Hemelwysheit en Een-
 drag; die zooftefchelyke, zooftefche-
 lyke, zooftefche Grondregel, de-
 le, in ftevolgting van onze zooftefche
 Overheden, elk onderaan, en doe hem
Walden in Lichte, Lichte in *Walden*,
 ftevolgting! Zoo zie ik ('ry my geoor-
 telt ftevolgting worden hiet te gebruiken)
 ftevolgting ftevolgting over aan die ftevolg-
 tingen, op dat in onze Lande ftevolg-
 tingen; ik zie ftevolgting, Godftevolg-
 tingen en *Walden* ftevolgting ftevolgting; Ge-
 rechtigheit en ftevolgting ftevolgting; de
 ftevolgting ftevolgting ftevolgting en de
 ftevolgting ftevolgting van den Hemel ftevolgting;
 ook zal de ftevolgting het Goede geven en ons
 ftevolgting zal ftevolgting ftevolgting. De Ge-
 rechtigheit zal voor ftevolgting ftevolgting be-
 ren geven, en ftevolgting ftevolgting op den
 weg ftevolgting ftevolgting. **ZOO ZIT HET.**
NU EN ALDOOS!

E I N D . E .

H. HEINRICH
Buchbind
Rott

Schagen, Marten

Historie der Waldensen

Haerlem 1765

H.eccl. 1026 m

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10027373-2

VD18 1532169X-001